T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA YABANCI DEVLETLERİN FAALİYETLERİ (1918-1922)

DOKTORA TEZİ

YÖNETEN

Yrd.Doç.Dr. Ergünöz AKÇORA

HAZIRLAYAN

Yaşar ERTÜRK

ELAZIĞ-2007

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA YABANCI DEVLETLERİN FAALİYETLERİ (1918-1922)

DOKTORA TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman	**Üye**
Yrd.Doç.Dr. Ergünöz AKÇORA	Prof.Dr.İbrahim YILMAZÇELİK

Üye	**Üye**	**Üye**
Prof.Dr.Mesut AYDIN	Doç.Dr.Erdal AÇIKSES	Yrd.Doç.Dr.Ayşe ÇAĞLIYAN

Yukarıdaki Jüri Üyelerinin İmzaları Tasdik Olunur.

Doç.Dr.Ahmet AKSIN

Enstitü Müdürü

ÖZET

DOKTORA TEZİ

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA YABANCI DEVLETLERİN FAALİYETLERİ (1919-1922)

YAŞAR ERTÜRK

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
Elazığ – 2007, Sayfa: VIII + 199

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmada, 20. yüzyılın başında tarihi misyonunu tamamlayan Osmanlı Devletinin toprakları üzerindeki emperyalist hedeflerin neler olduğu ve büyük güçlerin bölge üzerindeki emellerinin ne şekilde hayata geçirildiği bir kesit esas alınarak ortaya konmuştur. 19. yüzyıl ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Irak'ın kuzey kesimindeki Kürt ve Ermeni isyanları hakkında bilgiler verilmiştir.

Verilen bu bilgilerin ardından, Mondros Mütarekesi'nden sonraki dönemde, Musul bölgesine sahip olmak isteyen İngilizlerin, Türkleri zor durumda bırakmak amacıyla Kürtler üzerinde yürüttükleri faaliyetler anlatılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda; İstanbul ve Irak'ın kuzeyinde meydana getirilmek istenen oluşumlar ve bu oluşumlara gösterilen tepkiler ile Yüzbaşı Noel'in çalışmaları üzerinde ayrıca durulmuştur. Yüzbaşı Noel'in faaliyetleri ile ilgili olarak yeni bilgi ve kaynakların kullanılması ile bu kişinin yürüttüğü propagandanın yansımaları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

İngilizlerin teşvikleri ile oluşturulmaya çalışılan Kürtçülük faaliyetlerine karşı Milli Mücadele dönemindeki milli refleks ve alınan tedbirler konusuna çalışmamızda ayrı bir kısımda yer verilmiştir. Bunun yanında Sevr Antlaşması'nın imzalanması ile ilgili toplantılarda ve bu antlaşmanın imzalanmasından sonraki dönemde başta İngilizler olmak üzere büyük güçlerin Kürtler ile ilgili çalışmaları ve bunun sonuçları konusunda bilgiler de verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürtler, İngilizler, Musul, Yüzbaşı Noel, Kürdistan Teali Cemiyeti, Sivas Kongresi.

ABSTRACT

DOCTORATE THESIS

ACTIVITES OF FOREIGN STATES IN THE EASTERN AND SOUTHEASTERN ANATOLIA DURING THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE FOR INDEPENDENCE (1919-1922)

YAŞAR ERTÜRK

FIRAT UNIVERSITY
INSTITUTE FOR SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY
Elazığ - 2007, Page: VIII + 199

This study sets forth what the imperialist targets upon Ottoman Empire, which concluded its historical mission at the beginning of 20th century, and how the great powers realized their objectives in the regions. Detailed information concerning the Kurdish and Armenian insurgencies in the Eastern and South Eastern Anatolian Regions during the era starting from 19th century and ending in the I. World War has been provided. .

Following this information, the activities conducted by English, who wish to capture the Mosul region, upon the Kurdish to leave the Turkish in predicament after the Moudhros Armistice Ceasefire Agreement. In this regard; the formations which were tried to be established in Istanbul and in the south of Iraq, the reactions towards there formations, and work of Captain Noel are particularly focused on. Detailed information concerning the activities of Captain Noel and the reflections of this program are given together with the new information and sources.

National reflex during the national struggle period and the measures taken against Kurdish activities which was tried to be formed with the encouragement of English given in another section of this study. In addition, information concerning the works of great powers, particularly England, upon the Kurdish following the signing of Treat of Sevre and related meeting as well as the results of these works is also provided.

Key words: Kurdish, English, Mosul, Captain Noel, Society for the Ascension of Kurdistan, Sivas Congress.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA KÜRTÇÜLÜK ÇABALARI VE İNGİLİZLERİN KÜRTLERLE İLGİLİ FAALİYETLERİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRTÇÜLÜK FAALİYETLERİNE KARŞI MİLLİ REFLEKS, SEVR ANTLAŞMASI VE SONRASI

ÖNSÖZ

Tekerrürden ibaret olduğu söylene genel tarih, yıllar yılı birbirine benzer olayların devam etmesi ile farklı dönem ve coğrafyalarda aynı olayların meydana geldiği bir süreç halinde devam edegelmiştir. Bu süreç içerisinde, dönemler farklı olsa da, oynanmak istenen oyunlar, uygulanan sistemler hep birbirleri ile benzerlik teşkil etmiş ve zaman zaman da örtüştüğü görülmüştür.

19. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalı güçlerin dünyaya hakim olma mücadelesi kapsamında, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan topluluklar, hakimiyet mücadeleleri için bir piyon güzüyle görülmüş ve bu yönde çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu bölgeye sahip olmak isteyen Avrupalı güçler, farklı dinî ve etnik kimliğe sahip olan gurupları kendi emelleri doğrultusunda kullanmak amacıyla bu gurupları, sahip oldukları farklılıkları ile öne çıkarmaya ve Osmanlı'ya karşı kışkırtmaya yönelmişlerdir.

İlk dönemlerde Hıristiyan dinine mensup olanlara yönelik olarak yürütülen kışkırtma faaliyetleri, 20. yüzyıla yaklaşıldığında İslam dinine mensup olup, Türklerden farklı etnik kökene sahip olan guruplara yönelmiştir. Araplar arasında başlatılan bu ayrılıkçı faaliyetler sonucu, Osmanlı topraklarında yaşayan Araplar arasında Arap milliyetçiliği belirli bir yaygınlık kazanmıştır. Araplardan sonra ise sıra Kürtlere gelmiştir.

Yüzlerce yıl boyunca bir arada yaşamış ve aynı köklere sahip olup, Türkler ile iç içe ve ortak bir geçmişe sahip olan Kürtler, emperyalist Avrupalı güçlerin çeşitli entrikaları sonucunda 20. yüzyılın ilk çeyreğinde büyük ilgi odağı haline gelmişlerdir.

Özellikle I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki dönemde, Musul ve çevresinde hâkimiyet kurmak hedefinde olan İngiliz emperyalizmi, Kürtleri kendi çıkarları için kışkırtma yoluna gitmiştir. İngilizler, Musul'a hakim olma yolunda kendilerine engel çıkarabilecek en büyük güç olarak gördükleri Türkleri, yüzyıllardır ortak bir şekilde birlikte yaşadıkları kardeşleri Kürtleri kullanarak zor durumda bırakacak politikalar uygulamışlardır. Bu amaçla bazı Kürtleri de kullanarak "*Bağımsız*

Kürdistan" söylemleri geliştirmeye ve bu sayede Kürtler ile Türkleri karşı karşıya getirme yoluna gitmişlerdir.

İngilizlerin bu politikası çerçevesinde, 1919 yılı büyük bir önem arz etmektedir. Bu yıl içinde, İngilizler, İstanbul ve Anadolu'da Kürtçülük hareketlerini özendirmeye ve bu yönde faaliyet yürütmeye hız vermişlerdir. Bu faaliyetleri kapsamında, İngilizlerin 1919 yılında Doğu Anadolu ve Kuzey Irak bölgesine gönderdiği casuslardan en fazla öne çıkan kişi Yüzbaşı/Binbaşı Edward Charles Noel'dir. 1919 yılı içerisinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile İstanbul'da Kürtçülük propagandası yapan ve pek çok Kürtçü ile temaslarda bulunan Noel, Sivas Kongresi'nin yapıldığı sıralarda, Milli Mücadele'nin başarısızlığa uğratılması ve İngiliz hedeflerinin gerçekleşmesi için yoğun bir çalışma içerisinde girmiştir. Noel'in yürüttüğü faaliyetlere karşı, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerdeki halk, büyük oranda bu faaliyetleri benimsemediği gibi aynı zamanda karşı tepkide de bulunmuştur.

Noel ve beraberindekilerin yürüttüğü bu faaliyetler karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın özel gayretleri ile milli bir refleks ortaya çıkarak, oynanmak istenen oyunlar bertaraf edilmiş ve güçlü bir karşı koyma hareketi gündeme gelmiştir. Bunun yanında, Noel'in faaliyetleri sonucunda Türk-İngiliz ilişkileri daha da kötüleşmiş ve büyük bir yara almıştır. Buna rağmen İngilizler, daha sonraki dönemlerde de Kürtçü faaliyetleri desteklemeye ve bunlar ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmişlerdir. Sevr Antlaşması ile Kürtlere göstermelik bir devlet verdiğini öne süren İngilizler, Lozan Antlaşması ile büyük oranda Kürtlerden yüz çevirmişlerdir. Lozan sonrasındaki dönemde, gelecekteki bir tarihe ertelenen Musul meselesi yüzünden Kürt guruplarına belirli bir destek sağlayan İngilizler, Musul ve çevresine tam olarak hâkim olduktan sonra bu desteklerini daha da azaltmış ve Kürtçüleri kendi kaderine bırakmışlardır.

20. yüzyılın başında Türker içindeki farklılıkları kışkırtarak o günkü emellerine ulaşmayı başaran İngilizler, dünya konjöktüründe meydana gelen değişim ile ABD'ye devrettikleri böl, parçala ve yönet siyasetinin yeni yansımalarını günümüzde Irak'ta görmekteyiz. Küreselleşme retoriği ile 20. yüzyılın sonlarında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Kürtler aracılığı ile Ortadoğu'da oynanmak istenen oyunlar özel bir önem kazanmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde Kürtleri kendi amaçları için kullanma

yoluna gidenler, İngiliz siyasetinin halefleri olan Amerikalılardır. Ortadoğu bölgesine hâkim olmak isteyen Amerikalılar, bu istekleri doğrultusunda kendilerinin doğal müttefiki olan İsrail'e ilave olarak, Kürtleri de kendi saflarında kullanma yoluna girişmişlerdir. Bu amaçla Irak'ın kuzey bölgedeki Kürt guruplarını eğitip teşkilatlandıran Amerikalılar, burada tezahür edecek Kürt oluşumu ile çevresinde bulunan İran, Suriye ve Türkiye'ye karşı önemli bir tehdit unsuru oluşturma hedefindedir. Bu nedenle, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde oynanan oyunlar ve bu yönde yürütülen faaliyetlerin bilinmesi ve günümüzle nasıl örtüştüğü veya devamı niteliğinde olduğu özel bir önem kazanmaktadır.

Hazırlanmış olduğumuz bu çalışma ile özellikle İngilizlerin faaliyetlerine bu bağlamda ışık tutmaya çalıştık. Günümüzdeki olaylar dikkate alındığında, İngilizlerin yürüttükleri faaliyetler ile Amerikalıların faaliyetleri birbiri ile benzerlik içerisinde olup, tarihin tekerrürü şeklinde gelişmektedir. Bu durum ise bölgedeki geleceğin nasıl oluşabileceği ve ne şekilde sonuçlanabileceği hususunda bizlere ipuçları verebilir.

Son olarak, bu çalışmanın hazırlanması sırasında yol göstericiliği ile yaptığı uyarılar ve katkılarından dolayı hocam Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA'ya, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK, Doç. Dr. Ahmet AKSIN ve Arş. Gör. Dr. Özcan TATAR'a, çalışmam konusunda desteklerini esirgemeyen ATASE Başkanlığının değerli personeline ve eğitimim boyunca beni cesaretlendirerek çalışma ortamı sağlayan eşime teşekkürlerimi borç biliyorum.

İstanbul-2007 Yaşar ERTÜRK

KISALTMALAR

a.g.e.	**:**Adı geçen eser
a.g.m.	**:**Adı geçen makale
ATASE, İSH	**:** Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Katoloğu
C.	**:**Cilt
Çev.	**:**Çeviren
S.	**:**Sayı
s.	**:**Sayfa no
vd.	**:**Ve devamı
vb.	**:**Ve benzeri

GİRİŞ

KONU VE KAYNAKLAR

I-KONU

1789 Fransız İhtilali'nden sonraki dönemde dünya üzerinde yaygın bir etkinlik kazanan milliyetçilik düşüncesi, 19. yüzyıl içerisinde büyük bir ivme kazanmıştır. İlk dönemler itibariyle Avrupa'da yaşayan halklar üzerinde etkin olan bu düşünce, kısa bir süre sonra, dinî, mezhebî ve aşiret bütünlüğü şeklinde örgütlenmiş olan Doğu toplumları üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Avrupalı ve Amerikalı güçlerin yürüttükleri başta misyonerlik faaliyetleri olmak üzere geniş çaplı propagandalar neticesinde Doğu toplumları içerisinde yer alan Hıristiyan guruplar arasında milliyetçilik düşünceleri belirmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan Hıristiyanlar arasında geniş bir taban bulan milliyetçilik düşüncesi kısa bir süre sonra çok küçük gurupları bile etkilemiştir. Hıristiyan gurupların milliyetçilik düşüncesi ile Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarından sonraki süreç içerisinde sıra Türkler dışındaki Müslümanların Osmanlı Devleti'nden ayrıştırılmasına gelmiştir. Türkler dışındaki Müslüman gurupların Osmanlı Devleti'nden ayrıştırılmasına ve bu devletin zayıflatılmasına özel bir önem veren emperyalist batılı güçler, bu amaçla ilk olarak Araplara yönelmişlerdir. Hıristiyan Araplar aracılığı ile başlatılan Arap milliyetçiliği düşüncesi, kısa bir süre sonra Müslüman Araplar arasında da etkili olmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti ve Türklere karşı yürütülen bu faaliyetler ve propagandalar, 19. yüzyılın sonlarından itibaren küçük guruplar olarak görülen Ermeniler ve Kürtleri de kapsayacak bir hale gelmiştir. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan ve "*millet-i sadıka*" olarak adlandırılan Ermenilerin Osmanlı aleyhtarı faaliyetler içerisine dahil edilmesinin ardından, yüzlerce yıl boyunca Türkler ile birlikte yaşayan ve içi içe geçmiş bir hale gelip yek vücut bir görünüm arz eden Kürtlerin Türklerden ayrıştırılması için yeni stratejiler belirlenmiştir.

İlk dönemlerde Ruslar tarafından başlatılan çalışmalar ile Kürtlerin Türklerden ayrı bir millet oldukları ortaya atılmıştır. Bu amaçla yoğun bir mesai harcayan Ruslar, Kürtlerin geçmişine dair yeni faraziyeler ortaya atmaya ve bunu kendilerince ispat etmeye yönelmişlerdir.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, emperyalist güçlerin Kürtlere yönelmelerinin sebebi boşuna değildir. Bu dönem içerisinde, günümüzde Ortadoğu olarak adlandırılan bölgenin orta kısmı olarak adlandırabileceğimiz ve özellikle Osmanlı Devleti ve İran hakimiyeti altında bulunan Musul, Süleymaniye, Diyarbakır, Urfa, Mardin, Erzurum, Urmiye ve Zağros Dağları çevresinde yaşayan Kürtler, geleceğe yönelik emperyalist planlar açısından kolay bir hedef olarak görülmüşlerdir. Bu geniş coğrafya içerisinde yaşayan Kürtleri kendi taraflarına kazanacak olan herhangi bir güç, bu sayede adı geçen bölgelere de kolayca hâkim olabilecek ve emperyalist emellerini gerçekleştirebilecektir.

Tarihi dönemler içerisindeki süreçte, kesin deliller ile geçmişteki varlığı ispat edilemeyen ve bu hususta günümüz tarihçileri arasında bile bir görüş birliği bulunmayan Kürtler[1], 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarından itibaren yeni bir millet olarak gündeme getirilmeye ve emperyalist amaçlarla kullanılmaya çalışılmıştır. Kürtlerin tarihinin çok eskilere dayandığı ve büyük bir millet olduğu yönünde yapılan çalışmalar sonrasında bölgesel bir terim olarak Kürdistan[2] adıyla adlandırılan ve İran ile Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan bölgede bir Kürt Devleti kurulması hayalleri ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılda Kürt olarak adlandırılan guruplar, genel olarak dini otorite olarak görülen Şeyh ve Seyitlerin otoritesi altında bulunmaktaydılar. Gerçi bazı bölgelerde eski dönemden kalma Ağa ve Beylerin hakim oldukları görülmekteyse de, bunların etkinlikleri dinî liderlerin yanında çok küçük bir halde bulunmaktaydı. Sünni Kürtler arasında 19. yüzyılın başından itibaren yayılmaya başlayan Halidî Nakşibendilik de özel

---

[1] Kürtlerin menşei ve tarihi hakkındaki iddialar ve bu hususta yapılan çalışmalar için şu esere bakılabilir. A. Haluk Çay **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** Ankara, 1996, s.33-46.

[2] Ortadoğu bölgesine Kürdistan terimi Selçuklular ile birlikte girmiştir. XII. yüzyılda Selçuklular tarafından kurulan ve merkezi Hemedan yakınlarındaki Bahar şehri olan "Kürdistan Eyaleti", bu dönemde Oğuz Türklerinin yoğun şekilde yaşadıkları bir bölgedir. Daha sonraki dönemde kurulan Eyyubi Devleti içinde oluşturulan Kürdistan Eyaleti de Batı İran ile Van Gölü'nün güneyindeki bölgeyi kapsamaktadır. Mustafa Akyol; **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?**, İstanbul, 2006, s.24.

bir önem arz etmekteydi. Bunun yanında Alevi kökenli Kürtler arasında da Seyit olarak adlandırılan dinî önde gelenler büyük bir etki sahibi idiler[3]. Bu dinî otoritelerin toplum üzerindeki ağırlığına rağmen, genel olarak aşiretler halinde guruplaşan Kürtler arasında bir birliktelik bulunmadığı gibi, birbirleri ile de mücadele içinde idiler.

1876-77 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonraki dönemde ortaya çıkan Ermeni bağımsızlıkçı hareketleri ve Ermeni Devleti kurma hedefinde olanların ortaya çıkardıkları terör olaylarına karşı, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin idaresini elinde bulunduran II. Abdülhamit, bölgede yaşayan Kürtlerin, silahlı guruplar halinde teşkilatlandırılması ve silahlı Ermeni guruplarına karşı konuşlandırılarak etkin bir güç olarak kullanılması yoluna gitmiştir. "*Hamidiye Alayları*" olarak adlandırılan bu teşkilat sayesinde, saldırgan bir tutum izleyen Ruslar ve Ermenilerin faaliyetlerinin önünü almaya çalışan II. Abdülhamit, aynı zamanda Kürtler arasında devlet otoritesinin tesis edilmesini de sağlamak istemiştir[4].

Hamidiye Alaylarının teşkil edilmesine paralel olarak, Osmanlı Devleti içinde yaşayan aşiretlerin ileri gelenlerinin çocuklarının eğitilmesi amacı ile "*Aşiret Mektebleri*" de açılmıştır. Açılan bu okullar aracılığı ile başta Kürtler olmak üzere, aşiret yapısı ile idare edilen gurupların gelecekteki yöneticilerinin Osmanlı Devleti'ne bağlı bir konum kazanmaları amaçlanmıştır. Oluşturulan bu yeni sistem ile Kürtler arasında yeni bir okur yazar gurubun ortaya çıkması sağlanmıştır[5]. Ortaya çıkan bu durum sonrasında bazı Kürtler devlete daha bağlı bir hale gelmişken[6], bazıları ise edindikleri yeni düşünceler ve tanıştıkları kişiler aracılığı ile ayrılıkçı düşünceler kazanmış ve daha sonraki dönemde Kürtçü düşüncenin önde gelenleri arasında yer almışlardır[7].

---

[3] Mahmut Çetin; **İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart-Kurt Sesleri** İstanbul, 2005, s.29.
[4] Robert Olson; **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı**, Ankara, 1992, s.27-28.
[5] Mahmut Çetin; **İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart-Kurt Sesleri** İstanbul, 2005, s.29.
[6] Naci Kutlay; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Ankara, 1992, s.25. Celile Celili isimli Kürt araştırmacısına göre, Hamidiye Alayları ve Aşiret Mektebleri, Kürt bağımsızlık hareketini zayıflatmış ve Kürtlerin daha fazla Türklerin taraftarı olmalarını sağlamıştır. Celile Celili; **Kürt Aydınlanması**, İstanbul, 2001, s.18.
[7] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.11.

Kürtler arasında yeni düşüncelerin ortaya çıkmaya başlaması sonucunda bazı Kürt ileri gelenleri yurtdışına kaçarak Kürtler konusunda oluşturmaya gayret ettikleri mücadelelerini dışarıda yürütmeye çalışmışlardır. Yurtdışında bulunan bu Kürtler, aynı dönemde yurtdışına kaçmış bulunan Jön Türkler ile yakın temasa girmişler ve II. Abdülhamit'in idaresinin sona erdirilmesi hususunda etkin çalışmalarda bulunmuşlardır[8].

Yurtdışına kaçan bu Kürtler, yurtdışında bulundukları süre içerisinde Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan devletlerin temsilcileri ile de görüşmelerde bulunmuşlardır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından yurtdışında bulunan bu Kürtler aynı dönemde Osmanlı Devleti topraklarına geri dönmüşlerdir. Geri dönen bu kişiler, II. Abdülhamit'in idaresi sırasında sürgüne gönderilen bazı Kürtlerin de sürgünden dönmeleri sonrasında ortak hareket etmeye başlamışlardır. II. Meşrutiyet'in ilanı Kürtçü düşüncelerin etkinlik kazanmasına neden olduğu gibi, Kürtlerin örgütlenmeleri ve dış güçler ile bağlantılarını arttırmaları sonucunu da doğurmuştur[9].

II. Meşrutiyet döneminde etkinlik kazanmaya çalışan Kürtçü düşünceye sahip kişiler, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerden ziyade daha fazla İstanbul'da organize olmuşlardır. Adı geçen dönem içinde dış güçler ile irtibata geçen bu kişilerin bazıları, Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan devletlerin temsilcileri ile görüşmelerde bulunmuşlar ve gerçekleştirmek istedikleri fikirlerinin, onlara bel bağlamak suretiyle gerçekleşebileceğini düşünmeye başlamışlardır[10].

Bedirhan ailesine mensup olan Abdurrezzak Bedirhan başta olmak üzere bazı kişilerin Ruslar ile yakın ilişkiler geliştirmesine rağmen, İstanbul'da bulunan Kürt ileri gelenlerinin çoğunluğu, Kürtlerin ileride özgür olmasının yolunun İngilizler aracılığı ile gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir. Bu düşünceleri taşıyan kişiler, özellikle I. Dünya

---

[8] Ali Rıza Şeyh Attar; **Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler**, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s.83; Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.14, 27.

[9] Naci Kutlay; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Ankara, 1992, s.81, 136; Celile Celili; **Kürt Aydınlanması**, İstanbul, 2001, s.58; Malmisanij; **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999, s.11.

[10] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.77.

Savaşı sırasında ve daha sonraki dönemde İngiliz taraftarı bir çizgi takip etmeye ve İngilizlerden yardım ve destek almaya çalışmışlardır[11].

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki dönemde, savaşın galibi olan İngilizler açısından ise, Kürtler sadece bir araç olarak görülmüşlerdir. Ortadoğu bölgesindeki emellerinin gerçekleştirilmesinde en önemli engel olarak görülen Türklerin direnişi ve karşı koyma azmini kırmak amacıyla Türkler ile Kürtler arasındaki bağı koparmayı hedefleyen İngilizler, özellikle 1919 yılı içerisinde Kürtçülük faaliyetlerinin yaygınlaşması ve etkinliğinin artması için yoğun bir faaliyete girişmişlerdir.

Hazırladığımız bu çalışmada, yeni yayınlanan belge ve bilgilerin de kullanılması ile İngilizler başta olmak üzere, dış güçlerin Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Milli Mücadele döneminde yürütmeye çalıştıkları faaliyetler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışmamız sırasında, adı geçen dönemde özellikle Kürtçülük hareketleri ve bunların yabancı güçler ile olan irtibatları ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

II-KAYNAKLAR

Milli Mücadele döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yabancı devletlerin faaliyetlerinin incelendiği bu çalışmamızda arşiv vesikaları, yayınlanmış belgeler, basılı kaynaklar ve sanal ortamdaki bilgilerden mümkün mertebe faydalanılma yoluna gidilmiştir.

1-Arşiv Belgeleri

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmamızda Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi'ndeki bazı belgeler kullanılmıştır. Bu arşivde bulunan belge tasniflerinden İstiklal Harbi Katoloğu (ATASE, İSH) içinde yer alan belgelerden, 1919 yılında Kürtler üzerinde çalışmalarda buluna Yüzbaşı Noel'in faaliyetleri ile ilgili bazı belgeler kullanılmıştır[12].

---

[11] C.Celili; **a.g.e.**, s.61.

[12] **Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Katoloğu (ATASE, İSH)**, Kutu No: 30, Gömlek No: 14, Belge No: 14-1, **ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-2, 3, 4.

2-Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Çalışmamız sırasında, yayınlanmış olan arşiv belgelerinden büyük ölçüde faydalanmaya çalıştık. Yayınlanmış olan arşiv belgelerini, İngiliz arşiv belgeleri ile Türk arşiv belgeleri adı altında iki gurup içerisinde değerlendirdik.

2.1-Yayınlanmış İngiliz Arşiv Belgeleri

Çalışmamızın hazırlanmasında, yayınlanmış olan İngiliz belgeleri özellikle incelenmiş ve kullanılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sırasında Bilal Şimşir'in, İngiliz arşivlerinde bulunan ve Atatürk ile ilgili bilgileri ihtiva eden belgeleri içeren kitabındaki[13] bazı bilgiler kullanılmıştır. Bunun yanında, Erol Ulubelen'in yine İngiliz arşivlerinde bulunan belgelerin taranması sonucunda hazırlamış olduğu ve Türkiye ile ilgili gizli İngiliz belgelerindeki bilgileri ihtiva eden çalışmasında[14] yer alan belgeler çalışmamıza büyük bir katkı sağlamıştır.

Bunlara ilave olarak Kürtçü bir yayınevi olan Doz Yayınları içerisinde çıkan ve yine İngiliz arşivlerinde yer alan belgelerdeki Kürtler ile ilgili bilgileri ihtiva eden Ahmet Mesut'un kitabı[15], İngilizlerin Kürtler ile ilgili faaliyetleri ve fikirleri hakkında çok zengin bilgiler ihtiva etmektedir. Bu çalışmadan da azami derecede faydalanılmaya çalışılmıştır.

2.2-Yayınlanmış Türk Arşiv Belgeleri

Milli Mücadele dönemindeki dış güçlerin faaliyetleri hususunda Türk arşiv belgelerinden de faydalanılmıştır. Konumuz ile ilgili olarak, Musul ve çevresindeki Osmanlı dönemi olaylarına ait olan belgeleri ihtiva eden ve Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları arasında çıkan

---

[13] Bilal Şimşir; **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, **C.:1**, **Nisan 1919-Mart 1920**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1973.
[14] Erol Ulubelen; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2005.
[15] Ahmet Mesut; **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958**, Doz Yayınları, İstanbul, 1992.

Musul Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919) isimli eserde[16] yer alan belgelerden konumuz ile ilgili olan bilgi ve belgeler kullanılmıştır.

Çalışmamızda yeri geldikçe kullandığımız diğer yayınlanmış arşiv belgeleri ise, Cumhuriyetimizin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün özel arşivinde yer alan ve Genelkurmay ATASE Başkanlığı tarafından yayınlanan belgelerdir[17].

3-Yayınlanmış Eserler

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmamızın en önemli kaynaklarını yayınlanmış olan eserler oluşturmaktadır. Çalışmamızın hazırlanmasında özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan bazı olaylara tanık olmuş Kürtçü yazarların eserleri başvurduğumuz önemli kaynaklar durumundadır. Zira, günümüzdeki pek çok Kürtçü yazar tarafından yayınlanan eserler kaynak olarak anılan dönemdeki sözünü ettiğimiz kişilerin yazdıklarına dayanmaktadır. Bu kişilerin kendi ifadeleri ile belirttiği bilgilerin kullanılması, bazı çevreler tarafından öne sürülen ve üniversitelerde hazırlanan çalışmalarda Türkiye Cumhuriyeti yanlısı yayınların kullanıldığı ve bu yayınlarda tek taraflı olarak resmi ideolojinin görüşlerinin bulunduğu iddiasına belirli oranda cevap olmak amacı taşımaktadır. Zira Kürtçü yazarlar tarafından hazırlanan eserlere bakıldığı zaman dahi, gerek Osmanlı döneminde olsun, gerekse Milli Mücadele döneminde olsun dış güçlerin Kürtler ile ilgili yürüttükleri faaliyetler hususunda gayet açık ve net bilgiler bulunmaktadır. Çalışmanın hazırlanması sırasında, özellikle Doz, Avesta, Özge ve Nujen Yayınevleri tarafından yayınlanan eserlere ulaşılmış ve gerekli kısımlar kullanılmıştır. Kürtçü yayınlarda yer alan eserlerin künyeleri Bibliyografya kısmında belirtilmiştir.

Milli Mücadele döneminde Kürtlere yönelik yürütülen özellikle İngiliz faaliyetlerinin incelemesini içeren ve Kürtçü yayınevleri tarafından yayınlanan iki eser ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Robert Olson'un çalışmasıdır. Olson'un İngiliz arşiv belgeleri ile yayınlanmış olan diğer çalışmalara dayalı olarak hazırlamış olduğu eserinin 11-138 sayfaları arasındaki kısım, Osmanlı Devleti son dönemi ile Milli

---

[16] **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

[17] **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV,** Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Mücadele sürecini içeren süredeki Kürtçülük hareketleri ve dış güçlerin Kürtler konusundaki faaliyetleri ile ilgili geniş bilgiler ihtiva etmektedir[18]. İkinci eser ise Lazarev'in çalışmasıdır. Marksist bakış açısı ile hazırlanmış olan bu eser Rus arşiv belgelerinin kullanılması açısından özel bir öneme sahiptir. Lazarev'in eserinin 7-251 sayfaları arasındaki kısımlar, Osmanlı son dönemi ve Milli Mücadele dönemindeki Kürtçülük çalışmaları ve dış güçlerin Kürtlere yönelik faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir[19].

Kürtçü bakış açısına uygun olan bu eserlerin yanı sıra, Milli Mücadele dönemindeki dış güçlerin faaliyetleri ile ilgili olarak Türkiye'deki bilim adamlarının da çalışmaları bulunmaktadır. Bu husustaki en önemli çalışma, Prof. Dr. Mim Kemal Öke tarafından hazırlanmış olan ve özellikle İngiliz belgelerini kullandığı eseri dikkate değer bir özellik taşımaktadır. Eserinde İngiliz politikaları üzerinde tespitlerde bulunan Mim Kemal Öke, özellikle Edward Charles Noel'in faaliyetlerini ayrıntılı olarak incelemiştir[20].

Çalışmamız sırasında kullandığımız bir diğer önemli eser de Erol Kurubaş'ın çalışmasıdır. Yayınlanmış eserlere dayalı olarak çalışmasını hazırlayan Kurubaş, değişik bir bakış açısı ile Yüksek Lisans tezi olarak eserini hazırlamış ve daha sonradan yayınlamıştır[21]. Çalışmamızda kullanılan bir diğer çalışma ise, Selçuk Ural'ın Edward Charles Noel'in faaliyetleri ile ilgili arşiv vesikalarına dayalı olarak hazırlamış olduğu makalesidir. Özellikle ATASE Arşivi'nde yer alan belgeleri inceleyen Ural, bu dönemdeki idarecilerin Noel'in faaliyetlerini ne kadar yakından takip ettiklerini göstermesi açısından önemli bir çalışma olarak göz önünde bulundurulmuştur[22].

---

[18] Robert Olson; **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı**, Özge Yayınları, Ankara, 1992.

[19] M.S Lazarev; **Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)**, Çev.: Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara, Tarihsiz. Bu eserlerin yanında, Fransız belgelerini kullanarak eserini hazırlamış olan Hasan Yıldız'ın eserleri de, bu kişinin bazı yanlış değerlendirmelerine rağmen dikkate değerdir. Hasan Yıldız; **Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan**, Koral Yayınları, İstanbul, 1991; Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, Nujen Yayınları, İstanbul, 1996.

[20] Mim Kemal Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988. Bu eserde bazı küçük bilgi yanlışları bulunmasına rağmen büyük bir öneme sahiptir.

[21] Erol Kurubaş; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997.

[22] Selçuk Ural; "Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri"; **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı:11**, İstanbul, 2004, s.53-72.

Milli Mücadele döneminde İngilizlerin Kürtlere yönelik faaliyetlerinin delillerini göstermesi açısından dikkate değer bir diğer önemli eser de son yıllarda Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmış olan Edward Charles Noel'in 1919 yılının Ağustos ve Eylül aylarındaki inceleme gezisi adı altındaki faaliyetlerini anlattığı günlüğüdür. Avesta Yayınları arasında çıkan bu eserin son kısmına, Noel'in aynı yılın ilk döneminde kaleme alarak 18 Temmuz 1919'da İstanbul'da tamamlayıp gerekli birimlere takdim ettiği "Kürt Durumuna Bakış" adını taşıyan raporu da yayınevi tarafından eklenmiştir (s.135-159)[23].

Çalışmamız içinde kullanılan bir diğer eser de, Milli Mücadele'nin lideri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi anlattığı büyük eseri Nutuk'tur. Bu eserde, Milli Mücadele'nin nasıl başladığı ve hangi şartlar içerisinde yürütüldüğü tüm ayrıntıları ile mevcuttur. Çalışmamız sırasında Atatürk'ün kaleme aldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun anlatıldığı en önemli temel eser niteliğinde olan Nutuk'tan da faydalanma yoluna gidilmiştir[24].

4-Sanal Ortamdaki Bilgiler

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmamızda, sanal ortam olarak adlandırılan internette yer alan bilgilerin de kullanılması yoluna gidilmiştir. Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüz şartları içerisinde, propaganda amacı ile özellikle Kürtçü çevreler tarafından İnternet üzerinden bir çok yayın yapılmaktadır. Çalışmamız sırasında, internette yer alan bu yayınlar ile değişik kişiler tarafından hazırlanan bilgiler belirli oranda kullanılmıştır.

---

[23] Edward William Charles Noel; **Kürdistan 1919 Binbaşı Noel'in Günlüğü**, Avesta Yayınları, Çev.: Bülent Birer, İstanbul, 1999.

[24] Kemal Atatürk; **Nutuk, C.:I, 1919-1920**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

BİRİNCİ BÖLÜM

18. VE 19. YY. BÜYÜK DEVLETLERİN OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDEKİ EMPERYAL EMELLERİ VE I. DÜNYA SAVAŞINA KADARKİ TARİHİ SÜREÇ

I-OSMANLI DEVLETİ'NİN I. DÜNYA SAVAŞINA KADAR GENEL DURUMU

Osmanlı Devleti tarihi süreç içerisinde büyük bir ihtişama erişmesine rağmen, gerileme ve çöküş dönemlerinde zaman zaman küçük düşürülmelere maruz kalmıştır. Devlet; Avrupa'nın doğusuyla, Afrika'nın kuzeyi ve Asya'nın da batısında elinde bulundurduğu toprakların coğrafi ve stratejik önemi dolayısıyla, emperyalist yayılma siyaseti izleyen Avrupa devletlerinin ihtiraslarını üzerine çekmiştir. Devletin gerilemeye başlaması ile birlikte, ortaya çıkan manevi çöküntü de, yabancı ülkelerin iştahlarını kabartmaktan geri kalmamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu zaafından istifade etmek isteyen emperyalist batı devletleri Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren herhangi bir iç veya dış ihtilaftan, Osmanlı aleyhine, fakat kendi lehine anlaşmalar akdine muvaffak olmuşlardır.

Durumun bu hale gelmesi sonucunda, Osmanlı Devleti yavaş yavaş parçalanmaya başlamış ve "**hasta adam**" olarak adlandırılan devletin mirasına el koymak için büyük devletler "Osmanlı Devleti'nin ölümü anlamına gelecek olan" yıkılması yolunda büyük bir sabırsızlıkla beklemeye başlamışlardır.

Halbuki Osmanlı Devleti XVI. yüzyıl ortasında, Türk tarihinin hakiki bir determinizmine uyarak Avrupa'nın doğusunda muazzam olarak adlandırabileceğimiz büyük imparatorluk kurduktan sonra, bu bölgede, dönemin uluslararası camiasını teşkil eden Hıristiyanlık dünyası ile çarpışmış ve muzaffer orduları yüzyıllar boyu kendisini imha etmek için çalışan kuvvetleri püskürtmeyi başarmıştı.

Ancak XVII. yüzyıldan itibaren, geniş ve zengin topraklara sahip olan ve pek çok önemli kara ve deniz yollarına hakim bulunan Osmanlı Devleti, yavaş yavaş zayıflayarak, hakimiyeti altında bulunan topraklar da durmaksızın eksilmeye başlamıştır.

Filhakika Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra (1566), devletin sosyal ve politik organizasyonunda bir duraklama başlamıştır. Kuvvetli sultanlar ve vezirler devrinde henüz fazla belirgin olmayan çöküş nedenleri, özellikle 1683'ten itibaren devleti kaçınılmaz bir suretle düşüşe sürükleyecek ve Türklerin Viyana yenilgisi ile Avrupa devletlerine, bu memleketin kapılarını zorla ve savaşla açmak fikrini verdirecekti. II. Viyana Kuşatmasının sonra ortaya çıkan durum, Avrupa Devletleri açısından, "*Osmanlı devinin bacaklarının balçıktan olduğu ve bir kere vurulunca düşecek ve parçaları kolaylıkla Asya'ya atılacak*" anlamına geliyordu[25].

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'ne ait olan değişik bölgelerin bu ülkeden koparılmaya uğraşıldığı ve herkesin bu taksimden faydalanmaya çalıştığı bir devirdir. Bu yüzyıl içinde "*Osmanlı Devleti'nde her şey ayaktadır. Her gün kanadının bir tüyü koparılmaktadır*". Ancak bu duruma rağmen, XIX. yüzyıl başlarında Dicle, Kafkasya, Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz, Umman Denizi ile İran Körfezi'ni çevreleyen ve Asya'nın bir yarımadası gibi görünün uzun arazi parçası bu devletin elinde bulunuyor, Afrika'daki topraklar da önemli bir karakter taşıyordu.

Osmanlı Devleti'nin sınırlarını daraltan ve hakimiyeti altında bulunan ülkeleri azaltan bu ağır, fakat devamlı parçalanmaya karşı koyamaması nedeniyle, devletler arasında rekabetler ortaya çıkarak, bütün Avrupa diplomasisi içerisinde ortaya çıkan ve "***Şark Meselesi***" olarak adlandırılan bu önemli ve yeni olgu hakkında Avrupa devletleri meşgul olmaya başlamışlardır.

"Şark Meselesi" olarak adlandırılan husus, bir seri olaylara bağlıdır. Bu mesele, daima şekil ve mekan değiştirerek, bazen boğazlar meselesi veya karayollarının durumu bahis konusu olmuş, bazen de Osmanlı Devleti'ne tabi milletlerin bağımsızlıklarını elde etmeleri amacıyla ayaklandırılmaları ve bunlara destek verilmesi söz konusu olmuştur.

---

[25] Reşat SAGAY; **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul, 1972, s.70.

I.Dünya Savaşına doğru hızla gidilirken, Avrupa devletleri açısından "*hasta adam*"ın ne şekilde kurtarılacağı değil de, ne şekilde parçalanacağı ve kimler arasında bölüşüleceği düşüncesi önemliydi[26].

"Şark Meselesi" aynı zamanda iki siyasetin birbiriyle çarpışması, yani Osmanlı ülkelerinde Çarlık Rusya'sının yayılma siyaseti ile Avrupa devletlerinin koloni siyasetleri arasındaki rekabettir.

XIX. yüzyıl içerisinde Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nde iki siyaset izlemişlerdir. Bu siyasetten birisi genel mahiyette ve hepsine şamildi: Çöküntü halinde bulunan bu memlekette kendilerine nüfuz bölgeleri sağlamak ve toprak kazanmaya çalışmak[27].

Fakat bu arada, büyük Avrupa devletlerinin her birine ait olup Osmanlı Devleti'nde uygulamak üzere münferit siyasetleri de vardı. Bu nedenle, XIX. yüzyılın ilk diliminde ve I. Dünya Savaşına kadar olan süreç içerisinde, büyük devletlerin Osmanlı devleti ve devlete tabi bölgeler üzerindeki münferit siyasetlerini ana hatlarının çizmek faydalı olacaktır. Zira o zaman, "Şark Meselesi"nde Rusya ile diğer Avrupa devletler arasındaki mücadelelerin mahiyet ve diploması tarihinin bir takım karışık konuları aydınlığa kavuşacaktır.

II-ÇARLIK RUSYA'SININ OSMANLI DEVLETİ TOPRAKLARI ÜZERİNDEKİ EMELLERİ

Çarlık Rusya'sının siyaseti bir Rus aliminin şu sözleri ile ifade edilebilir: "Rusya'nın güneye doğru inişi, tarihi, siyasi ve ekonomik bir zarurettir. Bu inişe karşı koyacak yabancı devlet düşman bir devlettir. Rus siyasetinin istediği şey, netice itibariyle kuzeyden gelen Ruslar tarafından Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans)'nun canlandırılmasıdır"[28].

---

[26] Kemal Melek; **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu**, İstanbul, 1983, s.11

[27] Reşat Sagay; **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul, 1972, s.70-71.

[28] R.Sagay; **a.g.e.**, s.71.

Tarih sahnesine çıkmasının ardından, devamlı Türk ülkelerini ele geçirerek genişleyen ve büyük devletler arasına katılan Rus Çarlığı, Çar Petro'dan itibaren en önemli amaç olarak, sıcak denizlere inmek ve bu cümleden olmak üzere İstanbul ve Boğazları ele geçirmek fikrini gütmüşlerdir. Bu fikir bazen "Ortodoks kiliselerinin en eskisi olan Ayasofya'da bir taç giyme arzusu", bazen de Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve yeniden kurulacak Bizans tahtına bir Rus prensinin oturtulması hayali ile kendini göstermiştir.

1774 tarihinde Kırım'a doğru inen Ruslar, sıcak denizlere ulaşmak ve Ortadoğu'ya uzanmak hususundaki politikada yerlerini almada ilk adımlarını attılar. 1783 yılında Kırım'ı tamamen almaları ve 1877-1878 Türk-Rus Savaşı ile Ruslar; Balkanlar'da ve Kafkasya'da daha fazla toprak elde ederek "Şark Meselesi"nde söz sahibi olacaklarını ortaya koydular[29].

Rus Çarları için Osmanlı meselesi, herhangi bir yabancının eline düşmemesi lazım gelen bir anahtar olan İstanbul ile Boğazları elde etmek idi. Bu, Rusya için "**en yüksek gaye (das Endziel)**" idi. Bunu sağlamak için de çarlık, Osmanlı Devleti'nin zayıf düşmesini istiyordu. Bu amaca varmak için de bir taraftan bu memleketin topraklarında, özellikle Balkanlarda yaşayan Slav kökenli veya Ortodoks inancına sahip olan kavimleri kışkırtarak karışıklıklar meydana gelmesini sağlamak, diğer taraftan da Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ermeni unsurundan faydalanarak, bir galeyan hali ortaya çıkarmak için uğraşıyordu. Organize edilmiş bir Ermenistan, Çarlık Rusya'sı için Akdeniz'e doğru ilk adım olabilecekti.

Fakat bütün gayret ve entrikalarına rağmen, bu devlet gayesine varamamıştır. Zira XIX. yüzyıl sonlarına kadar, karşısında "Osmanlı Devleti'nin mülkî tamamlığının sert ve kuvvetli bir şampiyonu" olarak İngiltere'yi bulmuştur[30]. Bununla beraber Büyük

[29] Kemal Melek; **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu**, İstanbul, 1983, s.11

[30] Bu İngiliz politikası XVIII. Yüzyılın sonlarından itibaren şekillenmeye başlamıştır. 1789-1792 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşı sırasında İngilizler, Rusya'ya bir ültimatom vererek, Rusların ele geçirdikleri yerleri geri vermeleri ve geri çekilmelerini talep etmişlerdir. Bu dönemde başlayan ve Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunan İngiliz politikası 1830'lu yıllardan sonra Palmerston ve Straford Canning ile daha da gelişecektir. Ancak 1880'den sonraki dönemde Gladstone'nin İngiliz siyasetinde etkin olması ile birlikte bu politika, gittikçe gerileyecek ve Osmanlı aleyhtarı bir tavır halini alacaktır. Nihayet Lloyd George ile Osmanlı Devleti'nin ölüm kararının verilmesi ve uygulanmaya çalışılması yine İngiltere ile olacaktır. Süleyman Kocabaş; **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere**, İstanbul, 1985, s.18-19.

Britanya Kıbrıs ve Mısır'ı hakimiyeti altına aldıktan sonra, bu siyaset hususundaki desteğini gittikçe geri çekmiş ve Rusya'nın elleri nispeten serbest kalmıştır. Fakat tam bu sırada, Çarlık Rusya'sının büyük bir hoşnutsuzluk ile karşılayacağı yeni bir rakip ortaya çıkmıştır. Bu rakip, milli birliğini geç tamamlayan ve emperyalist paylaşım hususunda geri kalmış olan Almanya idi. Almanya'nın ortaya çıkması sonucunda, artık durumun diplomasi yolu ile bir neticeye bağlanma ihtimali ortadan kalkmış ve zor kullanılarak, Osmanlı Devleti'ne ait olan toprakların paylaşılması gündeme gelmiştir. Zaten 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nın gayelerinden biri de İstanbul ve Boğazlar ile Hindistan'a giden karayolunun ele geçirmesi ve buralara tam olarak hakim olabilmekti[31].

Bu suretle, Rusya'nın siyaseti, komşusu bulunan Osmanlı devletinin zararına Hindistan'a doğru sarkmak ve Mezopotamya'ya inerek Hindistan'a yönelen karayolunu ele geçirmek üzerinde toplanıyordu.

Bu sebeplerden her birisi Osmanlı Devleti'nin topraklarına göz dikmek için yeterliydi.

III-BÜYÜK BİRİTANYA (İNGİLTERE)'NIN OSMANLI DEVLETİ TOPRAKLARI ÜZERİNDEKİ EMELLERİ

XVI. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan ve elde ettiği sömürgelere paralel olarak dış ticaretini arttırmaya başlayan İngiltere, XVII. yüzyılda, bu alanlarda büyük atılımlar içerisine girmiştir. İngiltere'nin ticari faaliyetleri sırasında, Akdeniz'in doğusuna hakim olan Osmanlı Devleti ile yakın bir ilişki içerisine girmiş olduğunu görmekteyiz.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkiler daha da gelişmeye başlamıştır. Bu dönem içerisinde Hindistan'daki bazı bölgelerin İngiliz İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmesi ile birlikte İngilizlerin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesine olan ilgileri daha da artmıştır.

---

[31] R.Sagay; **a.g.e.**, s.72.

Hindistan'ın kıtasal büyüklüğü İngiliz ekonomisine neredeyse sınırsız denebilecek hammadde sağlıyor, ucuz insan gücü de rekabet avantajını arttırıyordu. İngiltere zaman içinde Hindistan'ın çevresindeki bölgeye de yayılmış, Uzakdoğu'ya ve Basra Körfezi'ne doğru uzanmıştı. Bu genişlemenin de merkezinde yine Hindistan vardı. Denebilir ki Hindistan'ı elinde tutmak İngiltere için çok geniş bir alanı da kontrol edebilmek demekti. Hindistan'ı tehdit edebilecek ülkeler ise kuzeyde ve Batı'da Rusya ve Avrupa'nın diğer sömürgeci devletleri (Fransa, Hollanda vd.) idi. Bu süreç içerisinde, Rusya'nın güneye ve Doğu'ya doğru sarkmaya başlaması Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesine ve bu iki ülkenin birbirine yakınlaşmasına neden oldu. Özellikle Kırım'ın Rusya'ya geçme süreciyle hızlanan bu yakınlaşma, Rusya'yı Hindistan yoluna gün geçtikçe yaklaştırıyordu. Boğazları, Karadeniz'i, Kafkasları, Afganistan'ı, İran'ı ve Doğu Akdeniz'i kontrol etme yolunda olan bir Rusya, İngiltere'nin korkulu rüyası haline gelmişti. Bu bağlamda İngiltere'ye sorun çıkarmayan görece daha zayıf bir Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'yı durdurabilecek veya bu süreç içerisinde yavaşlatabilecek bir güce sahipti[32].

XIX. yüzyılın ortalarında Süveyş Kanalı'nın açılması ve Hindistan'a gidecek yolun kısalmış olması, İngiltere açısından, bu kanalın etrafındaki bölgelere sahip olan Osmanlı Devleti'nin önemini daha da arttırmıştır. Belirtilen bu amaçlar nedeniyle, XIX. yüzyıl sonlarına kadar İngiltere, Rusların Osmanlı devletine karşı hareketleri sırasında, "*Osmanlı Devleti'nin mülkî tamamlığının sert ve kuvvetli bir şampiyonu*" olarak öne çıkmıştır. Ancak Kıbrıs ve Mısır'ı hakimiyeti altına aldıktan sonra İngiltere, bu siyaset hususundaki desteğini gittikçe çekmiş ve Rusya Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinde serbest kalmıştır[33].

Bu siyaset değişikliğinin sebeplerinden birisi İngiltere'de Gladstone'nin iktidarı gelmesi, diğeri ise, İngiltere'nin Hindistan yolunun güvenliğini sağlayacak dayanak noktaları olarak, önce Kıbrıs'ı, ardından da Mısır'ı ele geçirmesidir. İngiltere, belirtilen bu iki bölgeyi ele geçirmeden önce, Rusya'nın güneye doğru ilerlemesine karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olmuştur.

---

[32] Sedat Laçiner; "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları", **http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=68**

[33] R.Sagay; **a.g.e.**, s.72.

Örneğin, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi devam ederken İngiltere'nin Türkiye sefiri Layard, 14 Haziran 1877'de Hindistan Genel Valisi Lord Lytton'a yazdığı mektupta, Rusların Ermenilerin de meskun bulunduğu Doğu Anadolu'yu işgalleri halinde Hindistan İmparatorluğu'nun çok ciddi tehlikelere maruz kalacağını, hele, Kuzey İran ve Boğazların Rusya'nın eline geçmesi durumunda, İngiltere'nin Hindistan'a gitmek için Akdeniz yolunu kullanmasının tamamen Rusya'nın lütuf ve inayetine bağlı kalacağını yazıyordu[34].

İngiltere'de, 1880 yılı başlarında yapılan seçimlerin sonucunda, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün İngiltere açısından büyük önem taşıdığını savunan Muhafazakar Parti iktidardan düşmüş, bunun yerine Türk düşmanı Lord Gladstone'nin[35] genel başkanı olduğu Liberal Parti iktidara gelmişti. Gladstone'nin iktidara gelmesi demek Osmanlı Devleti hususundaki İngiliz politikasının büyük oranda değişmesi manasına geliyordu. Bu politika değişikliği sonrasında, İngiltere, Osmanlı Devleti'nin parçalanma ve yıkılmasını mukadder sayarak, Osmanlı topraklarını ya kendi ele geçirmek veya bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletlerin kurulmasını teşvik ve tahrik etmek yoluna girmiştir. Bu amaçla da 1882 yılında Mısır'ı ele geçirmiş ve bu bölgede sağlam bir konum kazanmıştır[36].

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin dağılmasını önlemek için kendisini mecbur hissetmeyen İngiltere, bu memleketi makus talihine bırakmağa başlamıştı. Nitekim, Lord Salisbury 1895'te Alman İmparatoru II. Wilhelm'e, Türkiye'yi İngiltere ile Almanya arasında nüfuz bölgelerine ayırmayı teklif etmişti. 1898'de Londra hükümeti bu sefer Rusya'yı, Osmanlı Devleti'ni muhtemel nüfuz bölgelerine bağlayacak bir taksim projesine katılmaya çağırmıştı. Bağdat'ın kuzeyi Ruslara, güneyi de İngilizlere ait olacaktı.

---

[34] Süleyman Kocabaş; **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere**, İstanbul, 1985, s.153.

[35] İngiliz Başbakanı William Glodstone'un "Türk" denince aklına şu sözler geldiği ifade edilmektedir: "*Avrupa'ya girdikleri o uğursuz ilk günden bugüne insanlığın en insanlık dışı türü oldular. Onlar nereye giderse geniş, kandan bir yol onların geçtiği yerleri takip etti, onlar nereye gitti, medeniyet oradan kayboldu*". Sedat Laçiner; "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları", **http://www.turkishweekly.net/ turkce/makale.php?id=68**

[36] S.Kocabaş; **a.g.e.**, s.95-97.

İngiltere, 1898 - 1901 yılları arasında bölgede yeni müttefik bulmak maksadıyla diplomasi ibresini bu kez Almanya'ya çevirmiş ve müzakerelere girişmiştir. Zira Pamir Dağları'nda ve İran Körfezi istikametinde faal bir siyaset izlemeye başlayan Rusya tehlikeli bir rakip olarak görülüyordu. İngiltere bu nedenle Rusya'dan ayrılmak yolunu tercih etmişti. Diğer taraftan İngiltere'nin, en fazla Müslüman kolonilerine sahip olması, bu devlet için önemli bir mesele idi. Bu sebeple, Osmanlı Sultanı'nın zayıf da olsa Halifelikten doğan manevi tesir ve nüfuzunu yok etmek istiyordu. Bundan başka, Doğu siyasetinde, Hindistan yolu üzerinde bulunan Irak ve Arabistan'a büyük bir stratejik önem veriyordu.

Bu cümleden olmak üzere İngiltere özellikle Irak'ı ele geçirmek istiyordu. Bu devlet Irak bölgesini üç sebepten dolayı elinde bulundurmak istiyordu:

1. Bu bölgede zengin petrol tabakalarının mevcut olduğunun düşünülmesi, en azından bu dönemde petrol bölgesi olan Abadan'a yakın olması,

2. İran Körfezi'ni Irak'a bağlayan yolların geçişi,

3. Bu bölgedeki toprakların verimliliği.

Büyük Britanya, Arabistan ile de, bu ülkeyi iki yandan dolaşan büyük yolların mevcudiyeti nedeniyle ilgileniyordu. Bu yollardan bir tanesi, Hint Okyanusu'nu, İran Körfezi ve Şattü'l-Arap vasıtasıyla İran ve Irak'a bağlıyor, diğeri de yine Hint Okyanusu'nu Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı yoluyla Akdeniz'e bağlıyordu.

Bu yolların elde edilmesi, XIX. yüzyılda, İngiltere için birinci planda stratejik bir önem taşıyordu. Bu bölgedeki İngiliz faaliyeti, Mısır'dan İran Körfezi'ne uzanan ve Araplar ile meskun bütün memleketleri İngiliz hakimiyeti altına almak istikametine yönelmiş bulunuyordu[37].

Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki faaliyetleri, Batı Asya'dan Fransa ve Rusya'yı bertaraf etmek için o kadar zahmet çekmiş olan ve XIX. yüzyıl boyunca nüfuzunu sessizce Arap Yarımadası'nın hemen her tarafına yaymış bulunan

---

[37] R.Sagay; **a.g.e.**, s.72-73.

İngiltere'nin hiç hoşuna gitmiyordu. Almanların yapmaya başladıkları Berlin-Bağdat demiryolunun Basra veyahut Kuveyt limanlarına kadar uzanması halinde Hindistan'daki hakimiyetlerinin tehlikeye düşeceği endişesine kapılan İngiltere, Körfez'i Almanlara tıkamak için bir dizi faaliyete girişmeye başlamıştır. Karşısında Türklere baş kaldırmış veya bağımsız ve politik statüleri belirsiz bir şekilde yaşayan kabileler bulan İngiltere, tedrici bir surette Doğu kıyısında Bahreyn Adaları'nı ilhak etmiş, Kuveyt ve Katar yarımadasına ayak basmış, Maskat'ta üstün bir vaziyet elde etmiş, Güney sahilinde Aden'de ve daha bazı yerlerde yerleşmiş, 1903'de himayesini kesin olarak Hadramut'a kabul ettirmişti[38]. Ancak, gittikçe artan Almanya'nın faaliyetleri, İngilizlerin emeklerini tehlikeye sokmuş bulunuyordu.

Almanya ise, İngilizlerin endişelerine önem vermiyor, nüfuzunu Osmanlı Devleti üzerinde günden güne kuvvetlendirmeye bakıyordu. 1909'da iktidara gelen İttihat ve Terakki ileri gelenleri de Almanlara daha ziyade bir yakınlık gösteriyorlardı[39].

Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisinin artmasına bağlı olarak, İngiltere Osmanlı Devleti'nden gittikçe uzaklaşmaya ve ortadan kaldırılması için başta Rusya olmak üzere, Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan diğer devletler ile gizli görüşme ve antlaşmalar yapma yoluna gitmiştir.

IV-FRANSA'NIN OSMANLI DEVLETİ TOPRAKLARI ÜZERİNDEKİ EMELLERİ

XVIII. yüzyıl başlarında Fransa, Osmanlı topraklarında manevi bir siyasetten doğan ve kudretinin mihverlerinden birini teşkil eden büyük bir nüfuza sahip idi.

Bab-ı Ali ile olan münasebetlerinden üç esaslı menfaat elde ediyordu:

1. XVI. yüzyıl başında, Fransa Osmanlı Devleti ile kurduğu ilişkilere dayanarak "kendi düşmanına karşı koymak, onları çevirmek ve püskürtmek" için Osmanlı ordularının işbirliğini sağlamıştı.

[38] Bu dönem içerisinde birçok İngiliz casusu Arabistan bölgesinde dolaşmaktaydı. Genel olarak arkeolog veya coğrafyacı kimliğinde dolaşan bu kişilerin başlıcaları Mark Sykes, W.H.Irvine Shakespear, G.Evelyn Leachman ile Gertrude Bell idi. Bu kişilerin faaliyetleri hakkında şu esere bakılabilir. Mim Kemal Öke, Orhan Koloğlu; **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İstanbul, 1995.

[39] R.Sagay; **a.g.e.**, s.86; S.Kocabaş; **a.g.e.**, s.115-116.

2. Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Katolikler üzerinde tesis ettiği himaye, Hıristiyan memleketlerinde prestijini yükseltmişti[40].

3. Osmanlı Devleti dahilindeki topraklarda girişilen ticari faaliyet, Fransız refahının önemli bir unsuru olarak ortaya çıkıyordu[41].

Siyasi, dini ve ekonomik üç taraflı bir siyasete dayanan Fransa'nın nüfuzu, bütün Osmanlı memleketleri üzerinde yayılmış bulunuyordu. Bu siyasete mevzu olan hususlar Fransa'nın "ananevi menfaatlerini" teşkil ediyordu. İşte bunları korumak içindir ki bu dönemde Fransa, Osmanlı Devleti üzerindeki Rus iddialarını yakından izliyordu. Paris hükümeti bu suretle hareket ederken de Suriye'ye özel bir önem vermekten geri kalmıyordu. Bu Osmanlı ülkesi, demiryollarının, özellikle Bağdat demiryolunun inşası ile önemli bir stratejik mevki durumuna gelmişti.

Fransa'nın Suriye ile ilgilenmesinde iki siyasi unsurun da etkisi bulunmakta idi:

1. Uzakdoğu'daki kolonilerini korumak ve onlara nezaret için, Fransa'nın Britanya İmparatorluğu'na paralel olarak bu civardaki mevkiini takviye edecek bir seri duraklara ihtiyacı vardı. Suriye sahillerinde bir ikmal ve yükleme üsleri elde etmek bu siyasetin bir yönü idi.

2. Fransız İmparatorluğu'nun İslam karakteri kenarda bırakılamazdı. Müslüman olan topraklarda hakimiyetini temin için, İslam'ın bazı kültürel merkezlerini elinde tutması gerekiyordu. Suriye'nin büyük şehirleri, özellikle Şam bu rolü mükemmel bir şekilde oynayabilirdi.

---

[40] XIX. yüzyılın sonlarına kadar, Ortadoğu bölgesinde Katoliklik genel olarak Fransa ile birlikte görülmekte ve bu mezhebe tabi olanlar "**Frenk**" olarak adlandırılmaktaydı. Katolik Fransız okulları da bu hususu teyit eder şekilde eğitim vermekteydiler. Yakındoğu'daki Fransız çıkarları pratik nedenler kadar, tarihsel ve duygusal bir zemine dayanıyordu. Fransızların uluslarına geleneksel bakışları, "*Şark'ın büyük Hıristiyan gücü*" oldukları şeklindeydi. "*Türk barbarlığının yıkıntıları arasında ezilenlerin umudunu koruyan ve onların geleceğini muhafaza eden Fransa'nın ta kendisiydi*".Tarihin gölgesi ve Fransa'nın uzun süreli ahlaki, politik, eğitimsel ve ekonomik etkisi Yakındoğu'da Fransız çıkarlarının temelini oluşturuyordu. Paul C. Helmreich; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Çev.: Şerif Erol, İstanbul, 1996, s.10.

[41] Bu dönemde, Fransız dış politikasının amacı, Ortadoğu'da ekonomik yatırımlar yapılması ve Hıristiyanların korunması idi." K. Melek; **a.g.e.**, s.11. Keza bu dönemde Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu içindeki yatırımları 750 milyon frank civarındaydı. Paul C. Helmreich; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Çev.: Şerif Erol, İstanbul, 1996, s.10.

Suriye'nin bu politik ve stratejik önemi Fransa'yı, bu ülke üzerinde durmaya sevk ediyordu[42].

V-İTALYA'NIN OSMANLI DEVLETİ TOPRAKLARI ÜZERİNDEKİ EMELLERİ

İtalya, milli birliğini kurduktan sonra geniş bir yayılma programı vücuda getirmek için Akdeniz'de faal bir siyaset takibine başlamıştı. Kuzey Afrika ve özellikle Tunus, bu isteklerin başında geliyordu. Meşhur İtalyan Mazzini daha 1838'de "Kuzey Afrika İtalya'nındır" diye yazıyordu.

Fakat İtalya'nın karşısında Cezayir'i elde etmiş bulunan Fransa vardı. Tunus'un İtalyanların eline geçmesi, Akdeniz'in ikiye ayrılması ve Cezayir'in tehdit altında kalması demek olacağından, Fransa bu memlekette harekete geçmiş, 1882-1883'te himayesini tesis etmişti. Bu nedenle İtalya ile Fransa arasında, 1881'den beri devam eden anlaşmazlık 1896'ya kadar sürmüş, fakat Aduwa yenilgisinden sonra İtalya Fransa'ya dönmüştü. 21 Kasım 1898 tarihli ticaret antlaşması, iki memleket arasındaki ilişkilerin düzen yoluna girmesinin ilk işareti olmuştu. Roma hükümeti, Kuzey Afrika üzerindeki iddialarını gerçekleştiremeyince, bütün faaliyetini Balkan Yarımadası'na ve Doğu Akdeniz'e doğru çevirmişti.

İtalyanlara göre, Eski Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulması Otrant Kanalı'nda ve Ege Denizi'nde aranmalıydı. Bu siyaset icabı olarak İtalya, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ile ilgilenecekti.

İtalya tarafından izlenen İtalyan siyasetinin başlıca karakteristiği "bütün müktesep haklara rağmen (***si***)nin telaffuz edildiği bir yerde bayrağını dikmek iddiasıdır" dedirtiyordu. Bu süreçle birlikte İtalyan iddiaları nihayet Trablusgarp üzerine yönelecekti. Zira bu ülke, Tunus'tan sonra Kuzey Afrika'nın, büyük devletlerin saldırılarından uzak kalmış son parçası idi.[18]

---

[42] R.Sagay; **a.g.e.**, s.74.

Ancak İtalya, Osmanlı Devleti'nin bu vilayetinin üzerinde emellerini tahakkuk ettirmek için uzun diplomatik çalışmalar yapmak mecburiyetini de duymuştu. Bu cümleden olmak üzere, İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya ile yapılan diplomatik pazarlıklar ve görüşmeler sonucunda İtalya, Osmanlı Devleti'ne ait olan Trablusgarp bölgesini elde etmek için büyük adımlar atmıştır[43].

Yapılan diplomatik faaliyetlerin ardından 1911 yılında İtalyanlar Trablusgurp'a asker çıkararak bu bölgeyi işgale başlamışlardır. Bu bölgenin uzak olması ve Osmanlı Devleti içerisindeki siyasi karışıklıklar nedeniyle, bölgeye fazla yardım gönderilememesi sonucunda İtalyanlar Trablusgarp'ın bazı bölgelerini elde ederek, bu bölgeye adım atmışlardır. Aynı dönem içerisinde Balkan Harbi'nin başlamasını fırsat bilen İtalya, Anadolu kıyılarındaki Oniki Ada'yı da işgal etmiş ve bu adaları II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar elinde tutmayı başarmıştır.

VI-ALMANYA'NIN OSMANLI DEVLETİ TOPRAKLARI ÜZERİNDEKİ EMELLERİ

Milli birliğini İtalya gibi geç denebilecek bir tarihte sağlayabilen Almanya, XIX. yüzyılın son dönemlerine kadar Osmanlı Devleti ile ilgili meselelere fazla önem vermiyordu. Alman Şansölyesi Bismark "eğer Rusya, İstanbul'a gitmek istiyorsa onu bundan men edecek ben değilim" diyordu.

Bununla beraber Alman Şansölyesi Berlin Kongresi'nde önemli bir rol oynayacaktı. İzlediği siyaset geniş ölçülü idi. İlk etapta Almanya'nın geniş bir şekilde sanayileşmesi ve büyük devletler arasındaki yerinin sağlamlaştırılması ile meşgul idi. Bu cümleden olmak üzere, çevresinde bulunan ülkelerden Rusya ve Fransa ile daha fazla çatışmaya girmeden iyi ilişkilerin devamını düşünmekteydi[44]. Bu ortam içerisinde de, diğer devletler Osmanlı Devleti'nden bir şeyler koparmaya uğraşırken, sadece Almanya bu şekilde hareketten kaçınmıştı.

Bu dönem içerisinde, Fransa, ileride Tunus'u işgal etmek için devletlerin onayını alırken İtalya Arnavutluk ve Trablus üzerinde bir takım yarı kapalı iddialarda bulunuyor, nihayet İngiltere de gizli bir antlaşma ile Osmanlı topraklarını müdafaa ve

---

[43] R.Sagay; **a.g.e.**, s.74-75.
[44] Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, 1999, s.371-377.

Kıbrıs Adası'nı işgal müsaadesini Osmanlı Sultanı'ndan elde ediyordu. Rusya ise Kars ve Batum'u elde ediyordu.

Almanya, Berlin Kongresi'nden, diğer devletler aleyhine kuvvetlenerek çıkmıştı. Balkanlarda Slav tehlikesi bertaraf edilmişti. Avusturya Bosna ve Hersek'e doğru ilerlerken, Alman ticareti ise, İstanbul'a kadar bir geçit teşkil edecek şekilde kuvvet kazanmıştı.

Almanya yavaş yavaş, Osmanlı Devleti'nde çok önemli bir rol oynamaya başlamıştı. "İstanbul gazetelerini okumuyorum" diyen Bismark 1876'dan itibaren Osmanlı Devleti nezdindeki Alman elçiliğini Büyükelçiliğe çevirtmişti.

Almanya açısından, Osmanlı Devleti ülkeleri, geniş ekonomik pazarlar, Alman ticaretine açık alanlar ve hatta bir koloni toprakları olarak görülmekteydi. Avusturyalı bir şarkiyatçı olan Dr. Sprenger 1886'da "*Babilonya, geçmişin en zengin kıtası ve bu günün en verimli kolonizasyon alanı*" adı altında yayınladığı bir broşürde şunları yazıyordu: "*Doğu, gelişmek isteyen milletlerden bir tarafından el uzatılmamış, dünyanın yegane parçasıdır. Burası en mükemmel bir koloni alanıdır. Eğer Almanya, Kazaklardan evvel burasını elde etmek fırsatını kaçırmamış olursa, dünyanın taksiminde en iyi payı almış olacaktır*"[45].

Bismark'ın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği mesafeli tavır, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1888 yılında 29 yaşında tahta geçmesi ile değişmeye başlamıştır. Yaşlı Bismark ile genç imparator arasındaki görüş ayrılıklarının artması sonucunda 1890 yılında Bismark görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu süreç içerisinde II. Wilhelm, Almanya için yeni yayılma ve etki alanı olarak görmeye başladığı Osmanlı Devleti'ne 1889 Kasımında bir ziyarette de bulunmuştur[46].

Almanya'nın Osmanlı Devleti ile olan yakılaşması bu dönemde artmıştır. Zira, bu dönemde, Osmanlı Sultanı II. Abdulhamit'in, İngiltere'nin davranışlarından rahatsızlık duyması ve uluslar arası ilişkilerde Osmanlı Devleti'nin varlığının devam ettirebilmek için, İngiltere ve Rusya'ya karşı denge oluşturabilecek bir ülke ile ilişkilerin ileri

---

[45] R.Sagay; **a.g.e.**, s.76.
[46] Fahir Armaoğlu; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, 1999, s.382-386.

seviyeye getirilmesini hedeflemesi, bu hususta büyük oranda etkili olmuştur. II. Abdulhamit, Mısır'ın İngiliz işgaline uğraması olayının üzüntüsünü daima üzerinde hissetmiş ve Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin düzelmesinde bu meseleyi mihenk taşı olarak görmüştür. İngiltere'nin Mısır'dan geri çekilmeye niyetinin olmaması nedeniyle, Osmanlı-İngiltere ilişkileri günden güne daha da kötüye gitmiş, bu bağlamda da Osmanlı-Almanya ilişkileri gelişmiştir[47].

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne olan ilgisinin artmasına paralel olarak, Osmanlı Devleti üzerindeki Alman hedefleri de ileri bir safhaya gelmeye başlamıştır. Alman asıllı Rahip-Kaşif Naumann'ın 1899'da, "Asia" adındaki eserinde: "**Eğer bugün Türkiye dağılırsa parçaları büyük devletlerin oyuncağı olacaktır**. Bizim için, felaketi geciktirmek lazımdır. Darb-ı meseldeki kuşa söylendiği gibi Türkiye'ye ekseriya ye veya öl diyecek bir nevi dostane diktatörlük vücuda getirilmelidir" şeklindeki sözleri bu hedeflerin ne şekilde tezahür ettirilmek istendiğinin bir göstergesidir.

Bu düşünceler ve yavaş yavaş beliren Alman teşebbüsleri "Güneydoğu'ya doğru ilerleyiş (Drang nach Süd-Osten)'den başka bir şey değildi.

İmparator II. Guillaume (Wilhelm) diğer devletlerin koloni kurmak gayretleriyle, tedrici surette yutulan Osmanlı Devleti'nin ve Müslümanların hamisi rolünü takınıyordu. Nitekim, 1898'de Şam'da söylediği bir nutukta kendisini "*Sultan'ın ve dünyaya dağılmış 300 milyon Müslüman'ın daimi dostu*" olarak gösterecekti.

Alman emellerinin esas tahakkuku, 1902'de Bağdat demiryolunun kati imtiyazının bir Alman şirketine verilmesiyle oluşmuştur. Almanya bu işte büyük faydalar sağlayacağını umuyordu. "B.B.B." yani "Berlin-Bizans (Bosporous)-Bağdat" diye adlandırılan bu hat vasıtasıyla Almanlar Doğu'daki siyasetlerinin birçok noktalarını tahakkuk safhasına koymayı ümit ediyorlardı. Bu siyaset;

1. Orta Avrupa'nın Doğu'ya bağlanması; Osmanlı memleketlerinin istismarı; Süveyş Kanalı'na rekabet,

---

[47] S.Kocabaş; **a.g.e.**, s.105.

2. Türk kuvvetlerinin güneye süratle nakli,

3. Bu yolun kullanılması ile İngiltere ve Rusya'yı tehdit olarak özetlemek mümkündür.

Bu siyasetle ilgili olarak bir Alman yazarının dediği gibi "Toros ile Halep arasındaki her 100 kilometrelik ray, bir gün İngiltere için, Almanya tarafından denize indirilen bir savaş gemisinin taşıyacağı aynı manayı ifade edebilirdi. İngiliz hakimiyetini kenarda bırakabilecek Almanya, İngiliz ticaretini sarsarak, bu memleketin can damarı olan Mısır'ı tehdit edecekti. Aynı şekilde Berlin, sıcak deniz ile Karadeniz arasına girerek Osmanlı memleketlerinde Rusya'nın işini bozacaktı[48].

Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki yakınlaşmanın olduğu bu dönemde, dünya çapında, İngiltere ile Almanya arasındaki rekabet de gittikçe artmaya başlamıştı. Özellikle deniz silahlarının geliştirilmesi hususundaki rekabet, Almanya ile İngiltere arasındaki husumeti gittikçe arttırıyordu. Buna ilave olarak, Almanya'nın denizaşırı sömürgeler elde etmeye çalışması, bu husustaki faaliyetleri sırasında da İngiltere'ye ait olan bölgelere göz koyması bu rekabeti düşmanlık haline getiriyordu[49].

İngiltere ile Almanya arasındaki rekabet, Almanlar tarafından, Osmanlı toprakları üzerinde inşa edilecek olan Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi ile daha da kızışmıştır. İngilizler açısından, bu proje, Hindistan'ı tehdit edebilecek bir mahiyet arz etmektedir. Bu yüzden de bu proje ile yapılacak demiryolunun ne pahasına olursa olsun Basra'ya uzanmasının önünün alınması gerekmektedir. Eğer bu demiryolu Basra Körfezi'ne kadar ulaşırsa, İngiltere açısından büyük önem verilen ve buradaki şeyhlerle yapılan antlaşmalar ile İngiliz gücünün etkin hale getirildiği körfezde, tek başına istediği gibi hareket etme serbestiyetini kaybedecekti. Bunun yanında, Osmanlı Devleti içinde kurulacak olan yeterli demiryolu şebekesinin, Osmanlı Sultanı'nın gücünü ve nüfuzunu arttıracağı düşünülmekteydi. Bu durum ise, gelecekte elde etmek istediği bölgelerde, güçlü bir devletin bulunmasını istemeyen İngiltere'nin işine hiç gelmiyordu[50].

---

[48] R.Sagay; **a.g.e.**, s.77.
[49] F.Armaoğlu; **a.g.e.**, s.470-476.
[50] S.Kocabaş; **a.g.e.**, s.147.

Bu nedenledir ki Berlin-Bağdat demiryolu hattının serbestliğinin ve güvenliğinin sağlanması Almanlar için hayati bir önemi haizdi. Bunun için de İstanbul ve Boğazları Rus ihtiraslarından uzak tutmak lazımdı. Türklerin Boğazlarda Rus hakimiyetine boyun eğmeleri demek, Almanya'nın Osmanlı Devleti toprakları üzerinde beslediği büyük emellerin sona ermesi ve Alman nüfuzunun yayılmasını önleyecek bir "çelik duvar"ın yükselmesi demekti. Bu noktadan Almanya için İstanbul ve Boğazlardaki hakimiyetin Türklerde kalmasını sağlamak zaruri idi. Fakat uzun zamandan beri göz dikilen bu bölgelere Alman nüfuzunun girişi, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerin teşkil ettiği büyük bir maniaya çarpacaktı. Alman diplomasisi, elinden geldiği kadar, dünyanın bu noktasında beliren büyük ihtilafı önlemeyi bilecekti. Bununla beraber ihtilaf kaçınılamayacak derecede vahim idi. Bu durumun anahtarını ancak, ufuklarda görülen I. Dünya Savaşı'nın neticesi verebilirdi[51].

[51] R.Sagay; **a.g.e.**, s.77-78.

İKİNCİ BÖLÜM
MONDROS MÜTAREKESİ'NE KADAR DIŞ DEVLETLERİN FAALİYETLERİ İLE KÜRT VE ERMENİ İSYANLARI

I-MONDROS MÜTAREKESİ'NE KADAR DIŞ GÜÇLERİN DOĞU, GÜNEYDOĞU ANADOLU VE KUZEY IRAK'TAKİ EMELLERİ İLE KÜRTLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ VE KÜRT-ERMENİ İLİŞKİLERİ

I. Bölümde ayrıntıları ile değindiğimiz dönemin güçlü ülkelerinin "*Şark Meselesi*" siyaseti (**aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl ve kimler tarafından ele geçirilmesi ile ilgili rekabetin adıdır**) sonucu, Osmanlı Devleti zaten onların deyimiyle "ölüm yatağında" idi. Rusya'nın iki yüz yıl boyunca kuzeyden sıkıştırması ve 1880'den sonra İngilizlerin de güneyden Osmanlı topraklarını işgal etmesi ile devlet kaçınılmaz sona doğru yaklaşmaktaydı. Günümüzün Doğu, Güneydoğu ve Irak'ın Kuzeyi'ni kapsayan Osmanlı topraklarına hızla yaklaşan ve Kırım Harbi'nde (1853-1856) söz konusu bölgenin bir kısmını işgal eden Ruslar, bölgede yaşayan Ermenileri çok daha önce, yeni ve fiilen temas ettikleri Kürtleri ise, Ermenilerle birlikte ayaklandırmaya ve böylece büyük fotoğrafı elde etmeyi amaçladılar.

İngiliz siyaseti ise; Ruslar ile Almanların Hindistan'a giden yollarda yaratabilecekleri tehdidi bertaraf etmek ve bütünlüğünden vazgeçtikleri Osmanlı Devleti topraklarının bu kısmını kendi denetimleri altında tutmak idi. Bu amaçla, sözü edilen bölgede yaşayan farklı kimlikleri kışkırtarak kendi kontrolleri altında küçük birimler haline getirmek ve böylece potansiyel tehdidi ortadan kaldırmayı hedeflemekteydi.

19. yüzyıla gelindiğinde önce Ruslar ve İngilizler, hemen ardından da Amerikalılar, Fransızlar, Almanlar ve hatta İsveçli misyonerler Osmanlı Devleti üzerinde Kürtlerle yakından ilgilenmiş ve onlara hep bu devletin arka cephesini zayıflatacak bir etken olarak bakmışlardır[52].

---

[52] Erol Kurubaş; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ankara, 1997, s.17.

1-Rusların Kürtlerle İlişkileri ve Bölgedeki Faaliyetleri

Çar I. Petro'dan itibaren sıcak denizlere inmek amacıyla büyük faaliyetler gösteren Ruslar; bu emellerine ulaşmak için, her türlü etnik ve bölgesel sorunu derinleştirme çabası içine girişmişlerdir. Rusların, Basra Körfezi'ne inebilmeleri için Anadolu'nun doğusunu ele geçirmeleri gerektiğinden, bu topraklara hakim olan Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırılmaları veya bu topraklar üzerindeki hakimiyetini sona erdirilmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı, bu bölgede yaşayan etnik grupların, hakim unsur olan Türklere karşı kışkırtılmaları ve bölgede Rusların işgali için uygun zeminin oluşturulması gerektiği düşünülmüştür.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Ruslar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak bölgesinde yaşayan Kürtler hakkında faaliyetlere girişmiş, halkın genel yapısı ile ilgili olarak araştırmalar yaptırmış, nasıl kullanabilecekleri hususunda çalışmalarda bulunmuşlardır[53].

1829 yılındaki Osmanlı Rus Savaşı sırasında Ruslar, Kars yakınlarına kadar geldikleri sırada, bu bölgede bulunan Kürtler ile karşılaşmışlardır. Gelecekteki dönemde Kürtlerden yararlanma yönünde düşünceleri bulunan Ruslar, Kürtler ile yakın ilişki içine girmeye çalışmış, ancak bu bölgede yaşayan Yezidi Kürtleri dışında kendileri ile işbirliği yapacak unsur bulamamışlardır. Yezidi Kürtleri ile yaptıkları işbirliği sırasında, bu grubu örgütleyen Ruslar, Osmanlı topraklarında yaşayan bazı Yezidi gruplarının da göç ederek kendi topraklarına gelip yerleşmelerini sağlamışlardır[54].

Rusların Kürtler hakkındaki etkin faaliyetlere başlaması Kırım Harbi ve bundan sonraki döneme rastlamaktadır. Bu savaş sırasında isyan etmiş olan Yezdan Şir, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bazı yerleri işgal etmiş olan Rus kuvvetlerine başvurarak, kendisine yardım etmelerini talep etmiştir. Dönemin şartları altında bu talebe cevap veremeyen Ruslar[55], daha sonraki dönemlerde, bölgede isyan eden gruplara nasıl destek olunabileceği hususunda çalışmalara başlamışlardır.

[53] A.Haluk Çay **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** Ankara, 1996, s.378.
[54] Ali Rıza Şeyh Attar; **Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler**, İstanbul, 2004, s.74.
[55] Celile Celili; **Kürt Aydınlanması**, İstanbul, 2001, s.97-98.

1856 yılından itibaren Ruslar'ın Erzurum Başkonsolosluğuna atanan Alexander Jaba, Kürtler üzerinde etkin çalışmalara başlamıştır. Bu kişi, Petersburg İlimler Akademisinden aldığı talimata uyarak, Erzurum'daki hanlarda konaklayan yolculara kadar bölgede yaşayıp Kurmanç ve Zazaca konuşanlardan kelimeler derleyip bir "Kürtçe sözlük" yapmaya çalışmıştır. Yine bu İlimler Akademisi vasıtasıyla 1862'de "Şerefname"nin Farsça nüshası dört kitap halinde Fransızca bastırılmıştır[56].

Rusların Kürtler üzerindeki faaliyetleri Şeyh Ubeydullah Hareketi sırasında yeniden gün yüzüne çıkmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Kars, Ardahan ve Batum'u işgal ederek Basra Körfezi'ne doğru inmek hususunda bir adım daha atmış olan Ruslar, bu hususta önlerine engel olarak gördükleri İran ve Osmanlı Devleti'nin zayıflatılması amacıyla Kürtlerin ortaya çıkışından itibaren dikkatli bir şekilde davranmış ve şartları iyi değerlendirme yoluna gitmişlerdir.

Şeyh Ubeydullah'ın ilk harekete geçeceği sırada, 1878 sonlarında Tahran'daki Rus diplomatları, Şeyh Ubeydullah'ın harekete geçeceğini ve merkezi Musul olmak üzere bir Kürt devleti kurmak niyetinde olduğunu bildirmişlerdir[57]. Bu bilgiden kısa bir süre sonra, harekete geçmeye hazırlanan Şeyh Ubeydullah'ın yanına kendi adamları olan Kütükçü Simon Çilingiryan'ı göndermişlerdir[58]. Kütükçü Simon Çilingiryan, Şeyh

---

[56] A. Haluk Çay **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** Ankara, 1996, s.380. Fakat Şerefname'nin Fransızca yayınında Ruslar korkunç bir tahrif yapmışlar ve kendi çıkarlarına uygun gelecek şekilde Kurmançlar'ın kökenini izah etmeye çalışmışlardır. Nitekim Şerefnamede'ki "Kürt Oğuznamesi'nin" kahramanı olan ve daha önce de Dicle Kürtleri'nin tarih yönünden Türklüklerini izah ederken Şerefhan'ın kendi kalemiyle yazdığı eserde de, Dede Korkut Oğuznamesi'nde de Oğuzlardan gösterilen ve Taberi'de Heftan Bohtan'un Ejderha melik olarak gösterilen Kürtler'in İlbeğleri sülalesi kütüklerinde "Bıyığı kanlı Boğduz Aman Bey" olarak geçen bu Türk boyu ve büyüğünü "Boğaz-Ermenia" yani "Ermeni Boğaz/Pavlos"tan ibaretmiş gibi tefsir ederek, İskenderun ve Basra Körfezi'ne yönelik istila hareketi sırasında Doğu Anadolu'yu kolayca işgal edebilmek için, Ermeni ve Kürtleri bu yalan kaynağa inandırarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmeyi amaçlamışlardır.

Keza, eski Rus diplomatlarından Vasil Nikitin, 1956'da Paris'te basılan "Kürtler" adlı Fransızca kitabında bu "Boğdoz Aman" Türk kahramanını daha da tahrif ederek "Bağdad-Zemin" kılığına sokmuş ve izahında da buna "Bağdadlı Zemin adlı Kürt Beyi" demiştir. Bu Rus ajanın kitabını bir ilim eseri imiş gibi İngiliz emperyalistleri Arapça'ya çevirip Bağdat'ta bastırarak, buradaki ve Suriye'deki diğer Türk Kurmançları aldatarak emellerine hizmet ettirmişlerdir. Mahmut Rişvanoğlu; **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, 1992, s.215.

[57] Erol Kurubaş; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ankara, 1997, s.21.

[58] Garo Sasuni; **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri**, İstanbul, 1992s.155.

Ubeydullah'ın isyan hareketi sırasında, harekete geçen ordu içerisinde Serdar olacak kadar Şeyh Ubeydullah ile yakın ilişkileri olan bir kişidir[59].

Kendilerine tabi olan ajanları vasıtasıyla Şeyh Ubeydullah'a belirli desteklerde bulunan Ruslar[60], bu kişinin direk yardım talepleri karşısında, olumlu cevap vermeyerek, Şeyh Ubeydullah'ın isyan hareketinde başarısız olmasında etkin olmuştur[61]. Şeyh Ubeydullah'ın isyan hareketi sırasında, faaliyet gösterdiği bölgelerdeki Hıristiyanlara karşı kötü davranılması sonucunda; Rusya; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan Hıristiyanların baskı altında olduklarını ve bunların kurtarılması için bu bölgelerde düzenlemeler yapılması gerektiği hususunda yeni bir kampanya başlatmıştır. Aynı şekilde zor duruma da ki İran'ın kuzey kısmında da etki kurmaya başlamıştır.

XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Rusya, Kürtler üzerindeki faaliyetlerini daha da yoğunlaştırmaya başlamıştır. 1889 yılında İran bölgesinde yaşayan Şikak Aşireti'nin reisi Simko'nun ağabeyi Cafer Ağa, Bedirhan Bey'in torunu Abdurrezzak, Şeyh Ubeydullah'ın yeğeni Seyit Taha ve başka birçok Kürt ileri geleni, Rusya Çar'ı II. Nikola tarafından Rusya'ya davet edildiler. Ruslar bu kişiler aracılığıyla Gelecekteki politikaları bakımından, Kürtleri kazanmak ve yanlarına almak istiyorlardı[62].

1896'da Tiflis'te Genel Kurmaydan Albayı Kartsov'un, Rus-Türk savaşı zamanındaki Kürt-Rus ilişkilerini kısaca anlatan küçük bir kitabı yayımlanmıştır. Kafkas savaş bölgesi Genel Kurmay Başkanı Tuğgeneral N. N. Belyavskiy'in verdiği görev üzerine,Yüzbaşı P. İ. Averyanov, kendisinin şahsi gözlemlerine ve Kafkas Askeri Kurmayının zengin arşivindeki bilgilere dayanan, 19. yüzyılda Rusya'nın Türkiye ve İran'la yaptığı savaşlardaki Kürtlerin konumunu incelediği kapsamlı kitabını 1900 yılında yayımlamıştır. Kitabın yazarı, savaş sırasında Kürtleri Rusya'nın tarafına çekme ya da hiç değilse, onların dışardan desteğini alma biçimindeki yeni politikanın uygulanmasına yardımcı olma amacını taşıyordu. Türkiye ve İran Kürdistan'ında

---

[59] Garo Sasuni; **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri**, İstanbul, 1992s.162.
[60] A.H. Çay **a.g.e.,** s.380.
[61] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.23; G. Sasuni; **a.g.e**, s.163; Naci Kutlay; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Ankara, 1992, s.15.
[62] A.H. Çay **a.g.e.,** s.381; Naci Kutlay; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Ankara, 1992, s.150-151.

bulunan Rus Başkonsolosluğu ve yardımcı konsolosluklar da bu doğrultu da hareket etmişlerdir[63].

Rusların Kürtler üzerindeki faaliyetlerini en fazla destekleyen ve işbirliği yapan Bedirhan Bey'in torunu Abdurrezzak Bedirhan'dır. Bedirhan Bey'in oğlu Necip Paşa'nın oğlu olan Abdurrezzak, 1864 yılında İstanbul'da doğmuştur. Osmanlı Dışişlerinde çalışan Abdurrezzak Bedirhan, birkaç yıl sonra 1890'lı yılların başında Petersburg Türk Konsolosluğunda üçüncü sekreterliğe atanmıştır. Burada Rusça öğrenmiş ve Rusya hakkında inceleme yapma imkânı bulmuştur. Bu dönemde Rusya ile geliştirdiği dostane ilişkilerden dolayı ikinci derecede Sv. Sitanislav nişanıyla ödüllendirilmiştir. Bir yıl sonra Tahran Türk Konsolosluğunda ikinci sekreterliğe atanmışsa da bu göreve giderken, bir ihbar üzerine İstanbul'a çağrılmıştır.

İstanbul'a giden Abdurrezzak Bedirhan, bilahare İstanbul'daki Rus elçilik mensuplarının yardımlarıyla Eylül 1894'te Sivastopol'a kaçmış ve oradan da sınıra yakın olan Erivan'a yerleşmek umuduyla Tiflis'e gitmiştir. Abdurrezzak Bedirhan, Rus yetkililere kendisini ve ailesini anlatan iki rapor yazmış olup, bunlardan birinde Rusya'ya sığınma gerekçesini şöyle açıklamaktadır: "... *Kendim ve çocuklarım için Rusya'yı vatanım gibi algılayarak Erivan'da olayım*". Aynı raporda Türk milletine de hakaret eden Abdurrezzak Bedirhan: "*Sultan Abdülhamit benim gitmemle büyük bir şüpheye düştü. O da geçmişindeki ataları gibi binlerce kötü taktiğe başvurarak amaçlarına varmaya çalıştı*" demektedir[64].

Rusya'dan İngiltere'ye geçen Abdurrezzak Bedirhan, bir süre burada yaşadıktan sonra İstanbul'a geri dönmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde, Rus Başkonsolosu Çarıkov ile yakın ilişki kurmuş ve kendisine politik sığınma hakkı verilmesi amacıyla Rusya hükümeti nezdinde girişimde bulunmuştur. Çarıkov özel bir dilekçe ile Rus Dışişleri Bakanlığından Abdurrezzak Bedirhan'a Erivan'da ikamet izni ve Rus vatandaşlığı verilmesini istemiş ve onay beklemeden bir vize hazırlamıştır. Çarikov Rus yetkililere çektiği telgrafta, Abdurrezzak Bedirhan'ın dostça karşılanması istemiştir. Abdurrezzak Bedirhan 8 Aralık 1910 tarihinde Sivastopol ve Yalta üzerinden

---

[63] Celile Celili; **Kürt Aydınlanması**, İstanbul, 2001, s.99-100.
[64] Mahmut Çetin; **İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart-Kurt Sesleri** İstanbul, 2005, s.162-163; C.Celili; **a.g.e.**, s.101.

Tiflis'e geçmiştir. Rusya, Kürtler arasında etkisini güçlendirmek için Abdurrezzak Bedirhan'ın ismini kullanmayı amaçlamaktadır. Abdurrezzak Bedirhan da bu görevi hakkıyla yerine getireceğine dair söz verir. Osmanlı-İran sınırı boyunca bazı Kürt aşiretleri ve Asuri önderlerinden Petros Elov ile ilişkiler kurar. Abdurrezzak Bedirhan 26 Mart 1911 tarihinde Türkiye sınırları içine girerek Van'daki Rus Konsolos Yardımcısı Alferev'le görüşmüştür. Hakkındaki şüpheleri dağıtmak için Urmiye'de Türk Konsolosu Sadi Bey'i ziyaret ederek, onun evinde de kalmıştır. İstanbul'dan konsolosa iletilen tutuklanma haberi üzerine 11 Mayıs 1911'de Urmiye Rus Konsolosluğuna sığınan Abdurrezzak Bedirhan, Ruslar tarafından Tebriz'e buradan da Tiflis'e götürülmüştür. Bir süre Tiflis'te kalan Abdurrezzak Bedirhan, oradan Paris'e ve Kahire'ye giderek bölücü unsurlarla temaslarda bulunmuş, 23 Eylül 1911'de yeniden Tiflis'e dönmüştür[65].

Rus idaresindeki bölgelerde yaşamını sürdüren Abdurrezzak Bedirhan, Rusların da desteği ile Gehandını (Eğitim) adlı bir dernek kurmuş ve Kiril Alfabesi'yle Kürtçe bir alfabe hazırlamıştır. Bu dönemde, Rus yetkilileri, Türkiye ve İran arasında var olan sınır anlaşmazlıklarını kendi menfaatlerine göre çözme çabalarında Kürtleri bir koz olarak görmekteydiler. Bu amaçla, Kürtler arasında kendi etkilerini genişletmek ve güçlendirmek için Abdurrezzak Bedirhan'ın otoritesini kullanmayı amaçlamışlardır. Yapılan görüşmelerin ardından Abdurrezzak Bedirhan İran Kürtlerinin arasında faaliyet göstermeyi kabul etmiştir. Abdurrezzak Bedirhan İran'a hareket etmeden önce Rus yetkilisi Kahanovskiy'ye, "*Rusya'nın bir yandaşı olarak, Kürtler arasında, Rusya'nın itibarını yükseltmek için iyi niyetle çalışacağını ve Kürtlere, Ruslara karşı sempati duymalarını sağlamak amacıyla telkinde bulunacağını*" bildirmiştir[66].

Abdurrezzak Bedirhan'ın bu faaliyetleri üzerine Osmanlı yönetimi, bu kişiyi gıyabında idama mahkûm etmiştir[67]. Bu süre içerisinde Ruslarla ilişkilerini daha da geliştiren Abdurrezzak Bedirhan, Osmanlı topraklarında yaşayan Kürtler arasında bir ayaklanma çıkartmak için yeni faaliyetler içerisine girerek, bölgedeki ileri gelen bazı

---

[65] Mahmut Çetin; **İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart-Kurt Sesleri** İstanbul, 2005, s.165; C.Celili; **a.g.e.**, s.104-106.
[66] M.Çetin; **a.g.e.**, s.165; C.Celili; **a.g.e.**, s.106.
[67] C.Celili; **a.g.e.**, s.110.

Kürt liderlerle görüşmelerde bulunmuştur[68]. Bu cümleden olmak üzere İran'daki Kürtlerin lideri olan Simko ile Rusya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde de Abdurrezzak Bedirhan önemli bir rol oynamıştır. Bu ilişkiler içerisinde, Ruslar Simko'yu tüm ihtiyaçları Rus hazinesinden karşılanmak üzere, Kotur'daki Kürt sınır muhafız komutanı yapmışlardır [69].

Bitlis ve çevresinde oluşturulan İrşad Örgütü'nün önde gelenlerinden olan Hayrettin Berazi'nin de Ruslar ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Hazırlanmakta olan Kürt isyanının maddi kaynağını elde etmek için Rusya'ya giden bu kişi, sağladığı maddi desteklerle birlikte geri dönerken Osmanlı kuvvetleri tarafından öldürülmüştür. Aynı isyanın hazırlığı sırasında Bedirhan Bey'in oğlu Kamil Bey'de Ruslar ile yakın ilişki kurmuştur. Bu isyan hareketi sırasında, isyancıların hedeflerinin başında, oluşturulacak olan Kürt devletini, Alman krallıklarında olduğu gibi, Rusya'ya bağlamak bulunmaktaydı[70]. Bitlis İsyanı'nın bastırılmasından sonra, isyancıların liderlerinden olan Molla Selim'in Rus Konsolosluğu'na sığınması da Ruslar ile bu isyancılar arasındaki ilişkinin boyutlarını daha da öne çıkarmaktadır[71].

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Ruslar Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenileri kendi amaçlarına uygun olarak kullandıkları gibi, Kürtleri de kullanmaya çalışmışlardır. Ancak kendilerine yardım edecek fazla kişi bulamamıştır. Kendileri ile birlikte hareket eden Abdurrezzak Bedirhan, etrafına topladığı 500 kişilik bir kuvvet ile İran'da general Çernazuboy komutasındaki Rus birliklerine bazı yardımlarda bulunmuştur[72].

Rusya, bu savaş sırasında elde ettiği bölgelerdeki Kürtleri kendi tarafına kazanmak için, 1917 yılında Bedirhan Bey'in oğlu Kamil Bey'i Erzurum Valisi olarak atamıştır[73].

Osmanlı toprakları içerisinde ilerleyen Ruslar, Dersim ve Koçgiri'nin Alevi Kürtlerini kendi taraflarına çekmek için bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır. Yapılan bu

---

[68] C.Celili; **a.g.e.**, s.112.
[69] C.Celili; **a.g.e.**, s.116-117.
[70] C.Celili; **a.g.e.**, s.135-138
[71] A.H. Çay **a.g.e.**, s.381; C.Celili; **a.g.e.**, s.145.
[72] C.Celili; **a.g.e.**, s.131.
[73] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.78, 174.

teşebbüsler sırasında, bu bölgedeki Kürt aşiretlerine, Rus hakimiyeti altında yaşamayı kabul etmeleri şartıyla kendilerine özerklik verileceği bildirilmiştir. Rus yetkililer ile yapılan görüşmelere, Koçgiri Aşiretlerini temsilen Alişer katılmıştır[74].

I. Dünya Savaşı sırasında, birçok Rus ajanı da Kürt kıyafetleri içerisinde, bölgede dolaşmakta ve Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyette bulunmaktaydı. Bu kişiler, bölgedeki halkı Ruslar adına kazanmaya, en azından Ruslara karşı mukavemet etmemeleri hususunda ikna etmeye çalışmışlardır[75].

Bunun yanında Ruslar Kürtler üzerine ilmi çalışmalarda da bulunmuşlardır. 1917 Ekim Komünist ihtilaline kadar, Petersburg İlimler Akademisi ileri gelenlerinden V. Minorsky, Urmiye Rus konsolosu olarak çalışmaktadır. Bir süre bu görevde bulunan bu kişinin Moskova'ya çağrılmasının ardından, V.Nikitin buraya tayin edilmiştir. Moskova'ya çağrılan Minorsky'ye Rus ordusunun Doğu Anadolu'yu işgali sırasında buradaki Kurmanç aşiretlerinden nasıl faydalanılacağı hakkında, Rus Genel Kurmay Basımevinde gizli olarak bastırılan "Kürtler" adlı kitap yazdırılmıştır[76].

2-İngilizlerin Kürtlerle İlişkileri ve Bölgedeki Faaliyetleri

İngiltere, Kürtler üzerindeki çalışmalarına, 19. asrın ilk çeyreğinde başlamıştır. İngilizlerin Doğu Hindistan Şirketi (East İndia Company)'nin bir şubesini Bağdat'a açması ile birlikte Irak'a yönelik ilgileri artmış ve Ortadoğu'ya birçok İngiliz gönderilmiştir. Esasen Kürtler arasında bir hareket yaratma amacıyla gönderilen bu kişiler, Bağdat'a geldiklerinin hemen arifesinde Kürt aşiretleri arasında bir seri gezilere başladılar. 1806 yılında bölgesel faaliyetini fiilen başlatan İngilizler, Doğu Hindistan Şirketi Bağdat Şubesinin başına Rich ve Heine ve Basra'da görevli İngiliz istihbarat görevlisi Kolkhan ve Hindistan'da Miran şehrinde görevli İngiliz subayı Mc Donald bölgedeki Kürtler ve Ermenilerle ilgilenmişlerdir. Bölgeye ilk gelenlerden birisi olan M.J.Kinneir, İran hatıralarını Londra'da 1813'de yayınladı. 1817-1820 yılları arasında bölgede yoğun faaliyet gösteren Heine, Brother ve Rich adlı İngilizler bilhassa 1815

---

[74] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.171; E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.31.
[75] Mahmut Rişvanoğlu; **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, 1992, s.216.
[76] M.Rişvanoğlu; **a.g.e.**, s.218.

yılında Van-Bayezıt bölgesinde meydana gelen karışıklıklarda etkili olmuşlardır. Bu olaylarda Kürk aşiretleri kışkırtıldığı gibi, Ermenilerde kışkırtılmaya çalışılmıştır.[77]

İngiltere, 1821-1822 yıllarından itibaren Anadolu'nun dışındaki İran ve Irak'daki bu aşiretlerin uzantıları ile de ilgilenmeye başlamış, Frazier adlı bir istihbarat elemanını İran'a gönderirken, bir grup İngiliz subayı da Süleymaniye'de aşiretlere farklı milliyet şuuru vermek üzere eğitime başlamışlarıdır.[78]

Yine Kürtler arasında geziler yaparak hem propaganda faaliyetini sürdüren ve hem de durumları hakkında rapor hazırlayan daha başka isimler de bulunmaktadır. İngiliz ordusunda görev yapan Hiyd, Brotr ve Riş isimli ajanlar 1817 ve 1820 yılları arasında etkin çalışmalarda bulunmuşlardır. Kürtler arasında bu konu ile ilgili politik gayretler gösteren İngiliz uzmanlar içinde Rodon Cissini ve Ravilson isimleri oldukça tanınmıştır. Rodon Cissini, 1828 yılında İstanbul'a gelmiş ve Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında gizli görüşmelerde bulunmuştur. Yine bu arada Mısır'a ve özellikle Kürtlerin toplu bulundukları bölgelere bir seri geziler de yapmıştır. Aynı kişi daha sonra, 1832 yılında da İran Kürtleri arasında dolaşmıştır. 1835 yılında ise, bu defa yanına aldığı bir çok teknik eleman ile birlikte Dicle ve Fırat havalisinde çok çeşitli araştırmalar yapmış, bir yandan bu bölgenin yer altı zenginliklerini tespit ederken, diğer yandan da civar bölgelerde bulunan Kürt aşiretleri arasında İngiliz politikasının propagandasını yapmıştır[79].

Bu dönemde İngiliz gezginleri ve ajanlarının gezilerinin temel amacı; Hindistan'a sefer yapmak için hazırlıklara başlayan İngiliz ordusunun Kürdistan'da geçebileceği yolları ve bölgenin özelliklerini saptamaktı. Diğer casuslar da benzer etkinliklerde bulunarak, kendi alanlarıyla ilgili bilgi topluyorlardı. Bu geziler sırasında 1817'de İngiliz Binbaşısı Heid, Bağdat, Süleymaniye, Erbil, Musul ve Kıfri'ye, onu izleyen Brother'da 1818'de Bağdat'tan Kıfri'ye ve oradan Süleymaniye'ye gitmişlerdir. 1820'de Rich, Süleymaniye'ye egemen olan Namık Paşa'nın çağrısıyla buraya gelerek

---

[77] A.H. Çay **a.g.e.**, s.369
[78] A.H.Çay; **a.g.e.**, s.369
[79] Süleyman Kocabaş; **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere**, İstanbul, 1985, s.210-211; Sedat Laçiner; "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları", **http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=68**.

bu bölgeye ilişkin geniş araştırmalar yapmış, ayrıcı başka Kürt aşiret reisleriyle de görüşmelerde bulunmuştur[80].

Bedirhan Bey'in isyanı sırasında İngilizler Osmanlı Devleti'nin destekleyerek, Kürtlere karşı Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. Bu yer alışın sebeplerinden birisi, Bedirhan Bey'in faaliyetleri sırasında, çevresinde bulunan Hıristiyanlara kötü davranmasıdır[81].

Bedirhan Bey'in isyanından sonraki dönemde isyan eden Yezdan Şir, dış güçlerin, özellikle de İngilizlerin yardımını elde etmek hususunda faaliyette bulunmuştur. İlk etapta İngilizler ile iyi bir ilişki kurduğunu düşünen Yezdan Şir, İngilizlerin kendisinden el çekmesi sonucunda, yakalanarak İstanbul'a götürülmüş ve etkisiz hale getirilmiştir[82].

1880'li yılların başından itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün sağlanması hususundaki politikasından vazgeçen İngiltere'nin, bu dönemde karşılaştığı önemli bir olay Şeyh Ubeydullah Hareketi'dir. Başlattığı isyan sırasında İngilizler ile de irtibata geçmek isteyen Şeyh Ubeydullah, isyan hareketine başlamadan kısa bir süre önce, İngiliz ajanlarından Visam, Başkale'ye gelerek Ubeydullah'ın yardımcılarıyla görüşmüştür. Bundan kısa bir süre sonra da İngiltere'nin Van'daki İngiliz konsolos vekili Clayton, 1879'da Hakkari'ye Şeyh'i ziyarete gitmiştir. Bu ziyaretten sonra, İngilizler tarafından birçok savaş malzemesi ve silah, Şeyh Ubeydullah'a gönderilmiştir. Ayrıcı Başkale'de yapılan bir başka görüşmede, Şeyh Ubeydullah, Clayton'a İngiliz hükümetine iletilmek üzere bir mektup vermiştir. Bu mektupta Şeyh, kendi amaçlarını belirterek, "*artık yekvücut olmuş bulunan Kürtlerin birbirlerinden ayrılmaları imkansız*" diyordu[83].

Şeyh Ubeydullah'ın faaliyete geçmesinden önceki dönemde, İngilizler Şeyh Ubeydullah'ı silah ve para açısından yoğun bir şekilde desteklemişlerdir. Yapılan bu desteklere rağmen, İngiltere Kürtlerin ayrı bir devlet kurmaları ihtimalini düşük görüyor, fakat eğer böyle bir şey olursa üzerinde nüfuz kurabilmek amacıyla Ubeydullah'ı da elinde tutmak istiyordu. Bundan dolayıdır ki Ubeydullah'a desteğini

---

[80] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.18.
[81] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.20.
[82] Ali Rıza Şeyh Attar; **Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler**, İstanbul, 2004, s.77.
[83] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.20-21.

sonuna kadar sürdürmemiş ve kısa bir süre sonra Kürtleri yarı yolda bırakmıştır. Ubeydullah İngiliz desteğini sağlayabilmek için özellikle Hıristiyanlığın bölgedeki önemini kabul ettiğini açıklayarak, kurulacak devlette Hıristiyanlar ile Müslümanların eşitliğini kabul ettiğini, bölgede kilise ve dini okulların açılmasına karşı olmadığını söylemek zorunda kalmıştır[84].

Şeyh Ubeydullah'ın faaliyetleri sırasında en karlı çıkan İngilizler olmuştur. Şeyh Ubeydullah'ın Sultan Abdülhamid tarafından propaganda edilen Panislamist düşüncelerle uyumlu bazı İslamî söylemler kullanması İngilizler için gelecekte tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinden dolayı, İngilizler bu hareketin bastırılması için Osmanlı Devleti'ne yoğun bir şekilde diplomatik baskı uygulama yoluna gitmişlerdir. Keza, bu olay sonucunda zor durumda kalan İran'ın İngiltere'den yardım talep etmesi sonucunda, İran üzerindeki İngiliz etkisi daha da artmıştır[85].

Osmanlı toprakları içerisinde ortaya çıkan Kürtçü hareketler içerisinde, Bedirhanlar tarafından yurtdışında yayınlanmakta olan Kürdistan Gazetesi'nin bazı nüshaları İngiltere'nin başkenti Londra'da yayınlanmıştır[86].

XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, artık İngiltere Osmanlı topraklarından kendisine düşecek hisseyi nasıl elde edebileceğinin planlarını yapmaya başlamıştır. Markiz Salisbury'den Sir N.O'Conor'a gönderilen ve 25 Ocak 1898 tarihli gizli belgede İngilizler ile Ruslar kendi aralarında anlaşmak zorunda oldukları belirtilmiştir. Bu anlaşma yapılırken, Osmanlı Devleti'nin "*... Karadeniz'e çıkan Boğazları ve Bağdat'a kadar olan Fırat Vadisi Rusları ilgilendirir. Diğer taraftan Türkiye'nin Afrika toprakları ve Bağdat'tan aşağıda kalan bölümleri bizi ilgilendirir; burada İngiliz çıkarları vardır*". Bunun yanında İngiltere ile Rusya birbirlerinin çıkarlarını göz önüne alarak ortak bir şekilde hareket etmelidir denilmektedir[87].

---

84 Sedat Laçiner; "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları", **http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=68**.

85 A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.80-81. İngiltere'nin Şeyh Ubeydullah'a etkin bir şekilde yardım etmemesinin sebeplerinden birisi de, Şeyh Ubeydullah'ın Rusya'nın etkisine girme ihtimalidir. S.Laçiner; **a.g.m.**.

86 S.Laçiner; **a.g.m.**.

87 Erol Ulubelen; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul, 2005, s.12. Bu belgeden de anlaşılacağı üzere İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak stratejisinden tamamen vazgeçmiştir.

Yine bu dönemde, Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisinden ürken İngiltere, Ortadoğu bölgesinde elde ettiklerini kaybetmenin telaşı içine girmiş ve yeni stratejiler geliştirmek zorunluluğu hissetmiştir[88]. Bu stratejilerin en önemli ayağını Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların karışıklıklar çıkartmasını temin etmek ve bundan azami derecede faydalanmak oluşturmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İngilizler telaşa kapılmışlardır. Sir E.Grey'den Sir G.Lowther'e gönderilen 31 Temmuz 1908 tarihli gizli belgede "*...Şayet Türkler Anayasayı tam olarak ayakta tutar ve kendileri de kuvvetlenirse bunun sonuçları bizim şimdi göremeyeceğimiz kadar uzaklara gidebilir. Bu hareketin Mısır'daki etkisi inanılmayacak kadar büyük olacaktır; bu etki Hindistan'da da hissedilecektir ...*" denilmektedir. Bu belgenin devamında, ortaya çıkan Meşrutiyet rejiminin zayıflatılması için faaliyetlerde bulunulması yönünde tavsiyelerde bulunulmakta ve "... ***bizim mücadelemiz Türk halkının hisleriyle olacaktır***. *Bunu çok dikkatle ele alınacak bir konu olarak veriyorum*" denilerek Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan insanların duygularıyla oynanarak bu ülkenin zayıflatılması tavsiyesinde bulunulmaktadır[89].

Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan karışıklıklar üzerine İngilizler sevinç içerisine girmişlerdir. Yukarıdaki belgeden kısa bir süre sonra yine Sir E.Grey'den Sir G.Lowther'e gönderilen 11 Ağustos 1908 tarihli gizli belgede "*Türkiye'de olanlar öylesine harikadır ki anayasayı uzun müddet devam ettireceklerini sanmıyorum. Irklarının ve dinlerinin etkisi ile yeniden şiddete ve düzensizliğe kayacaklardır*" denilmektedir. Bu belgeden 14 gün sonraya ait bir başka belgede ise, Osmanlı toprakları üzerinde bulunan Mezopotamya için geleceğe yönelik planlar yapılmakta ve "*Şayet Mezopotamya'da demiryollarından sonra sulama tesislerini de yaparsak, her istediğimiz elde etme şansına sahip olacağız*" denilmektedir[90].

---

[88] Erol Ulubelen; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul, 2005, s.58. Daha önceki dönemlerde İngiltere, Osmanlı Devleti'nde yaşayan insanların baskı ve zulüm altında bulunduklarını, bu yüzden de kendi haklarını savunamayacağını belirterek, pek çok konuda emir ve direktifler verme yoluna gitmekteydi. Ancak Meşrutiyet'in ilanı, yukarıda da görüldüğü gibi onları telaşlandırmıştır. Günümüzde Avrupa Birliği tarafından demokratikleşme adı altında bize sunulan hususlar ile o dönemdeki hususlar birbirleri ile büyük benzerlikler göstermektedir.

[89] E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.62-63.

[90] E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.64-65.

II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip, Osmanlı topraklarında yaşayan birçok etnik grup gibi, Kürtler de yeni dernekler kurarak buralarda faaliyetlere girişmişlerdir.Yeni kurulan Kürt derneklerinden birisi olan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasının ardından, İngiltere'nin diplomatik çevrelerinin dikkati bu derneğin üzerine çevrilmiştir. Kuruluş aşamasından kısa bir süre sonra, bu derneğin yöneticileri özel bir telgrafla, Türkiye'de yeni bir Kürt örgütünün oluştuğunu ve temel amaçlarıyla hareket programını İngiltere büyük elçisine bildirmişlerdir. Aynı kişiler bu hususla ilgili olarak Büyük Britanya Kralı'na bir telgraf da göndermişlerdir[91]. Gönderilen bu telgraf sonucunda, bir iddiaya göre, Kral da göndermiş olduğu bir telgrafla memnuniyetlerini bildirmiştir[92].

Osmanlı Devleti üzerinde büyük çaplı faaliyetler yürütülürken, İngiltere'nin dikkati yavaş yavaş Kürtler üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. 1911 yılına ait bir İngiliz belgesinde "*Kürtler Diyarbakır ve Musul'da huzursuzlar*" denilmekte, yine 1911 yılına ait bir başka belgede "*Türkler anayasa kurarak Avrupa'nın karışmasından ebediyen kurtulacaklarını sandılar. **Türk olmayanların kurtarılması bizim görevimizdir**. Örnek olarak Arnavutluk'u verebilirim. Yakında harbe girip özgürlüklerini alacaklardır*" denilmektedir[93].

Türk olmayanlar içerisine Kürtleri de dahil eden İngilizler, Osmanlı Devleti'nin kesin olarak tarih sahnesinden silinmesi için gereken yolu bulduklarını düşünmeye başlamışlardır. Mr. Marling'den Sir E.Grey'e gönderilen 3 Eylül 1912 tarihli gizli belgede "*Şimdiki durumda yalnız Balkanları ve Avrupa'yı değil fakat Arapları, Ermenileri, **Kürtleri ve diğer ırkları da imparatorluktan ayırmaya çalışmak olmalıdır*** ..." denilerek etkin bir propaganda yapmanın gerekliliği ifade edilmektedir[94].

1913 yılında ortaya çıkacak olan Bitlis İsyanından önceki dönemde, İngilizler bu isyan hazırlıklarını yakından izlemeye başlamışlardır. İngiltere'nin Diyarbakır ikinci

---

[91] Malmisanij; **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, İstanbul, 1999, s.22-23;C.Celili; **a.g.e.**, s.61.
[92] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.218.
[93] E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.76-77. Bu belgenin yazıldığı tarihten kısa bir süre sonra Arnavutluk'ta çıkan huzursuzluklar ve Balkan Savaşı ile Arnavutluk ve Doğu Trakya dışındaki Balkan topraklarının elden çıkması, İngiltere ve diğer emperyalist devletlerin politikalarının ne denli etkili olduğu açısından dikkate değerdi. Bu hususla ilgili olarak şu eser bakılabilir. Tahsin Uzer; **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Ankara, 1987.
[94] E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.113.

konsolosu, bu isyanın örgütleyicilerinden olan Bedirhan Bey'in oğlu Kamil Bey'le yakın ilişki kurmuştur[95].

Yine bu dönem içerisinde, 27 Ağustos 1913 tarihli bir İngiliz gizli belgesinde "*Eski süvari birliklerinde Ermeni ve Kürt subaylar vardı, şimdi bunların işlerine son verildi, biz bunları Ermeni ve Kürt bölgelerinde kullanabiliriz, bu çok normaldir*" denilerek, kendi çıkarları için Ermeni ve Kürtlerin nasıl kullanılabileceği hesabı yapılmaktadır[96].

1909 yılında Şehrizor ve Süleymaniye bölgesinde bulunan İngiliz istihbarat subayı E.B.Soane'un faaliyetleri oldukça enteresan ve dikkat çekicidir. İstanbul üzerinden Beyrut'a oradan da Halepçe'ye geçen Soane, bölgedeki güçlü Caf Aşireti reisi Osman Bey'in karısı Adile Hanım'ı etkilemiş ve onun Farsça katipliği görevini üstlenmişti. I:Dünya Savaşı yıllarına kadar kimliğini saklamayı başaran Soane, 1914 yılında İngilizlerin Irak'a girmeleri üzerine, İngiltere'nin bölgede, istihbarat subayı olarak görev almıştır[97].

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından İngilizler Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan etnik grupların Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmesi hususunda bazı faaliyetlere girişmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisindeki muhalif güçleri elinden geldiğince desteklemeye çalışan İngilizler, Arap ve Kürt ileri gelenlerine mümkün mertebe yardım etmeye çalışmışlardır. Bu süreç içerisinde İngilizler, kendi siyasi ve ekonomik konumlarını güçlendirmek için, ulusal aydınların iktidar özlemlerini teşvik ederek, savaşın sonlarına doğru birçok kitap ve derginin basılmasını organize etmişlerdir[98].

I. Dünya Savaşı sırasında İngilizler, daha önceki dönemde İngiltere'nin Van'daki Askeri Ataşesi Dickson'la iyi ilişkiler kurmuş olan İran'daki Kürtler arasında etkin bir güce sahip olan Simko'yu Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak istemiştir. Ancak Simko

---

[95] C.Celili; **a.g.e.**, s.137. Kamil Bey Aynı zamanda Ruslar ile de yakın ilişki içinde bulunmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde de bu kişinin İngilizler ile ilişkisi devam etmiştir. M.Çetin; **a.g.e.**, s.112; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.184.

[96] E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.162.

[97] A.H. Çay **a.g.e.,** s.370.

[98] C.Celili; **a.g.e.**, s.91. I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da birçok Kürt ileri gelenleri arasında belirgin olarak İngiliz taraftarı çizgi oluşmaya başlamıştır. C.Celili; **a.g.e.**, s.61.

savaşın sonlarına doğru İngiliz taraftarı olan Asuri dini lideri Mar Şamun'u 25 Şubat 1918'de öldürmüş ve İngilizler ile ilişkileri bozulmuştur[99].

I. Dünya Savaşı sırasında İngilizler ile ilişkiye geçen bir diğer Kürt önderi de Bedirhan Bey'in oğlu Kamil Bey'dir. Rusya'ya kaçmış bulunan bu kişi, 1917 yılındaki Rus Devrimi'nin ardından Ocak 1918'de İngilizlere başvurarak, kendisine yardım ettikleri takdirde, İran sınırından Diyarbakır'a kadar olan bölgeyi ayaklandırmayı teklif etmiştir[100]. I. Dünya Savaşı sırasında Kürtlerin yaşadıkları bölge ile ilgili en önemli olayların başında Sykes-Picot Antlaşması gelmektedir.

İngiliz temsilcisi Mark Sykes ile Fransız Temsilcisi Picot arasında yapılan görüşmeler sonucunda, savaşın sonucunda Osmanlı topraklarının ne şekilde paylaşılacağı hususunda karara varılmıştır. Yapılan bu anlaşma tarihe Sykes-Picot Antlaşması olarak geçmiştir. Bu anlaşmaya göre:

1. Kafkasya'dan Adana'ya kadar uzanan yerlerde bir Ermenistan kuruluyordu.

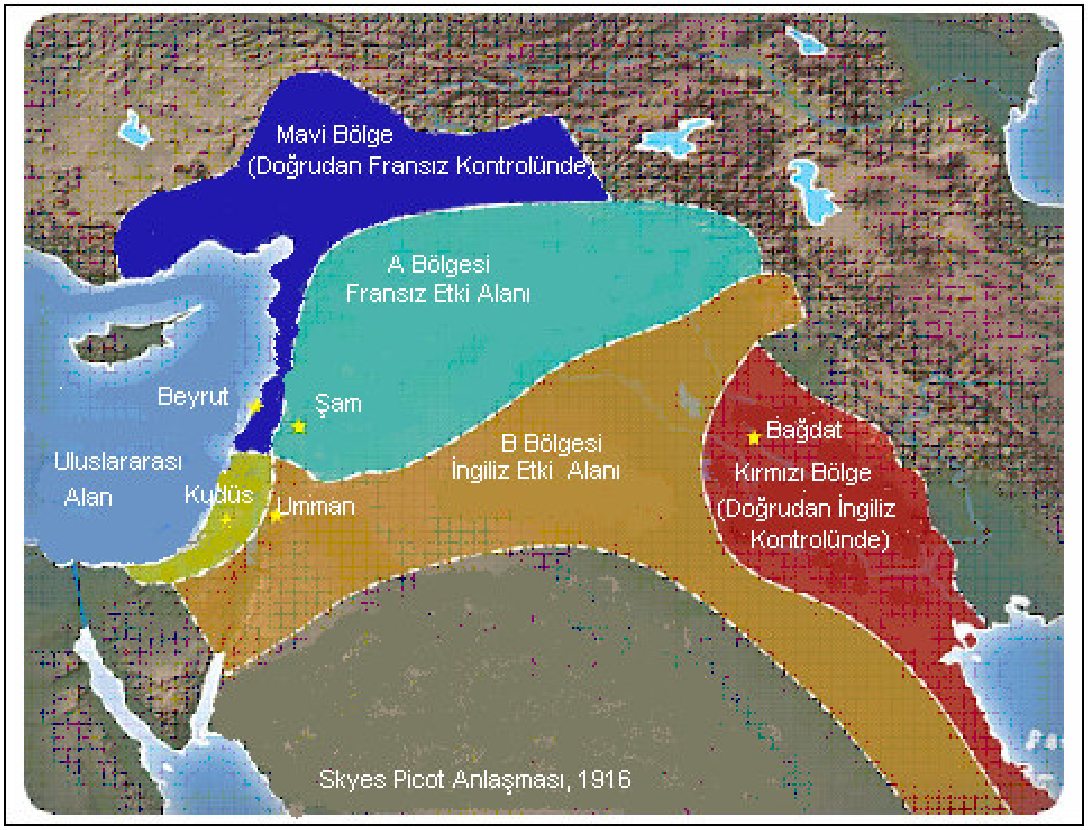
2. Arabistan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacak ve bir Arap Devleti kurulacaktı. Krallığı'na da Şerif Hüseyin getirilecekti.

3. İsmi geçen Arap devletinden Irak, Suriye ve Filistin hariç olacak, Irak ile Filistin İngiltere'nin, Suriye ile Lübnan Fransa'nın himayesi altında kalacaktı.

4. Bu taksim Rusya'ya bildirilince o da bu işe razı olmakla beraber, Boğazlar üzerindeki isteklerine ilave olarak Doğu Anadolu'da Trabzon, Erzurum ve Van'ı Ermenilere veremeyeceğini, bunların kendisine ait olduğunu bildirmiştir[101].

---

[99] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.279.
[100] M.Çetin; **a.g.e.**, s.112; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.184.
[101] Fahir Armaoğlu; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), I.Cilt**, Ankara, 1994, s.126. Sykes-Picot Antlaşması için bkz. Paul C. Helmreich; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin taksimi**, Çev.: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s.4

Kaynak: http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=3860950

Başlangıçta İngiltere Rusların bu isteklerini uygun bulmuş, fakat, zaman ilerledikçe, Doğu Anadolu'nun Ruslar tarafından istilası halinde, Irak'ın idaresi kendilerinde olduğu için Ruslarla sınır komşusu olma tehlikesi İngiliz yetkililerini düşündürmeye başlamıştır. İngiltere, böyle bir tehlikenin ortaya çıkması ile emperyalist çıkarlarının, diğer emperyalist güç tarafından tehlikeye sokulmuş olacağını anlamıştır. Düşündükleri bu tehlikeyi azaltmak için önceleri Rusların tezgahladığı Ermeni komitecilerinden bazıları ve bu bölgede yaşayan bazı Kürt aşiret beyleri ile temas kurarak, kendilerinin Ermeni ve Kürdistan hareketini destekleyeceğini söyleyerek, Irak ile Türkiye ve Rusya arasında tampon devletçiklerin kurulmasını destekleme hususunda faaliyetlere girişmiştir[102].

[102] M.Rişvanoğlu; **a.g.e.**, s.217-218.

3-Kürt-Ermeni İlişkileri

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uzun müddet bir arada yaşayan Kürtler ve Ermeniler, bu süreç içerisinde büyük oranda huzur içerisinde yaşamışlardır. Bölgede kurulan Müslüman Türk devletlerinin hakimiyeti altında yaşayan bu iki grup, bazı durumlarda çatışmalara girmişlerse de bu uzun süreli olmamıştır. Ermenilerin genellikle şehirlerde yaşaması ve ticaretle uğraşması, Kürtlerin ise kırsal kesimde yaşayıp tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları, bu iki unsurun birbirleri ile olan ilişkilerinde herhangi bir problemin ortaya çıkmamasına neden olmuştur. Bazen de Ermeni tüccarların faizcilik yaparak, Kürtlere ait topraklara el koyması durumları da ortaya çıkmıştır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Ermeniler arasında ticaret nedeniyle oluşan refah ortamında, yavaş yavaş ayrılıkçı düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu düşüncenin ortaya çıkmasında, Avrupalı misyonerler ve ajanların faaliyetlerinin belirli oranda etkisi vardır. Bunun yanında, Avrupa ile ticaret yapan Ermeniler, gittikleri ülkelerdeki etkin olan milliyetçilik fikir akımının da etkisi ile kendi içlerinde ayrılıkçı düşüncelere kapılmaya başlamışlardır.

Ancak, bulundukları bölgelerin hiçbirinde çoğunluğu teşkil edememeleri nedeniyle, Ermeniler, bu yerlerde yaşayan diğer grupların ortaya çıkaracakları olaylardan kendilerine pay kapmaya, bu süreç içerisinde de olaylara neden olan grupların zayıflamasından fırsat bularak kendi etkinliklerini daha da arttırmaya çalışmışlardır.

Belirttiğimiz bu düşünceler içerisinde bulunan Ermeniler, Bedirhan Bey’in isyanı sırasında, bu kişinin faaliyetleri içerisinde yer almışlardır. Bulunduğu bölgedeki Nasturi ve diğer Hıristiyan etnik gruplara karşı acımasız davranan Bedirhan Bey, Ermenilerle iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bedirhan Bey’e göre Kürtler ve Ermeniler kan kardeşidirler. Onun Ermeniler ve Kürtler arasındaki evlilikleri ödüllendirdiği de belirtilmektedir. Oluşturduğu askeri birlikler arasında Ermenilerin ayrı bir yeri

bulunmaktadır. Bunun yanında Bedirhan Bey'in danışmanları ve komutanları arasında Stephan Manoglyan, Oganes Çalktıryan ve Mir Marto gibi Ermeniler bulunmaktadır[103].

Ermenilere bu şekilde yakın davranan Bedirhan Bey'in bu tavrına, Ermeniler de olumlu yaklaşmışlardır. Bedirhan Bey'in çevrede bulunan bölgelerdeki etkinliğini arttırmaya başladığı süreçte, bölgedeki pek çok Ermeni gruplar halinde gelerek Bedirhan Bey'in etkisi altındaki yerlere yerleşmeye başlamışlardır. Bu süreç içerisinde, bu yerlerdeki Ermenilerin sayısı gittikçe artmış ve Bedirhan Bey'in oluşturduğu askeri güç içerisinde Ermeniler önemli bir yekun tutmaya başlamışlardır. Bu dönemde Bedirhan Bey, Ermeniler ile Kürtler arasındaki ilişkilerin daha iyi bir şekil alması için çaba göstermiştir[104].

Bedirhan Bey'in isyanının bastırılmasından sonraki dönemde Ermeniler ile Kürtler arasındaki ilişkiler belirli oranda bozulmaya başlamıştır. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşından sonra imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarında Ermenilerin lehine olan maddeler nedeniyle Kürtler arasında büyük bir huzursuzluk ve endişe ortaya çıkmıştır. Kendilerinin yaşadıkları bölgelerin, Hıristiyan Ermenilere verileceği hususundaki bu endişeler nedeniyle, Kürtler arasında Ermenilere karşı bir husumet ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Ermenilerin giriştikleri bazı faaliyetler de Kürtlerin endişelerini daha da arttırmıştır.

Bu endişelerin olduğu ortamda, ortaya çıkan Şeyh Ubeydullah'ın hareketinin ilk etapta Ermenilere ve diğer Hıristiyanlara karşı olduğu yönünde çıkarılan dedikodulara rağmen, bu meselede Ermeniler hedef değil, belirli oranda aktör durumunda olmuşlardır. Rusya'nın Van Konsolosu Gamsaraga'nın itimadına layık bir kişi olan Kütükçü Simon Çilingiryan'ın, Şeyh Ubeydullah harekete geçmeden önce, yaptığı görüşme, bunun ardından da Şeyh Ubeydullah'ın ordusunda Serdar görevini alması Ermeniler ile Şeyh Ubeydullah'ın arasında herhangi bir problemin olmadığını göstermektedir. Keza bu isyan hareketi sırasında, Şeyh Ubeydullah'a bağlı birlikler, işgal ettikleri yerlerdeki Türklere ve İranlılara karşı sert muamelelerde bulunurlarken, Ermenilere karşı herhangi bir kötü davranışta bulunmamışlardır. Şeyh Ubeydullah,

[103] M.Çetin; **a.g.e.**, s.59.
[104] G. Sasuni; **a.g.e**, s.107.

isyan hareketi sırasında, bölgede bulunan Ermeniler başta olmak üzere, Hıristiyan gruplara dokunulmaması yönünde emirler vermiş ve Hıristiyanların evlerine mavi bayrak asmalarını, bu şekilde herhangi bir taarruza maruz kalmayacaklarını belirtmiştir[105].

Şeyh Ubeydullah'ın isyanından sonraki dönemlerde Ermeniler ile Kürtler arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Ermenilerin Doğu ve Güneydoğu bölgesinde bir Ermeni Devleti kurmak istemeleri ve bu amaçla terör olaylarına neden olmaları sonucunda, bu bölgede yaşayan Kürtler arasında Ermenilere karşı büyük bir endişe, korku hatta nefret oluşmuştur. Bu dönem içerisinde Ermeniler; kendi amaçlarını elde etme yolunda Kürtleri önemli bir engel olarak görmeye başlamışlardır. Bu süreç içerisinde Taşnak Örgütü üyeleri başta olmak üzere, bazı Ermeniler Kürtler ile Ermeniler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Kürtleri kendi taraflarına çekmeye yönelik faaliyetler icra etmişlerdir.

Ermeniler bu amaçla Avrupa'da bulunan Kürt ileri gelenleri ile temas kurmak yoluna gitmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere, Bedirhan Bey'in oğullarından olup Kürdistan Gazetesini yayınlayan Abdurrahman Bedirhan ile ilişkiye geçmişlerdir. Abdurrahman Bedirhan'ın çıkardığı Kürdistan Gazetesi, Ermeni Taşnak Örgütünün adamları aracılığı ile Osmanlı topraklarına sokulmuştur. Bu dönemde Taşnak Örgütü'nün yayın organı olan Troşak'ta Kürtlere yönelik yayınlar yapılmaya ve Kürtlerin Ermeniler ile birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeleri yönünde teşvikler yapılmaya başlanmıştır[106].

Bu dönem içerisinde Ermeni liderlerinden bazıları ile Abdurrahman Bedirhan arasında Cenevre'de görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerde birlikte hareket etme konusunda nasıl tavır takınılacağı hususunda ortak görüşler kararlaştırılmıştır[107].

Yurtdışında bu faaliyetler yapılırken, Osmanlı toprakları içerisinde de Ermeni militanları, Kürtler arasında ayrılıkçı tohumlar saçmaya başlamışlardır. Ermeni militanlarından Karapet Natanyan isimli kişi, Van ve çevresinde Ermeni ve Kürtler

---

[105] G. Sasuni; **a.g.e**, s.161-165.
[106] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.15; C.Celili; **a.g.e.**, s.30, 45; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.57-58; M.Çetin; **a.g.e.**, s.96.
[107] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.265.

arasında birliği oluşturmak amacıyla yoğun bir faaliyette bulunmuştur. Yine Ermeni militanlarından Ruben Şişmanyan, Dersim'de yoğun bir şekilde Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmalarda bulunmuştur. Bu kişinin faaliyetlerini haber alan Osmanlı idarecileri, bir süre sonra bu kişiyi yakalayarak idam etmişlerdir[108]. Aynı şekilde Ermeniler Yezidi Kürtleri arasında da kendilerine yardım edecek kişiler üzerinde faaliyetlere girişmişlerdir. Bunun sonucunda Yezidi Kürtleri ile Ermeniler arasında bir yakınlık ortaya çıkmış ve Kürtlerin içinde Ermenilere en çok yardım eden, Yezidi Kürtleri olmuştur[109].

Ermeniler ile Kürtler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi hususunda Bedirhan Bey'in çocuklarının özel bir gayreti bulunmaktadır[110]. 1900 yılında Selanik üzerinden Londra'ya giden Bedirhan Bey'in oğlu Osman Nuri Paşa, Matin Gazetesi ile yaptığı röportajda, Kürtler ile Ermenilerin işbirliği içerisinde oldukları, gizlice silahlanarak ortak bir şekilde kendisinin geri dönüşünü beklediklerini belirtmiştir. Matin gazetesindeki bu röportaj, Ermenilerin çıkardıkları Nurdar Gazetesi'nde haber olarak çıktıktan sonra tamamıyla Pro Armenia dergisinde yayınlanmıştır[111].

Taşnak Örgütü'nün yayın organı olan Troşak'ın 8 Haziran1898 tarihli sayısında Dr. S. imzalı yazıda Kürtlere hitaben şu ifadeler yer almaktadır: "*Sultan Hamit ne halifedir, ve ne de padişahtır… Ermenilerle birleşip ayaklanırsanız, hükümet sizlere hiçbir şey yapmayacak ve böylece bütün halklar da kölelikten kurtulacaklardır… Dünyada ne olursa olsun Ermenilerle birlikte olmalısınız… Ermeniler sizin dostunuzdur*". Yine aynı gazetenin 1900 yılının Ocak ayında çıkan sayısında, İttihat ve Terakki'nin kurucularından olan Kürt kökenli Abdullah Cevdet, "Bir Kürt" imzasıyla Kürtler ile Ermeniler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği ve bu iki etnik grubun ortak bir şekilde hareket etmelerini belirttikten sonra, Kürtlere şu şekilde hitap

---

[108] C.Celili; **a.g.e.**, s.50-52.
[109] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.268.
[110] Bedirhan Bey'in çocuklarının Ermeniler ile bu şekilde yakın ilişkiler kurmalarına rağmen, bunların çocukluktan itibaren eğitimleri ile ilgilenen ve hocaları olarak gördükleri Kürt kökenli şair Hacı Kadir Koyi bir dörtlüğünde şöyle demektedir:
"*Cizre ve Botan, yani Kürtlerin yurdunu*
Yapacaklar Ermenistan, yüz kere yazık.
Hiç gayret kalmadı, yüz kere Kurana ahd olsun
Hele kurulsun Ermenistan Kürtlerden tek kişi kalmaz." N.Kutlay; **a.g.e.**, s.264.
[111] M.Çetin; **a.g.e.**, s.104-105.

etmektedir: "*Kürdistan Ermenilerle anlaşmaya vardıktan sonra Osmanlı hükümetine karşı direnmeyi zorunlu bulur*"[112].

Yurtdışındaki bu yayınlar ile Kürtler ile Ermeniler arasında birliktelik sağlanmaya çalışılırken, Taşnak Partisi Osmanlı toprakları içerisindeki etkin Kürt liderleri ile anlaşmanın yollarını aramıştır. Bu cümleden olmak üzere, 1903 yılında bu partinin etkin üyelerinden Mahlas, Şeyh Ubeydullah'ın büyük oğlu Seyit Muhammed Sıdık ile bir görüşme yapmıştır. Malhas, Şemdinan'a "Amerikalı bir doktor" adı altında gelmesine rağmen Seyit Muhammed Sıddık, onun kim olduğunu ve hangi amaçla geldiğini tahmin etmiştir. Taşnak üyesi Malhas, Seyit Sıddık'tan kendi habercilerinin ve ağırlık taşıyıcılarının Hoşab'a kadar güvenlik içinde geçmelerini sağlamasını istemiştir. Bu istek üzerine Seyit Sıddık, Malhas'a şu şekilde bir teklifte bulunmuştur: "*Biliyorsunuz ki bu topraklar üzerinde siz de bizler kadar eskisiniz ve toprakta yeni olanlar Türklerdir... Toprağımız geniştir ve halka da fazlasıyla yeterlidir. Başkale ve Norduz'dan başlayarak Musul'a kadar olan bölgeler bizimdir, yukarısı da sizindir. İşte esas üzerinde düşünmemiz gereken konu budur.*"[113]

Kürtler ile birlikte bir organizasyon içerisine girmek isteyen Ermeni Taşnak Örgütünün önderleri ile daha sonraki dönemde Bitlis İsyanı'nın liderliğini yapacak olan Şeyh Said Ali 1906 yılından sonra görüşmeler yapılmaya başlanmış, bunun sonucunda Şeyh Said Ali Taşnak Örgütüne yakınlık göstermeye başlayarak, onlara karşı önceden gösterdiği sertliklere son vermiştir. Bu ilişkiler Meşrutiyete kadar devam etmiş ve ondan sonra da bu ilişkiler belirli oranda devam etmiştir[114].

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra İstanbul'daki Kürt ileri gelenleri tarafından kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, kurulduktan sonraki dönemde, Ermeniler ile Kürtler arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi ve geliştirmesi yönünde faaliyette bulunmuştur. Keza bu cemiyetin başkanı olan Seyit Abdülkadir, 31 Mart

---

[112] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.20-24.
[113] Malmisanij; **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, İstanbul, 1999, s.40; E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.25-26.
[114] G. Sasuni; **a.g.e**, s.232.

Vakası sırasında Ermeni ve Kürtlerin birlikte yaşadıkları vilayetlerdeki ileri gelenlere telgraflar çekerek, Ermenilere düşmanlık yapmamalarını tavsiye etmiştir[115].

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşında yenilmesi sırasında, Bitlis ve çevresinde oluşturulan ayrılıkçı İrşad Örgütünün önde gelenlerinden olan, Şeyh Said Ali hazırlamakta oldukları isyan öncesinde Taşnak Partisiyle görüşme isteğinde bulunmuştur. Daha önceki dönemlerde Ermeni liderleri ile görüşmelerde bulunan Şeyh Said Ali, Ermeni liderleri ile ortak hareket ederek dış devletlerin de yardımını temin edeceğini düşünmüş ve bu yüzden de Ermenilerle anlaşma yoluna gitmiştir. Şeyh Said Ali'nin güvendiği bir kimse olan Melikanlı Molla Selim, 1913'te Bitlis'e gitme bahanesiyle Muş yakınındaki Surp Garabet Manastırı'na uğramış ve Daron Taşnak Merkez Komitesi azası olan rahip Vartan Vartabet ile görüşerek, Şeyh Said Ali namına Ermeni ve Kürtlerin birliğini teklif etmiştir. Bu ön görüşmelerden sonra Şeyh Said Ali'nin güven mektubuna sahip olarak Molla Selim, ikinci kez olarak Daron'daki Taşnak liderleri Vartan Vartabet, Görün ve Rupen ile görüşerek şu tekliflerde bulunmuştur.

1. Bu ülke Kürtlere ve Ermenilere aittir.

2. Bu ülkenin geniş özerkliğe sahip olması şarttır.

3. Ülkeyi Ermeniler ve Kürtler idare etmelidirler.

Bu noktalarda her iki taraf da anlaşmışlar ve bu konuşmalardan sonra Vramyan Van'da Garçgan'a geçerek bizzat Şeyh Said Ali ve onun kardeşiyle görüştükten ve iki tarafın da anlayışına sahip olduktan sonra bir anlaşma yapmışlardır[116].

Yapılan bu görüşme sırasında taraflar şu hususta anlaşmaya varmışlardır: "*Kürt ve Ermeni birlikleriyle, bütün Doğu illerini bağımsız ilan ederek, onların iki yerli ulusu tarafından idare edilmesini sağlamak*". Bu görüşmeler ile; Ermeniler, Kürtlerle uyuşma sayesinde, reformların gerçekleşmesini güvence altına aldıklarına inanıyorlardı ki bu reformlar Ermeni vilayetleri için geniş bir özerklik idi. Kürtlere gelince, onlar

---

[115] Malmisanij; **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, s.38, 40
[116] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, s.61; G. Sasuni; **a.g.e**, s.232-233.

Ermenilerle uyuşarak bahşedilmiş olan reformlar içinde kendi haklarını güvence altına almayı istemekle kalmıyor, aynı zamanda Ermenilerle birleşik bir cephe oluşturup, yabancı devletlerin yardımlarını da garanti ettikten sonra, ülkeyi köklü bağımsızlığa götürmek istiyorlardı[117].

Kürtler ile bu şekilde yakınlık kurmaya çalışan Ermeniler, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarını işgal eden Rus ordularının safında savaşırken, önlerine çıkan Kürtlere karşı çok sert muamelede bulunmuşlar, yüz binlerce Kürt'ün katledilmesine iştirak etmişlerdir. Bir iddiaya göre, Rusların işgal ettikleri yerlerde yaşayan Kürtlerin onda dokuzu Ermeni çeteleri tarafından katledilmiştir[118].

I. Dünya Savaşı sırasında işgal ettikleri bölgelerdeki Kürtlere karşı acımasız davranan Ermeni çeteleri, bu savaş sırasında Dersim'e özel bir önem vermişlerdir. Osmanlı Devleti tarafından yapılan Ermeni Tehciri sırasında, çevrede bulunan Ermenileri kendi içlerine alarak saklayıp tehcirden kurtaran ve daha sonra Rus işgali altındaki bölgelere kaçmalarına yardım etmeleri nedeniyle Ermeniler tarafından "*Ermeni Kurtaran Ocak*"[119] olarak adlandırılan Dersim bölgesi ahalisi, I. Dünya Savaşı sırasında Ermeni çete reislerinin ziyaretlerde bulundukları bir yer haline gelmiştir.

Rus ordusunda görevli Ermeni alay komutanlarından Gövdinli Murat Paşa ve Rus General Lahof, Dersimlilerle işbirliği yapılmasını önermek maksadıyla bu bölgenin ileri gelenlerine haberler yollamışlardır. Bunun sonucunda Ruslarla ve Ermeniler ile birlikte Dersimliler arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelere Koçgiri bölgesinden Alişer'de katılmış, yapılan görüşmeler sonucunda Ermenilerle Dersimliler aralarında anlaşmaya varmışlardır. Dersimliler, Rus kumandanı Lahof ve Ermeni kumandanı Murat Paşa ile yapılan anlaşmaya göre Fırat'ın doğu ve güney mıntıkasıyla Ovacık mıntıkalarında Kürdistan egemenliği altında geçici bir siyasi varlık olacakları, taraflarca kabul edilmiştir. Bu hususta yapılan görüşmelerin devam ettiği sırada Rusya'da meydana gelen 1917 ihtilali sonrasında, Ermeni komutan Murat Paşa, Dersimliler ile bir

---

117 G. Sasuni; **a.g.e**, s.234-235.
118 Mustafa Akyol; **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?**, İstanbul, 2006, s.63.
119 G. Sasuni; **a.g.e**, s.240.

ittifak yapmak istemişse de, Alişer'in bu hususta çekingen davranması üzerine anlaşmaya varılamamıştır[120].

II-MONDROS MÜTAREKESİ'NE KADAR DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU İLE KUZEY IRAK BÖLGESİNDEKİ KÜRT İSYANLARI

1-Küçük Çaplı İsyanlar

Osmanlı idaresi altında yaşamakta olan Kürtler, uzun bir müddet Osmanlı-İran savaşları arasında kalmış ve bu süreç içinde feodal yapılarını muhafaza etmişlerdir. Bu dönemde kendi içyapılarında yurtluk-ocaklık sisteminin getirmiş olduğu ayrıcalıklar kapsamında, bazı feodal ağa ve beyler aşiretlerinin gücüne ve insan sayısına dayanarak güç kazanmaya ve etraflarında bulunan bölgeleri hâkimiyetleri altına almaya çalışmışlardır. Söz konusu bölgesel güç sahipleri, hâkimiyet alanlarının tesisi sırasında, zaman zaman devlet idarecileri ile ters düşmüş, bazen de çevrelerinde bulunan diğer güç odakları ile çatışma içine girmişlerdir.

Ortaya çıkan çatışmalar ve itaatsizlik olayları sürecinde, bu bölgesel güçler devletin zayıf olduğu dönemlerde isyan ederek itaatsizliklerini ortaya koymuşlardır. 19. yüzyıla gelindiğin de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak bölgesindeki yerel güç odaklarının belirli oranda geleneksel güçlerini kaybetmeye başladıkları görülmüştür.

Öteden beri İslam dinine sadakatle bağlı olan bölge insanının, şeyhlerin dini nüfuzlarını kullanarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak bölgesinde faaliyetlerini yoğunlaştırmaları üzerine, halk; tarikat şeyhlerine yönelmiştir. Özellikle Nakşibendi ile Kadiri Tarikatının bu yörelerde yaşayan ahali üzerindeki etkilerinde büyük oranda artış görülmüştür.

Bulundukları bölgelerde etkin olmak maksadıyla, güçlerini denemeye çalışan ve Osmanlı Devleti'ne karşı itaatsizliklerini ortaya koyan bölgesel güçler, bulundukları yerlerde, bir süreliğine huzursuzluk kaynağı tekil etmişlerse de, kısa süre sonra itaat altına alınarak, bu bölgeler huzura kavuşturulmuştur. İtaatsizliklerini ortaya koyan bazı

---

[120] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.31-32.

isyancı liderler, bu süreç içerisinde dış destek arama yollarını denemeye ve bulundukları yerlerdeki hâkimiyetlerini tesis etmek için de dış yardım alma yoluna gitmişlerdir.

Ortaya çıkan bu ayaklanmalardaki en önemli hususiyet, ayrılıkçılık şeklinde değil, Osmanlı Devleti idarecilerinin dönemin şartlarına göre, uygulamaya çalıştıkları merkezileştirme çabalarının karşı tepki hareketidir[121]. Önemli oranda Osmanlı Devleti'nin merkezileştirme çabalarına karşı veya bölgesel sürtüşmeler nedeniyle isyan eden mahalli güç odaklarını şu şekilde sıralayabiliriz.

1716 yılında Süleyman Baban oğlu Bekir Bey, etrafına topladığı kişilerle birlikte, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki idarecisi olan Bağdat Valisi'ne karşı bir isyan hareketine girişmiştir. Bölgedeki devlet güçleri tarafından yapılan önleme faaliyeti sonucunda, Süleyman Baban oğlu Bekir Bey yakalanıp öldürülmesi ile isyan bastırılmıştır. Baban ailesine mensup olanların itaatsizlikleri Süleyman Baban'ın isyanının bastırılmasından sonraki yıllarda tekrar gündeme gelmiştir. Bu aileye mensup olan Abdurrahman Baban, 1788 yılında, yine Bağdat Valisi ile aralarında meydana gelen anlaşmazlıklar sonucunda isyan etmiştir. Abdurrahman Baban'ın kardeşinin Bağdat Valisi ile işbirliği yapması sonucunda bu kişi yakalanmış[122] ve bölgede bir süreliğine huzur sağlanmıştır.

Abdurrahman Baban'ın yakalandıktan sonra itaatini arz etmiş ve serbest bırakılmıştır. Müteakip yıllarda, bu kişi yeniden bulunduğu bölgede güç kazanmaya ve bazı itaatsizlik olaylarına sebep olmaya başlamıştır. Baban'ların kendi etkilerinde bulunan bir bölge olarak gördükleri Süleymaniye'ye, bu bölgede bulunan başka bir aşiretin reisi olan Halid Paşa'nın emir olarak atanmasına tepki göstermeleri ile Abdurrahman Baban, 1806 yılında aşireti ile birlikte ayaklanarak, etrafta bulunan bölgelere zarar vermeye başladı. Baban Aşiretine mensup kişilerle, Halid Paşa'ya tabi güçler arasında meydana gelen çatışmalar sonucunda Halid Paşa'nın öldürülmesi üzerine, Osmanlı idarecileri Abdurrahman Baban ve aşiretine mensup kişileri itaat altına almak için bu bölgeye askeri bir sefer düzenlemek zorunda kalırlar[123].

---

[121] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.20.
[122] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.75.
[123] A.H. Çay; **a.g.e.**, s.284-85; Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, İstanbul, 1996, s.21-22.

Osmanlılar tarafından düzenlenen askeri harekât üzerine Abdurrahman Baban, kendisine tabi olanlarla birlikte İran'a sığınır. İran Şah'ından aldığı destekler ile birlikte tekrar Osmanlı topraklarına saldırıya geçer. Yaklaşık üç yıl boyunca devam eden mücadele sonucunda, İran Şahı'nın desteğini çekmesi ile Abdurrahman Paşa 1809 yılında yakalanarak öldürülür[124].

Abdurrahman Baban'ın öldürülmesinin ardından, 1812 yılında oğlu Ahmet Baban isyan hareketine girişmiştir. Bir süre bulunduğu bölgede huzursuzluk kaynağı olarak faaliyet gösteren bu kişi ve etrafındaki adamlar, Bağdat çevresine kadar etkili olabilmişlerse de, bir süre sonra bu isyan hareketi de bastırılmış ve bölgede huzur kısa bir süreliğine tesis edilmiştir[125].

1829-30 yıllarında Revanduzlu Muhammed Paşa bir kişi yeni bir itaatsizlik eylemine girişmiştir. Erbil, Raniye, Badine ve Zaho bölgesinin hâkimiyetini güç kullanarak ele geçiren bu kişi, çevresinde bulunan Yezidiler ve Baban Emirleri ile çatışmaya girerek, bunlara ağır kayıplar verdirmiş ve bu gruplara ait yerlerin önemli bir kesimini ele geçirmiştir. Dört yıl boyunca Zaho ve Erbil ile Musul'a kadar olan bölgelerde hüküm süren Revanduzlu Muhammed Paşa'nın hareketleri, temel olarak Osmanlılara karşı olmaktan çok yerel rakiplerine karşı idi[126].

Revanduzlu Muhammed Paşa'nın hareketlerinin bu çevrede yaşayan kişilere zarar vermeye başlaması üzerine, bu bölgelerde yaşayan aşiretlerin ıslahı ile görevlendirilmiş olan Reşid Paşa ile Bağdat Valisi Ali Paşa ve Musul Valisi Mehmed Paşa ortak bir hareket düzenleyerek Revanduzlu Muhammed Paşa'yı yakalayıp Bağdat'a götürmüşlerdir. Aynı dönem içinde, bir süreliğine İmadiye Mutasarrıflığı yapan, fakat bir süre sonra devlete karşı isyan hareketine girişen Kürdi İsmail Paşa, 1834 yılında Musul Valisi Mehmed Paşa tarafından yenilgiye uğratılmıştır[127].

Meydana gelen bu itaatsizlik olayları sonucunda, bu bölgelerde bulunan yerel güç odaklarından Babanlar ile birlikte diğer aşiretlerin büyük bir kısmı zayıflamaya

---

124 **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 3**, İstanbul, 1992, s.24; **http://www.kurtulus-online.com/ www/b-yolunda2/sayfa74-93.html**
125 A.H. Çay; **a.g.e.**, s.285; G. Sasuni; **a.g.e**, s.94.
126 A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.75.
127 **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.29.

başlamıştır. Bu süreç içerisinde Revanduz, Hakkari, Tur-Abidin, Sincar ve çevresinde bulunan yerlerdeki küçük çaplı aşiretler, Cizre Emiri olan Bedirhan Bey'in hakimiyeti altına girmek zorunda kalmışlardır[128]. Bedirhan Bey'in isyan faaliyetleri ile ilgili olarak aşağıda ayrı bir başlıkta bilgi verileceği için, burada fazla ayrıntıya girmiyoruz.

Cizre Emiri Bedirhan Bey'in isyanının bastırılmasında devlet güçlerine yaptığı yardımlarla öne çıkan ve bu yardımlar karşılığında Hakkari Beyliği ile ödüllendirilen Bedirhan Bey'in yeğeni Yezdan Şir'in isyanı da 1853 yılında ortaya çıkmıştır. 1850'de Hakkari Emirliğinden azledilen Yezdan Şir, 1853 yılında Osmanlı-Rus savaşının başlamasının ardından, Osmanlı kuvvetlerinin Ruslara yenilerek geri çekilmesini fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. Musul, Siirt ve Hakkari gibi yerleri ele geçirerek Bağdat yakınlarından, Van Gölü'ne ve Diyarbakır'a kadar geniş bir bölgeyi nüfuzu altına alan Yezdan Şir[129], Rus birliklerinin Beyazıt şehrine ulaşmasından sonra, Rus komutanlığına beş kez baş vurarak, Rusların askeri hareketlerini güney bölgesinde yoğunlaştırmasını rica etmiştir[130].

Kendi gücünden çok, Rus birliklerine güvenen Yezdan İzzettin Şer, yaptığı başvurular ile Rus ordusuyla ilişkisini geliştirmek istemiş, lakin kışın bastırmasıyla Rus birliklerinin bölgeden çekilmesi sonucunda bu istek sonuçsuz kalmıştır. Bu sırada Rusya'nın Osmanlı karşısında başarı kazanmasını uzak doğudaki çıkarlarına karşı tehlike olarak gören İngiltere, bu ayaklanmaya müdahale etmiştir. Musul'daki İngiliz konsolosluğu aracılığıyla Yezdan'la görüşmeler yapılmış, umudunu Rus birliklerinin ilerlemesine bağlayan, bu olmayınca Van'ın güneyindeki dağlık bölgeye çekilen Yezdan, bu kez umut olarak İngilizlere sarılmıştır. Yezdan; İngilizlerin, Osmanlı hükümetiyle kendisi arasında arabuluculuk yapma teklifini kabul ederek görüşmeleri başlatmak için İngilizlerin davetlisi olarak konsolosluğa gitmiş ve burada yakalanarak Osmanlı kuvvetlerine teslim edilmiştir[131].

Yezdan Şir'in isyanından sonraki dönemde, bir süre için Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak bölgesinde ufak çaplı hareketler dışında herhangi bir olay

---

[128] G. Sasuni; **a.g.e**, s.94.
[129] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.77.
[130] C.Celili; **a.g.e.**, s.98.
[131] **http://www.kurtulus-online.com/www/b-yolunda2/sayfa74-93.html**

olmamıştır. 1879 yılına gelindiğinde Bedirhan Bey'in oğullarından Hüseyin Kenan Paşa ile Osman Nuri Paşa'nın isyan hareketleri ortaya çıkmıştır.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılan Hüseyin Kenan Paşa, savaş sonrasında kendisine vaat edilen Kolağası rütbesi verilmeyince, bu duruma kızarak 1879 yılında kardeşi Osman Nuri Paşa ile birlikte Cizre bölgesine giderek, bu bölgedeki bazı grupları tahrik edip, bölgesel bir isyan hareketine girişmişlerdir[132].

Bu iki kardeşin isyanı sırasında, Cizre merkezli hareket eden kardeşlerden Osman Nuri Paşa; Siirt, Hüseyin Kenan Paşa ise Şırnak üzerine yürümüştür. Ancak her iki kardeş de bu yerlerde yaşayan halkın direnişi ile karşılaşmış ve bozguna uğramışlardır. Bu bozgunun sebeplerinin başında, kardeşlerin, gittikleri yerlerde bulunan halk içerisinde kendilerine karşı rakip olan kişilerin bazılarına baskı uygulamalarıdır. Halkın desteğini alamayan bu kardeşler bir süre vur-kaç türü hareketler yapmış ve bu süreç içerisinde de birbirleri ile anlaşamayarak kendi içinde çatışmaya girmişlerdir. Bir süre sonra, bölgedeki devlet kuvvetlerinin askeri müdahalesi sonucunda bu kardeşler yakalanarak İstanbul'a götürülmüşlerdir[133].

1880-82 yılları arasında Hakkari ve çevresinde, bölge ülkelerini de etkileyen ve "Şeyh Ubeydullah Hareketi" olarak adlandırılan büyük çaplı bir olay meydana gelmiştir. Bu olayla ilgili olarak aşağıda ayrı bir başlıkta bilgi verileceği için, burada fazla ayrıntıya girmiyoruz.

1887 yılında, Kuzey Irak bölgesinin önemli iki grubu olan Talabanlılar ile Berzenciler arasında karşılıklı çatışmalar ortaya çıkmıştır. Talabanlı Abdussamed'in Berzenciler tarafından öldürülmesinin ardından, iki grup arasında Kerkük civarında

---

[132] M.Çetin; **a.g.e.**, s.46.

[133] M.Çetin; **a.g.e.**, s.103. Osman Nuri Paşa, bilahare Sultan II. Abdülhamit'in başmabeyinciliği ve yaverliğini de yapmış olmasına rağmen sonraki dönemlerde de isyan düşüncesinden vazgeçmemiştir. 1900 yılında Selanik üzerinden Londra'ya giden Osman Nuri Paşa, burada Matin Gazetesine verdiği demeçte şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Yıllardan beri Sultan'ın zulüm ve zorbalığına karşı durmaksızın Kürtlerin ve Ermenilerin işbirliği ile çalışma yürütülmüştür. Kürtler ve Ermeniler gizlice silahlanmışlardır, sadece benim dönmemi beklemektedirler. Osmanlı tarihinde görülmemiş bir biçimde Türkiye'de etkili ve korkunç bir saldırıda bulunacağız. Umudum, Kürdistan'ın Türk devletinin zulüm ve zorbalığından kaynaklanan bu kötü ekonomik durumdan kurtarılmasıdır. Öyle bir devlet ki, Türkiye'de mutlakiyet yönetimiyle Kürtleri haklarından yoksun bırakmak ve onları sadece kendi çıkarları için kullanmak ister*". Avrupa'da bir süre faaliyetlerde bulunan Osman Nuri Paşa, 1901 yılında Mısır'a geçerek, burada da bazı faaliyetler içerisine girmiştir. M.Çetin; **a.g.e.**, s.104-105.

çatışmalar meydana gelmiştir. Devlet kuvvetlerinin çatışmalara müdahale etmesi sonucunda olaylar belirli oranda sükûnete kavuşmuştur[134].

1889 yılına gelindiğinde yeniden Bedirhan Bey'in oğullarının teşebbüsleri ile karşılaşmaktayız. Bedirhan Bey'in oğullarından Emin Ali Bey ile Mikdat Midhat Bey[135] İstanbul'dan Trabzon'a, oradan da Cevizlik'e giderek önceden gönderdikleri haber üzerine oraya gelmiş olan Kürt güçleriyle buluşmuşlardır. Bu ki kardeş birlikte ayaklanma bölgesi olarak gördükleri Cizre'ye gidecekleri sırada, Bayburt yakınlarında Osmanlı askerleriyle çarpışmışlardır. Askerlerle girdikleri çatışmalara devam ederek, Ergani dağlarına çekilmiş ve orada savunma yapmak zorunda kalmışlardır. Uzun süren bu çarpışmalardan sonra etraflarında bulunan güçlerin giderek zayıflaması üzerine, iki kardeş teslim olmak zorunda kalmışlardır[136].

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Irak bölgesinde Osmanlı Devleti idarecileri uğraştıran bir diğer mesele de Hemavend Aşireti'dir. Bazen Osmanlı topraklarında, bazen de İran topraklarında yaşayan bu aşiretin mensupları, 1886 yılında Osmanlı topraklarında bazı eşkıyalık olaylarına giriştikten sonra İran'a kaçmışlardır. Bir süre İran'da yaşayan bu firarilerin geri dönme istekleri üzerine, bunların kabul edilerek uygun yerlere yerleştirilmeleri hususunda 1887 yılında karar verilmiştir[137].

Musul ve çevresine iskan edilmek istenen Hemavend Aşireti'nin mensupları, burada rahat durmayıp yeniden eşkıyalık olaylarına girişerek, İran'a kaçmaya çalışmaları üzerine, bunların İran sınırından uzakta olan Sivas, Konya, Adana ve Ankara civarlarına yerleştirilmelerine karar verilmiştir[138]. Ancak bir süre sonra bu

---

[134] **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.164, 172-175.

[135] Mikdat Midhat Bey, daha sonraki dönemde, Mısır ve Avrupa'da yayınlanan Kürdistan Gazetesi'nin yayınlayıcısıdır. M.Çetin; **a.g.e.**, s.93.

[136] Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, İstanbul, 1996, s.40; M.Çetin; **a.g.e.**, s.63. Emin Ali Bey ve kardeşlerinin isyan teşebbüsleri bu olayla sona ermemiştir. Eylül 1898'de Trabzon'a gönderilip Bedirhan ailesine mensup kişilerin imzalarını taşıyan ve içinde Kürt halkına ayaklanma için çağrıda bulunulan eğitim kılıflı bölücü bir belgenin devlet yetkililerinin eline geçmesi üzerine, Emin Ali Bey ve kardeşleri yakalanıp hapse atılmışlardır. Emin Ali Bey ve kardeşleri üç aydan fazla bir süre tutuklu kalmışlar, ancak yurtdışı bağlantıları olan Kont Ostrotof isimli bir kişiyi avukat olarak tutunca serbest bırakılmışlardır. M.Çetin; **a.g.e.**, s.65.

[137] **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.164-167.

[138] **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.176-184.

bölgelerden kaçan bu aşiretin mensupları, Musul eyaletinde bulunan Baziyan kasabasında iskan edilmelerine karar verilmiştir[139].

Musul ve çevresine yerleştirilen Hemavend Aşireti mensupları, 1898 yılına gelindiğinde yeniden eşkıyalık olaylarına girişmişlerdir. Çevrelerinde bulunan Şivan ve Şeyh Bizini aşiretleri ile çatışmaya giren Hemavendliler, bölgede alınan tedbirler sonucunda bölgede huzur ve güven bir süreliğine sağlanmıştır.[140].

Hemavend Aşireti mensuplarının bu şekildeki baş kaldırmaları ve Osmanlı Devleti idarecilerinin başlarını ağrıtmaları, bu dönemde İngiltere'nin dikkatini bu aşiretin üzerine çekmiştir. 1906 yılında Mardin bölgesine gideceğini söyleyen, İngiltere'nin Musul Konsolosu Vibliki, yanında bulunan Yüzbaşı Henri Ponri Salamon ile birlikte Musul üzerinden Diyarbakır'a gelmiş ve bu bölgelerdeki aşiretler üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. Diyarbakır çevresinde bir süre bulunan bu şahıslar, bir süre sonra Mardin'e gitmekten vazgeçerek Musul'a gitmişlerdir. Musul ve çevresinde bulunan tarihi eserleri tetkik adı altında bölgede dolaşmaya başlayan bu kişilerin faaliyetleri üzerine, bunların dikkatlice takip edilmeleri hususunda emir gönderilmiştir[141].

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından Musul Konsolosu Vibliki'nin Hemavend Aşireti ile olan ilişkisi daha da artmıştır. Hemavendliler arasında dolaşan bu kişi, bu dönemde Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmiş olan Barzan Şeyhi Abdusselam ile birkaç defa görüşmüştür[142].

II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre önce, tarih boyunca devamlı isyan hareketlerinin görüldüğü ve huzursuzluk kaynağı olarak görülen Dersim bölgesinde bir isyan hareketi ortaya çıkmıştır. 1907 yılında Devlet otoritesini tanımayan ve Hozat, Çemişgezek ve Ovacık yörelerinde yaşayan Koç, Resik ve Şemkan aşiretlerine karşı bir harekete girişilmiştir. Bölgenin sarp ve engebeli olmasının yanında kış mevsiminin gelmesi ile, herhangi bir netice alınmadan 1907 yılındaki hareket sona erdirilmiştir.

[139] **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.187-190, 193-195.
[140] **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.245-247.
[141] **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.290-292.
[142] **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.312-317.

1908 yılında Koç Aşireti lideri İbrahim Ağa, aşiretler arası genel bir ittifak sağlamak amacıyla, ilk önce Karaba Aşireti lideri Mehmet Ağa'ya giderek onunla görüşmüş ve Batı Dersim'in diğer aşiretlerini de ittifakın içine alarak genel bir ayaklanma hazırlığına başlamıştır. Bu durum üzerine Neşet Paşa komutasındaki 22 Taburluk Osmanlı askerleri bölgede askeri harekete girişmiştir. Ancak Neşet Paşa'nın bu hareketinin başarılı olamaması üzerine 1909 yılında Mebusan Meclisi'nde "Dersim Islahatı" kararı alınmış ve bölgede huzurun sağlanması için Müşir İbrahim Paşa görevlendirilmiştir. İbrahim Paşa'nın başarılı faaliyetleri sonucunda bölge belirli bir süreliğine itaat altına alınmıştır[143]. Dersim'deki bu olaylar sırasında bölgede yaşayan Ermeniler de Dersim aşiretleri ile birlikte hareket etmiş ve isyancı aşiretlere büyük yardımlarda bulunmuşlardır[144].

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi sonrasında, II. Abdülhamid ile yakın ilişkisi bulunan bazı Kürt şeyh ve aşiret ağaları bu durumdan hoşnutsuzluk göstererek bazı isyan olaylarına girişmişlerdir. İsyan hareketine girişenlerden birisi Süleymaniyeli Şeyh Said Berzenci ile oğlu Şeyh Ahmet'tir. Daha sonraki dönemlerde İngilizlerin başını ağrıtacak olan Şeyh Mahmud Berzenci'nin babası olan Şeyh Said, Kadiri Tarikatı'nın şeyhlerinden birisi idi. Sultan Abdülhamid ile yakınlığı olan bu kişi, Meşrutiyet hareketini din karşıtı bir hareket olarak niteleyerek, isyan etmiştir. İsyan hareketi Mayıs 1909 yılında bastırılmış ve Şeyh Said Berzenci öldürülmüştür[145]. Şeyh Said Berzenci'nin isyan hareketi sırasında ve daha önceki dönemde çeşitli huzursuzluk olaylarına neden olan Hemavend Aşireti ile Barzan Şeyhi Abdüssamed ve Zebari Aşireti de bu kişiye destek vermekteydiler[146]. Yukarıda belirtildiği üzere, İngiltere'nin Musul Konsolosu Vibliki, bu isyan olayından bir süre önce Barzaniler ve Hemavendliler arasında bazı faaliyetlerde bulunmuştu.

II. Meşrutiyet'e karşı isyan edenlerden birisi de Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'dır[147]. Hamidiye Alayları komutanlarından İbrahim Paşa, II. Abdülhamid'in

---

[143] Gülcan Bahtiyar; "Dersim Direnişi (1907-1909)", **http://www.mizgin.net/modules.php?name=News&file=article&sid=407**

[144] C.Celili; **a.g.e.**, s.56.

[145] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.139; A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.85.

[146] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.232.

[147] İbrahim Paşa'nın faaliyetleri ve Hamidiye Alayları'ndaki yeri hakkında şu çalışmaya bakılabilir. Selçuk Günay; "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu İle Kuzey Irak'ta Aşiret

tahttan indirildiğini haber aldığında, 1500 askeriyle birlikte Şam üzerine yürümüş ve padişah adına bu şehri aldığını açıklamıştır. Ancak bir süre sonra, çevrede bulunan askerlerin üzerine sevk edilmesi sonucunda İbrahim Paşa'nın isyanı bastırılmış ve kendisi öldürülmüştür[148].

II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde dış devletlerin Kuzey Irak bölgesinde yaşayan aşiretler ve şeyhler üzerindeki faaliyetleri artmaya başlamıştır. Özellikle Barzan Şeyhi Abdüsselam ile Şeyh Ubeydullah'ın yeğeni Seyit Taha üzerinde yoğunlaşan bu faaliyetlerde İngilizler ve Ruslar önde gelmektedir. Bedirhan Bey'in torunlarından olan Abdurrezzak Bedirhan'ın faaliyetleri sonucunda Seyit Taha ve Abdüsselam Bedirhan Ruslar ile yakın ilişki içerisine girmişlerdi[149].

İngiltere'nin Musul Konsolosu Vibliki ve Rusların faaliyetleri sonucunda 1914 yılında Barzan Şeyhi Abdüsselam Osmanlı Devleti'ne karsı isyan hareketine girişmiştir. Bölgede etkin bir güç olan ve Nakşibendi Tarikatı'nın önde gelenlerinden olan Barzanilerin bu hareketi üzerine Osmanlı Devleti idarecileri geniş bir askeri harekete girişmişlerdir. Van bölgesinden gönderilen askeri kuvvetler ile bu isyan bastırılmıştır[150]. Yapılan hareket sonucunda Şeyh Abdüsselam ele geçirilmiş ve 1 Aralık 1914 tarihinde idam edilmiştir[151].

Barzaniler, I. Dünya Savaşından önceki yıllarda Barzan ve havalisine yerleşmiş, meyve ve tütün yetiştiriciliğiyle ya da hayvancılıkla geçinen bir hayat sürdürmüştür. Bu aşireti oluşturan ailelerden başlıcaları şunlardır; Beruj, Dulemeri, Şirvani, Mezuri, Nizari, ve Gerdi. Barzani aşiretlerini ailelerini bir arada tutup iç bütünlüğü sahip bir aşiret haline getiren en önemli etken, Barzan şeyhlerinin varlığıdır. Şeyh Taceddin Barzani, bu silsilenin ilk şeyhidir. Şeyh Taceddin'den sonra gelen Şeyh Abdüsselam Barzani, dini faaliyetlerinin yanı sıra 1914'te Osmanlı Hükümetine karşı geniş çaplı bir

---

Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.:2**, Erzurum, 1995, s.103-132.

148 Mustafa Akyol; **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?**, İstanbul, 2006, s.58; Selçuk Günay; "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu İle Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.:2**, Erzurum, 1995, s.127-129

149 A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.85.

150 **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.332-334.

151 A.H. Çay **a.g.e.,** s.307; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.171.

isyan çıkardı. Bu mesele, Barzan Şeyhlerinin şöhretini daha da arttırdı ve böylece bu aile ilk siyasi itibarını da kazanmış oldu.[152]

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devletin başını ağrıtan en önemli olaylardan birisi de Rusların önemli oranda destek sağladıkları ve Ermeniler ile Kürt gruplarının yaptıkları bir anlaşma sonrasında ortaya çıkan 1913-14 yıllarındaki Bitlis Ayaklanmasıdır. Bu olayla ilgili olarak aşağıda ayrı bir kısımda bilgi verilecektir.

2-Bedirhan Bey Ayaklanması

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin başını ağrıtan en önemli meselelerden birisi de Bedirhan Bey Ayaklanmasıdır. Tam olarak 1847 yılında bastırılan bu isyan hareketinden sonra, çeşitli dönemde de Bedirhan Bey'in soyundan gelenlerin bölgedeki faaliyetleri ve yıkıcı teşebbüsleri ile bölge üzerindeki dış güçlerin emperyalist oyunlarına maşa olmuşlardır.

Günümüzde dahi siyasi Kürtçüler arasında, adından söz edilirken, büyük bir Kürt hükümdarından bahsedilir gibi empoze edilen Bedirhan Bey, öldükten sonraki tarihlerde bile bu çevrelerce özel bir konumda addedilmiştir[153].

Yavuz Sultan Selim döneminde oluşturulan Yurtluk-Ocaklık sancaklar içerisinde yer alan Cizre ve çevresine hakim olan Cizre Beyleri'nin soyundan gelen Bedirhan Bey ve atalarının soyunun Halid bin Velid'den geldiği üzerinde bazı iddialar bulunmaktadır. Ancak, Şerefname'nin yazarı Şeref Han'ın, Cizre Beyleri'nin eski Hıldi halkından geldiklerini söyleyerek, "*Bu ailenin adamları işin başlangıcında, uğursuz Yezidilik dinini benimsiyorlar ve onların iğrenç yolunda yürüyorlardı*" şeklinde bir ifadede bulunduğu belirtilmektedir[154].

1802 yılında doğun Bedirhan Bey, Cizre Beyleri'nden Abdullah Han'ın oğludur. 1821 yılında ağabeyi Salih Bey'in ölümü üzerine Cizre Beyi olan Bedirhan Bey, bu

---

[152] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.125-126
[153] M.Çetin; **a.g.e.**, s.51.
[154] Mehmet Salih Bedirhan; **Defter-i A`malım**, Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Uzun-Rewşen Bedirhan, İstanbul, 1998, s.24-25'teki 9 Nolu Mehmet Uzun'un notu.

dönemdeki koşulları iyi değerlendirerek bölgesindeki en önemli güç haline gelmeye çalışmıştır[155].

Dönemin şartları içerisinde, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilen Bedirhan Bey, 1827 de Yeniçeri Ocağı kaldırılması sonrasında kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye bölgenin bazı aşiretleri gibi, devlet tarafından yapılan talebe rağmen, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda asker vermemiştir[156].

Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçen Kavalalı Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin 1831 yılında Nizip'te Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmasının ardından, Bedirhan Bey daha da rahat hareket edeceği bir ortam içerisinde bulmuş ve Cizre ile çevresinde bulunan aşiretleri etrafında toplamaya başlamıştır. Bu faaliyetlerin ardından, Muş, Van, Hakkâri ve Bitlis'in bazı şeyh ve aşiret reisleriyle ittifak oluşturma yoluna gitmiştir[157]. Bu süreç içerisinde Hakkari Beyi Nurullah ve kayınpederi Müküslü Han Mahmud'la işbirliğine giren Bedirhan Bey, bölgede devlete karşı itaatsiz bir durum almış ve bazı faaliyetlere girişmiştir[158].

Etrafına topladığı kuvvetlerle gittikçe güçlenmeye başlayan Bedirhan Bey, çevrede bulunan Hıristiyan gruplarına karşı baskı uygulamaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde, Hıristiyanlara yaptığı çağrıda; Osmanlı yönetimine ödemekte oldukları vergilerin, birkaç kat da artırılarak, bundan böyle artık kendisine ödenmesini talep etmiş, diğer yandan da onları yurtlarından uzaklaştırıp, mallarına el koyarak topraklarını ele geçirmeye çalışmıştır[159]. 1831 yılında, kendisine karşı çıkmaya çalışan Nasturiler üzerine asker göndererek 600 kişiyi öldürtmüştür[160].

Nasturilere karşı bu şekilde davranan Bedirhan Bey, Ermeniler ile yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Cizre ve çevresindeki Ermeniler ile ilişkilerini iyileştiren

---

[155] Mehmet Salih Bedirhan; **Defter-i A`malım**, Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Uzun-Rewşen Bedirhan, İstanbul, 1998, s.21.
[156] Şükrü Kaya Seferoğlu; **Milli Mücadele Yıllarında Kürt "Türk"-Ermeni İlişkileri**, İstanbul, 1990, s.65-66.
[157] Yakup Hıdırşah; "Mezopotamya'da Hıristiyan Katliamı ve Kürtler-1", **http://f1.parsimony.net/forum 789/messages/2953.htm**.
[158] M.Çetin; **a.g.e.**, s.52.
[159] Yakup Hıdırşah; "Mezopotamya'da Hıristiyan Katliamı ve Kürtler-1", **http://f1.parsimony.net/forum789/messages/2953.htm**.
[160] Şükrü Kaya Seferoğlu; **Milli Mücadele Yıllarında Kürt "Türk"-Ermeni İlişkileri**, İstanbul, 1990, s.66.

Bedirhan Bey, bunlar ile yaptığı görüşmeler sonucunda emri altındaki kuvvetlerin bir kısmını Ermenilerden oluşturma yoluna gitmiştir. Ermenilerle Kürtler arasında siyasi bir birlik oluşturma gayreti içinde olduğu iddia edilen Bedirhan Bey'in ordusunun sağ kolunu Ermenilerin oluşturduğu da belirtilmektedir[161].

Bedirhan Bey'in etkin olamaya çalıştığı bölgelerde bulunan Osmanlı idarecileri, durumu kontrol altına almak için 1836 yılında askeri hareket düzenleme yoluna gitmişlerdir. Bölgenin düzeninin sağlanması için görevlendirilen Mehmet Reşit Paşa Cizre'yi ele geçirmiş, ancak kısa bir süre sonra vefat edince yerine Hafız Paşa getirilmiştir. Hafız Paşa'nın etkin faaliyetleri sonucunda Bedirhan Bey direnmekten vazgeçerek teslim olmak yoluna gitmiştir. Bu durum üzerine, Bedirhan Bey, sadakatten ayrılmaması telkin edilerek görevinde bırakılmıştır[162].

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin ardından, merkeziyetçi yönetimin tesis edilmesi için devlet faaliyetleri artmış ve bu süreç içerisinde durumunun sarsılacağını göre Bedirhan Bey, güneydoğu bölgesindeki etkinliğini arttırmaya ve bölgede tek güç sahibi olmaya çalışmıştır[163].

1842 yılında Cizre'nin Musul ve Diyarbakır'a bağlanması hususunda bir ihtilaf çıkmıştır. Bu sırada 1838'de devlete bağlılık arz eden Bedirhan Bey, hükümete karşı kuşku içindedir. Cizre'nin Musul'a bağlanması konusunda ısrar eden Musul Valisi Mehmed Paşa, Bedirhan Bey'in girişimleriyle bu isteğinde başarılı olamamıştır[164].

Bedirhan Bey kısa bir süre sonra etrafında bulunan bölgelere karşı faaliyetlerini arttırmış, kendisine mukavemet eden Kürt liderlerini ortadan kaldırmış, son olarak Müküs Emiri Abdal Bey'e karşı harekete geçmiştir. Abdal Bey Müküs'ün tarihi kalelerinde mevzilenerek ve aynı zamanda orada yaşamakta olan Ermenilerden de silahlı yardım alarak uzun bir müddet direniş göstermesine rağmen, sonunda Bedirhan Bey'e yenilmiş ve onun bir müttefiki haline gelmiştir[165].

---

[161] G. Sasuni; **a.g.e**, s.107.
[162] M.Çetin; **a.g.e.**, s.52.
[163] A.H. Çay **a.g.e.,** s.288.
[164] M.Çetin; **a.g.e.**, s.52.
[165] G. Sasuni; **a.g.e**, s.109.

Gittikçe güçlenmeye başlayan Bedirhan Bey'e karşı, çevrede bulunan Nasturiler tepki vermeye başlamışlardır. Bu bölgede yaşayan Tiyari Nasturilerinin Bedirhan Bey yönetimindeki köylerde katliam yapmaları üzerine, Bedirhan Bey, 1843 yılında özellikle Mar Şemun denilen Nesturi Patriği'nin akrabalarını şiddetli bir şekilde cezalandırmış, bazılarını da esir almıştır. Bu arada Patriğin annesi de öldürülüp, Zap Suyu'na atılmıştır. Saldırı sırasında dağlarda gizlenen Patrik, bilahare Musul'daki İngiliz konsolos vekiline sığınmıştır. Bedirhan Bey'in Nesturi isyancılarına karşı mücadele ederken, işin muhtevasını değiştirmiş ve bölgede büyük katliamlar yaparak nüfuzunu yaymak amacına yönelmiştir. Nitekim Bedirhan Bey, baskısını bölgedeki Yezidi aşiretleri üzerine de yöneltmiş ve bunlar üzerinde de katliamlar yapmıştır[166].

Bu süreç içerisinde Hakkari ve çevresini kendi kontrolü altına alan Bedirhan Bey bu bölgelerde yaşayan yaklaşık 10.000 Nasturi'yi katletmiştir[167]. Musul'a kaçmış olan Nasturi Patriği bir süre sonra Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak, kendilerine yapılan esir alma fiillerinin halledilmesini, yağmalanan malların iadesini ve Bedirhan Bey'in askerlerinin bölgelerinden çekilmesini istemiştir. İngiliz ve Fransızlar da Osmanlı Devleti'ne müracaat ederek, olayı protesto etmişler ve Bedirhan Bey'in cezalandırılmasını istemişlerdir[168].

Osmanlı Devleti idarecileri, Bedirhan Bey'i hizaya geçirmek için her yola başvurmuştur. Diyarbakır Valisi Hayreddin Paşa, Cizre'deki Nakşibendî şeyhlerinden Salih, İbrahim ve Azrail Efendilere yazdığı Nisan 1847 tarihli mektupta, kendisinin Tarikat-ı Halidiyye-i Nakşibendi müritlerinden olduğunu, Tosyalı Halid Nakşibendi'den icazet alarak suretini gönderdiğini; tarikat kardeşliği sebebiyle, Bedirhan Bey üzerinde etki kurmalarını istemiştir.

Ancak Bedirhan Bey bu teşebbüslere müspet cevap vermeyerek faaliyetlerine devam etmiştir. Durumun bu hale gelmesi üzerine 1847 yılında Müşir Osman Paşa komutasındaki Osmanlı orduları Bedirhan Bey'in üzerine harekete geçmişlerdir. Yapılan bazı çarpışmalarına ardından Bedirhan Bey'in amcası oğlu Yezdan Şir'in

---

[166] M.Çetin; **a.g.e.**, s.53; Y.Hıdırşah; **a.g.m.**.
[167] G. Sasuni; **a.g.e**, s.109; Y.Hıdırşah; **a.g.m.**.
[168] M.Çetin; **a.g.e.**, s.53.

Bedirhan Bey'den ayrılmasının[169] ardından, Bedirhan Bey'in kuvvetleri büyük oranda zayıflamıştır. Osman Paşa ve Ferik Ömer Paşa'ya bağlı askerlerin faaliyetleri neticesinde dağlara çekilen Bedirhan Bey, teslim olmak zorunda kalmıştır[170].

Teslim olan Bedirhan Bey, ailesi ile birlikte Girit'e sürgüne gönderilmişlerdir. Bir süre Girit'te sürgün olarak bulunan Bedirhan Bey, 1858 yılında Şam'a gitmiş ve 1869 yılında burada ölmüştür[171]. Bedirhan Bey'in çocukları ve torunları, daha sonraki yıllardaki Kürtçülük hareketinde etkin rol oynamış kişilerdir. Zaman zaman dış ülkelerin destekleri ile Osmanlı Devleti'ni yıpratmaya çalışan bu kişiler, günümüzde dahi yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu ailenin fertleri ile ilgili olarak daha sonraki sayfalarda yeri geldikçe bilgiler verilecektir.

3-Şeyh Ubeydullah Nehri Hareketi

XIX. yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak bölgesindeki feodal kökenli Kürt Beylerinin güçlerinin azalmasına paralel olarak Tarikat kökenli Şeyhlerin etkinlikleri gittikçe artmaya başlamıştır. Özellikle Nakşibendi Tarikatı'nın Halidiye kolunun bölgede yayılmasının ardından, Nakşibendi Şeyhler en önemli söz sahipleri durumuna gelmişlerdir. Babadan oğula geçen bir silsile halinde etkinliklerini gittikçe arttıran şeyhler, zaman zaman bölgelerinde en büyük söz sahibi olmuşlardır[172]. Yaşadığı dönemde bölgede en çok etki bırakan şeyhlerden biri de Şeyh Ubeydullah'tır.

Şeyh Ubeydullah'ın ailesinin otoritesi, babası Şeyh Taha döneminde sağlanmıştır. Bulunduğu bölgede otorite sahibi haline gelen Şeyh Ubeydullah'ın gücü, bu bölgedeki ticaretin geliştirilmesi ile ilgilenecek kadar ileri bir düzeye ulaşmış, bu bölgenin ve yolların güvenliğinin sağlanması için bazı tedbirler almasına neden olmuştur[173].

19. yüzyılda Kürt bölgesinde hâkim olan tarikatlar, miladi 12. asır arifelerinden Abdulkadir Geylani'nin takipçisi olan Kadiri tarikatlarıydı. Bu yüzyılın başlarına kadar

---

[169] H.Yıldız, **a.g.e.**, s.22.; A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.77.
[170] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.20; M.Çetin; **a.g.e.**, s.55-58.
[171] **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 3**, İstanbul, 1992, s.24; A.H. Çay **a.g.e.,** s.289; M.Çetin; **a.g.e.**, s.61-62.
[172] Robert Olson; **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı**, Özge Yayınları, Ankara, 1992, s.20.
[173] A.H. Çay **a.g.e.**, s.294, A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.79; Gülcan Bahtiyar; "Şeyh Ubeydullah Nehri Ayaklanması", **http://www.mizgin.net/ modules.php? name=News&file=article&sid=19.**

Osmanlı hâkimiyetindeki Kürt bölgesinde Kadiri şeyhlerinden yalnızca ikisi faaliyet içinde idi. Bunlardan birincisi daha çok Süleymaniye nüfuzu olan Sadat Berzanci, diğeri ise Anadolu'nun Güneydoğusunda yer alan Hakkari'deki Sadat Nehri idi. Bu iki ailenin ağı, tüm Kürt bölgesinde mevcut idi. 19. yüzyılın başında Nakşibendilerin içinden Kürt bölgesinde yeni bir tarikat zuhur etti ve hızla nüfuz kazandı. Şeyh Ubeydullah Nehri yada Şemzini, Nakşibendi tarikatına mensup büyük Sadat Nehri ailesinden geliyordu. O, babası Şeyh Taha'nın ölümünden sonra güçlü Nakşibendi tarikatının lideri olarak onun mallarının ve dini nüfuzunun varisi oldu.[174]

Çevresinde etkin bir güç kazanan Şeyh Ubeydullah, etrafına topladığı askerlerle birlikte 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmıştır. Bölgedeki etkin şeyhlerden Şeyh Celalettin ile birlikte 50.000 kişilik bir kuvvete hükmettiği söylenen Şeyh Ubeydullah, Beyazıt civarında Ruslarla yaptığı muharebelerde yenilgiye uğramıştır. Bu muharebeler sırasında Şeyh Ubeydullah'ın yanında küçük oğlu Seyit Abdülkadir de bulunmaktaydı[175].

Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesinden sonra Şeyh Ubeydullah bulunduğu Hakkari ve çevresinde etkinliğini arttırma yollarına gitmiştir. 1878 yılı sonlarında Tahran'da bulunan Rus diplomatları, Şeyh Ubeydullah'ın yakın bir zamanda harekete geçerek çevresindeki bölgede faaliyetlere girişeceği hususunda bilgiler vermektedirler. Bu süreç içerisinde Şeyh Ubeydullah Rus Çarı, Mısır Hidivi ve Mekke Emiri ile bağlantı kurmaya ve faaliyetlerini arttırmaya başlamıştır. Şeyh Ubeydullah'ın bu hareketlerini dikkatlice izleyen Rusya, bu bölgelerde bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulmasına kendi menfaatlerine uymadığından karşı idi.

Çıkarlarının gerektirdiği biçimde bölgede esnek bir politika izleyen İngilizler ise, bölgede oluşabilecek bir Kürt devleti olasılığını da göz önüne alarak Şeyh Ubeydullah'la ilişki kurdu. İngiltere'nin Ubeydullah ile bağlantı kurmasının önemli bir nedeni, Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikanın 1878'den itibaren değişmiş olmasında aramak gerekir. Bu süreç içerisinde İngiliz ajanlarından Visam, Başkale'ye gelerek Ubeydullah'ın yardımcılarıyla görüşmüştür. Van'daki İngiliz konsolos vekili

---

[174] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.78-79.
[175] G. Sasuni; **a.g.e**, s.150.

Clayton, 1879'da Hakkari'ye giderek Şeyh Ubeydullah'ı ziyarete etmiştir. Bu ziyaretin ardından, İngilizler tarafından, birçok savaş malzemesi ve silah, Şeyh Ubeydullah'a gönderilmiştir. Erol Kurubaş'a göre "*Bu dönem içerisinde Şeyh Ubeydullah'ın en önemli amacı İran'da baskı altında tutulan Kürtlerin İran hakimiyetinden kurtarılmasıdır*"[176]. M.M. Van Bruinessen ise "*İsyana katılım milli duygularla değil tamamen şeyhe bağlılıktan kaynaklanmaktadır*"[177] şeklinde tanımlamaktadır.

Zira Şeyh Ubeydullah ile İran Şahı arasında daha önceden gelen bir anlaşmazlık bulunmaktaydı. Bölgedeki etkin dini güçleri nedeniyle Urmiye ve Hoy çevresindeki Kürtler bazı vergilerini Şeyh Ubeydullah'ın bağlı olduğu aileye vermekteydiler. 1872 yılında İran Devleti bu bölgedeki Kürtleri vergiye bağlamak istemiş, buradaki Kürtler ise vergi vermek istemeyerek, vergilerini Şeyh Ubeydullah'a verdiklerini iddia etmişlerdir. İran Devleti ise bu mazereti kabul etmeyerek bölgeye asker göndermiştir. Verginin asker gücü kullanılarak toplanması, bölge Kürtlerini İran Devleti'ne karşı kışkırtmış, öte yandan Şeyh Ubeydullah'ı Kürt halkının çıkarlarının koruyucusu olarak daha fazla gündeme getirmiştir[178].

Bu dönem içerisinde, daha sonraki tarihlerde İngiltere Dışişleri Bakanı olacak olan Lord Curzon bölgeyi gezmekte ve Şeyh Ubeydullah'ın faaliyetlerini izlemekteydi. Şeyh Ubeydullah'ın yaşadığı bölgede adeta küçük bir çar gibi yaşadığını ve geniş bir dini etkinliği olduğunu belirten Lord Curzon, bu bölgedeki etkinliğinin İstanbul'da dahi önemsendiğini belirtmiştir[179].

Bölgede bu olaylar olurken Şeyh Ubeydullah Hacca gitmeye karar vermiş ve Hacc dönüşü İstanbul'a giderek II. Abdülhamid ile görüşmüştür. Bu görüşmenin ardından Şeyh Ubeydullah yola çıkmış, yola çıkmadan önce bölgedeki dini liderler başta olmak üzere ileri gelenlere hitaben telgraflar göndererek, Şemdinan'a varış tarihini belirtip, Halife II. Abdülhamid'in emir ve isteklerini bildireceği hususunda davette bulunmuştur. Bir süre sonra büyük bir törenle Van'a gelen Şeyh Ubeydullah, buradan Şemdinan'a hareket etmiştir. Şemdinan'a gelen Şeyh Ubeydullah, daha önce göndermiş olduğu

---

[176] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.20-21.
[177] A.H. Çay **a.g.e.**, s.295.
[178] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.80.
[179] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.15-16.

telgrafla davet ettiği Hakkari, Bitlis, Muş, Sason, Diyarbakir, Cizre, Siirt, Amediye, Süleymaniye ve İran Kürdistanı'ndan gelen liderler ve silahlı güçler ile görüşmelerde bulunmuştur[180].

Şeyh Ubeydullah'ın bir anda etrafına toplanan bu çapta büyük bir kuvvet, çevrede bulunan Hıristiyanları telaşlandırmıştır. Garo Sasuni'nin iddia ettiği üzere, bu dönemde çevrede dolaşan dedikodulara göre, II. Abdülhamit Şeyh Ubeydullah'ı, başta Ermeniler olmak üzere bölge Hıristiyanlarını sindirerek, bölgedeki Ermeni faaliyetlerini sona erdirmek için görevlendirmiştir[181].

Bu dedikodular üzerine Hakkari'de oturan Süryanilerin Patriği Mar Şimon, gizli olarak adamlarından birini Van'a yollayarak Şeyh Ubeydullah'ın hazırlamakta olduğu iddia edilen tehlikeli hareketi yabancı devlet temsilcilerine haber vermiştir. Bu durum üzerine, Rus konsolosu Gamsaragan, bu haberin doğruluğunun araştırılması ve bir rapor hazırlanması için Kütükçü Simon Çilingiryan'ı bölgeye gönderir. İngiliz konsolosu ise Şemdinan'a gidip Şeyh Ubeydullah ile görüşmek üzere yola çıkmıştır[182].

Şeyh Ubeydullah hakkında araştırmalar yapan Kütükçü Simon Çilingiryan, bölgedeki araştırmalarının ardından Van'a geri dönmüş ve bölgeye giden İngiliz konsolosu ile birlikte yapılan bir toplantı sırasında, Şeyh Ubeydullah'ın İran'a başta olmak üzere, bölgedeki devletlere karşı bir isyan hareketi içerisinde olduğunu belirterek, "*bu hareketi başarısızlığa uğratmak gerekli, köpeği köpekle boğdurtmalıdır*" şeklinde konuşmuş ve ertesi gün Van'ı terk etmiştir[183].

1880 yılı Temmuz ayı başlarında Urmiye Valisi, Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyid Abdulkadir'den, İran sınırları içinde bulunan ancak, Şeyh Ubeydullah'ın etkisi altında bulunan Soma bölgesinin vergilerini toplayarak, İran hükümeti yetkililerine teslim etmesini istemiştir. Seyyid Abdulkadir ise buna ret cevabı vermiştir. Bunun üzerine, böl ve yönet politikasıyla hareket eden Vali, Soma bölgesinde nüfuz sahibi Kürt liderlerinden Ali Han'ın, vergileri toplamasını istemiştir. Bunun üzerine Şeyh

---

[180] G. Sasuni; **a.g.e**, s.161. Bir iddiaya göre Şeyh Ubeydullah Şemdinan'da 220 aşiret reisi ve dini lideri toplamayı başarmıştır. "Şeyh Ubeydullah Ayaklanması", **http://www.kakalak.8m.net/kurt.html**.
[181] G. Sasuni; **a.g.e**, s.154.
[182] G. Sasuni; **a.g.e**, s.155.
[183] G. Sasuni; **a.g.e**, s.161.

Ubeydullah, oğlu Seyyid Abdulkadir'e askeri destek vermek için tedbir almıştır. Bu tedbirler Ali Han'ı ürküterek, kendisine verilen buyruğu yerine getirmemesine sebep olmuştur.

Bu olayların olduğu dönemde, İran'ın batı bölgesindeki Mangur aşireti reisi Hamza Ağa ayaklanma hazırlıkları yapmaktaydı. Ağustos ayında Şeyh Ubeydullah, oğlu Seyyid Abdulkadir yönetiminde bin kişilik silahlı bir Kürt müfrezesini Hamza Ağa'ya yardıma göndermiştir. İran sınırında Şeyh Ubeydullah'a bağlı Barzani Kürt aşireti de bu müfrezeye katılmıştır. Burada Hamza Ağa ve Seyit Abdulkadir'in idaresindeki ordu İran sınır birlikleri tarafından herhangi bir direnişle karşılaşmadan, Mergever'e kadar varmış; burada yerli Kürtlerden Mahmud Ağa liderliğinde 500-600 Kürt onlara katılmıştır. 10 Eylül'de ayaklanmacılar, Mangur bölgesini ele geçirmiş, 15 Eylül'de, Piran aşiretinin yaşadığı Lahican yöresine ulaşılmıştır. Piran aşireti, ayaklananlara yaklaşık 200 piyade ve 1000 süvari dahil etmesi ile Kürt grubu önemli bir boyuta ulaşmıştır.

Ayaklanmacılar ciddi bir karşı koyuşla karşılaşmadan İran Kürt bölgesinin en önemli şehri Savucbulak'a yaklaşmışlardır. Şehir nüfusu ayaklanmayı desteklemiş, Vali ayaklanmanın temsilcileriyle görüşmeye başlamış ve görüşme sonrası şehri terk etmiştir. Ele geçirilen bölgelerin idaresi için Seyyid Abdulkadir idareci-kadı tayin etmiş ve bu bölgede geçici hükümet kurulmuştur. Ekim ayı ortalarına kadar Kürtler, bir çok şehri ele geçirmiş, Kürt kuvvetleri Tebriz'e kadar yaklaşmıştır. İran hudut muhafızlarıyla çarpışmalarda, İran'a hizmet eden Kürt subay ve askerleri, Şeyh Ubeydullah'ın tarafına geçmişlerdir[184].

Etrafına toplanan adamlarla büyük bir güç oluşturmuş olan Şeyh Ubeydullah, 25 Eylül ve 5 Ekim 1880 tarihlerinde, bu dönemde Urmiye'de bulunan ve özel olarak görüştüğü Amerikalı doktor Joseph P.Cochran'a iki mektup göndererek, İran Şahı'nın bu ülkedeki Kürtlere karşı uyguladığı politikayı eleştirmiş ve bunların sona erdirilmesi için Tebriz'deki İngiliz Konsolosu'nun gerekli faaliyetlerde bulunmasını rica etmiştir[185].

---

[184] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.79; G. Sasuni; **a.g.e**, s.163; Gülcan Bahtiyar; "Şeyh Ubeydullah Nehri Ayaklanması", **http://www.mizgin.net/modules.php?name=News&file=article&sid=191**.

[185] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.22; G. Sasuni; **a.g.e**, s.161.

Şeyh Ubeydullah'ın ordusunda tanıdık bir sima göze çarpmaktadır. Olayların başlangıcı sırasında, İngiliz ve Rus Konsolosları arasında yapılan görüşmeler sırasında "*bu hareketi başarısızlığa uğratmak gerekli, köpeği köpekle boğdurtmalıdır*" şeklinde konuşmuş olan Kütükçü Simon Çilingiryan. Bu orduda Serdar rütbesi ile görev almış ve genel danışmanlıkta bulunmuştur. Bu kişinin büyük yetkilere sahip bir şekilde Şeyh Ubeydullah ile birlikte hareket etmesi dikkati çeken bir olaydır[186].

Ortaya çıkan bu durum üzerine İran, büyük devletlere ve Osmanlılara güçlü bir protesto göndermiş ve aynı zamanda dağınık güçlerini Şeyh Ubeydullah'ın karşısına toplayarak, ele geçirdiği birkaç fırsatla Şeyh Ubeydullah'ın oğulları Sıddık ve Abdülkadir'in birliklerini bozguna uğratmıştır. Avrupa devletlerinin yoğun baskısı sonucu Osmanlı Devleti Şeyh Ubeydullah'a karşı bir ordusunu harekete geçirmiştir. Aynı zamanda Rus birlikleri İran sınır boyuna yığınak yaptıklarından Şeyh'in ordusu, İran ve Osmanlı kıskacında ve iki ateşi arasında kalmıştır. Şeyh Ubeydullah'ın düzensiz orduları bu durum karşısında yavaş yavaş geriye çekilmeye başlamış ve aşiretler kendi dağlarına geri dönmüşlerdir. Bu olayların sonucunda, Şeyh Ubeydullah önce maiyetiyle beraber Şemdinan'a çekilmiş, ardından da Osmanlı idaresine teslim olmak zorunda kalmıştır. Teslim olan Şeyh Ubeydullah Mekke'ye sürgüne gönderilmiştir[187]. Bu olaylar sırasında, bölgede yaşayan Hıristiyan halka karşı takınılan tavrın da dış devletlerin müdahalesinde büyük bir etkisi olmuştur[188].

Mekke'ye sürgüne gönderilen Şeyh Ubeydullah, bir süre sonra kaçarak tekrar Şemdinan'a gelmiş ve dış devletlerle irtibat kurma yolları aramaya başlamıştır. İngilizlerden umduğunu bulamayan Şeyh Ubeydullah, Ruslarla temasa geçmiştir. Van'daki konsolos Gamsaraga'na Mehmet Sait isminde bir kişiyi gönderen Şeyh Ubeydullah, Rusya ile bir anlaşma yapmak istediğini bildirmiş, ancak Gamsaraga bu öneriye olumsuz yanıt vermiştir. İstanbul'daki Rus elçisi de aynı kanıdaydı ve emrindekilere Kürt hareketine yardımcı olmamalarını bildirmiştir. Ubeydullah, 1882

---

[186] G. Sasuni; **a.g.e**, s.162-163. Garo Sasuni, Çilingiryan'ın bu hareket sırasındaki faaliyetleri hususunda şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Hadiselerin Çilingiryan'ın, Ubeydullah'ın işlerinde büyük bir rol oynadığı intibaını doğurduğu doğrudur. Çilingiryan her ne kadar ticari nedenlerle sık sık Şemdinan'a gidiyor ise de, onun Rus konsolosu Gamsaraga'nın itimadına layık bir kişi olduğu inkar edilemez ve dolayısıyla bu Ermeni'nin siyasi faaliyetleri de Rus konsolosunun ve Rusya'nın telkinleri ile yapılmış olmalıdır*". G. Sasuni; **a.g.e**, s.165.

[187] G. Sasuni; **a.g.e**, s.163; A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.80; G. Bahtiyar; **a.g.m.**

[188] H.Yıldız, **a.g.e.**, s.29; Y.Hıdırşah; **a.g.m.**.

içerisinde Gamsaraga'na bir elçi daha gönderdi. Osmanlı yönetiminden ayrılmak ve Kürdistan'ı Rusya ile birleştirmek istediğini bildirdi. Bu önerinin ne derece samimi olduğu bilinemez, fakat Rusların kararı kesindi: Kürtlere yardım edilmeyecekti[189].

Şemdinan'a dönen Şeyh Ubeydullah, orada kendisini bekleyen oğulları Sıddık ve Abdülkadir ve 8.000 silahlı kuvvetle birlikte Hakkari dağlarında mevzilendiler. Bir müddet sonra büyük devletlerin ısrarı üzerine Osmanlı idaresi bu kez Şeyh'i küçük oğlu Abdülkadir ile birlikte Mekke'ye sürmüştür. Mekke'ye sürgüne gönderilen Şeyh Ubeydullah, 1883 yılında burada ölmüştür[190].

Şeyh Ubeydullah Hareketi'nden en fazla faydalanan devlet İngiltere olmuştur. Bu olay sırasında zor durumda kalan İran, kendisini kurtarmak için İngiltere'nin eteğine sarılmış, bu durum sonucunda, İran'daki İngiliz etkisi daha da artmıştır[191].

Şeyh Ubeydullah'ın oğullarından Seyit Abdülkadir, babası ile birlikte gittiği Mekke'den bir süre sonra geri dönmüşse de, yeniden sürgüne gönderilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ile daha sonra kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti'nde başkanlık yapmıştır. Seyit Sıddık ise, Şemdinan'da kalmış ve bu ailenin bölgedeki etkinliğini devam ettirmiştir.

4-Bitlis İsyanı

II. Meşrutiyet'in ilanın ardından, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Kürtler içerisinde bazı faaliyetler gelişmeye başlamıştır. Meşrutiyet'in getirdiği serbest ortam içerisinde faaliyetlerini yoğunlaştıran Kürt derneklerinin de etkisi ile 1913-1914 yıllarında Bitlis ve çevresinde bir ayaklanma meydana gelmiştir.

---

[189] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.23. Celile Celili'nin iddiasına göre; Şeyh Ubeydullah, kendi yazdığı mektuplarla Türkiye ve İran'daki Rus diplomatik temsilcilerine gönderdiği mesajlarda, Türkiye'nin komşusu Rusya'nın her zaman, İngiltere'den daha fazla Kürtleri saydığını beyan etmiştir.Kendi arkadaşlarına Rusya ve İngiltere'yi kastederek şöyle diyordu: "*Aslanın tarafında olmak tilkinin tarafında olmaktan daha iyidir*".Ubeydullah, İngiltere'nin iki yüzlü politikasını reddederek Ruslarla birlik için harekete geçiyor ve Türkiye ile yapılacak savaşlarda, stratejik konumundan dolayı Kürdistan'ın Rusya'ya elverişli olanaklar sunabileceğini hesap ediyordu. Rusya yanlısı politikasını tespit ederken halk kitlelerinin Rusya'ya duyduğu sempatiyi de göz önünde bulunduruyordu. C.Celili; **a.g.e.**, s.98.

[190] G. Sasuni; **a.g.e**, s.164; N.Kutlay, **a.g.e**., s.17;

[191] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.80-81.

Bitlis ve çevresinde meydana gelen bu ayaklanmada dikkati çeken en önemli unsur, Kürt-Ermeni anlaşmasıdır. Daha önceki dönemlerde birbirleri ile husumet içerisinde olan bu iki grup, bu olay ile birlikte, ortak bir hareket içerisine girmişler, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma organizasyonunda birlikte faaliyet göstermişlerdir.

Uzun müddet Kürtler ile birlikte bir organizasyon içerisine girmek isteyen Ermeniler, bu niyetlerinde başarısız olmuşlardır. Avrupa'daki bazı Kürt liderleri ile birlikte hareket eden Taşnak Cemiyeti'nin önderleri, bu liderlerin bazı bildirilerini kendi adamları aracılığıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ulaştırmakta işbirliği içerisine girmişlerse de, bu tavır bölgede yaşayan Kürtler açısından Ermenilere yönelik bir yakınlaştırma ortaya çıkarmamıştır. Bu bölgede yaşayanlar içerisinde, Ermeni-Kürt görüşmelerini ve uyuşmaları fikrini ilk olarak kabul eden kişi, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda Şeyh Ubeydullah ile birlikte Ruslara kaşı savaşan Şeyh Celalettin'in torunu olup, Hizan'ın meşhur dini reisi Şeyh Said Ali[192] olmuştur.

1902'den 1906'ya kadar Şeyh Said Ali, Ermenilere karşı çok sert bir şekilde davranmış ve Ermenilerin faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti'ne yardım etmiştir. Ancak 1906 yılından itibaren Taşnak gizli örgüt ağı Hizan'daki Ermeni köylerine dağılarak faaliyetlerini arttırmıştır. Kendi nüfuzuna bağlı Ermenilerin ve Kürtleşmiş olan Ermenilerin, Taşnak önderliğinde örgütlendiğini gören Şeyh Said Ali, Taşnak Örgütü'ne yakınlık göstermeye başlayarak, onlara karşı önceden gösterdiği sertliklere son vermiştir. Bu zayıf dostane ilişkiler Meşrutiyet'e kadar devam etmiş ve ondan sonra da bu ilişkiler belirli oranda devam etmiştir[193].

II. Meşrutiyet'in ardından Abdurrezzak Bedirhan'ın faaliyetleri sırasında Bitlis ve çevresinin önemli bir yeri olmuştur. 1910-12 yılları arasında Abdurrezzak Bedirhan, bu bölgedeki Kürtleri ayaklandırmak için Ruslara başvurmuş ve bölgedeki liderler ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerin sonucunda bazı planlar geliştirmiş ve bu planlarını Türkiye ve İran'daki Rus Konsolosluklarına detaylı olarak anlatmıştır[194].

---

[192] Şeyh Said Ali, Cumhuriyet döneminde Demokrat Parti Bitlis Milletvekili olan Selahattin İnan'ın babası ve Adalet Partisi, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Anavatan Partisi Bitlis Milletvekili olup Enerji ve Devlet Bakanlığı yapan Kamuran İnan'ın dedesidir. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.169-170.
[193] G. Sasuni; **a.g.e**, s.232.
[194] C.Celili; **a.g.e.**, s.112.

Bu dönemde kurulmuş olan "*İrşad*" adlı bir yerel örgüt bölgede etkin faaliyet göstermekteydi[195]. Ruslarla ilişki kuran bu örgüt içerisinde öne çıkan isimlerden birisi Hayrettin Berazi isimli bir kişidir. Bu kişi Ruslarla, bu örgüt arasındaki bağlantıyı oluşturmuştur. Örgütün Erzurum kolunda Suphi Aziz Bey, Zırkili Agit Bey, Eleşkirtli Şeyh Osman Efendi, Selim Efendi ve Bekir Efendi isimli kişiler bulunmaktaydı. Bu örgüt ile bağlantılı olanlar arasında, Bitlis, Garzan, Silvan, Motki, Midyat ve Cizre bölgelerinde bir "*Kürt Emareti*" kurulması ve başına da bir "*Bedirhani*"yi getirme eğilimi bulunmaktaydı[196].

İrşad Örgütü'nün faaliyetleri sırasında Hayrettin Berazi, Rusya'nın Erzurum Konsolosu Ştritter ile ilişki geliştirmişti. İrşad Örgütü tarafından Erzurum, Bitlis, Bayazıt ve Muş'taki Kürtleri ayaklandırma görevi verilen Hayrettin Berazi, Ştritter'e: "*eğer İrşad Örgütü'nün yeterli parası olsa, 15 gün içerisinde ayaklanma örgütlenir*" diyerek Rusya'dan maddi yardım talep etmiştir. 1913 ilkbaharında Siirt çevresinde kurulacak Bağımsız Kürt Beyliği'nin gelecekteki sorunlarının ele alınacağı, Kürt liderler toplantısı çağrısı yapılmıştır. Bu toplantıda, Kafkasya'daki Rus yönetimiyle aktif ilişkiler kurulması kararı alınmış ve aynı zamanda Rusya'ya nasıl yaklaşılacağı konusu da görüşülmüştür. Toplantı, Kürtlerin amaçlarına Rusya'nın yaklaştığını açıklığa kavuşturmak amacıyla Kürt temsilcisi olarak Bedirhan Bey'in oğlu Kamil Bey'i Tiflis'e göndermeye karar vermiştir. Kamil Bey'in görevi Rusya'nın Kürtlere silah temin edilmesine ve onların Rus topraklarından Kürdistan'a taşınmasına imkan verip vermeyeceği konusunda kesin bilgiler edinmekti[197].

Osmanlı idarecileri de bu teşebbüsleri yakından izlemekteydiler. 1913 Eylülünde, İrşad Örgütü'nün üyelerinden Hüseyin Berazi ayaklanmanın hazırlığı için kullanılmak üzere büyük miktarda para ve Osmanlı yönetimine boyun eğmeye karşı çıkmaya çağıran bildiriyle İran'dan Türkiye'ye geçmekte iken Osmanlı Devleti ajanlarından Hüseyin ve Cafer'in kurduğu tertiple öldürülmüş ve yanlarında bulunan paralara el konulmuştur.

[195] A.H. Çay **a.g.e.,** s.303.

[196] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.245; Bu hareket içerisinde yer alan Bedirhaniler, tasarlanan "Kürt Beyliği"nin varlığını korumak amacıyla, imparatorluğu oluşturan Alman krallıklarında olduğu gibi, Rusya'ya bağlanmayı düşünüyorlardı. C.Celili; **a.g.e.**, s.135.

[197] C.Celili; **a.g.e.**, s.136-137. Bu arada Kamil Bey'in bu hareket içerisindeki yerine gören İngilizler, Diyarbakır ikinci Konsolosu aracılığıyla Kamil Bey ile yakın ilişki içerisine girmişler ve Ermeniler ile Kürtler arasında ilişkilerin gelişmesi yönünde teşvikte bulunmuşlardır. C.Celili; **a.g.e.**, s.137.

Bunun ardından ayaklanma içerisinde görev alacakları belirlenen Süleyman Bey ve kardeşi Ferho, Nuri Bey, Mustafa Bey ve Evdal Ağa ile birlikte Özalp Kaymakamı da tutuklanmışlardır[198].

Durumun bu hale gelmesi üzerine, hazırlanan ayaklanmanın liderlerinden Şeyh Said Ali Taşnak Partisi'yle görüşme isteğinde bulunmuştur. Daha önceki dönemlerde Ermeni liderleri ile görüşmelerde bulunan Şeyh Said Ali, Ermeni liderleri ile ortak hareket ederek dış devletlerin de yardımını temin edeceğini düşünmüş ve bu yüzden de Ermenilerle uyuşma eğilimine girmiştir. Şeyh Said Ali'nin güvendiği bir kimse olan Melikanlı Molla Selim, 1913'te Bitlis'e gitme bahanesiyle Muş yakınındaki Surp Garabet Manastırı'na uğramış ve Daron Taşnak Merkez Komitesi azası olan rahip Vartan Vartabet ile görüşerek, Şeyh Said Ali namına Ermeni ve Kürtlerin birliğini teklif etmiştir. Bu ön görüşmelerden sonra Şeyh Said Ali'nin güven mektubuna sahip olarak Molla Selim, ikinci kez olarak Daron'daki Taşnak liderleri Vartan Vartabet, Görün ve Rupen ile görüşerek şu tekliflerde bulunmuştur.

1. Bu ülke Kürtlere ve Ermenilere aittir.

2. Bu ülkenin geniş özerkliğe sahip olması şarttır.

3. Ülkeyi Ermeniler ve Kürtler idare etmelidirler.

Bu noktalarda her iki taraf da anlaşmışlar ve bu konuşmalardan sonra Vramyan Van'da Garçgan'a geçerek bizzat Şeyh Said Ali ve onun kardeşiyle görüştükten ve iki tarafın da anlayışına sahip olduktan sonra bir anlaşma yapmışlardır[199].

Yapılan bu görüşme sırasında taraflar şu hususta anlaşmaya varmışlardır: "*Kürt ve Ermeni birlikleriyle, bütün Doğu illerini bağımsız ilan ederek, onların iki yerli ulusu tarafından idare edilmesini sağlamak*". Bu görüşmeler ile; Ermeniler, Kürtlerle uyuşma sayesinde, reformların gerçekleşmesini güvence altına aldıklarına inanıyorlardı ki bu reformlar Ermeni vilayetleri için geniş bir özerklik idi. Kürtlere gelince, onlar

---

[198] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.245; C.Celili; **a.g.e.**, s.138.

[199] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, s.61; G. Sasuni; **a.g.e**, s.232-233. Garo Sasuni; kitabını ilk yayınladığı 1930'lu yıllarda yapılmış olan bu anlaşma ile ilgili olarak "*Ne yazık ki bu tarihi belgeyi şu anda buraya aktarabilmem mümkün değildir*" demektedir. G. Sasuni; **a.g.e**, s.233.

Ermenilerle uyuşarak bahşedilmiş olan reformlar içinde kendi haklarını güvence altına almayı istemekle kalmıyor, aynı zamanda Ermenilerle birleşik bir cephe oluşturup, yabancı devletlerin yardımlarını da garanti ettikten sonra, ülkeyi köklü bağımsızlığa götürmek istiyorlardı.

Yapılan bu anlaşmanın ardından Kürtler hazırlıklarına başladılar. Şeyh Said Ali'nin emirleri uzak bölgelere kadar ulaştırılmış, isyan bayrağını ilk kez Harzan Reşkodanlı Bişare Çeto kaldırmış ve çarpışmalar 1914 ilkbaharı sonlarında birçok bölgeye yayılmıştır. Vramyan ile yapılmış olan müzakerelere katılmış olan, Şeyh Said Ali'nin kardeşi Şeyh Reşit, her şeyi gizli olarak Osmanlı idaresine bildirdiğinden, Osmanlılar da doğabilecek bir isyanın önünü alabilmek için hazırlıklara başlamışlardır. Durumun farkında olmayan Kürtler, hemen acele olarak işe koyulup, Bitlis'e ani bir hücum yapmayı tasarlamışlardır. Ortaya çıkan isyanın gerçek önderi Melikanlı Molla Selim idi. Ayaklanmanın başlamasının ardından Şeyh Said Ali, bütün Kürtlere Ermenilere dokunmamaları hakkında emirler vermiştir.

Her şeyin hazır olduğunu düşünerek isyanı başlatan Kürtler, Bitlis şehrine girip, şehrin büyük bir kısmını işgal ettiklerinde, hazır durumda olan Osmanlılar derhal Muş'tan yardımcı ordu birliklerini Bitlis'e doğru yola çıkarınca, Kürtler, üstün Osmanlı güçlerinin karşısında geri çekilmişlerdir. Çarpışmalar 18 gün devam ettikten sonra, Osmanlı birlikleri Hizan'a girip Şeyh Said Ali ve yakın adamlarını tevkif etmiş ve böylece Kürt birlikleri dağıtılmıştır. İsyanın bastırılmasının ardından, Bitlis olağanüstü mahkemesi, derhal Şeyh Said Ali ile birlikte birkaç diğer şeyh ve mollalarla, harekete katılanlardan 14 kişiyi idama ettirmiştir[200].

Ayaklanmanın tertipçilerinden birisi olan Bedirhan Bey'in oğlu Kamil Bey de Siirt'te yakalanarak İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'a götürülen Kamil Bey, bir fırsatını bularak bir Fransız gemisine sığınmış ve Tiflis'e kaçmıştır[201].

Ayaklanmanın liderlerinden olan Melikanlı Molla Selim ise, birkaç arkadaşıyla beraber Rus Konsolosluğuna sığınmıştır[202]. I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar Rus

---

[200] A.H. Çay **a.g.e.,** s.305-306; G. Sasuni; **a.g.e**, s.233-234; Gülcan Bahtiyar; "Bitlis Kıyamı (1914)", **http://www.mizgin.net/ modules.php?name=News&file=article&sid=597**.
[201] M.Çetin; **a.g.e.**, s.111.

Konsolosluğu'nda saklanan Molla Selim, bu savaşın ilan edildiği gün, Türk askerlerinin Rus Konsolosluğu'na girmesi sonucunda yakalanarak Bitlis meydanında idam edilmiştir[203].

III-MONDROS MÜTAREKESİ'NE KADAR DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDEKİ ERMENİ İSYANLARI

Anadolu'daki Türk hakimiyetinden önceki Batı İran ile Doğu Anadolu bölgesinde yaşamakta olan Ermeniler, Türklerin Anadolu'ya gelmesinden kısa bir süre önce Bizans'ın mezhep yönündeki baskıları sonucunda, bu bölgeden belirli oranda ayrılarak, Çukurova bölgesinin dağlık kesimleri ile İç Anadolu'daki bazı bölgelere yerleşmişlerdir.

Türklerin Anadolu'yu fethinden sonra belirli bir rahata kavuşan Ermeniler, Selçuklular ve Doğu Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin hakimiyeti altında uzun bir süre rahat bir şekilde yaşamışlardır. Bu süre içerisinde çoğunlukla şehirlere yerleşen Ermeniler, ticaret ve sanat dallarında kendilerini geliştirerek belirli bir zenginliğe ulaşmışlardır[204].

18. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasının ardından, bu dönemde çoğunlukla Osmanlı aleyhine genişleyen Rus Çarlığı, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyan azınlıkların haklarını bahane ederek, onları hamiliği rolüne bürünmüştür. 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında imzalanan Edirne Antlaşması'yla Kafkasya Rusların eline geçince Rusya, teyit edilen Hıristiyanların hamiliği imtiyazıyla, Osmanlı Ermenileriyle hem dini, hem de siyasi ve askeri münasebetlere başlamıştır. Bu dönem içerisinde Ermeniler arasına gönderdiği ajanlar vasıtasıyla, Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenileri kışkırtma yoluna gitmiştir[205].

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları'na Ermenilerin yaşadıkları Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ermeniler lehine

---

[202] C.Celili; **a.g.e.**, s.145; Ş.K.Seferoğlu; **a.g.e.**, s.65.
[203] G. Sasuni; **a.g.e**, s.235.
[204] Azmi Süslü; **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Van, 1990, s.5-8; Halil Metin; **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, İstanbul, 1997, s.11-14, 29-36.
[205] Azmi Süslü; **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Van, 1990, s.24-25..

düzenlemeler yapılması hususunu dahil eden Rusya, bu tarihten itibaren açık olarak Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kullanma yoluna gitmiştir[206].

19. yüzyılın ortalarından itibaren yaygın bir şekilde Osmanlı toprakları üzerinde açılan misyoner okullarında da Hıristiyan azınlıkların Osmanlı Devleti'nden ayrılmaları hususunda yoğun bir çaba gösterilmiştir. Bu çabalar içinde Ermenilerin özel bir yeri vardır[207]. Misyoner okullarının yaptıkları faaliyetler sonucunda, Ermeniler arasında ayrılıkçı fikirler artmaya ve tabi bulundukları Osmanlı Devleti ve Müslüman halka karşı tedhiş hareketlerine girmeye başlamışlardır[208].

Misyoner okullarının faaliyetleri ve Rusya'nın teşvikleri sonucunda Ermeniler arasında Taşnak ve Hınçak adlı örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerin faaliyetleri sonucunda 1890 yılından itibaren Ermeniler tarafından birçok isyan teşebbüsü ve terör olayları ortaya çıkarılmıştır. 1890 yılında Erzurum'da başlayan olayların ardından, 1892 yılında Merzifon ve Tokat'ta Ermenilerin isyan teşebbüsleri meydana gelmiştir[209].

Bu olayların ardından daha büyük çapta olmak üzere1894 yılında Sason'da olaylar meydana gelmiştir. Sason'da olan olaylar sırasında, Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ne karşı yoğun bir baskı uygulamaya çalışmışlardır. Bu dönemde Osmanlı tahtında bulunan II. Abdülhamit, Avrupalı devletlerin baskılarına belirli oranda boyun eğmek zorunda kalmışsa da, hiçbir zaman Berlin Antlaşması'nda istenen düzenlemeler yoluna gitmemiştir.

Bu dönem içerisinde Ermeniler 1895 yılında Zeytun'da isyan etmişlerdir. Alınan tedbirler ve askeri müdahale sonucunda bu isyan bastırılmıştır. 28 Eylül 1895 tarihinde Ermeni örgütlerinin organizesi ile, Ermeniler tarafından İstanbul'daki Ermeniler

---

[206] Cevdet Küçük; **Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897**, İstanbul, 1986, s.1-8.

[207] Misyonar okullarının faaliyetleri hakkında şu eserlere bakılabilir. Hidayet Vahapoğlu; **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, İstanbul, 1997; İlknur Polat Haydaroğlu; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara, 1990.

[208] Hans Lukas Kieser; **Iskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938)**, İstanbul, 2005, s.74-81.

[209] Cevdet Küçük; **Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897**, İstanbul, 1986, s.106-109; A.Süslü; **a.g.e.**, s.58.

protesto yürüyüşü adı altında gösteri yapmak istemişlerdir. Ancak bu teşebbüs devlet idarecilerinin aldıkları tedbirler sonucunda başarısız olmuştur[210].

Haziran 1896'da Ermeniler Van'da isyan etme yoluna gitmişlerdir. Rusya ve İran üzerinden getirilen mühimmat ile donatılmış olan Ermeni çeteleri tarafından yapılan katliamlar ve terör olayları sonrasında Ermenilere karşı alınan tedbirler sonucunda bu isyan bastırılmıştır. Bu olaylar sırasında her iki taraftan da yüzlerce insan ölmüştür[211].

Van'daki olayların ardından 1904 yılında Sason'da yeniden bir Ermeni isyanı ortaya çıkmıştır. Bu isyanın bastırılmasının ardından, Ermeniler II. Abdülhamit'e karşı bir suikast girişiminde bulunmuşlarsa da başarılı olamamışlardır[212]. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra faaliyetlerini sıklaştıran Ermeniler yaklaşmakta olan I. Dünya Savaşı için kendilerini hazırlamaya başlamışlardır. Savaşın başlamasının hemen ardından Ruslar ile işbirliği yapan Ermeni çeteleri Osmanlı sınır boylarında ve iç bölgelerdeki yerleşim yerlerinde Türk ahaliye karşı büyük çaplı terör olaylarına girişmişlerdir.

Anadolu'nun birçok yerinde isyan teşebbüslerinde bulunan ve Osmanlı Devleti ile savaşan Rus saflarında mücadele eden Ermenilerin terör olaylarının artması üzerine 24 Nisan 1919 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından alınan bir kararla savaş bölgesine yakın olan yerlerdeki Ermenilerin savaş bölgesinden uzak yerlere gönderilmelerine karar verilmiş ve bu kararın uygulanması yoluna gidilmiştir[213].

Bu kararın uygulanması sırasında birçok Ermeni, bulundukları yerlerden kaçarak Rus idaresindeki bölgelere gitmişlerdir. I. Dünya Savaşı sırasında, gönüllü Ermeni alayları Rus saflarına katılarak, Ruslar tarafından işgal edilen Doğu Anadolu bölgesindeki yüzbinlerce masum sivil halkı katletmişlerdi. Bu dönem içerisinde bölgede

---

[210] Halil Metin; **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, İstanbul, 1997, s.111-113.
[211] Ergünöz Akçora; **Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916),** İstanbul, 1994, s.99-122.
[212] H.Metin; **a.g.e.**, s.116-119.
[213] A.Süslü; **a.g.e.**, s.97-131.

yaşayan Müslüman sivil halkın çoğunluğu da bulundukları bölgeleri terk ederek Anadolu'nun içlerine doğru kaçmak zorunda kalmışlardır[214].

Sonuç olarak; uzun müddet Türk hakimiyeti altında yaşayan Kürtler ve Ermeniler, 19. yüzyılın başlarından itibaren emperyalist devletlerin yayılmacı politikalarına bağlı olarak, tabi oldukları Osmanlı devletine karşı isyan etmeleri konusunda el altından kışkırtılmışlardır. Bu dönem içerisinde zaman zaman isyan eden bu unsurlar, II. Meşrutiyetin ilanından sonraki dönemde faaliyetlerini daha da arttırma yoluna gitmişlerdir.

Kürtler arasında ilk dönemlerde etkin olan bölgesel ve aşiret çapındaki isyan olayları II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, Avrupa'ya giden Kürt kökenli öğrenciler ve İstanbul'daki Kürt ileri gelenlerinin teşviki ile etnik manada Kürtçülük düşüncesine yaklaşmaya başlamışlardır. Aynı dönem içerisinde dış güçlerin Kürtler üzerindeki faaliyetleri daha da artmış, bunun sonucu olarak, ayrılıkçı fikirler ve hareketler yaygın hale gelmiştir.

Bunlara karşı Osmanlı Devleti idarecileri; belirli oranda tedbirler alma yoluna gitmişlerse de, dış güçlerin baskıları ve ülke çapındaki karışıklıklar ve devletin zayıflığı nedeniyle arzu ettikleri oranda başarılı olunamamıştır. Bu durum, Ermenilerin çıkardıkları huzursuzluklar ve terör olayları için de geçerlidir.

---

[214] Ergünöz Akçora; **Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916),** İstanbul, 1994, s.165-218; H.Metin; **a.g.e.**, s.127-158.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA KÜRTÇÜLÜK ÇABALARI VE İNGİLİZLERİN KÜRTLERLE İLGİLİ FAALİYETLERİ

I-İNGİLİZLERİN KUZEY IRAK VE ÇEVRESİNİ İŞGALİ VE MONDROS MÜTAREKESİ'NİN İMZALANMASI SONRASINDA KÜRTLERİN ÇALIŞMALARI

1-Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması ve İngilizlerin Musul ve Çevresini İşgalleri

I. Dünya Savaşı sırasında dünyanın birçok bölgesinde savaşa giren İngilizler, savaşın ilk döneminden itibaren Irak bölgesine özel bir önem vermişlerdir. Bu savaş sırasında; İngilizler, Osmanlı Devleti'ni güneyden çevirme siyaseti ile Basra Körfezi'nden Irak içlerine doğru bir çıkarma yapma yoluna gitmişlerdir. Bu stratejinin sebeplerinden biri de, Rusların Doğu Anadolu bölgesindeki ilerlemelerinin İngilizleri belirli oranda endişeye sevk etmiş olmasıydı. Zira Rus ilerlemesi, İngilizlerin can damarı konumunda bulunan Hindistan'a karşı bir tehdidi gündeme getirecekti.

Bu dönemde İngiliz siyasetinin önde gelen isimlerinden biri olan Lord Curzon 19. yüzyılda, Rus yayılmacılığına karşı kalkan olarak Ortadoğu'da "bir Müslüman devletler topluluğu" yaratma stratejisini geliştirmişti. Curzon, 19. yüzyılın sonlarında Orta Asya'yla ilgili çalışmalar yaparken, yazılarında ve düşüncelerinde sık sık Rus yayılmacı emellerini dile getirmiş ve 20. yüzyıl başlarında Hindistan Genel Valisi olduğunda bu konu politikasında önemli yer tutmuştu[215].

---

[215] David Fromkin; **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1922**, Çev.: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994, s.453. Lord Curzon'un kendine göre önemli bir tezi bulunmaktaydı. Bu kişiye göre, "*Hindistan sınırı Fırat'ta olmalıdır*". M.S Lazarev; **Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)**, Çev.: Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.25.

I. Dünya Savaşı'nın sebepleri arasında gösterilen İngiliz-Alman rekabetinde de Ortadoğu bölgesinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Zira, İngiltere I. Cihan Harbi'ne Alman tehlikesine karşı Hindistan'ı korumak ve Irak petrollerine sahip olmak için girmiştir. İngilizlerin tamamen kendi kontrollerinde petrol kaynaklarına sahip olma arzusu. Irak ve Musul üzerindeki emellerini iyice kamçılamıştır[216].

II. Bölümde de belirtildiği üzere İngilizler 19. yüzyıldan itibaren Ortadoğu bölgesine özel bir önem vermişler ve Irak ve çevresini ele geçirmek için gayretler içine girmişlerdir. Zira, İngilizler için bu bölgenin ele geçirilmesi hem Güney Asya'yı, Doğu Afrika'yı ve Fas Körfezi'ni kapsayan Hint Okyanusu'ndaki varlıklarını tamamlayacak; hem de İran'ı ve Osmanlı'yı kapsayan hassas Ortadoğu bölgesini kontrol etmelerine imkan verecekti. Bu yüzden İngilizler, askeri hareketlerden önce bu bölgede bulunan Araplar arasında güçlü istihbarat çalışmalarına girmişlerdir[217].

İngilizler bu amaçlarına ulaşabilmek için birçok ajanını bu bölgeye göndererek bölgede yaşayan etnik gurupların sosyal ve siyasi yapılarını inceleme yoluna gitmişlerdir. Bu ajanlardan olan biri olan Binbaşı Soane, Kuzey Irak bölgesinde yaşayan güçlü Caf Aşireti reisi Osman Bey'in karısı Adile Hanım'ı etkilemiş ve onun Farsça katipliği görevini üstlenmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarına kadar kimliğini saklamayı başaran Soane, 1914 yılında İngilizlerin Irak'a girmeleri üzerine, İngiltere'nin bölgede, istihbarat subayı olarak görev almıştır[218]. Binbaşı Soane'u Mondros Mütarekesinden sonra, Kuzey Irak bölgesinde ki etkin idarecilerden biri olarak görmekteyiz.

İngiltere'nin Kuzey Irak bölgesine gönderdiği diğer ajan olan Evelyn Leachman, 1910 yılı başlarında Musul'a gitmiş ve bu bölgede yaşayan Muhammed Pasho Dağıstani

---

[216] Süleyman Kocabaş; **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1985, s.219. Savaş öncesindeki dönemde Almanlar da Irak ve Musul bölgelerine özel bir önem vermişlerdir. İngiliz düşmanı bir Alman olan Gofman, "*Mezopotamya'nın ana önemi bölgesel-politik önemidir, çünkü bu bölge Mısır ve Hindistan arasında korunaklı kara yolunun temel halkasını oluşturmaktadır. Burada petrol olmazsa da bu bölge İngiliz politikası için aynı derecede öneme sahiptir* ..." diyerek bu bölgenin İngilizlere karşı Alman himayesinde bulunması gerektiğini öne sürmüştür. M.S Lazarev; **Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)**, Çev.: Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.50.

[217] Ali Rıza Şeyh Attar; **Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler**, İstanbul, 2004, s.106.

[218] A.Haluk Çay **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** Ankara, 1996, s.370. Soane dışında başka İngiliz ajanları da Ortadoğu bölgesinde faaliyet göstermişlerdir. Bu ajanların "*... Kimi Arabist, kimi Siyonist, bazıları da Kürtçüydüler. Ancak buluştukları nokta, Türk düşmanlığı idi*". Mim Kemal Öke; "Ajanların Gizli Tarihi", **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İstanbul, 1995, s.12.

ile görüşmüştür. Musul'da kaldığı 8 gün içinde kent hakkında çok değerli bilgiler alan Leachman, oradan çeşitli yollar üzerinden Van'a gitmiş ve Van'ı çok sevmiştir. Bu kişi, Kürdistan olarak nitelendirdiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini gezmiş ve bu bölgelerde yaşayan Kürt halkına İngiltere ve Amerika'nın yardım etmesi gerektiğini ifade etmiştir[219].

I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde Irak ve çevresinde ajanları vasıtasıyla faaliyet yürüten İngilizler, bu savaşın ilk dönemlerinde Basra Körfezi'nden çıkarma yapmış, ancak Kutülamare'de Osmanlı kuvvetlerine yenilmesinin[220] ardından İngilizler belirli bir dönem bu bölgedeki askeri faaliyetlerini durdurmuşlardır. Bir süre yerlerinde sabit kalan İngilizler, 1917 yılında yeniden askeri faaliyete geçmişlerdir. 1917 yılında Rusya'da Bolşevik ihtilalinin ortaya çıkması üzerine, Rusya Çarlığı'nın da hakim olduğu bölgeleri de kapsayan yerlerde, İngiliz himayesinde bir Müslüman Devletler topluluğunun oluşturulması hususunda Lord Curzon yeni projeler üretmeye başlamıştır[221].

Aslında 1916 yılında yapılan Sykes-Picot anlaşması ile İngilizlerin Kürtlere olan ilgisi artmaya başladı. Çünkü bu anlaşma ile savaş sonrası düzenlemeler konusunda anlaşan İngiltere, Fransa ve Rusya, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin bir kısmını İngilizlere bırakıyorlardı. Böylece İngiltere bölge ile ilgili siyasi, askeri ve sosyal hazırlıklarını arttırdı. Bu çalışmalar için Van ve Musul merkez seçilirken, bölgesel dengeleri bozmamaya özel bir gayret sarf edildi. Yani aşiret ve şeyhlik düzeni desteklenirken, İngiltere'ye bağlı kişilerin sayısı arttırılmaya çalışıldı. Bu dönemde yabancı ülkelerin teşviklerden ve dünyanın genel gidişatından da etkilenen Kürt beylerinden bir kısmı, Kürt milliyetçiliği yapmak istemişlerse de hayal dünyasında yaşadıklarını, ortada bir birlik kurabilecek ne bir homojen kitlenin ne de halk arasında böyle bir niyetin olmadığını gördüler. İngilizler, savaş boyunca Kürtleri Türklere karşı

---

219 Mithat Baydur; "Gerard Evelyn Leachman", **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İstanbul, 1995, s.99-100

220 Kutülamare'deki çatışmalar sırasında, daha sonraki dönemde bugünkü Kuzey Irak belgesinde krallığını ilan eden Şeyh Mahmut Berzenci, bin kişilik süvari birliği ile İngilizlere karşı mücadele etmiştir. **http://www.kurdinternet.com/article.php?sid=2317**

221 David Fromkin; **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1922**, Çev.: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994, s.453. 23 Aralık 1917'de İngiltere ve Fransa arasında, Rusya'daki hareket alanlarının bölünmesi hakkında gizli bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma yapılırken, Winston Churchill şöyle demiştir: "*İngiliz bölgesi, Kazakların topraklarından, Kafkasya, Ermenistan, Gürcistan ve Kürdistan'dan oluşmaktadır ...*" M.S Lazarev; **a.g.e**, s.52.

sürekli kışkırtma siyasetini izlediler. Bu dönemde İngiliz Amirali Webb durumu Lord Curzon'a şöyle özetliyordu: "*En önemli Kürt önderlerinden bazılarının Türklerle olan bağlarını kesinlikle koparmalarını sağlamak kolay olacaktır, yeter ki çıkarlarının Ermeni çıkarlarına kurban edildiği korkusundan kurtarılsınlar. Öte yandan, eğer İngiliz hükümetinden ilgi görmezlerse her yerde olay çıkabilir ya da Türk İmparatorluğu'nu kurtarma savaşına katılabilirler*"[222].

1917 yılında Irak içlerine doğru ilerlemeye başlayan İngilizler, Eylül 1917'de Süleymaniye ve çevresinde etkin bir konuma sahip olan Şeyh Hamid Talabani ile temasa geçmişlerdir[223]. Bu yıl içinde İngiliz siyasi makamları; Süleymaniye, Kerkük ve Tuzhurmatu'daki Kürt kabile liderleriyle temasa geçerek onları bağımsız bir Kürdistan kurmaları yönünde teşvik etmişlerdir[224]. İngilizlerin bu faaliyetleri 1918 yılı içinde de devam etmiştir. Irak bölgesindeki savaşta zorluklarla karşılaşan İngilizler, Kürtleri cesaretlendirerek Araplarda olduğu gibi içeriden kazanımlar elde etme yoluna gitmek istemişlerse de bunda başarılı olamamışlardır[225].

İngilizlerin ilerlemeye başlamaları üzerine, zor durumda kalan bölgedeki Osmanlı komutanı ve Enver Paşa'nın amcası olan Halil Paşa, Şeyh Mahmut Berzenci ile temasa geçerek onun gücünden faydalanmaya çalışmıştır. İngilizlerin ilerlemesinin durdurulamaması üzerine savaşın sonlarına doğru Halil Paşa, Şeyh Mahmut Berzenci'yi telgrafla, Süleymaniye ve civarının değişmez emiri olarak atamıştır. Halil Paşa bu davranışı ile, İngilizlerin bölgede yürütmeye çalıştıkları Osmanlı aleyhtarı bağımsızlık hareketini bertaraf ederek, bölgedeki güçlerin Osmanlı taraftarı olarak kalmasını temin etmek istemiştir. Nitekim, bu atama sonucunda, Şeyh Mahmut Berzenci bir taraftan bölgede yaralı olan Türk asker ve subaylarını dağ yollarından Musul'a doğru götürtmüş, bir taraftan da İngilizler ile olan mücadeleyi etkin bir şekilde yürütmüştür[226].

1917 yılında Rusya'da meydana gelen Şubat ve Ekim devrimlerinin ardından Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Brest-Litovsk antlaşmasının ardından

---

[222] Sedat Laçiner; "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları", **http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=68**.
[223] Erol Kurubaş; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ankara, 1997, s.96.
[224] Ali Rıza Şeyh Attar; **Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler**, İstanbul, 2004, s.92.
[225] M.S Lazarev; **a.g.e**, s.37.
[226] Naci Kutlay; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Ankara, 1992, s.300.

Osmanlı kuvvetleri Rusya'nın boşalttığı yerleri ele geçirebilmek için diğer cephelerden asker sevkıyatı yapmaya başladır. Bu sevkıyat sonucunda gerek Filistin, gerekse Irak cephelerinden büyük oranda asker Kafkasya bölgesine gönderilmiştir. 1917 yılının sonlarından itibaren ise İngilizler bu iki cepheden yeniden taarruza geçmişlerdir. Bunun sonucunda İngilizler Amman, Beyrut, Şam, Bağdat ve çevresini ele geçirmişlerdir. İngilizlerin ilerlemeleri sonucunda zor durumda kalan Osmanlı hükümeti mütareke için İtilaf devletlerine başvurmuş ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır[227].

İmzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi, "müttefiklerin güvenliğini tehdit eden koşullar oluştuğu takdirde" müttefiklerin Osmanlı Devleti'ndeki herhangi stratejik noktayı işgal etmelerini sağlamıştır. 16. madde ise Arap ülkelerinde, Mezopotamya'da kalan Türk garnizonlarının müttefiklere devrini öngörmüştür[228].

Mondros Mütarekesi imzalanmadan önceki dönemde İngilizler Musul ve çevresini ele geçirmek için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir[229]. Ancak mütareke imzalandığı tarihte Musul şehri ile birlikte Musul vilayetinin büyük bir kısmı Osmanlı kuvvetlerinin elinde bulunmaktaydı. Bu bölgede bulunan ve kumandanlığını Ali İhsan Paşa'nın yaptığı 6. Ordu'nun mukavemeti İngilizlerin ilerlemelerine engel olmuştur. Mütareke imzalandığında Osmanlı-İngiliz kuvvetleri Ane-Elhazar-Gayyare gaz kuyuları-Altınköprü-Kerkük-Tuzhurmata-Selahiye-Hanikin hattında mücadele içinde idiler[230].

İngilizlerin ilerlemeleri üzerine, olayların daha da kötüye gittiğini gören Ali İhsan Paşa, Süleymaniye Valisi'ne bir telgraf çekerek, vilayetin yönetimini Şeyh Mahmut Berzenci'ye vermesini ve kendisinin Musul'a gelmesini istemiştir. Bunun üzerine Süleymaniye'nin yönetimi Şeyh Mahmut'a devredilmiş ve Şeyh Mahmut, Osmanlı Hükümeti'ne tabi Süleymaniye Valisi olarak işbaşına getirilmiştir[231].

---

[227] Fahir Armaoğlu; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), I.Cilt**, Ankara, 1994, s.141-142.

[228] M.S Lazarev; **a.g.e**, s.35.

[229] Türklerle mütareke imzalanmadan Musul'un İngilizlerin hakimiyetine geçebilmesi için İngiltere Genelkurmayı yöreye bir askeri güç yollamaya karar vermiştir. Mim Kemal Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926**, İstanbul, 1995, s.52.

[230] Genelkurmay Başkanlığı**; Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi Ve Tatbikatı-I**, Ankara, 1992, s.110.

[231] Refik Hilmi; **Anılar, Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi,** Nujen Yayınları, İstanbul, 1995, s.20; **http://www.kurdinternet.com/article.php?sid=2317**.

Mütareke imzalandığı sırada, Musul bölgesinin İngilizlerin eline geçmemiş olması, İngiltere açısından büyük bir eksiklik olarak görülmüştür. Zira bu bölgenin stratejik önemi ve sahip olduğu düşünülen petrol rezervi İngilizler için büyük bir önem taşımaktaydı. Bunun yanında, gelecekte kurulması düşünülen Irak devletinin kuzey sınırlarının güvenliğinin tesisi de Musul bölgesinin kontrol altında tutulmasına bağlı idi[232].

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Ali İhsan Paşa, çatışmaların sona erdirilmesi ve iki taraf arasındaki bölgenin tarafsız sayılması hususunda İngiliz Irak Ordusu Komutanı General Marshall'a bir mektup yollamıştır. General Marshall ise, Ali İhsan Paşa'ya cevap olarak, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine göre, lüzum gördüğü stratejik noktaların işgal hakkına haiz olduğunu, 16. maddeye göre de Irak'ta bulunan Türk birliklerinin teslimi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Ali Ihsan Paşa; "*Müttefiklerin emniyetini tehdit edecek hiçbir durum olmadığından, 7. maddenin tatbikine imkân olmadığını, Irak hududunun diplomatlar tarafından tespit edilmesi gerektiğini, İngiliz birliklerinin Musul'dan çekilmelerini, birliklerin teslimi hakkındaki teklifin kabulünün mümkün olmayacağını*" bildirmiştir[233].

Durumun bu hale gelmesi üzerine, İngilizler her ne pahasına olursa olsun Musul'u ele geçirmek için teşebbüslerine devam etmişlerdir. General Marshall, Türklerin baskısı sonucu Musul'daki Ermenilerin şehri terk etmeye başladığını iddia ederek Ali İhsan Paşa'ya şehrin İngilizlere teslim edilmesini istemiştir. Ancak Ali İhsan Paşa, böyle bir durumun olmadığını ve buna sebebiyet verecek ortamın ortaya çıkmaması için gereken önlemlerin alındığını General Marshall'a bildirmiştir. Bunun üzerine General Marshall 7 Kasım'da Ali İhsan Paşa'yı tehdit ederek, 15 Kasım'a kadar Musul Osmanlı birliklerince terk edilmezse, İngilizlerin kuvvete başvurarak bunu gerçekleştireceklerini

---

[232] M.S Lazarev; **a.g.e**, s.50. İngiliz Hükümeti savaş esnasında ve sonrasında ele geçirmek istediği bölgeleri iki esasa göre belirlemekteydi. Birincisi ekonomik açıdan değerli yer üstü ve yer altı kaynaklarına sahip olması, ikicisi ise Mısır–Hindistan hattı üzerinde stratejik nokta hüviyetine sahip olmasıydı. Bu esaslar Ortadoğu'da üç bölgeyi işaret ediyordu. Bunlar Arabistan yarımadası, Filistin ve Irak'tı. İlk ikisi savaş esnasında ele geçirilmiş olmasına rağmen, Irak'ın tamamı işgal edilememişti. Basra ve Bağdat vilayetleri İngiliz kuvvetlerinin elindeydi. Fakat hem bu vilayetlerin güvenliği, hem de zengin petrol kaynaklarından dolayı kuzeyde bulunan Musul vilayetinin ele geçirilmesi gerekiyordu. Mondros mütarekesinin imzalanmasından birkaç gün önce başlatılan taarruz İngiliz kuvvetlerini ancak Musul şehrine yaklaştırabilmişti. Selçuk Ural; "Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri"; **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı:11**, İstanbul, 2004, s.53-54.

[233] Genelkurmay Başkanlığı**; Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi Ve Tatbikatı-I**, Ankara, 1992, s.110-111

ifade etmiştir. Bunun üzerine Türk kuvvetleri Musul'dan çekilmeye başlamış ve 8 Kasım'da Musul Valiliği'ne İngiliz bayrağı çekilmiştir[234].

Yukarıda İngilizlerin bu dönemde Musul'a büyük önem vermelerinin temel nedeninin bu bölgenin stratejik önemi ve sahip olduğu petrol kaynaklarının olduğunu belirtmiştik. Bu bölgede yaşamakta olan değişik etnik guruplar İngilizler için gelecekte büyük bir problem olarak görülmekteydi. Bu bölgede yaşamakta olan Kürtler ile ilgili araştırma yapan İngilizler, Kürtlerin kendi kendilerini yönetip yönetemeyecekleri hususunda yeni projeler üretmeye çalışmışlardır. Bu dönemde İngilizler adına Irak genel yöneticisi olan Arnold Wilson[235], bölgede yaşayan savaşçı Kürtlerin "*yarım milyondan fazla olduklarını ve Araplar tarafından yönetilmeyi hiçbir zaman kabul etmeyeceklerini*" belirterek yeni çözümler üretilmesi gerektiğini öne sürmüştür[236].

İngilizler açısından Musul bölgesinin kendilerinin hakimiyeti altına girmesi hususundaki ayrı bir problem de Fransızlardır. Zira 1916 Sykes-Picot Anlaşması'na göre Musul ve çevresi Fransızlara bırakılmıştı. Savaşın sona ermesinin ardından bu bölgelerin Fransızlara verilmesi gerekmekteydi. Bu ise İngilizlerin en son istedikleri şeydi. Bu yüzden savaş daha sona ermeden, İngilizler bu bölgenin Fransız hakimiyetine verilmemesi için yeni projeler üretme yoluna gitmişlerdir. Savaşın sona ermesinden sonraki dönemde ise, bu projeler daha da hızlanmıştır. İngilizler için bu bölgede Fransızlara ve eski idareci olan Türklere karşı kullanılacak en önemli koz olarak Kürtler gündeme gelmiştir[237].

---

[234] Mim Kemal Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926**, İstanbul, 1995, s.56-57. İşgali yaşayan bir İngiliz askeri yetkilisi, yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarında, "*Ali İhsan Paşa, Marshall'ın blöfünü görseydi, İngilizler ilerleyemezdi*" demiştir. **http://www.kurdinternet.com/article.php?sid=2317**. Musul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi, İngilizlerin daha da ileri giderek başka yerleri işgal edecekleri yönünde Osmanlı yöneticilerini korkuya düşürmüştür. Robert Olson; **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı**, Özge Yayınları, Ankara, 1992, s.47.

[235] Arnold Wilson, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, işgal edilen Irak topraklarının geçici idaresi için, görevli olduğu Hindistan'dan getirilmiştir. Sivil Komiser adı altında görev yapan ve ilk dönemlerde Yüzbaşı olan Wilson, daha sonraki dönemlerde Albay rütbesine kadar yükselmiştir. Wilson'un Irak yönetimindeki yardımcısı o sırada Arap ülkeleri konusundaki kitaplarıyla çok ünlü olan Gertrude Bell'dir. D.Fromkin; **a.g.e.**, s.447.

[236] D.Fromkin; **a.g.e.**, s.448.

[237] Erol Kurubaş; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ankara, 1997, s.41; A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.95. Almanya ve onun müttefiki Türkiye'nin yenilgisi, İngiltere'ye Musul petrolüne tek başına ve bütünüyle sahip olma umudu vermişti. Fakat bunun için Irak üzerinde tam bir politik kontrol oluşturmak ve Irak'ın özellikle de kuzey sınırlarının güvenliğini sağlamak gerekiyordu. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.50. Bu dönemde İngiltere'nin başını ağrıtan bir başka husus da Mısır'daki

İngilizlerin Mondros Mütarekesi öncesindeki ilerlemeleri ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonraki tavırları üzerine, Ali İhsan Paşa tarafından Süleymaniye Valisi olarak atanan Şeyh Mahmut Berzenci Osmanlılardan ümidini keserek Süleymaniye bölgesinin İngiliz hakimiyetini girmesini kabul etmiş ve bu amaçla İzzet Topçu ve Ahmet Faik adlı kişiler aracılığıyla Irak genel yöneticisi olan Arnold Wilson'a bir mektup göndererek Kürtlere özerklik verilmesi karşılığında İngiliz yönetimini kabul edebileceğini bildirmiştir[238].

2-İngilizlerin Musul İle Çevresinde Yeni İdare Kurma Çalışmaları ve Edward Charles Noel'in Süleymaniye ve Çevresindeki Faaliyetleri

Şeyh Mahmut Berzenci'nin gönderdiği bu mektup üzerine İngilizler çok sevinmiştir. Şeyh Mahmut'un Ali İhsan Paşa ile olan ittifakını bilen İngilizler, Şeyh Mahmut'tan çekinmekteyseler de, ileriye yönelik olarak bu kişinin sahip olduğu nüfuzu kullanarak bölgeye daha kolay hakim olabileceklerini düşündüklerinden dolayı hemen faaliyete geçmişlerdir. Arnold Wilson zamanının olmadığı, bu nedenle de kendisinin Süleymaniye'ye gidemeyeceğini belirterek bu dönemde Irak bölgesine yeni gelmiş olan Yüzbaşı Edward Charles Noel'i[239] Süleymaniye'ye göndermiştir. Süleymaniye'ye gelen Yüzbaşı Noel, kent merkezinde bir konuşma yaparak Şeyh Mahmut Berzenci'nin bölgenin hükümdarı olarak atandığını ilan etmiştir[240].

Daha sonraki sayfalarda, Musul ve çevresi ile Anadolu'daki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi verilecek olan Edward Charles Noel'i biraz tanıtmamız gerekmektedir. 1886 yılında doğan Noel[241], aristokrat bir ailenin çocuğu olup, büyükbabası Gainsborough Kontu'ydu. Gençliğinin ilk dönemlerinde Farsça, Arapça ve Rusça başta olmak üzere birçok Doğu dilini öğrenmiştir. Issız ve tehlikeli yerlere gitmekten zevk

bağımsızlık hareketi idi. İngiliz işgalinde olan ancak şeklen Osmanlı Devleti'ne bağlı gibi görünen Mısır'daki bazı liderlerden gelen bağımsızlık talepleri, Süveyş Kanalı'na bağımlı olan İngiltere için en son arzulanan şey durumunda idi. D.Fromkin; **a.g.e.**, s.418.

238 Refik Hilmi; **Anılar, Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi,** Nujen Yayınları, İstanbul, 1995, s.20; **http://www.kurdinternet.com/article.php?sid=2317**.

239 Edward Charles Noel'in faaliyetleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda, bu kişi Binbaşı olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu kişinin Binbaşı rütbesine atanması tarihi, 21 Aralık 1919'dur. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.45.

240 R.Hilmi; **a.g.e.**, s.20; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.50;M.S Lazarev; **a.g.e**, s.38; **http://www.kurdinternet.com/article.php?sid=2317**.

241 E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.45.

alan, kılık değiştirmeyi seven Noel'in, Asya halkları arasında kendi yurdundaymışçasına rahat yaşadığı belirtilmektedir. Gertrude Bell onun '*kusursuz cesareti*'nden söz etmektedir. 1909 ve 1910 yıllarında iki kez, Türk köylerinde ve Bedevi çadırlarında geceleyerek bisikletle İngiltere'den Hindistan'a gitmiştir[242].

1915'te yüzbaşı iken İran'daki Ahvan kentine konsolos olarak atanan Noel[243], bu dönemde Afganistan'da faaliyet gösteren Alman Ajanı Wassmuss'un faaliyetlerinin etkisiz hale getirilmesi hususunda Sir Percy Cox tarafından görevlendirilmiştir[244]. 1918 yılının başlarında Bakü'nün Türklerin eline geçmemesi için faaliyet gösteren İngiliz kuvvetleri ve ajanları arasında bulunan Noel, burada bir hayli sıkıntılı günler geçirmiş, bir ara bölgede yaşayan yerli halka esir bile düşmüştür. İngilizlerin faaliyetleri sonucunda 27 Ağustos 1918'de serbest kalan Noel, İran bölgesindeki Türk kuvvetlerine karşı yürütülen İngiliz harekatında yer almıştır. Mondros Mütarekesi'nden kıs bir süre önce Irak Cephesi'ne gönderilen Noel bu bölgede de faaliyetlerine devam etmiştir[245].

Süleymaniye'de Şeyh Mahmut Berzenci'nin bölgenin hükümdarı olarak atandığını ilan eden Yüzbaşı Noel'e, İngiliz yönetimini bölgede yerleştirmeye engel olan düşman (Türk) ajanlarını ortadan kaldırması ve yerel kabilelerle bağlantı kurması hususunda talimat gönderilmiştir[246]. Noel'in bir başka görevi de yeni yönetimi aşiret reislerine kabul ettirmekti[247].

Şeyh Mahmut Berzenci ile yakın diyalog kuran Yüzbaşı Noel, Kuzey Irak bölgesinde bulunan diğer şehirlerde idari işlerin düzeltilmesi için Şeyh Mahmut'a 15

---

242 Peter Hopkirk; **İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995, s.175.

243 E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.45.

244 Peter Hopkirk; **İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995, s.71. Ancak Wassmuss, yapılan faaliyetler sonucunda sıkıştırılıp, ekibi imha edilmişse de kaçmayı başarmıştır. Mim Kemal Öke; "Ajanların Gizli Tarihi", **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İstanbul, 1995, s.16.

245 Yüzbaşı Noel'in Bakü ve çevresindeki faaliyetleri için şu çalışmaya bakılabilir. Peter Hopkirk; **a.g.e.**, s.172-213.

246 Gönderilen bu talimat üzerine, Yüzbaşı Noel ilk iş olarak Süleymaniye'de bulunan Türk ve Arap memurları Kürtlerle değiştirmiştir. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.39. 6. Ordu Kumandanı Ali İnsan Paşa'nın 27 Aralık 1918 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre raporuna göre, İngilizlerin teşviki ile Musul ve Kerkük çevresindeki bölgede Türkçe yazışma dahil olmak üzere Türkçe konuşmak yasaklanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı**; Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi Ve Tatbikatı-I**, Ankara, 1992, s.132.

247 E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.50.

bin Rupye maaş bağlamıştır. Bu arada, Şeyh Mahmut'un amcası Seyit Ömer Süleymaniye Valiliğine getirilmiş, diğer yakınları da önemli görevlere atanmıştır[248].

Yüzbaşı Noel'in Süleymaniye ve çevresinde İngiliz hakimiyetinin sağlanması hususundaki faaliyetleri devam ederken, Irak genel yöneticisi olan Arnold Wilson 1-2 Aralık 1918 tarihlerinde Kıfri, Kerkük ve Süleymaniye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyareti sırasında Şeyh Mahmut Berzenci ile görüşen Wilson, bölgede yaşayan Kürt liderlere Şeyh Mahmut'un liderliğini kabul etmeleri halinde İngilizlerden her türlü yardımı göreceklerini ifade etmiştir. Ancak bu bölgede yaşayan Kürtlerin büyük bir kısmı Şeyh Mahmut Berzenci'den hoşnut değillerdi[249].

Bu dönem içerisinde İngilizlerin en önemli hedefi, İşgal ettikleri yerlerde istikrarı sağlamaktı. Bölgenin istikrarı, hem bölgede daha az asker bulundurulmasını gerektirecek[250], hem de olası bir bunalım Hindistan'a kadar uzayabilecek, karışıklıklara neden olabilecekti. Bunun yanında düzlüklerde yer alan Bağdat ve çevresinin güvenliği için, bölgeye hakim konumda bulunan yüksek dağları da içeren Musul vilayetinin tam olarak hakimiyet altında bulundurulması gerekmekteydi. Ayrıca, Bağdat ve Basra bölgelerinin gıda ihtiyacı için, Kerkük ve Erbil'deki zengin tahıl alanları da oldukça önemliydi[251].

Şeyh Mahmut Berzenci'nin genel olarak yanında bulunan Yüzbaşı Noel'e İngilizler tarafından '*Siyasi Hakim*' ünvanı verilmiştir. Şeyh Mahmut'un Süleymaniye'yi merkez seçmesi nedeniyle bu bölgeye gelen kişilerin çoğalması ve savaş sonrası dönemdeki şartlar nedeniyle belirli bir oranda gıda maddeleri ve buğday

---

[248] R.Hilmi; **a.g.e.**, s.20-21

[249] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.50. Bunun temel sebebi, Şeyh Mahmut Berzenci'nin Kadiri Tarikatı'na mensup olması idi. Oysa bu bölgede yaşayanların çoğunluğu Halidi Nakşibendi idiler. Bunun yanında, 14 Aralık 1918 tarihli bir İngiliz belgesine göre "… *Kıfri ve Kerkük havalisinde yaşayan aşiretler ve kent halkı Şeyh Mahmut'un önderliğini kabul etmemekte ve Şeyh Mahmut da bunların kendi önderliğine katılması için baskı yapılmaması gerektiğini kabul etmektedir*". Ahmet Mesut; **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958**, Doz Yayınları, İstanbul, 1992, s.21. Burada belirtilen Kıfri ve Kerkük'ün ahalisi hemen hemen Türklerden oluşmaktaydı.

[250] 1918 yılında Mısır'da başlayan bağımsızlık isteklerinin ardından 1919 yılında ayaklanma başlamıştır. Bunun yanında Afganistan-Hindistan sınırında da belirli çatışmalar meydana gelmekteydi. Bu ise, savaştan bıkan İngiliz kamuoyunun yeni çatışma haberleri ve savaş masrafları hususundaki huzursuzluğu daha da arttırmaktaydı. D.Fromkin; **a.g.e.**, s.413.

[251] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.88-89. İngiliz işgalinin ilk ayı olan Kasım ayında, Britanya Yüksek Komiseri, Kifri, Kerkük, Altınköprü, Erbil, Raniya ve Süleymaniye bölgelerinin darı ve tütün yetiştirilen, zengin tarım alanları ile ilgili araştırmalar yaptırmış ve bu bölgelere demiryolu yapımı için çalışmalar başlattırmıştır. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.79.

eksikliği ortaya çıkmıştır. Bunun giderilmesi için, savaş döneminde Osmanlı askerleri için Süleymaniye'de depolanan pirinç, buğday ve diğer gıda maddeleri halka dağıtılmaya başlanmıştır. Bunun yeterli olmaması üzerine, Yüzbaşı Noel, Süleymaniye'ye Bağdat ve Kerkük depolarından şeker, çay ve beyaz un getirterek, bu erzakları Süleymaniye'deki memur ve fakirlere dağıttırmıştır.

Yaptığı bu davranışlarla bölge halkını İngilizler lehine elde etmeye çalışan Yüzbaşı Noel, bununla yetinmeyerek, bol miktarda Rupye ve altın Türk lirasını Süleymaniye'ye getirip aşiret reislerine ve yöneticinin çevresindeki kişilere dağıtmış ve maddi destek ile ileri gelenleri elde tutma yoluna gitmiştir[252]. Şeyh Mahmut'un yanında bulunduğu dönemde Yüzbaşı Noel, bölgedeki yönetim görevlerine Kürtlerin getirilmesi ile ilgili faaliyetlerinin yanında, vergi toplanmasının da yerel Kürt aristokrasisine verilmesini önermiştir. Böylece, geleneksel Kürt feodal sistemi İngiliz hakimiyeti altında korunacaktır. Fakat Noel bu sistemin İngiliz kontrolü altında modernleşmesi gerektiğini de kabul etmiştir[253].

Mondros Mütarekesi'nden sonraki ilk dönemlerde İngilizler ile iyi ilişkiler kuran Şeyh Mahmut Berzenci'nin, İngilizlerin bilgisi olmadan bağımsız hareketlere girişmesi ve çevrede bulunan bazı aşiretlerle arasının açılması İngilizler için tehlike çanlarının çalmaya başlaması anlamına gelmekteydi. Zira İngilizler Şeyh Mahmut'u, bölgeyi en az güç harcayarak elde tutma aracı olarak görmekteydiler. Şeyh Mahmut'un bağımsızlık talep etmesi İngilizler için en son istenen hareket anlamına gelmekteydi. Buna karşı tedbir olarak, İngilizler bölgede bulunan diğer güç sahipleri ile ilişkilerini geliştirmeye ve Şeyh Mahmut'un aleyhtarı aşiret reislerini elde etme yoluna gitmişlerdir[254].

Kendisini bölgenin hükümdarı olarak adlandıran Şeyh Mahmut Berzenci de bu dönemde yavaş yavaş iktidarda olmanın getirdiği olumsuzluklar ile karşılaşmaya

[252] İngilizlerin yaptığı bu maddi yardımlar, Şeyh Mahmut ve bölgedeki ileri gelenler üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır. Bu kişiler, bu durumun ebedi olarak devam edeceği hayaline kapılmışlardır.. R.Hilmi; **a.g.e.**, s.21.

[253] M.S Lazarev; **a.g.e**, s.45.

[254] Hüseyin Tahiri; "Kerkük - Tarih tartışmaya son vermelidir", **http://www.kerkuk-kurdistan.com/kerkukek.asp?ser=3&cep=9&nnimre=1064**. Şeyh Mahmut'un otoritesinin artmaya başlaması ve geleceğe yönelik olarak bağımsızlık talebinin İngiltere açısından ortaya çıkaracağı tehlikelere karşı tedbir amacıyla, Noel'in Süleymaniye'ye gitmesinden bir süre sonra, Kasım 1918 ortalarında, Şeyh Mahmut'u pek sevmeyen ve bu bölgede uzun müddet kılık değiştirerek yaşamış olan Binbaşı E.B.Soane Süleymaniye'ye gönderilmiştir. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.41.

başlamıştır. Şeyh Mahmut'un hükümet idaresinde tecrübesiz ve çevresindekilerin siyasi bilgiden yoksun oluşu, onun yanlış siyasi kararlar almasına ve hakim olduğu bölgeleri, aşiret zihniyeti ile yönetmesine neden olmuştur. Bu ise, bölgeye gelen Kürt kökenli aydınların ona karşı mesafeli olmasına neden olmaktaydı. Bu dönem içinde, aydın kişilerden İzzeti Fate ve Faik Tapo isimli iki kişi Şeyh Mahmut ile yakın diyalog kurmuşlarsa da bu kişiler daha sonraki dönemde İngilizler ile işbirliği içine girmişlerdir[255].

Şeyh Mahmut Berzenci, bu dönem içerisinde Musul, Süleymaniye ve çevresi ile yetinmeyerek, İran'ın Senendec'ye kadar olan bölgede hakimi olduğu iddiasında idi. Bu ise İngilizlerin endişelerini daha da arttırmaktaydı. İngilizlerin yaptığı baskılar ve görüşmeler sonucunda Şeyh Mahmut bu iddiasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında, bölgede yaşayan halkın önemli bir kısmının Nakşibendi Tarikatı'na mensup olması, Kadiri Tarikatı'na mensup olan Şeyh Mahmut'un durumunu daha da güçleştirmekteydi[256].

Şeyh Mahmut ile İngilizler arasındaki ilişkilerin bozulmaya başladığı ortamda, Yüzbaşı Noel, Süleymaniye'den ayrılarak, Şeyh Mahmut'un diğer yerlerdeki etkilerini araştırmak ve diğer aşiretler üzerinde İngiliz hakimiyetinin güçlendirilmesi için Revunduz'a gitmiştir. Revanduz dönüşünde, Yüzbaşı Noel, Şeyh Mahmut'un İngiliz aleyhtarı bir tavır içine girdiğini görmüş, bu ortamda, Arnold Wilson'un da Şeyh Mahmut aleyhinde bazı çalışmalara girdiğini haber almıştır. Şeyh Mahmut'un bütün Kürtlerin yöneticisi olmasını arzulayan Yüzbaşı Noel, Arnold Wilson ile Şeyh Mahmut'un arasının düzeltilmesi için çaba sarf etmeye başlamıştır.

Şeyh Mahmut ile İngilizlerin arasının açılmaya başladığı bu dönemde, bazı Kürt aşiretleri ileri gelenleri Şeyh Mahmut'un otoritesi altında bulunmak istemediklerini belirterek ona karşı tavır almaya başlamışlardır. Bu durumun İngilizlerin tertibi sonucu ortaya çıktığını düşünen Şeyh Mahmut, İngilizlere karşıt hareketlere girmeye başlamış,

---

[255] R.Hilmi; **a.g.e.**, s.21. Burada ismi geçen Faik Tapo, Yüzbaş Noel'in Nusaybin, Mardin, Diyarbakır ve çevresine yaptığı ziyaret sırasında yanında bulunan kişidir.

[256] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.92

bu da Yüzbaşı Noel'in, Arnold Wilson ile Şeyh Mahmut'un arasının düzeltilmesi için sarf ettiği çabaların sonuçsuz kalmasına neden olmuştur[257].

Şeyh Mahmut ile İngilizler arasındaki ilişkilerin bozulmaya başladığı bu dönemde, Şeyh Mahmut, idaresi altında bulunan yerlerdeki aşiret ileri gelenlerini toplayarak, Paris Barış Konferansı'nda kendi isteklerinin de göz önünde bulundurulması için bir karar aldırmıştır. Bu kararın alınması için yapılan toplantıya Yüzbaşı Noel de katılmıştır. Alınan bu karara göre Kürtlerin yaşadıkları bölgelere bağımsızlık verilmesi istenmekteydi. Bu kararla ilgili olarak yazılan mektup, Reşit Kaban ve Seyit Ahmet Berzenci aracılığı ile Paris'e gönderilmek istenmiştir. Bu kişiler yazılan bu mektup ile birlikte yola çıkmışlarsa da Paris'e gitmeye muvaffak olamamışlardır[258].

İngilizlerin Şeyh Mahmut ile arasının bozulmaya başladığı bu günlerde, Sivil Komiser Sir Arnold Wilson durumun değerlendirilmesi amacı ile Bağdat'ta bir konferans toplamıştır. Konferansa Binbaşı Soane, Yüzbaşı Noel, Evelyn Leachman[259] ve Gordon Walker'ın da içinde bulundukları uzmanlardan bir gurup katılmıştır. Bu konferansta Musul ve Süleymaniye çevresindeki genel durum ile Şeyh Mahmut'un önderliği tartışıldıktan sonra, Şeyhin gücünün yavaş yavaş azaltılması kabul edilmiştir. Alınan kararlar arasında; Yüzbaşı Noel'in Süleymaniye'deki görevine son verilerek, Süleymaniye Siyasi Bürosu'na Binbaşı Soane'un getirilmesi; Şeyh Mahmut'un otoritesi altındaki bölgelerin ve aşiretlerin ondan vazgeçmelerine izin verilmesi de

[257] R.Hilmi; **a.g.e.**, s.22. Bu dönemde İngiliz hakimiyetine karşı ortaya çıkan hoşnutsuzluk büyük bir orana varmıştır. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.73. İngilizlere karşı gelişen bu hoşnutsuzluğun en önemli nedenlerinden biri, bu bölgede yürütülmekte olan Osmanlı-Türk taraftarı propagandadır. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.97. İngilizlerin Bağdat Siyasi kısmının İstanbul Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği 21 Mart tarihli telgrafa göre, Musul ve çevresinde yaşayan bazı Kürt şeflerine, Şırnak Kürtlerinin reisi Abdurrahman Ağa tarafından sert bir İngiliz aleyhtarı mesaj gönderilmiştir. Gönderilen bu mesajın esas olarak İstanbul'daki bazı yetkililer tarafından organize edildiği ve bu kişilerin tespit edilerek izlenmesi hususunda talepte bulunulmuştur. Aynı şekilde, Mezopotamya Genelkurmayı'ndan İstanbul Yüksek Komiserliği'ne gönderilen 9 Nisan 1919 tarihli gizli yazıda, bazı Kürt ileri gelenlerinin, İngiliz boyunduruğunu reddetmeye ve Türk hükümranlığı (koruması) altında bağımsızlıklarını ilan etmeye çağıran bir mektupla birlikte, 25 Mart civarında Süleymaniye'ye gitmek üzere Musul üzerinden geçtikleri belirtilmektedir. Ahmet Mesut; **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958**, Doz Yayınları, İstanbul, 1992, s.25, 29, 37.

[258] R.Hilmi; **a.g.e.**, s.21.

[259] Yukarıda da belirtildiği gibi, Evelyn Leachman 1910 yılında Musul ve çevresinde bulunmuş ve burada birçok yerel ileri gelenlerle görüşmelerde bulunmuştur. İngiliz işgalinin ardından Musul'a askeri-politik yönetici olarak atanan bu kişi, burada Arap ve Kürtleri ön plana çıkararak, bu iki etnik gurup arasında denge kurmaya çalışmıştır. Daha sonra ortaya çıkan ayaklanmalar sırasında, bu ayaklanmaları bastırıp halka gözdağı vermek için bazı Kürt liderlerini öldürten Leachman, Ekim 1919'a kadar Musul da kalmış, daha sonra ise Indian Political Department'a yönetici olarak atanmıştır. Mithat Baydur; "Gerard Evelyn Leachman", **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İstanbul, 1995, s.99-100

bulunmaktaydı. Soane'un atanması, aslında İngilizlerle Şeyh Mahmut'un arasının ne kadar bozulduğunun bir göstergesiydi. Çünkü Berzenci ailesi ile Binbaşı Soane arası pek hoş değildi[260].

Meydana gelen bu olaylar sırasında, Musul ve çevresindeki Nasturiler ve diğer Hıristiyanlara özel bir önem verilmesi ve bunların önemli görevlere getirilmesi nedeniyle Kürtler arasında tepki hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Zaho'nun 30 mil kuzeyinde bulunan Goyan bölgesinde Hıristiyan Nasturilere karşı Kürtler tarafından harekete geçilmiş ve bazı kişiler öldürülmüştür. Bunun üzerine, bölgede görevli olan Yüzbaşı Pearson bu bölgeye giderken 4 Nisan tarihinde isyancı Kürt gurupları tarafından öldürülmüştür. Bu olaydan bir süre sonra ise İngiliz subaylarında Yüzbaşı Willy ve Teğmen Mc Donald öldürülmüştür[261].

Yüzbaşı Noel'in Süleymaniye'den ayrılmasından sonraki dönemde, İngilizler devlet dairelerine Hintliler, Araplar, Afganlar, Yahudiler ve Ermenilerden oluşan yeni memurlar yerleştirerek, Şeyh Mahmut'a karşı tedbir almaya çalışmışlardır. Bu arada, Süleymaniye'de bulunan bazı kişiler de İngilizlere casusluk yapmaya ve bununla övünmeye başlamışlardır. Bu dönemde Şeyh Mahmut'un otoritesi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Tabi aynı dönemde İngilizler kendileri için sağlam temeller oluşturmaya ve bölgedeki diğer aşiretlerle güç sahiplerini kullanma yoluna gitmişlerdir[262].

---

260 E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.51. Lazarev, yapılan bu değişimin nedeni olarak, Noel'in Şeyh Mahmut ile olan kişisel ilişkilerine ve Soane'un daha tecrübeli olmasına bağlamaktadır. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.43. Yapılan bu değişim sonrasında, Yüzbaşı Noel, ileriki sayfalarda göreceğimiz üzere bugünkü Türkiye toprakları içinde kalan bölgeye bir araştırma gezisine gönderilmiştir. Refik Hilmi'ye göre Noel bu görev değişikliğinden kazançlı çıkmıştır. Zira bu husus ile ilgili daha önceden taleplerde bulunmuştur. R.Hilmi; **a.g.e.**, s.22.

261 A.Mesut; **a.g.e.**, s.37; M.S Lazarev; **a.g.e**, s.42; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.90. Lazarev, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan İttihatçıların İslamî sloganları kullanarak İngilizleri zor duruma düşürmek amacı ile Hıristiyanlara karşı tepki hareketlerini kullandıklarını ifade etmektedir. İngilizlere karşı yürütülen bu faaliyetlerin merkezini Mardin ve Diyarbakır oluşturmaktaydı. Bu faaliyetlerin örgütleyicisi olarak da eski 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın bölgeden ayrılmadan önceki dönemde oluşturduğu teşkilatın olduğu belirtilmektedir. Bu faaliyetlerin amacı ile ilgili olarak da, stratejik açıdan önemi bulunan Güneydoğu Anadolu bölgesinin İngilizler tarafından işgal edilmesinin önünün alınması ve İngilizlerin daha da ileriye gitmelerine engel olma olarak açıklanmaktadır. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.63, 68. İngiliz aleyhtarı faaliyetlerin amacı olarak gösterilen İngiliz işgalinin ilerlemesinin engellenmesi hususuna rağmen, İngilizler 6 Aralık 1918'de Kilis'i, 17 Aralık 1918'de Antep'i, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı ve 24 Mart 1919'da Urfa'yı işgal etmişlerdir. Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, Ankara, 1966, s.13.

262 R.Hilmi; **a.g.e.**, s.23-25.

Şeyh Mahmut Berzenci'nin kendileri açısından yeterince kullanışlı olmayacağını gören ve aralarındaki ilişkiler bozulmaya başlayan İngilizler, Kadiri Tarikatı'na mensup olan Şeyh Mahmut yerine, bölgede daha da etkin olan Nakşibendi Tarikatı mensuplarına yönelmeye başlamışlardır. Bu ortamda karşılarına Şeyh Ubeydullah'ın torunu Seyit Taha çıkmıştır. Bu dönemde, İran Kürtlerinden Simko[263] ile birlikte hareket etmeye başlayan ve etkin bir güce sahip olan Seyit Taha, İngilizler için önemli bir koz olarak ortaya çıkmıştır. 1919 yılı Mayıs ayında Bağdat'ta yapılan görüşmeler sonrasında Seyit Taha İngilizler için önemli bir güç sahibi olarak görülmeye başlamıştır[264].

İngilizler ile arası gittikçe bozulan Şeyh Mahmut Berzenci 1919 Mayıs'ında İngilizlere karşı isyan hareketine girişmiştir. İngilizlere karşı birlik çağrıları yapan ve çevresine bir miktar asker toparlayan Şeyh Mahmut komutasındaki isyancılar, 21 Mayıs 1919'da Süleymaniye'nin yönetimini tümden ele geçirmiştir. Bunun üzerine İngilizler seri bir biçimde harekete geçmişler ve görevlendirdikleri 18'inci Tümen amansız bir biçimde isyanı bastırmaya başlamıştır. Yapılan çarpışmalar sonucunda 17 Haziran 1919'da Şeyh Mahmut yaralı olarak İngilizlere esir düşmüştür. Bağdat'ta yargılanan Şeyh Mahmut idama mahkum edildikten sonra Hindistan'a sürülmüştür[265]. 1922 yılında Musul ve çevresinde İngilizlerin güç duruma düşmesi üzerine Şeyh Mahmut sürgünden geri getirilecek ve yeniden işbaşına geçirilecektir.

3-Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Sonraki Dönemde İstanbul'daki Kürt Dernek ve Teşkilatları ve Bunların Faaliyetleri

II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan bir çok etnik gurubun kurmaya başladıkları cemiyetlere paralel olarak, Kürtler

---

263 İran Kürtlerinden olan İsmail Ağa Simko, Mart 1918'de Hakkari Nasturilerinin dini lideri olan Mar Şamun'u öldürmüş ve bölgedeki Hıristiyanlara karşı faaliyetlerde bulunmuştur. I. Dünya Savaşı'nın sonlarında gerçekleşen bu olay sonrasında İngilizler için Simko önemli bir tehdit olarak görülmeye başlamıştır. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.21;

264 **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.392-94; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.98; A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.92. Mayıs 1919'da yapılan bu görüşmelerde, Seyit Taha birlikte hareket ettiği Simko'nun da etkisi ile İran'ın batı kesimlerindeki bazı yerler ile birlikte Musul ve çevresine içene alan birleşik bir Kürdistan'ın kurulmasını talep etmiştir. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.98; Naci Kutlay; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Ankara, 1992, s.279.

265 William Aegleton; **Mahabat Kürt Cumhuriyeti**, Koral Yayınları, İstanbul, 1991, s.40; M.S Lazarev; **a.g.e**, s.64; A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.93; **http://www.bilgin.nu/books/barzani/1.php**; **http://www. kurdinternet.com/article. php?sid=2317**.

arasında da yeni cemiyetler kurulmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde kurulan ilk Kürt Cemiyeti "*Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti* (Kürt Yardımlaşma ve İlerleme Derneği)"dir. 19 Eylül 1919'da İstanbul'da kurulan bu cemiyet, genel olarak İstanbul'da yaşamakta olan Kürt ileri gelenlerinin katılımı ile ortaya çıkmıştır. Kuruluş aşamasının ardından bu cemiyet 25 Eylül 1908'de İstanbul'da bir kulüp açmıştır[266].

İstanbul'da kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin, kısa bir süre içinde Bitlis, Diyarbakır ve Musul'da şubeleri açılmıştır. Diyarbakır Şubesi'nin başkanlığına ise Müfti Suphi Efendi seçilmiştir. Bu cemiyetin Bitlis Şubesi 1909 yılında İttihat ve Terakki ile birleşme yoluna gitmiştir[267].

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu sırasında, bu dönemde İstanbul'da da etkin olan güçlü Kürt ailelerinden Şemdinan (Şeyh Ubeydullah soyuna verilen ad), Baban ve Bedirhaniler etkin bir rol oynamışlardır[268]. Kurucu başkanlığına Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyit Abdülkadir'in getirilmesinin ardından bu cemiyet, faaliyetlerini özellikle İstanbul'da bulunan Kürt hamallar ve Kürtlerin yaşadıkları yerlerdeki insanlar üzerinde etkin kılmaya çalışmıştır. Bu cemiyete mensup olan kişiler, özellikle de Bedirhaniler, Ermeniler ile işbirliği yapılması hususunda faaliyet gösterilmesini istemekteydiler. Ancak cemiyetin başkanı olan Seyit Abdülkadir bu hususta bunlarla ihtilaf içindeydi ve Osmanlı sınırları içinde kalınarak, Kürtlere bazı haklar verilmesini talep etmekteydi[269].

"*Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*" isimli bir gazete de çıkaran bu cemiyet, 1912 yılında Balkan Savaşı sırasında, zamanın hükümeti tarafından zararlı görülerek kapatılmıştır[270].

---

[266] Malmisanij; **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999, s.17. Naci Kutlay'ın yazdıklarına bakılırsa, daha sonraki döneme ait Kürtçü liderlerden olan Zinar Silopi'ye göre, bu cemiyetin kurucuları olan ve Saray'a yakın "*Kürt Ümera ve Paşaları*", dayanakları olan Sultan'ın durumunun zayıflaması ile şaşkın duruma düşmüş ve mededi Kürtlükte bulmuşlardı. Ona göre, bu kimseler, bu duygularla, "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti"ni kurmuşlardır. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.136.

[267] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.34.

[268] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.220.

[269] Mustafa Akyol; **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s. 60; Malmisanij; **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999, s.38;

[270] Şükrü Mehmet Sekban; **Kürt Sorunu**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s.163. Kapatılmasından önceki dönemde, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, 1909 yılında, Kürtlerin yaşadıkları illerin ıslahı ve

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kapatılmasının ardından, İstanbul'da bulunan Kürt Öğrenciler tarafından 27 Temmuz 1912'de Cıvata Talebeyi Kurdan (Kürt Öğrencileri Derneği) "*Hevi*" kurulmuştur[271]. Özellikle okur-yazar Kürtler üzerinde etkin olmak amacı güden Hevi Cemiyeti mensupları, 1913 yılında Roji Kürd isimli bir dergi çıkarmışlardır. Bunun ardından ise Hetavi Kürd isimli bir dergi daha çıkarılmaya başlanmıştır[272]. Hevi Cemiyeti'nin İsviçre Lozan'da da şubeleri açılmıştır. Lozan'daki şubenin açılmasında, burada eğitim gören Diyarbakırlı Cemilpaşazade ailesine mensup gençler esas rolü oynamışlar ve bu şubenin başkanlığına, Kürtçülük faaliyetlerinde daha sonraki dönemde etkin olarak öne çıkan Cemilpaşazade Ekrem getirilmiştir[273].

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Hevi Cemiyeti kapanmışsa da, bu savaşın sona ermesinden sonra, 1919'da İstanbul'da yeniden kurulmuştur. Bu cemiyeti yeniden canlandıran İstanbul Üniversitesi'nde okuyan Kürt gençleri, Ekrem Cemilpaşazade'yi kendilerine "*fahri reis*" yapmışlardır[274].

3.1-Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Kuruluşu

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, Osmanlı topraklarındaki işgallerin başlaması ve devletin geleceği hakkındaki karamsarlık nedeniyle, Anadolu üzerinde yaşamakta olan bazı guruplar ayrılıkçı faaliyetlere girişmeye başlamışlardır. Wilson ilkelerinin ilanından sonra, gelecekte kendilerinin de bağımsız olabileceği hayaline kapılan bazı Kürtler, yer yer faaliyete geçmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin İtilaf güçleri tarafından ortadan kaldırılacağını düşünen bu Kürtler, kendilerinin yaşadıkları yerlerin Ermenilerin idaresine verilmesi tehlikesinin de ortaya

---

imarı için dönemin hükümet başkanı Kamil Paşa'ya bir muhtıra vererek, etkin önlemlerin alınması ve Kürdistan'a araştırmacı uzmanlar gönderilmesini istemiştir. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.221.

[271] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.57; Şükrü Mehmet Sekban; **Kürt Sorunu**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s.11

[272] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.58. Hetavi Kürd'ün, Roji Kürd'ün kapanmasının ardından çıkarıldığını söyleyen Naci Kutlay, derginin masraflarının büyük bir kısmının Seyit Abdülkadir kanalıyla Kürt hamallar tarafından ödendiğini belirtmektedir. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.181.

[273] Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** Avesta Yayınları, İstanbul, 2004, s.97.

[274] Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** Avesta Yayınları, İstanbul, 2004, s.99, 238. Bu bilgileri veren Malmisanij, Kürt Milliyetçiliği ve Abdullah Cevdet isimli eserinde ise, Hevi Cemiyeti'nin 1918'de Kürt Ulusal Partisi adıyla yeniden kurulduğunu ve bir süre sonra Kürt İstiklal Komitesi adını aldığını belirtmektedir. Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.61. Ancak yukarıdaki çalışması daha sonraki tarihli olduğundan dolayı, biz 1919 yılını esas aldık.

çıkması ile teşkilatlanmaya ve yapılacak olan barış antlaşmasında söz söyleme hakkına sahip olmaya çalışmışlardır[275].

Böylesi bir ortam içerisinde İstanbul'da yaşamakta olan Kürtler tarafından 17 Kanunuevvel 1334 (17 Aralık 1918) tarihinde Kürdistan Teali Cemiyeti kurulmuştur[276]. Kuruluşu sırasında yönetim kurulu şu şekilde oluşturulmuştur. Başkan Seyit Abdülkadir[277], Katib-i Umumi Baban-zade Hüseyin Şükrü Bey olup, Dr. Şükrü Mehmed Sekban Bey, Muhittit Nami Bey, Baban-zade Hikmet Bey ve Aziz Bey de kurucu üye olarak yer almışlardır[278].

Kurucu üye olarak belirtilen bu kişiler dışında Kürdistan Teali Cemiyeti'nde aktif rol alan kişiler de şunlardır: Kamuran Ali Bedirhan, Necmettin Hüseyin, Kürt Amele Reisi Reşit Ağa, Kadızade M.Şevki, Kürdistan Dergisi Ser-muharriri Arvasi-zade Mehmed Şefik ve Mesul Müdürü Mehmed Mihri, Jin Dergisi Müdür-i Mesulü Hamza, Emin Feyzi, Vanlı M.Selim Begi, Berzenci-zade Abdülvahid, Dr.Hamit Şakir, Lâv

---

[275] Kürt milliyetçilerinin en büyük kaygısı, Kürt topraklarının bir kısmının, kurulması düşünülen Ermeni devletinin sınırları içine alınarak Kürdistan'ın bölünmesiydi. Ayrıca onlar, Türklere karşı İngilizlerin yardımını da umuyorlardı. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.69.

[276] Robert Olson, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin 1912 yılında kapatılan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin yeniden faaliyete geçen devamı olarak görmektedir. Olson, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nden farklı olarak, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin şehirli milliyetçilerin yanı sıra, aşiret mensubu üyeleri de çatısı altında barındırdığını belirtmektedir. Robert Olson; **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı**, Özge Yayınları, Ankara, 1992, s.45.

[277] Seyit Abdülkadir, sahip olduğu köklü aile yapısından dolayı, özellikle Hakkari ve çevresinde bulunan bölgede "*Peygamber gibi tapınılacak bir kişi*" olarak görülmektedir. Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, Nujen Yayınları, İstanbul, 1996, s.29. Seyit Abdülkadir cemiyetin kurulduğu dönemde Osmanlı Devleti'nin en önemli görevlerinden olan ve bu günkü Danıştay'a denk gelen Şura-yı Devlet'in başkanı idi. Bu kişinin ayrılıkçı öğeleri içeren bir cemiyetin başkanı olması dönemin İstanbul gazetelerinde kınanmış ve bu konu ile ilgili yazılar yazılmıştır. Ş.M.Sekban; **a.g.e.**, s.167-168. Gazeteler, Seyit Abdülkadir için "*ya Şurayı Devlet riyasetinden çekilsin ya da Kürdistan'ın istiklalini istemekten vazgeçsin*" diye yazıyorlardı. "80 yıllık Kürt politikası-3" **http://www.yuruyus.com/www/news.php?h_newsid=442&dergi_sayi_no=16&**.

[278] Tarık Zafer Tunaya**; Türkiye'de Siyasal Partiler, C.:II**, İstanbul, 1986, s.186; İsmail Göldaş; **Kürdistan Teali Cemiyeti**, Doz Yayınları-İstanbul, 1991, s.12, 16; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.287. Yönetim kurulunun oluşturulması sırasında, Emin Ali Bedirhan ile Ferik Fuat Paşa başkan yardımcılıklarına, Ferik Hamdi Paşa da genel sekreterliğe getirilmiştir. Selahattin Çetiner; "Kürtlerin Siyasi ve İdeolojik Kürtçülük Faaliyetleri", **http://www.mudafaai-hukuk.com.tr/test/TEROR_DOSYASI/scetiner_2.htm**. 1919 yılına ait gizli İngiliz belgesinde, Kürt Partisi olarak belirtilen Kürdistan Teali Cemiyeti'nde aktif rol alan tanınmış Kürtler belirtilirken Şeyh Abdülkadir başkan, Mevlanzade Rifat gazeteci ve Emin Bey Edirne Adliyesi'nde memur olarak belirtildikten sonra, bunların Wilson prensiplerine göre hak iddia ettikleri belirtilmektedir. Erol Ulubelen; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2005, s.186.

Reşit, Dr.F.Berho, Hakkarili Abdurrahim Rahmi, Yemlüki-zade Aziz ve Heyzani-zade Kemal Fevzi[279].

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kuruluşu ile ilgili olarak Tarık Zafer Tunaya, bu cemiyetin Tevfik Paşa hükümeti tarafından kurdurulduğunu belirtmektedir. Bu kişiye göre, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin İtilaf devletlerince Ermeniler ve Araplar arasında paylaştırılması için çalışmalar yapılması üzerine, ilerde anlaşma yapılması daha kolay olduğu düşünülen Kürtlerin bu hususta çalışmalara girmesi hükümetçe istenmiş ve bunun sonucunda Kürdistan Teali Cemiyeti kurulmuştur. Tunaya'ya göre, bu cemiyet bir siyasal parti olmadığını açıklayarak işe başlamışsa da eylemleri tamamen siyasaldır ve de İstanbul hükümetlerinin isteklerine ters yönde gelişmiştir[280].

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin önemli bir özelliği, onun şimdiye kadar kurulan Kürt örgütlerine göre daha geniş bir tabana sahip olması ve aşiretler üstü bir yapıda kurulmuş olmasıdır. Cemiyet, yalnızca önceki kuşakların milliyetçiliklerini ve kent orta sınıflarını değil aynı zamanda aşiret mensubu Kürtleri de kapsamaktaydı. Dahası, cemiyet İstanbul'da bulunan 15.000 Kürdü kucakladığını iddia ediyordu[281]. Üyeleri arasında pek çok Kürt aydınının yanı sıra, ileri gelen aşiret mensupları da vardı[282]. Kuruluşunun ardından Kürtlerin yaşadıkları yerlerde 19 şube açan bu cemiyet, kısa bir süre içerisinde etkin bir konuma gelmiştir[283].

---

[279] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.287. Kürdistan Teali Cemiyeti'ne üye olan ve çalışmalarına katılanlara ait 167 kişilik bir liste için şu esere bakılabilir. İsmail Göldaş; **Kürdistan Teali Cemiyeti**, Doz Yayınları-İstanbul, 1991, s.39-45. kurucular arasında yer alan kişilerden 8'i Bedirhan ailesine, 6'sı ise Baban ailesine mensup kişilerdir. Selahattin Çetiner; "Kürtlerin Siyasi ve İdeolojik Kürtçülük Faaliyetleri", **http://www.mudafaai-hukuk.com.tr/test/TEROR_DOSYASI/scetiner_2.htm**. Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri arasında Ankara'nın Bala kazasının eşrafından Hacı Osman Bey ile Kırşehir'in Mecidiye kazasından Osman Şefki Efendi'nin de adına rastlanmaktadır Rohat Alakom; "Orta Anadolu Kürtlerinin Kürt Milliyetçiliğiyle Tanışması (1918-1920)", **http://www.kusca.com/ modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=16&newlang=danish.**

[280] Tarık Zafer Tunaya**; Türkiye'de Siyasal Partiler, C.:II**, İstanbul, 1986, s.188. Mahmut Çetin de, İtilaf güçlerinin, Ermeni ve Arapları öne çıkaran ve bazı yerleri onlara verme düşüncesi ile yaptıkları faaliyetlere karşı olarak, İstanbul hükümetinin ustaca bir manevra ile Kürdistan Teali Cemiyeti'ni kurdurarak, Kürt ve Zazaları aktif hale geçirdiğini belirtmektedir. Mahmut Çetin; **İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart-Kurt Sesleri**, Biyografi.net, İstanbul, 2005, s.40.

[281] 15.000 kişilik bu gurubun, İstanbul'da yaşayan Kürtlerin % 50'sini oluşturduğu belirtilmektedir. Martin Van Bruinessen; **Ağa,Şeyh Ve Devlet,** Özge Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.346.

[282] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.36. İstanbul'daki merkez meşrutiyetin siyasal sözlüğüne uygun olarak, " *Kürt Kulübü*" olarak da adlandırılmıştır. T.Z.Tunaya; **a.g.e.**, s.188.

[283] Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği**, s.101. Kürdistan Teali Cemiyeti içerisinde de yer bulan bir diğer Kürt gurubu Pan-İslamist görüşlere sahip olan guruptur. İngiliz karşıtı

Kuruluşunun ardından Kürdistan Teali Cemiyeti içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Cemiyetin üyeleri arasında önemli bir konuma sahip olan Bedirhaniler, aydın kesimden bir çok kişiyi etkileyerek kendi yanlarına çekmeye başlamışlar ve bir hizip oluşturmuşlardır. Bu hizbin genel amacı, Türk karşıtlığı üzerine kurulu olup, tam bağımsız bir Kürdistan'ın oluşturulmasıdır. Seyit Abdülkadir ve çevresindekilerin görüşü ise, Osmanlı himayesi altında, bu olmazsa İngiliz himayesi altında, fakat her iki durumda da bir Kürt özerkliğinin kurulmasıdır[284]. Bu iki gurup arasındaki çekişmeler devam etmiş ve ileride de göreceğimiz üzere Bedirhaniler cemiyetten ayrılarak başka bir cemiyet kurma yoluna gitmişlerdir[285].

İstanbul'daki Kürt hamallar ile yakın ilişki geliştiren bu cemiyete, anılan hamalların büyük yakınlık duymasını sağlamış ve bu yakınlık zamanla yardıma dönüşmüştür. Bu dönen içerisinde iktidarda bulunan hükümetler ile görüşmeler yürüten cemiyet, İttihat ve Terakki döneminde göç ettirilen Kürtlerin geri gönderilmeleri için etkin bir faaliyet göstermiştir[286].

Faaliyetlerini Kürtler arasında yürütmeye başlayan Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri, 1918 yılı Kasım'ında çıkmaya başlayan "Jin" Dergisini yayın organı haline getirerek, görüşlerini burada ifade etmeye başlamışlardır. Bu arada "Kürdistan" isimli dergi de aynı amaçla yayınlanmaktaydı. 2 Ekim 1919 tarihine kadar 25 sayı çıkan Jin Dergisi, Kürtçe'nin Kurmanci ve Sorani lehçelerinde yayın yapmış, zaman zaman Türkçe yazılara da yer vermiştir[287].

---

faaliyetlerde bulunan Türk guruplarıyla da işbirliği içinde çalışan bu gurubun asli hedefi, bağımsız bir Ermenistan kurulmasını engellemek olarak belirtilmektedir. R.Olson; **a.g.e.**, s.47.

[284] Bu düşüncelere rağmen, Kürdistan Teali Cemiyeti'nde etkin rol oynayan Şükrü Mehmet Sekban'ın daha sonraki dönemde yazdıklarına bakılırsa, ayrı bir Kürt devleti manen ve maddeten yaşayamazdı. Zira, Bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulması, Kürt halkının gerçek menfaatleri yönünden bir felaket, bir yıkım olurdu. Ancak o zamanki siyasi şartlar, ayrılma taraftarı gibi hareket etmeyi gerektirmiştir. Ş.M. Sekban; **a.g.e.**, s.28-29.

[285] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.36-37.

[286] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.295.

[287] Ş.M. Sekban; **a.g.e.**, s.168; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.290.

3.2-Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Osmanlı İdarecileri, İngilizler ve Diğer Devlet Temsilcileriyle Görüşmeleri ve Faaliyetleri

1918'de kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti yöneticilerinin genel fikir yapısı, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatının görülmesi ve bu gidişattan kendilerinin ne şekilde faydalanabileceği ile mümkün mertebe kazanç elde etme düşüncesi idi. Bu düşüncelerle harekete geçen Cemiyetin yöneticileri, savaşın en önemli galibi olan İngilizler başta olmak üzere, İtilaf güçleri ile doğrudan temasa geçmişler ve çok somut isteklerde bulunmuşlardır. İtilaf güçleri ile kendi emelleri doğrultusunda görüşmelere devam ederken, aynı zamanda Osmanlı İdarecileri ile de görüşme ve diyaloglarına devam etmekteydiler. Tüm bu faaliyetler, Kürdistan Teali Cemiyeti yöneticilerini, karmaşık bir ilişkiler yumağına ve fikirler karmaşasına itmişti. Bu yöneticiler, özellikle Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin Ermenilere verilmesi tehlikesinin gündemde olması nedeniyle, en önemli devlet gözüyle gördükleri İngilizler ile etkin bir diyaloga girmişler, belli bir noktadan sonra ise çalışmalarını İngiliz politikalarına endeksler bir hale gelmişlerdir[288].

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, kurulan Tevfik Paşa Hükümeti, İngilizlerin daha da ilerlemesinin önünün alınması için Kürtlerin Türk taraftarı olarak kalması ve İngilizlerin emperyalist çıkarlarına karşı belirli oranda kalkan olarak kullanılması düşüncesindeydi. Bu amaçla kurduğu hükümete Kürt kökenli bazı kişileri alarak bu düşüncesini faaliyet sahasına sokmaya çalışmıştır. Tevfik Paşa'nın kurduğu ilk kabinede Meşihat Bakanı Kürt kökenli Haydarizada İbrahim Efendi'dir. Evkaf Bakanı ise, Paris'te oturan Şerif Paşa'nın amcası ve eski Dışişleri Bakanı Sait Paşa'nın kardeşi İzzet Bey'dir. İzzet Bey'in eniştesi olan ve Kürdistan Teali Cemiyeti'nde de önemli görevlerde bulunmuş ve daha sonraki dönemde Nemrut lakabı takılmış olan Mustafa Paşa'dır[289].

---

[288] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.68.

[289] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.316. İzzet Bey Tevfik Paşa'nın hem birinci, hem de ikinci hükümetlerinde yer alan bir kişiliktir. Calthorpe'un bildirdiğine göre, İzzet Bey İngilizlerle çalışmaya meyilli bir kişiliktir. Ancak Ermeni meselesinde diğer Kürt liderleri ile aynı düşüncede olup, Ermeni hakimiyetine karşıdır. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.98. İzzet Bey'in İngiliz yanlısı olması, İttihat ve Terakki kökenli kişiler tarafından aleyhinde kullanılmakta ve yıpratılması yönünde etkin mücadeleye sebep olmaktaydı. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.316.

Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri arasında etkin olmaya başlayan bağımsızlıkçı ve İngiliz yanlısı tavırlar, Osmanlı idarecilerini endişelendirmeye başlamıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve İngilizlerin Kürtler üzerindeki faaliyetlerinin artması sonucunda 26 Mayıs 1919 tarihinde Şura-yı Saltanat toplanmıştır. Bu toplantıya çağrılanlar arasında Kürdistan Teali Cemiyeti yetkilileri de vardır. Bu toplantıda, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Kürtler üzerinde yapmakta olduğu propagandadan rahatsız olunduğu toplantıya katılan iki kişilik Kürdistan Teali Cemiyeti temsilcilerine ifade edilmiştir[290].

Yapılan Saltanat Şurası'na rağmen Kürdistan Teali Cemiyeti mensuplarının Kürtler üzerindeki faaliyetlerinin artması üzerine, bu cemiyet ve Kürtler, hükümetin genel olarak meşgul olduğu bir diğer mesele olarak ortaya çıkmıştı. Tevfik Paşa'nın İngiliz ilerlemeleri ve Ermenilere karşı olması amacıyla kurulmasını özendirdiği bu cemiyet, Osmanlı hükümetlerinin başını ağrıtan bir mesele haline gelmiştir. Bu süreç içinde, 18 Haziran 1919'da toplanan Bakanlar Kurulu, Kürtler ile ilgili meseleleri görüşmüş ve Hükümet yetkilileri, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin etkinliğinin azaltılması için yeni kararlar almıştır. Alınan bu kararlara göre; Kürt aşiret reislerine madalya ve ünvanlar verilerek tatmin edilmeleri, savaş yıllarında Konya ve Ankara'ya göç ettirilmiş olan Kürtlerin geri gidebilmeleri, kendilerine hayvan ve çadır verilmesi yoluna gidilecekti. Bunun yanında, Kürt kökenli Haydarizade İbrahim Efendi, Abuk Ahmet ve Bahriye Nazırı Avni Paşalardan oluşan bir heyetin Kürtlerin yaşadıkları yerlere gönderilerek Kürdistan Teali Cemiyeti'nin gereksizliğinin anlatılması da bu kararlar arasında yer almıştır[291].

Alınan bu kararlara rağmen, Bab-ı Ali, Kürdistan Teali Cemiyeti mensuplarının davranışları ile bu dönemde Yüzbaşı Noel'in Diyarbakır ve çevresi ile İstanbul'daki faaliyetlerinden rahatsız olmuş ve Kürt hareketlerinin merkezi otoriteye karşı politik misyon taşıdığını düşünmeye başlamıştır[292]. Bab-ı Ali, Temmuz ayının başlarında, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin son çalışmalarını sorgulamak ve bu cemiyet üyeleri ile İngilizler arasındaki görüşmelerde neler konuşulduğunun öğrenilmesi için cemiyetin

---

[290] İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.106-107.
[291] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.321, 323-324. Bu dönemde hükümetin başı olan Damat Ferit Paşa'ya göre, Kürdistan Teali Cemiyeti gayri meşru bir cemiyettir. İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.107.
[292] İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.108.

önde gelenlerini çağırtmıştır. 10 Temmuz 1919'da yapılan görüşmeye, hükümet adına eski Şeyhülislam ve şimdi de nazır olan Haydarizade İbrahim Efendi, eski Harp Nazırı Abuk Paşa ve Bahriye Nazırı Avni Paşa katılmıştır. Seyit Abdülkadir başkanlığındaki Kürdistan Teali Cemiyeti heyetinde ise Mevlanzade Rıfat, Emin Ali Bedirhan, Yüzbaşı Emin ve Binbaşı Avni Beyler bulunmuştur[293].

Yapılan bu görüşmede Hükümet temsilcisi Haydarizade İbrahim Efendi, Kürdistan Teali Cemiyeti'ne mensup kişilerin bağımsızlık peşinde koştukları ve hükümeti tanımadıklarını belirterek, taleplerinin neler olduğu hususunda cemiyet üyelerinden bilgi istemiştir. Toplantıya katılan Yüzbaşı Emin Bey'in bu iddiaları reddetmesi üzerine, Haydarizade "*Kürtlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı istemediklerini ben de biliyorum; ancak aldatılmış olmaları mümkündür. Süleymaniye'yi işgal eden İngiltere büyük bir Kürdistan kurmaya çalışmakta ve doğu illerini de bu Kürdistan'a ilhak etmek istemektedir. Biz böyle görüyoruz*" diyerek, İstanbul Hükümeti'nin bu dönemde çevrilen İngiliz entrikalarından haberdar olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Mevlanzade Rıfat, Damat Ferit'i, Paris'te Doğu Anadolu'yu Ermenilere peşkeş çekmekle suçlamış ve İngilizlerin bu durumda Kürdistan açısından daha iyi olduğunu ifade etmiştir[294]. Bu ise hükümet yetkililerini hem şaşırtmış

---

293 A.Mesut; **a.g.e.**, s.75; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.90-91; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.324; İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.108; M.S Lazarev; **a.g.e**, s.163.

294 O dönemki İstanbul basınında yer alan yazılara göre, Paris sulh görüşmelerine giden Damat Ferit Paşa'nın Ermenilerin istekleri doğrultusunda konuştuğu ve Ermeni isteklerinin göz önünde bulundurulup, onlara özerklik verileceğini söylediği belirtilmiştir. İngiliz kontrolü altında bulunan İstanbul basınında yer alan bu ifadeler ile Ermenilere verilecek olan topraklarda yaşayan Kürtler ile Osmanlı idaresinin arasının açılması ve Kürtleri kendi taraflarına çekme politikası esas istenen şeydir. Paris'e giden Damat Ferit Paşa'nın buradaki görüşmeler sırasında, dönemin İngiliz kontrolünde bulunan İstanbul basının ifade ettiği gibi değil de çok daha değişik bir şekilde konuştuğu Batılı tarihçiler tarafından ifade edilmektedir. Sevr Barış antlaşması sürecini ayrıntılı olarak inceleyen ve Paris görüşmelerini de bu incelemeleri sırasında irdeleyen **Paul C. Helmreich'in** eserinde Damat Ferit Paşa'nın 17 Haziran 1919 tarihindeki konuşması ile ilgili bir kısım bulunmaktadır. Bu eserde ifade edildiğine göre, Damat Ferit Paşa bütün suçu İttihatçılara ve Almanlara yükleyerek, savaş sırasında sadece Hıristiyanların değil üç milyondan fazla Müslüman'ın da zarar görüp vefat ettiğini belirtmiştir. Bu ifadelerin ardından Damat Ferit Paşa, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunmasını isteyerek, "*Bu yekpare bloğun parçalanması Doğu'nun barış ve huzur ortamı için zararlı olacaktır*" şeklindeki ifadesi ile görüşlerine haklılık getirmeye çalışmıştır. Bundan sonraki konuşmaları Paul C. Helmreich şu şekilde ifade etmektedir. "*Dolambaçlı ifadelere hiç girilmeden, Osmanlı hükümetinin, **İmparatorluğun parçalanmasını ya da muhtelif mandalar altında taksim edilmesi**ni kabul etmeyeceği belirtiliyordu. Bunu hemen hükümetin kabul etmeye hazır olduğu maddeler izliyordu. Trakya'da, Edirne'yi korumak amacıyla 1878 Berlin Kongresi'nde belirlenen sınırlara dönülmesi zorunluydu. Kıyı adalar ile Rus ve İran sınırına kadar Musul dahil bütün topraklar Türkiye'ye ait olmalıydı. **Eğer Müttefikler şu anki Rus Ermeni devletini kabul ederse, Türkler ortak sınır konusunda onlarla görüşmeye taraftardı**. Muhtelif Arap eyaletleri, İstanbul'da bulunan halifenin denetiminde kalmalıydı. Bütün valiler, kendilerine kayda değer bir yerel özerklik hakkı tanınacak*

hem de sinirlendirmiştir. Hükümet yetkilileri itidalli olunması ve Damat Ferit'in dönüşünün beklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu ortamda Avni Paşa, durumun karışık olduğunu ve ortak bir amaç için çalışmak gerektiğini belirterek, şu an için onların yardım ve itaatlerini beklediklerini, ne zaman Kürtleri düşünemeyecekleri ve durumun daha da kötü gittiği bir noktaya gelirlerse "*... o zaman size söylerim; gidin ve başınızın çaresine bakın*" diyeceklerini belirtmiştir.

Bu söz üzerine Mevlanzade Rıfat "*Ancak o durumda bizim kendi başımızın çaresine bakmamız için çok geç olmayacak mı? Şu anda herkesin kaderi Paris Konferansı'nda tayin edilmek üzere. Her hükümet ve her ulus orada verilen kararlara hürmet etmek zorunda. Dolayısıyla, cemiyetimiz Kürt ulusunun selameti için Kürdistan'da barış ve sükuneti korumaya çalışmaktadır*" diyerek yaptıklarını savunma yoluna gitmiştir. Bunun ardından Emin Ali Bedirhan kendilerine özerklik verilip verilmeyeceğini sormuş, Avni Paşa ise, savaş öncesi dönemde Yemen'de uygulanan sistemin Kürtlerin yaşadıkları yerlerde de uygulanabileceğini ifade etmiştir. Bunun ardından Emin Ali Bedirhan, Kürtlerin yaşadıkları yerlere Kürt kökenli Vali ve görevlilerin gönderilmesini talep etmiştir. Görüşmenin sonucunda, Kürtlerin yaşadıkları yerlere Kürt kökenli Vali ve görevlilerin atanması kararlaştırılmıştır[295].

Daha sonraki dönemde de Kürdistan Teali Cemiyeti ile İstanbul hükümetleri arasında bazı görüşmeler olmuştur. Erol Kurubaş'ın ifadesine göre, Damat Ferit Paşa Anadolu'daki harekete karşı Kürtleri kullanma siyasetini 1920 yılında da devam ettirmiştir. Mustafa Kemal hareketine karşı bir koz olarak kullanılmak istenen Kürtlerin

---

olmasına rağmen padişah tarafından atanmalıydı. Kendi idarî örgütlenmesini sağlayacak olan Hicaz buna istisnaydı. Son olarak, Türkiye, Mısır ve Kıbrıs meselelerini İngiltere'yle görüşmeye hazırdı." Paul C. Helmreich; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Çev.: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s.80-81

[295] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.91; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.324-325; İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.109-110; M.S Lazarev; **a.g.e**, s.163-164; Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, s.77-78. Yukarıda belirtilen bu görüşme ile ilgili temel kaynak İngiliz belgeleri arasında yer alan ve İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nden gönderilmiş olup 112204 numarada yer alan belge oluşturmaktadır. Yapılan bu görüşme ile ilgili detayların ve konuşmaların İngilizler tarafından elde edilmiş olması ayrıca dikkati çeken bir husustur. Bu görüşmenin konuşmalarının İngilizlerin eline nasıl geçtiği hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, bu husus, o dönemdeki İngiliz taraftarlığı veya etkinliğinin ne derecede olduğu hususunda bize yeterli bilgiyi vermektedir. Bu görüşme ile ilgili adı geçen belgenin Türkçe tercümesinin tamamı şu eserde yer almaktadır. Ahmet Mesut; **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958**, Doz Yayınları, İstanbul, 1992, s.75-77.

ve Kürdistan Teali Cemiyeti'nin faaliyetlerine bu nedenle göz yumulmuş, fakat başarılı olunamamıştır[296].

Kuruluş aşamasından sonraki dönemde, Kürdistan Teali Cemiyeti mensuplarının en fazla irtibatta bulunarak görüşmeler yaptıkları kesim İngilizler olmuştur. Zira İngiltere, savaşın galibi olan İtilaf devletleri arasında, Ortadoğu bölgesindeki en güçlü ülke konumundaydı. Bu nedenle savaş sonrasındaki oluşumun İngilizler tarafından şekillendirileceği, bundan dolayı da kendileri için İngilizlerin kurtarıcı güç konumunda olabileceğini düşünmekteydiler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kürtlerin yaşadıkları topraklar üzerinde bir Ermeni devletinin kurulması fikri, Kürtler için en kötü son olarak görülmekteydi. I. Dünya Savaşı sırasında, Ruslar ile birlikte hareket eden Ermeni çetelerinin Kürtlerin de yaşadıkları bölgelerde yaptıkları katliamlar hafızalarda derin izler bırakmış, bunun tekerrür etme olasılığı, Kürtler için en büyük korku haline gelmiştir.

Mütareke döneminde, gelecekteki yapının İngilizler tarafından şekillendirileceği düşüncesinde olan Kürdistan Teali Cemiyeti mensupları ile İngilizler arasındaki ilk görüşme, 2 Ocak 1919 tarihinde gerçekleşmiştir. Kürdistan Teali Cemiyeti içinde etkili olan şahıslardan; Bediüzzaman Said-i Kürdi, Mustafa Paşa, Emin Ali Bedirhan ve diğer bazı Kürt önde gelenleri, İngiltere Yüksek Komiseri'ni ziyaret ederek bazı isteklerde bulunmuşlardır. İsteklerden ilki; Sivas, Ankara, Adana, Konya, Halep illerindeki nüfusun bir kısmının, Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Musul'daki nüfusun ezici çoğunluğunun Kürt olduğu ileri sürülerek, bu illeri kapsayacak uygun yerde sınırları saptanan bur Kürdistan oluşturulması, bunun yanında, Osmanlı sınırları içinde bulunan veya ayrılan yerlerdeki azınlıklara verilen haklardan Kürtler de yararlanmalı ve Kürtlere İngiliz himayesi altında özerklik verilmelidir[297].

Ocak ayında yapılan bu ziyaretin ardından, Nisan ayının başlarında Kürdistan Teali Cemiyeti'ne mensup bazı kişiler başkanları olan Seyit Abdülkadir'in liderliğinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği Siyasi Memuru A.Ryan'ı ziyaret etmişlerdir. Yapılan bu ziyarette, özerk bir Kürdistan'ın kurulması ve Ermenilerin hakimiyeti

[296] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.93.
[297] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.69-70; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.308, 337.

altında yaşayamayacaklarını belirten heyet, Kürtler arasında meydana çıkan İngiliz aleyhtarı hareketlere karşı[298], İngilizlerin gönlünü kazanmaya çalışmışlardır[299].

İngilizler ile Kürdistan Teali Cemiyeti arasında ilişkiler karmaşasının yaşandığı bu dönemde, İngilizlerin bir diğer düşüncesi de, kendilerine taraftar olan bazı Kürt önde gelenleri, Kürtlerin yaşadıkları yerlere vali ve mutasarrıf olarak atamaktı. Bu düşünce ile Emin Ali Bedirhan'ı Diyarbakır Valiliği'ne, Hamdi Paşa'yı Onuncu Kolordu Komutanlığı'na ve bir başka Kürd'ün de Mardin Valiliği'ne atanması hususunda teşebbüse geçmişlerdir. Hatta atanması düşünülen kişilerden olan Emin Ali Bedirhan ve Seyit Abdülkadir, 16 Nisan 1919 tarihinde Nusaybin ve yöredeki aşiret reislerine telgraflar çekerek, Emin Ali Bedirhan'ın yakında Vali olarak yöreye geleceğini bildirmişlerdir. Ancak Osmanlı Hükümeti bu hususta çekincelerini belirtmiş olmalıdır ki, bu atamalar gerçekleşmemiştir[300].

İngilizler tarafından Kürdistan Teali Cemiyeti hakkındaki ilişkilerin sürdürüldüğü süreçte, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb, Lord Curzon'a 21 Mayıs 1919'da, Kürt hareketi ile ilgili olarak bir yazı göndermiştir. Gönderilen bu yazıda "*En önemli Kürt önderlerinden bazılarının Türklerle olan bağlarını kesinlikle koparmalarını sağlamak kolay olacaktır; yeter ki çıkarlarının Ermeni çıkarlarına kurban edildiği korkusundan kurtarılsınlar. Öte yandan, eğer İngiliz hükümetinden sempati görmezlerse, her yerde olay çıkarabilirler ya da Türk imparatorluğunu kurtarma savaşına katılabilirler*" demek suretiyle Kürt hareketini

---

[298] Musul, Süleymaniye ve çevresinde Nisan ayı başında meydana gelen İngiliz aleyhtarı hareketler ile ilgili olarak Mezopotamya Genelkurmayı'ndan İstanbul Yüksek Komiserliği'ne 9 Nisan 1919 tarihinde gönderilen gizli yazıda, Kürdistan Teali Cemiyeti'ne mensup bazı kişilerin, bölgede yaşayan aşiretleri İngiliz boyunduruğunu reddetmeye ve Türk hükümranlığı (koruması) altında bağımsızlıklarını ilan etmeye çağıran bir mektupla birlikte 25 Mart'ta Süleymaniye'ye gitmek üzere Musul'dan geçtikleri belirtilmekteydi. Bu hususla ilgili olarak, Seyit Abdülkadir ve Abdullah Cevdet'in bu mektupların yollanmasından sorumlu olduğu düşünülmüş olmalıdır ki, bu iki kişinin acilen İstanbul'dan uzaklaştırılmaları gerektiği bu yazıda belirtilmektedir. A.Mesut; **a.g.e.**, s.29.

[299] Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politikası I.Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayını,. Ankara, 1995, s.28; A.Mesut; **a.g.e.**, s 35; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.44, 45, 70. Yapılan bu ziyaret sırasında, gelen kişiler arasında Abdullah Cevdet ve Süleyman Nazif'in bulunmaması Calthorpe tarafından gönderilen 13 Nisan tarihli yazıda belirtilmiş ve bu husus önemli görülmüştür. A.Mesut; **a.g.e.**, s 35. Ayrıca bu ziyaret sırasında Seyit Abdülkadir, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin İngiliz aleyhtarı olmadığını, bunu ispatlamak için bir İngiliz subayı ile birlikte Güneydoğu Anadolu'ya bizzat gidebileceğini, hatta İngilizleri rahatlatmak için cemiyetin başkanlığından ayrılabileceğini belirtmiştir. Mim Kemal Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988, s.25.

[300] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.325.

Türklerden uzak tutarak kendi kontrolleri altında bulundurmak gerektiğini ifade etmiştir[301].

Yapılan bu görüşmeler ve yazışmalara rağmen Kürdistan Teali Cemiyeti üyelerinin çoğunluğu genel olarak İngilizlere hep kuşkuyla bakmışlar ve onların kendilerini tamamen gözden çıkarmalarını engellemek için büyük çaba harcamışlardır. Zira genel gidişata göre İngilizler Kürtlerin tümünü kapsayacak birleşik bir Kürdistan'ı hiçbir zaman düşünmemekteydiler. Bunun yanında Mayıs 1919'dan sonraki dönemde Anadolu'da yavaş yavaş gündeme gelmeye başlayan Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri de bu kişileri endişeye sevk etmekte ve İngiltere ile karşılıklı ilişkilerinin daha da sıkı bir hale gelmesini sağlamaktadır[302].

Kürdistan Teali Cemiyeti ile İngilizler arasındaki ilişkiler 1919 yılı yaz aylarında da devam etmiştir. Amiral Calthorpe'un 12 Temmuz 1919 tarihli yazısına göre, İngilizler ile Kürdistan Teali Cemiyeti arasında yapılan görüşmeler sonucunda, Yüzbaşı Noel ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gidecek kişiler tespit edilmiştir. Buna göre, bu kişiler Noel'den ayrı olarak bu bölgeye gidip, orada buluşacaklar ve aşiretler ile görüşmelerde bulunacaklardı[303].

Sivas Kongresi sırasında ortaya çıkan Ali Galip-Yüzbaşı Noel Olayı sonrasındaki dönemde, İngilizler ile Kürdistan Teali Cemiyeti arasındaki ilişkiler devam etmiştir. 9 Aralık 1918 tarihinde Amiral Sir F.de Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen bir yazıya göre, 8 Aralık tarihinde Seyit Abdülkadir İngiliz siyasi memurlarından Hohler'i ziyaret etmiştir. Bu yazıda, Kürtlerin bütün ümitlerini İngiliz Hükümeti'ne bağladığı belirtilmekte ve Kürtleri Mustafa Kemal hareketine karşı kullanmak için bazı güçlerin her parayı ödemeye razı oldukları belirtilmektedir[304].

---

[301] Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politikası I.Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayını,. Ankara, 1995, s.29; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.44.

[302] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.72-73.

[303] A.Mesut; **a.g.e.**, s.59.

[304] "*9 Aralık 1919*

Amiral Sir F.de Robeck'ten Lord Curzon'a

Mr. Hohler Kürt meselesi hakkında Kürt Başkanı olan Şeyh Sait Abdülkadir Paşa ile görüştü. Kürtler bütün ümitlerini İngiliz Hükümeti'ne bağlamışlar. Bu ara Mustafa Kemal gittikçe tehlikeli olmaya başlıyor. Kuvvetler Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı kullanmak için her parayı ödemeye

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin başkanı ile İngilizler arasındaki ilişkiler 1920 yılı içerisinde de devam etmiştir. Amiral de Robeck'in 27 Şubat 1920 tarihinde gönderdiği bir telgrafta, Seyit Abdülkadir'in İngiliz himayesinde yöneteceği bir birleşik Kürdistan'dan yana olduğu, ancak Türk egemenliğine de karşı olmadığı belirtilmektedir. Buna ilave olarak, Seyit Abdülkadir'in Kafkaslarda beliren Bolşevik tehlikesine karşı Kürtlerin kullanılabileceğini belirttiği de ifade edilmektedir. En son olarak da "*... belli durumlarda Abdülkadir'in halen bizim tarafımıza yararlı olabileceğini düşünmekteyim*" demek suretiyle Seyit Abdülkadir'den faydalanmak gerektiği belirtilmektedir[305].

Amiral de Robeck, 2 Mart 1920 tarihinde gönderdiği bir diğer telgrafta ise, Seyit Abdülkadir'in 8 Aralık'ta Hohler'e yaptığı ziyaretten sonra ilk olarak 21 Şubat'ta İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe gelerek kendisi ile görüştüğünü belirtmektedir. Robeck'in belirttiğine göre, bu görüşmede Seyit Abdülkadir, tüm Kürdistan'ın rızasını alabilecek kişinin bizzat kendisi olduğunu ve "*... Türk milliyetçilerinin etkinliklerini önlemek ve bir Bolşevik ilerlemesini durdurmak için kendisinin ve halkının faydalı kılınmasını istirham ...*" etmiştir[306].

İngilizler ile Kürdistan Teali Cemiyeti arasındaki ilişkiler bundan sonraki dönemde de belirli oranda devam etmişse de, bu dönemde cemiyet içinde ortaya çıkan bölünme sonrasında, bu cemiyetin etkinliği gittikçe azalmıştır.

Kürdistan Teali Cemiyeti mensuplarının görüşmelerde bulundukları bir diğer devlet de Amerika Birleşik Devletleri'dir. I. Dünya Savaşı'nın sona erdirilmesinde etkin bir gücü olan bu devlet, savaş sırasında Wilson Prensipleri olarak bilinen ve ulusların kaderlerini belirleme hakları olduğu temelinde şekillendirilen bir beyanname yayınlamıştı. Savaş sonrası dönemde, İstanbul'daki Kürdistan Teali Cemiyeti ileri gelenleri, ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkından kendilerinin de faydalanması

---

hazırlardır." Erol Ulubelen; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2005, s.198.

305 A.Mesut; **a.g.e.**, s.115.

306 A.Mesut; **a.g.e.**, s.119. Seyit Abdülkadir'in Robeck ile yaptığı bu görüşmeden bir ay kadar sonrasına ait olan ve Amiral Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen bir yazıda şu ifadeler yer almaktadır: "*İstanbul'daki Kürt Kulübü Başkanı Seyit Abdülkadir ve Paris'teki Kürt delegesi Şerif Paşa emrimizdedir*". E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.247.

prensibinden Kürtlerin de faydalanması gerektiğini düşünerek bu dönemde İstanbul'da bulunan Amerikan temsilcileri ile görüşmelerde bulunmuşlardır[307].

Amerikalılar ile Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri arasında 4 Ağustos 1919 tarihinde bir görüşme gerçekleşmiştir. Kürdistan Teali Cemiyeti başkanı Seyit Abdülkadir'in liderliğinde Emin Ali Bedirhan, Bedüizzaman Said-î Kürdi ve Dr. Şükrü Mehmet Sekban'ın katıldığı bu görüşmede, kurulması istenen Kürdistan ve Ermenistan üzerinde görüşmelerde bulunulmuştur. Bu görüşme sırasında Kürtlerin yaşadıkları yerlerde Ermenistan'ın kurulması gündeme geldiği zaman, hazır bulunanlardan Bedüizzaman Said-i Kürdi "*Kürdistan eğer deniz sahilinde olsaydı dritnautlarınız ile belki bu kararı tatbik edebilirdiniz,. fakat Kürdistan dağlarına dritnautlarınız çıkamaz. Bu kararınız da tatbik edilemez*" diyerek, Ermenistan'ın kurulmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir[308].

Kuruluş aşamasından sonraki dönemde Kürdistan Teali Cemiyeti üyelerinin görüşmelerde bulundukları ve gelecek için yardım talebinde bulundukları ülkelerden birisi de Fransa'dır. Sykes-Picot Antlaşması'na göre Musul da dahil olmak üzere Kürtlerin yaşadıkları yerlerin Fransızlara verilmiş olması Kürtlerin Fransa'ya bakışlarını önemli oranda etkilemektedir. Kürtlerin yaşadıkları yerlerde bulunan Hıristiyan Nasturi ve Ermenilerin hamisi olarak görünen Fransızların idaresine girmekten çekinen Kürtler, I. Dünya Savaşı sırasında Ermeniler ile aralarındaki karşılıklı çatışmaların, Ermenileri koruyan Fransızlar tarafından aleyhlerinde kullanılmasından çekinmişlerdir[309].

Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre sonra, İngiliz himayesinde bir Kürt devletinin kurulması hususunda çalışma yapan İngilizler, bu hususla ilgili olarak temsilcileri olan Mark Sykes aracılığı ile Fransızların görüşünü almak istemişlerdir. Bu amaçla Sykes, Fransız temsilcisi Georges Picot ile görüşmüştür. Bu görüşmede Picot,

---

[307] Savaş sonrası dönemde Osmanlı topraklarının geleceği amacıyla araştırmalar yapan Amerikalılar tarafından oluşturulan ve King- Craine Komisyonu olarak adlandırılıp, resmi adı "*Türkiye Mandaları Üzerinde Uluslararası Komisyonun Amerikan Seksiyonu*" olan komisyon, 10 Haziran-23 Temmuz tarihlerinde Osmanlı toprakları üzerinde inceleme gezisinde bulunmuşlardır. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.139.
[308] İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.149; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.327-328; **http://german.rizgari.com/modules.php?name=News&file=article&sid=177**
[309] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.90.

böyle bir devletin Fransız çıkarlarına ters düşeceğini ve kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir[310].

Fransızların kesin olarak bir Kürt devletine karşı olmalarına rağmen, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin başkanı olan Seyit Abdülkadir, 1919 yılı içerisinde İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'ne başvurarak, gelecekte kurulması düşünülen Kürdistan'ın ekonomik olarak yaşayabilmesi için Akdeniz'e çıkışının olması gerektiğini belirmiştir. Kurulması düşünülen Kürdistan ile Akdeniz arasındaki bölge Fransa hakimiyetinde kalacağından, bu bölgeden belli bir kısmın Fransızlar tarafından kendilerine verilmesini istemiştir[311].

Fransa açısından kurulacak olan Kürt devleti, Ortadoğu bölgesinde Fransız çıkarlarına karşı olacaktır. Bu nedenden ötürü, Fransa'nın çıkar alanları ve hakimiyet sahasındaki bölgede herhangi bir Kürt oluşumuna izin vermek mümkün değildir. Bu nedenden ötürü Fransızlar, kurulması düşünülen Kürt devletinin, Fransa'nın hakim olacağı sahalar olan Suriye ve Fırat Nehri'nin batı yakasını kapsamasına kesinlikle karşı çıkmışlar, bu alan dışında kurulacak olan bir Kürt devletini kabul edebileceklerini belirtmişlerdir[312].

Fransızların kendi hakimiyetleri altında bulunan yerlerde bir Kürt devleti kurulmasına karşı olmasına rağmen, bazı Kürt ileri gelenleri Fransa'dan bu hususta yardım talep etmeye devam etmişlerdir. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin başkan yardımcılığı da yapan Emin Ali Bedirhan, 16 Haziran 1920 yılında Fransız Yüksek Komiserliği'ne başvuruda bulunarak kendilerine yardım edilmesini talep etmiştir. Bu başvuruda Emin Ali Bedirhan, barış görüşmeleri sırasında Fransa'ya verilmesi

[310] A.Mesut; **a.g.e.**, s.23. Bu görüşmede gündeme gelen İngiliz himayesinde bir Kürt devletinin kurulması ile ilgili olarak Georges PİCOT, 12 Ocak 1919 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporunda "*Otonom Kürt Emirliği en kesin çıkarlarımıza ters düşmektedir*" demektedir. Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, Nujen Yayınları, İstanbul, 1996, s.70.

[311] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.74. Paris'te yapılan barış görüşmelerinde Kürtlerin temsilcisi olarak ortaya çıkan Şerif Paşa da, Fransa'nın mandası altında otonom bir Kürdistan kurulması için Fransızlarla görüşmelerde bulunmuştur. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.302.

[312] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.95.

düşünülen yerlerde Bedirhan ailesinin büyük bir etkisinin bulunduğu, bu etkinin Fransız hükümeti tarafından kullanılmasının yerinde olacağını belirtmiştir[313].

3.3-Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Bölünmesi ve Sonu

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonraki süreçte, Kürtlerin haklarının korunması ve mümkün olduğunca iyi temsil edilebilmeleri için kurulduğu belirtilen Kürdistan Teali Cemiyeti, bu süreç içerisinde yeterli bir varlık gösterememiştir. I. Dünya Savaşı'nın galipleri olan İtilaf güçlerinden medet umar bir görüntü çizen bu cemiyetin faaliyetleri karmaşık ilişkiler yumağı haline gelmiştir[314]. Bunun yanında bu cemiyetin üyeleri arasında da yeterli bir fikir birliği bulunmamakta, hizipler arası savaş kendini göstermektedir. Kürt aristokrat aileleri arasında yeterli bir işbirliğinin olmaması ve birbirleri ile rekabet halinde bulunmaları da ayrı bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rekabette en ileri gidenler olarak görülen Bedirhan ailesi mensupları ile Seyit Abdülkadir arasında büyük bir uzlaşmazlık ortaya çıkmaktaydı

Türk karşıtı bir konum sergileyen Bedirhan ailesine rağmen, Seyit Abdülkadir belirli bir Türk taraftarlığı göstermektedir. Günümüz Kürtçüleri tarafından "*Türk ajanı*"[315] olarak vasıflandırılan Seyit Abdülkadir, Mondros sonrasındaki dönemde işgal altına giren ve zor durumda bulunan Türkleri terk etmek istememiş[316], bunun yanında oyalama stratejisi izleyen İngilizler başta olmak üzere, diğer İtilaf güçlerinden de

---

[313] Yapılan bu başvuru ile ilgili geniş değerlendirme ve belgeler için şu esere bakılabilir. Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, Nujen Yayınları, İstanbul, 1996, s.40-42, 149-151.

[314] Kürdistan Teali Cemiyeti içerisindeki görüş ayrılıklarından birisini de Alevi Kürtler oluşturmaktadır. Çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu Kürtler içerisinde, Alevilere karşı çekinceler bulunmaktadır.Böylesi bir ortamda, Dersim kökenli olup Kürdistan Teali Cemiyeti üyelerinden olan Nuri Dersimi, 1919 yılında cemiyetin bir toplantısı sırasında Sünni ve Alevi Kürtlerin işbirliğini savunarak, bu ayrımın ortadan kaldırılmasını, bu ayrımın Türk hükümeti tarafından kullanılmasının önüne geçilmesini istemiştir. Hans-Lukas KİESER; "Kemalist Türk Milliyetçiliğine Karşı Alevi Kürtler, Dersim Aleviliği ve Mustafa Kemal'e Karşı I. Kürt Ayaklanması'ndaki Rolü (Koçgiri, 1919-1921)", **http://www.dersim.biz/html/arastirmalar2.html**.

[315] "Koçgiri İstiklal Savaşı", **http://www.zazaki.org/modules.php?name=Content&pa=printpage&pid=12**.

[316] Seyit Abdülkadir bu dönem içerisinde, "... *Türklerin şu düşkün zamanında onlara darbe indirmekliğimiz Kürtlük şiarına yakışmaz* ..." diyerek Türklere karşı mücadele edilmesine karşı çıkarak, İstanbul hükümetinin bir Kürdistan kurmayı vaat ettiğini, bunun ancak Türklerin içinde bulundukları savaştan tam olarak çıkmasından sonra mümkün olduğunu söylemiştir. Bunun yanında Seyit Abdülkadir'in, Türklerin bu vaatlerinden geri döndüğü taktirde "*...Kürt milletinin bazu kuvveti ile hakkını almaya muktedir olduğunu* ..." söylediği bazı kaynaklarda yer almaktadır. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.330; İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.190; "Koçgiri İstiklal Savaşı", **http://www.zazaki.org/modules.php?name=Content&pa=printpage&pid=12**.

çekinerek, açık bir Türk aleyhtarı konum sergilemekten kaçınmıştır. Bu ise, radikal Kürt istemlerinde bulunan ve Türklere karşı açık cephe almak isteyen grupların tepkisine neden olmuştur[317].

Böylesi bir ortam içerisinde, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin pasif kaldığını düşünen bazı Kürtler, Aralık 1919'da Kürt Milli Fırkası adıyla bir parti kurmuşlardır. Bu partinin etkinliği fazla olmamışsa da, 1920 yılında Kürdistan Teali Cemiyeti'nin ikiye bölünmesinde belirli bir etki olarak ortaya çıkmıştır.1920 yılının başlarında Kürdistan Teali Cemiyeti içerisindeki görüş ayrılıkları ileri bir safhaya gelmiştir. Bu dönemde Türk yanlısı olarak görülen Seyit Abdülkadir'i başkanlıktan düşüremeyen Bedirhaniler ve bunlarla birlikte hareket edenler Mayıs ayı içerisinde bu cemiyetten istifa ederek yeni bir oluşuma gitme kararı vermişlerdir. Bedirhan ailesinin önderliğinde harekete geçen bu gurup, 10 Mayıs 1920'de "*Kürt Teşkilat-ı İctimaiyye Cemiyeti*" adında bir cemiyet kurmuşlardır[318].

Kurucularının önemli bir kısmının Bedirhan ailesi ve Baban ailesinin oluşturduğu Kürt Teşkilat-ı İctimaiyye Cemiyeti'nin tespit edilebilen kurucuları şunlardır: Emin Ali Bedirhan[319], Ferit Bedirhan, Şükrü Baban, Fuat Baban, Hikmet Baban, Abdullah Cevdet, Şükrü Mehmet Sekban, Bitlisli Kemal Feyzi, Cemilpaşazade Ekrem, Kerküklü Necmeddin Hüseyin, Mevlanzade Rıfat ve Memduh Selim[320]. Mayıs 1920'de kurulan Kürt Teşkilat-ı İctimaiyye Cemiyeti'ne kısa bir süre sonra Kürt Milli Fırkası ile Hevi Kürt Talebe Cemiyeti mensupları da katılmışlardır[321].

Kürt Teşkilat-ı İctimaiyye Cemiyeti'ne olan bu katılımların ardından, Jin Dergisi kadroları da bu cemiyet ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Birlikte hareket etme

---

[317] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.307, 334; H.Yıldız; **a.g.e.**, s.29-30.

[318] Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986, s.76; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.88, 94; İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.192-195; Selahattin Çetiner; "Kürtlerin Siyasi ve İdeolojik Kürtçülük Faaliyetleri", **http://www.mudafaai-hukuk.com.tr/test/TEROR_DOSYASI/scetiner_2.htm**.

[319] Türk düşmanlığı ile nam salan bu kişinin, Seyit Abdülkadir'e göre bu dönemde "*Kürdistan muhtariyete kavuştuğu zaman bile Türklerle birleşmek istemediğini ve Ermenilerle birleşiriz, Türklerle birleşmeyiz ...*" şeklinde tavır sergilediği ifade edilmektedir. Mahmut Çetin; **İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart-Kurt Sesleri**, Biyografi.net, İstanbul, 2005, s.67.

[320] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.334; İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.196-197.

[321] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.94.

kararının ardından bu dergi, günlük gazete halini alarak, bu cemiyetin yayın organı şeklinde çıkmaya başlamıştır[322].

Kürdistan'ın bağımsızlığından yana olan Kürt Teşkilat-ı İctimaiyye Cemiyeti mensupları, kendilerince ilk kez Kürt ulusal bayrağının renk ve biçimini tespit ederek ilan etmişlerdir. Buna göre; yukarıda kırmızı, ortada beyaz ve üzerinde güneş, altta yeşil renkli bayrak Kürtlerin bayrağı olacaktır. Kürdistan'ın kurulması için aktif bir çalışma yöntemi uygulanması düşüncesinde olan bu cemiyet ileri gelenleri, 1921 yılında Cemilpaşazade Ekrem ile Müküslü Hamza'yı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne, Halil Rami Bedirhan, Mustafa Paşa Yemlüki, Bitlisli Kemal Fevzi ve Mevlanzade Rıfat'ı da Musul ve Süleymaniye'ye gönderdi. Bu son gönderilenlerden Iraklı Mustafa Yemlüki oraya varabilmiştir[323].

Kendi içerisinde fikir ayrılıkları ve bölünmeler sonrasında Kürdistan Teali Cemiyeti'nin etkinliği giderek azalmıştır. Bu arada Osmanlı hükümetleri de bu cemiyetin faaliyetlerinden belirli oranda rahatsız olmaktadır. Bu cümleden olmak üzere, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bu cemiyet ve faaliyetleri gündeme gelmiş, belirli tartışmalara neden olmuştur[324]. Bu cemiyetin etkinliğini büyük oranda yitirmesinin sonrasında, 11 Ekim 1920'de dönemin Osmanlı hükümeti, bu cemiyetin kapatılması hususunda bir karar almışsa da bu karar uygulanmamıştır. 1922 yılına kadar belirli oranda faaliyetlerini yürüten bu cemiyetin varlığı bu dönemden sonra sona ermiştir[325].

4-Mondros Mütarekesi'nin İmzalanmasından Sonraki Dönemde Ermeniler ve Kürtler Arasındaki Görüşmeler ve Diyalog Çalışmaları

I. Dünya Savaşı'nın sonrasındaki dönemde ortaya çıkan Kürt devleti kurulması planları içerisinde, bu planları yapanların karşılaştıkları en önemli problemlerin başında, kurulması düşünülen Kürt devletinin sınırlarıyla, yine bu bölgede kurulacak olan

---

[322] Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** s.168. Naci Kutlay ise, Jin gazetesi ile Jin dergisinin ayrı ayrı yayınlandığını ve gazetenin haftalık olduğunu belirtmektedir. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.298.

[323] Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği**, s.168; Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, s.52, 76; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.334; İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.202-203.

[324] Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki bu tartışmalar ile ilgili olarak İsmail Göldaş'ın eserinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.208-2213.

[325] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.95; İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.227-228.

Ermeni devletinin sınırlarının kesişmesi ve bu topraklarda yaşayan Müslüman Kürtler ile Hıristiyan Ermeniler arasındaki çatışmalar sonucunda ortaya çıkan düşmanlıktır. Bu problem, İtilaf güçlerinin büyük bir mesai harcamasına neden olmuş ve bu sorunla ilgili bazı çalışmalarda ve arabuluculuklarda bulunmuşlardır.

İtilaf devletlerinin bu husustaki meşguliyeti, I. Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinden itibaren başlamıştır. Savaş sonrasında oluşturmak istedikleri sistem içerisinde böylesi bir problemle karşılaşacaklarını bildiklerinden ötür, bazı projeler üretme yoluna gitmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere, I. Dünya Savaşı'nın daha ilk safhalarında, savaştan önceki dönemde Fransa'nın Van Konsolosu olan M.Zarecki, 11 Ocak 1915'te Fransız Dışişleri Bakanlığı'na bu hususla ilgili bir rapor vermiştir. Bu raporda, Ermenilerin Kürtlerle akraba, hatta aynı ırka bağlı oldukları savunularak, savaş sonrasındaki dönemde Kürt-Ermeni birleşik otonom idaresinin Fransızlar tarafından tesis edilmesi tavsiye edilmiştir[326].

Ermeniler ile Kürtler arasında işbirliği ve ortak hareket etme planları savaşın müteakip dönemlerinde de devam etmiştir. Savaş sırasında Doğu Anadolu bölgesini işgal eden Ruslar ve bunlarla birlikte hareket eden Ermeniler, anılan dönemde katlettikleri yüzbinlerce Müslüman Kürt'ün kanları kurumadan, Kürtleri kendi taraflarına çekmek için teşebbüste bulunmuşlardır. Erzincan'a kadar ilerleyen Rus ve Ermeni kuvvetleri, bu bölgede bulunan Dersim aşiretleri ile görüşerek, savaş sonrasında Kürtler ile Ermeniler arasında işbirliği imkanları aramaya çalışmışlardır. 1917 yılından sonraki dönemde de Ermeniler ile Dersim aşiretleri arasında devam eden bu görüşmeler, Dersim aşiretlerinin ileri gelenlerinden olan Alişer'in çekingen davranması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır[327].

Kürtler ile Ermeniler arasında işbirliği arayışları 1918 yılı başlarında yeniden gündeme gelmiştir. Daha önceki dönemlerde İngilizler ve Ruslar ile görüşmelerde bulunan ve Rus işgali sırasında Ruslar tarafından Erzurum Valisi olarak atanan, Bedirhan Bey'in oğlu Kamil Bey,Ermeniler ile Kürtler arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır. Fransa'nın Kafkasya Askeri Ataşesi Albay Chardigny'nin aracılığıyla 28

---

[326] Şükrü Kaya Seferoğlu; **Milli Mücadele Yıllarında Kürt "Türk"-Ermeni İlişkileri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1990, s.18-19.
[327] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.31-32.

Ocak 1918'de Tiflis'te, Ermeni Milli Komitesi Başkanı Aharonyan ile Kamil Bey görüşerek, Kürtler ile Ermenilerin ortak hareket etmeleri ve Türklere karşı birlik oluşturmaları hususunda bir anlaşma imzalamışlardır[328].

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonraki dönemde, Musul ve çevresini işgal eden İngilizler, bu bölgeyi kalıcı olarak ellerinde tutabilmek amacıyla yeni stratejiler geliştirme yoluna gitmişlerdir. Sykes-Picot antlaşması ile Fransızlara verilen bu bölgenin kendi ellerinde kalabilmesi için anılan bölgede kendilerine taraftar kazanmak ve Fransız etkisini mümkün mertebe yok edebilmek için bölgede yaşayan Kürtler üzerinde etkin bir politika izlemeye çalışmışlardır. Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Hıristiyanların tarihî hamisi olarak ün salmış olan Fransızların bu ünü, İngilizlerin işini kolaylaştırmıştır. Hıristiyan Ermeniler ve Nasturiler ile Kürtler arasında özellikle savaş yıllarında artan düşmanlık bu yönden İngilizlerin işini kolaylaştırmaktadır. Ancak, Avrupa ve Amerika kamuoyunda savaşın en önemli mağdurları ve mazlum toplumu olarak görülen Ermenilerin istekleri de göz ardı edilemeyecek bir durumdadır. Bu nedenden dolayı İngilizler, Kürtler ile olan ilişkilerinde Ermenilerin hamisi olmadıklarını, bu görevi Fransız ve Amerikalıların yaptıklarını belirterek Kürtleri kendi taraflarında tutmaya çalışmışlardır[329].

Bölgedeki sorunları kendi lehine sonuçlandıracak, yeni stratejiler geliştiren İngilizlerin bu dönemde elbette kendi içlerinde de bir takım çıkmazları bulunmaktadır. İngilizler, kendi müstemlekelerinde yaşayan önemli miktardaki Müslüman nüfus ile gelecekte idare etmeye talip oldukları Ortadoğu bölgesinin hemen hemen tamamına yakınını oluşturan Müslüman nüfusa karşılık, kendi ülkelerinde ve Avrupa'da oluşmuş olan mağdur ve mazlum Ermeni halkının çektikleri acıların savaş sonrasında onlar için oluşturulacak bir devlet ile giderilmesi düşüncesine de kayıtsız kalamamışlardır. Savaş sonrasındaki dönemde Ortadoğu'ya şekil vermeye çalışan İngilizler, Ermeniler ile Kürtler arasındaki bu ihtilafların giderilmesi ve kurulması düşünülen Kürt devleti hususunda yeni projeler üretmeye başlamıştır. Bu cümleden olmak üzere, İngiliz hakimiyeti altında bulunacak olan Musul ve çevresindeki bölge dışında, Ermeni

---

[328] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.304.
[329] M.S Lazarev; **a.g.e**, s.107.

istemlerinin de olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için ortak Kürt-Ermeni birlikteliği düşüncesinin ortaya çıkarılmasında İngilizler önayak olmuşlardır.[330]

Savaş sonrasındaki dönemdeki yeni stratejisini Irak ile Musul ve çevresinin hakimiyeti üzerinde kuran İngilizler, hem Kürtleri hem de Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanma yoluna gitmişlerdir[331]. Bu bölgelerde yaşayan Kürtlerin Ermeniler ve diğer Hıristiyan guruplara karşı olan tepkilerini azaltmak amacıyla Kürtler ile Ermenilerin ortak hareket etmeleri düşüncesini Ermeni liderlere açarak, Ermenilerin Kürtler ile birlikte hareket etmesi halinde isteklerine daha kolay ulaşacakları düşüncesini işlemeye başlamışlardır[332]. İngilizlerin bu düşüncelerini Suriye üzerinde hakimiyet kuracak olan Fransızların da desteklemesi sonucunda, Ermeni liderler arasında Kürtler ile birlikte hareket etme ve ortak çalışma düşüncesi gelişmeye başlamıştır[333].

Kürtler ile Ermeniler arasındaki ihtilafın giderilmesi yolunda çalışmalar yürüten İngilizler, I. Dünya Savaşı sırasındaki tehcir olayı ile ilgili Kürtlerin suçsuz oldukları

---

[330] E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.42; M.S Lazarev; **a.g.e**, s.72. I.Dünya Savaşı'nın sonrasında İngiliz ilerlemelerine karşı konulmak amacıyla, Türkler tarafından gündemde tutulan ve İngiliz aleyhtarlığının ön önemli sloganı olarak kullanılan, İngilizlerin Hıristiyan Ermeni ve Nasturileri koruyarak Kürtleri bunların idaresine verecekleri propagandasına karşılık, İngilizler mümkün mertebe Kürtleri gücendirmeyecek ve bu propagandayı başarıya ulaştırmayacak şekilde hareket etmeye çalışmışlardır. Bu yöndeki İngiliz siyaseti içerisinde, 12 Mayıs 1919'da A.Wilson Kürtler karşısında Hıristiyan azınlıklara küçük bir üstünlük bile verilmemesini önermiş ve yaptığı açıklama ile Kürtlerin yaşadıkları yerlerin Ermenilerin taleplerinden uzak tutulacaklarını ifade etmiştir. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.70, 105.

[331] 27 Ağustos 1919 tarihinde Mr.Hohler'den Mr.C.Kerr'e gönderildiği belirtilen bir İngiliz belgesinde şu ifadeler yer almaktadır: "*Kürtlerin ve Ermenilerin durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürt sorununa verdiğimiz önem Mezopotamya bakımındandır*". E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.188.

[332] Paris'te yapılan barış görüşmelerinin başlangıcında, Ermeni delegasyonu Başkanı Bogos Nubar Paşa, Ermeni isteklerini açıklayan bir bildirgeyi 12 Şubat 1919 tarihinde bu görüşmelere katılan ülkelerin temsilcilerine sunmuştur. Bu bildirgeye göre, Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında uzanan dev bir Ermeni devleti kurulmalı, bu dönemde oluşan Ermenistan Cumhuriyeti'yle Dicle'nin güneyinde ve Ordu-Sivas hattının batısında kalan topraklar hariç Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas ve Erzurum bu devletin sınırları içinde bulunacaktı. İskenderun dahil bütün Kilikya da talep edilen topraklar arasındaydı. Paul C. Helmreich; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Çev.: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s.35; Garo Sasuni; **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri**, Med Yayınları, İstanbul, 1992, s.258-259. Bunun yanında, etkinlikleri fazla olmamakla birlikte Nasturi-Keldani temsilcileri de bağımsız bir "*Nasturi-Keldani Devleti*" için Musul, Urmiye, Diyarbakır ve Urfa'yı da içine alan, batıda Fırat, kuzeyde Van Gölü'nün güneyi, güneyde de Bağdat'ın kuzeyiyle sınırlı toprakları istemekteydi. E.Kurubaş; **a.g.e.**, s.81.

[333] Şükrü Kaya Seferoğlu; **Milli Mücadele Yıllarında Kürt "Türk"-Ermeni İlişkileri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1990, s.19-20. İngiliz ve Fransızların bu isteklerine rağmen Kürtler arasında Ermeni aleyhtarı tutum devam etmekteydi. Nisan 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği Siyasi Memuru A.Ryan'ı ziyaret eden Seyit Abdülkadir, kendilerinin bir Ermeni idaresini asla kabul etmeyeceklerini ve bu konuda güvence verilmediği takdirde Türklerle işbirliği yapabileceklerini belirtmiştir. A.Mesut; **a.g.e.**, s.35; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.45.

yönünde çalışmalar da yürütmüşlerdir. Bu bağlamda, Halep'te bulunan bir İngiliz generali, yayımladığı bir beyannameyle "*Kürtler, Ermeni tehcirinden ve katillerinden sorumlu değildir. Çünkü bu cinayetleri Kürtler yapmamıştır. Bundan Türk İttihat ve Terakki Fırkası sorumludur...*" demek suretiyle hem Kürtler ile Ermeniler arasındaki ihtilafları çözmeye, hem de Türkler ile Kürtler arasın ayrılık tohumları ekmeye çalışmıştır[334].

İngilizler, Kürtler ile Ermeniler arasındaki ilişkileri iyileştirme yolunda faaliyet gösterirlerken, bir yandan da gelecekte kurulacak olan Kürt ve Ermeni devletleri için projeler üretmeye çalışmışlardır. Bu amaçla Ağustos ayının sonları ile Eylül ayının başlarında düzenlenen "*Ortadoğu Meseleleri Üzerinde Şubeler Arası Konferans*"ta bu husus tartışılmış ve yeni projeler ortaya atılmıştır[335]. Bu konferansın ardından İngiliz uzmanları Kürtler ile Ermeniler arasındaki ihtilafın çözümü için kafa yormaya devam etmişlerdir. Kürtler arasındaki Ermeni korkusu ve aleyhtarlığının, Anadolu'da başlayan Mustafa Kemal hareketinin Kürtler tarafından destekleneceği korkusuna kapılan İngilizler, Kürtlerin "... *en azından geçici olarak bile olsa Ermenilerle birleşmeye ikna* ..." edilmeleri için çaba sarf edilmesini istemişlerdir[336].

İngilizlerin böylesine kafa yordukları ve geleceğe yönelik endişelerine neden olan bu meselede, 1919 yılının ortalarından itibaren belirli bir ilerleme sağlanmıştır. Bu tarihlerde, Paris'teki barış görüşmelerinde Kürtleri temsil ettiğini iddia eden Şerif Paşa ile Ermeni Delegasyonu Başkanı Bogos Nubar arasında bir yakınlaşma başlamış ve İngilizleri az da olsa oranda rahatlatmıştır[337].

---

[334] Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği**, s.129. İngilizlerin yaptıkları bu faaliyetlere rağmen, Kürt halkı arasında Ermeniler karşı tepkisel hareket devam etmiştir. Zira, Kürtler arasında, Ermenilerin Rus işgalciler ile birlikte hareket ederek yüzbinlerce Kürtün ölümüne sebep olduğunu unutanlar çok azdır. Bu nedenle Kürtlerin çoğunluğu bu propagandalara kulak asmayarak, Ermeniler ve diğer işgalci güçlere karşı Türkler ile birlikte hareket etmişlerdir. R.Olson; **a.g.e.**, s.47.

[335] Bu konferanstaki görüşmeler ve önerilen projeler ile ilgili olarak bir gizli yazı, 6 Eylül 1919'da Londra'ya gönderilmiştir. A.Mesut; **a.g.e.**, s.83-90

[336] A.Mesut; **a.g.e.**, s.99. Kürtlerin Türkler ile birlikte hareket etmesi hususu, bu dönemdeki İngilizlerin en büyük endişesidir. Amiral Sir A.Cathorpe'den Lord Curzon'a gönderilen 29 Temmuz 1919 tarihli bir yazıda "*Sulh şartları Müslümanların çok aleyhine ve Hıristiyanların çok lehine olması üstelik Büyük Ermenistan hakkındaki söylentiler, Kürtleri Türklerin yanına itiyor*" denilmekte ve bu duruma karşı İngilizlerin güç duruma düştükleri ifade edilmektedir. E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.186.

[337] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.84.

İngilizleri çıkmazdan kurtaracak bir çözüm olarak görülen bu yakınlaşmanın sonucunda, 20 Kasım 1919'da Kürtler adına Şerif Paşa, Ermeniler adına Bogos Nubar ve Ermeni Cumhuriyeti adına Dr. Ohoncanyan'ın imzalarını taşıyan bir uzlaşma önerisini barış konferansına sunmuşlardır. Sunulan bu öneride, aynı kökten gelen ve ortak çıkarları bulunan Kürtler ve Ermenilerin, aynı devletin mandası altında ve birleşik bağımsız bir Ermenistan ve bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasını, azınlık haklarına saygı gösterilmesi ve iki devlet arasındaki sınırın barış konferansında çizilmesini kabul ettikleri belirtilmiştir[338].

Ermeniler ile Kürtler arasında Paris'te varılan bu uzlaşmaya en fazla sevinen taraf şüphesiz ki İngilizler olmalıdır[339]. Uzlaşma haberinin Londra'ya ulaşmasının ardından,

---

[338] Sina Akşin; **İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920), II. Cilt**, Cem Yayınları, İstanbul, 1992, s.112; H.Yıldız; **a.g.e.**, s.37.

"*20 Kasım 1919-Paris*

Büyük Barış Konferansına,

Bay Başkan,

Bizler, aşağıda imzası bulunanlar, Ermeni ve Kürt uluslarının temsilcileri, Büyük Barış Konferansı'na, iki ulusun da aynı Ari kavimden ve çıkarlarının da aynı olduğunu ve aynı amacı, yani kendi bağımsızlıkları amacını güttüklerini belirtmekten şeref duyarız. Özellikle Ermeniler insafsız Osmanlı idaresinden kurtulmak çabasındaydılar ve genellikle hem Ermeniler ve hem de Kürtler her iki ulusa da facialar getiren İttihat ve Terakki Komitesi'nin resmi veya garı resmi kabinelerinin boyunduruğundan kurtulmayı zorunlu bulmaktadırlar.

Şu halde Barış Konferansı'ndan, aramızda tam anlaşmaya varmış olarak beraberce sizden, ulusların hakları prensibine uygun olarak Birleşik Bağımsız Ermenistan ve Bağımsız bir Kürdistan'ın yaratılmasını, kurulacak olan bu devletlerin halklarımızın istekleri gözönüne alınarak büyük devletler yardımını alabilmesinin teminini, bu konuda karara varılmasını ve de ülkemizin tekrar gelişmesi süresinde bu devletlerin gerekli olan ekonomik ve teknik yardımlarını rica ederiz.

Delegasyonlarımız tarafından sizlere sırayla raporlar şeklinde sunulan aramızdaki anlaşmazlık konusu olan topraklara gelince, açık bir şekilde sizleri temin ederiz ki bunların çözüme bağlanmasını Barış Toplantısı'nın kararlarına bırakıyoruz. Çünkü, verilecek kararın adaletli bir şekilde verileceğine eminiz.

Aynı zamanda her iki devletimizin de içinde yaşayan azınlıkların hukuki haklarına saygı göstermek konusunda tam bir birlik içinde olduğumuzu da bildiririz.

İmzalar

Bogos Nubar — *Dr.H.Ohancanyan*

(Ermeni Milli Delegasyonu Başkanı) — *(Ermenistan Cumhuriyeti Delegasyon Başkan Vekili)*

Şerif Paşa

(Kürt Milli Delegasyonu Başkanı)".

N.Kutlay; **a.g.e.**, s.305-306.

[339] İngilizler arasında büyük bir sevinç ve mutluluk olmasına rağmen, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb, 8 Ocak 1920 tarihli yazısında Şerif Paşanın çok uzun süredir Avrupa'da oturduğu ve ülkesinden kopuk olduğu için Kürtler adına konuşacak durumda olmadığını belirtmiştir. Sina Akşin; **İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920), II. Cilt**, Cem Yayınları, İstanbul, 1992, s.113. Benzeri durum Ermenilerin temsilcisi Bogos Nubar için de geçerlidir. Amerikalı General Harbord, Bogos Nubar ile yaptığı görüşme sırasında, bu kişiye sorduğu "*Ermenistan'da son ne zaman bulundunuz?*" sorusuna "*hiç Ermenistan'da bulunmadığı*" cevabını alması General Harbord'u bayağı şaşırtmıştır. Zira barış görüşmelerinde Ermeniler adına söz sahibi olacak kadar ileri bir mevkide olan kimsenin *"Ermenistan*" olduğunda ısrar ettiği bölgeyi hiç

İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan İstanbul'daki temsilcilerine gönderilen bir yazıyla, İstanbul'da da aynı hareketin gerçekleşmesi için "*... mümkün olan her türlü teşvik ve desteğin sağlanması...*" talep edilmiştir[340].

Ermeniler ile Kürtler arasında yapılan bu uzlaşmanın haberi İstanbul'a ulaştığında ise büyük bir gürültü kopmuştur. Bu haber üzerine Kürdistan Teali Cemiyeti içerisinde büyük bir karışıklık ortaya çıkmıştır. Bu cemiyet içerisinde yer alan ve dinî duyguları öne çıkan üyeler, bu hususu şiddetle protesto ederek, bu uzlaşmayı tanımadıklarını ilan etmişlerdir[341]. Bu uzlaşma haberinin ardından Kürdistan Teali Cemiyeti'nin oluşmasında büyük bir güç sağlamış olan Babanzadeler bu cemiyetten istifa etmişlerdir[342]. Şerif Paşa ile Ermeniler arasındaki bu uzlaşma ile ilgili olarak Kürtler arasında geniş bir tepki hareketi ortaya çıkmıştır. Bu uzlaşma haberi üzerine birçok aşiret reisinden, bu bildirgeyi asla kabul etmediklerini ve Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildiren telgraflar gelmiştir. Benzeri tepkiler Ermeniler arasından da gelmiştir[343].

Gösterilen bu tepkiler üzerine, Paris'te bulunan Şerif Paşa, gönderdiği bir telgraf ile "*Kutsal halifelik makamına derinden bağlı olduğumdan ve ayrılma arayışı yönündeki düşünceler ile bu bağlılığı bozmak istemediğimden, Paris Konferansı nezdindeki Kürdistan yetkili başkanlığından istifa ettim... Bütün çabamı halifelik haklarının korunmasına harcayacağımı açıklarım, Şerif.*" şeklinde bir açıklama ile Kürt temsilciliğinden istifa etmiştir. Gönderilen bu telgraf o dönemde Vakit gazetesinde 24

---

görmemiş olması General Harbord'un bu şaşkınlığının temel nedenidir. Mehmet Can; **Ortadoğu'da Amerikan Politikası**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1993, s.120.

340 Mim Kemal Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988, s.119.

341 Kürdistan Teali Cemiyeti üyelerinden olan Bediüzzaman Said-i Kürdi ile Ahmet Arif ve Mehmet Sıddık, Dönemin Vakit gazetesinde Kürtler adına yayımladıkları ortak yazıyla, Türklerin ve Kürtlerin birlikte maruz kaldıkları Rus-Ermeni terörüne atıfta bulunarak, Şerif Paşa'yı şöyle kınamışlardır: "*Dört buçuk asırdan beri İslam'ın fedakar ve cesur taraftarı olarak yaşamış ve dini geleneklere bağlılığı gaye bilmiş Kürtler, henüz beşyüzbin şehidin kanları kurumadan, şişlere geçirilen yetimlerin, gözleri oyulan ihtiyarların hatıralarını teessürle anarken İslamiyetin zararına olarak tarihi ve hayati düşmanımız ile barış anlaşmaları imzalamak suretiyle dinlerine aykırı hareket edemezler. Bu nedenle, Kürt milli vicdanı bu gibi anlaşmaları imzalayanları tanımadığını ve emellerinin din ve milliyetlerini birleştirmek olduğunu bildirmesine aracı olunmasını ...*". Mustafa Akyol; **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s.69-70.

342 Sina Akşin, Baban ailesi mensuplarının istifa olayının nedeni olarak, bu ailenin arazilerinin milliyetçilerin nüfuz alanında bulunmasını göstermektedir. S. Akşin; **a.g.e.**, s.113.

343 E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.86-88.

Nisan 1920 tarihinde yayınlanmıştır[344]. Şerif Paşa'nın bu istifasının ardından, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin başkanı olan Seyit Abdülkadir 17 Mayıs 1920 tarihinde Paris'teki barış görüşmeleri heyetine gönderdiği bir telgraf ile Kürtlerin temsil edilmedikleri bu görüşmelerin sonuçları ve kararlarını tanımayacaklarını bildirmiştir[345].

II-İNGİLİZLERİN KÜRT MESELESİNDEKİ POLİTİKALARI VE YÜZBAŞI NOEL'İN FAALİYETLERİ

1-İngilizlerin Kürt Meselesindeki Politikaları ve Amaçları

30 Ekim 1918 tarihinden sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaştan saf dışı edilen ve bu mütareke şartları ile eli kolu bağlanan Osmanlı Devleti'nin bir daha kendine gelmemesi ve başta İngilizler olmak üzere, İtilaf güçlerine problem çıkarmaması için özellikle İngilizler bazı faaliyetlere girişmişlerdir. Bu faaliyetler çerçevesinde 8 Kasım'da Musul'u işgal eden İngilizler, Musul ve çevresinde kalıcı olabilmek ve buraların başka bir devletin hakimiyetine girmemesi için yeni stratejiler üretmeye çalışmışlardır. Bu bölgede yaşayan değişik etnik guruplar arasında özellikle Kürtler üzerinde çalışmalarını yoğunlaştıran İngilizler, Kürtleri nasıl kullanabilecekleri ve bunları kendi emelleri doğrultusunda ne şekilde yönlendirebilecekleri hususunda kalıcı bir formül üretememişlerdir. Bölgede yaşayan Kürtlerin kendi aralarında birlik oluşturamamaları da İngilizler için bir başka sorunu teşkil etmekteydi.

İngilizlerin Musul ve çevresini ellerinde tutma çalışmalarına karşı en önemli tehdit, Fransızlar tarafından oluşturulmaktaydı. Zira, I. Dünya Savaşı sırasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile Musul ve çevresi Fransa'ya verilmiştir. Bu nedenden dolayı adı geçen bölgeyi elde etmek isteyen bu devlete karşı İngilizler hep tetikte durmuşlar[346] ve Fransızları buradan uzak tutmak için mümkün mertebe Fransız

---

[344] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.87. Naci Kutlay ve Hasan Yıldız Şerif Paşa'nın 5 Mayıs tarihinde istifa ettiğini belirtmektedirler. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.307; H.Yıldız; **a.g.e.**, s.37.

[345] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.307; H.Yıldız; **a.g.e.**, s.37.

[346] Savaş sonrası dönemde İngilizler arasında Fransa'ya karşı çekinceler ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaştan sonraki dönemde, özellikle Ortadoğu bölgesini kendi istekleri ile şekillendirmek isteyen İngilizler, bu hususta Fransa'nın kendilerine zorluklar çıkaracağından endişelenmişlerdir. Bu hususta Lord Curzon "*Gelecekte en çok korkmamız gereken büyük devletin Fransa olacağından ciddi bir kuşku duymaktayım*" demek suretiyle bu endişeyi açığa vurmuştur. Lord Curzon, İngilizlerin çıkar bölgelerini çok geniş bir alan olarak görmüş ve bu hususta kendisi ile ortak düşünenler ile yazışmalarda bulunmuştur. D.Fromkin; **a.g.e.**, s.375.

aleyhtarı ortamın oluşmasında çaba sarf etmişlerdir. Gösterilen bu çabalarda, bu bölgenin eski sahibi olan ve mütareke imzalandığı sırada halen bu bölgeye hakim olan Türklere de ayrı bir önem verilmiş ve Türklerin Musul ve çevresine bir daha hakim olmamaları için en etkin yöntemlere başvurulmuştur. Temel amacı Musul ve çevresinin İngiliz kontrolü altında kalması olan bu çabalarda, Kürtler sadece araç olarak görülmüş, nasıl kullanılabilecekleri ve İngilizlere en fazla ne şekilde faydalı olabilecekleri dışında herhangi bir önem verilmemiştir[347].

Musul ve çevresinin işgalini tamamlayan İngilizler, bölgenin idarecisi olarak Şeyh Mahmut Berzenci'yi atamış ve daha sonraki aşamada Şeyh Mahmut Berzenci'nin İngiliz çıkarlarına yeterince hizmet edemeyeceğinin görülmesi üzerine, İngilizler büyük bir çıkmaz içine girmişlerdir. Bölgede İngilizler aleyhinde Türkler tarafından yürütülen İngiliz aleyhtarı propagandalar da İngilizlerin işini oldukça güçleştirmiştir. Bu durum karşısında İngilizler bölgedeki hakimiyetlerini sağlamlaştırmak ve karşılaştıkları problemleri çözmek amacıyla bir dizi çalışma içine girmişlerdir.

Savaş sonrasındaki dönemde, Ortadoğu'daki kazanımlarının hukuksallığını sağlamlaştırmak isteyen İngilizler[348], ilk olarak Fransızlar ile anlaşma yoluna gitmişlerdir. Aralık 1918 tarihinde İngiltere'yi ziyaret eden Fransa Başbakanı Clemenceau ile yaptığı görüşme sırasında Lloyd George, Musul meselesini gündeme getirerek, bu bölgenin İngiliz hakimiyeti altında kalmasını belirtmiş ve Clemenceau bu hususu sözlü olarak kabul etmiştir. Zira bu dönemde Almanya ile yapılacak olan barış görüşmelerinde Fransa, İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duymuştur[349].

---

[347] Kürtlerin bu dönemdeki konumlarını ve üzerlerinde oynanan oyunları inceleyen Robert Olson da, "*Kürt ulusal davası Ortadoğu'da ve Ortadoğu'nun dışında bulunan güçlü devletlere, en azından potansiyel olarak, manipülasyon ve Reel Politika için bir araç sağlamaktaydı*" diyerek bu hususa dikkat çekmektedir. R.Olson; **a.g.e.**, s.15.

[348] M.S Lazarev; **a.g.e**, s.49

[349] D.Fromkin; **a.g.e.**, s.373-374. Lazarev ise, Clemenceau ile bu görüşmeyi yapan kişinin Dışişleri Bakanı Balfour olduğunu belirtmektedir. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.145. İngilizlerin Musul üzerinde hakimiyet kurma isteklerinin Musul petrolleri olduğu hususunda baştan beri çekinceleri bulunan Fransızlar, bölgenin kendi hakimiyetlerine verilmesi için savaşın hemen sonrasında faaliyete geçmişlerdir. I. Dünya Savaşı öncesinde, Musul vilayetindeki tüm petrolün çıkarılması hakkı, çoğunluk hisselerine İngiltere'nin sahip olduğu Türk Petrol Şirketi'ne tanınmıştı. Musul'u elde etmek isteğinde olan Fransızlar, İngilizlerden bu bölgeyi alabilmek için, İngilizlerin savaştan önce Türklerden elde ettikleri hiçbir ayrıcalığa, Fransızların nüfuz alanı içinde bile olsa zarar verilmeyeceğini ilan ederek İngilizleri ikna etmeye çalışmışlardır. Ancak İngilizler bunu kabul etmemişlerdir. P. C. Helmreich; **a.g.e.**, s.156-157. Daha sonraki görüşmeler sonrasında İngilizler

Clemenceau'dan sözlü olarak Musul hususunda güvence alan İngilizler, alınan bu sözün barış görüşmeleri sırasında da fiiliyata geçirilmesi yönünde, Musul ve çevresinde belirli bir Fransız aleyhtarı ortamın yaratılması için çalışarak, bu bölgede Fransız hakimiyetinin tesis edilmemesi için faaliyetlerini arttırmışlardır[350].

İngilizlerin Musul ve çevresine hakim olmak hususundaki emelleri karşısındaki en büyük engel ise Türklerdir. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada dahi bu bölgenin önemli bir kısmını ellerinde tutan Türkler, İngilizlerin bir oldu bitti ile buraları işgal etmesini kabul etmemiş ve bu bölgede İngilizlere karşı aleyhte propaganda yoluna gitmişlerdir. Bu ise İngilizlerin en büyük handikapı ve korkusu olduğundan, Türkleri bu bölgeden uzak tutmak ve bölgenin bir daha Türk hakimiyeti altına girmemesi için büyük bir çalışma içine girmişlerdir[351]. Bu amaçla İngilizler, Musul ve çevresinde yaşayan etnik guruplar ve aşiretler arasındaki anlaşmazlıkları körükleyerek, bölgede bir hakem rolü oynamaya yönelmişlerdir. İngilizler, kendi görevlilerinden oluşan ağı kullanarak, özellikle Kürt aşiret reislerini birbirlerine karşı çekişmelere sürüklemişler ve sırasıyla bunlar ile görüşmeler yoluna giderek, bu aşiret reislerini el altında tutmaya çalışmışlardır[352].

Türklerin her ne şekilde olursa olsun Musul ve çevresine yeniden hakim olmaları düşüncesine karşı olan İngilizler, Türklerin bu bölgeyi kolay kolay bırakma niyetinde olmadıklarını, bu yüzden de bölgede ortaya çıkan İngiliz aleyhtarı propagandanın Türkler tarafından organize edildiğini farkındaydılar[353]. Türklerin yürüttükleri İngiliz aleyhtarı bu faaliyetlere karşı İngilizler de karşı taktik uygulayarak, elde etmek istedikleri yerlerin dışında kalan bölgelerde yaşayan Kürtler arasında Türklerin aleyhinde faaliyetlere girişerek, bu propagandalara karşı propaganda ile cevap vermeye

---

Musul'u ellerinde tutmayı başarmışlardır. Fransa ise, Musul'dan vazgeçmesinin tazminatı olarak Musul petrolünün % 25'ini almıştır. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.158.

[350] İngilizler, Fransız aleyhtarı ortamın oluşturulmasında, Fransızların tarihî olarak Hıristiyanların hamisi olma rolünü kulanmış ve başta Kürtler olmak üzere Musul ve çevresinde yaşayan Müslümanlar arasındaki Hıristiyan karşıtı düşünceleri kullanmayı bilmiştir. M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.67.

[351] 20. yüzyılın ünlü İngiliz tarihçi teorisyeni Arnold Toynbee, bu dönemdeki İngiliz devlet adamlarının Musul bölgesine hakim olma istekleri ve buraların Türklerin eline geçmemesi ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır. "*İngiliz idarecilerinde yaygın bir kanıya göre Türkler bir gün mutlaka Basra'ya kadar ineceklerdir. Musul'u istemelerinin sebebi de budur. Musul'un Mezopotamya'nın geri kalan kısımlarına hakim durumda olması bizim için önemlidir*" Mahmut Rişvanoğlu; **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s.221.

[352] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.114.

[353] M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.68, 86.

başlamışlardır[354]. Ayrıca Türklerin kendileri ile uğraşmamaları için, İzmir'e çıkartma yapmalarından sonraki dönemde Yunanlıları bir piyon gibi kullanıp, Anadolu içlerine doğru ilerlemelerini teşvik ederek, belirli oranda rahat nefes almaya çalışmışlardır[355].

Türklerin uyguladıkları propagandalara karşı Kürtleri kendi emelleri doğrultusunda kullanma stratejisi geliştiren İngilizler, Kürtleri ne derecede kullanabilecekleri ve onlara ne vaat edecekleri hususunda ortak bir program tespitinde bayağı zorlanmışlardır. Kürtlerin kendi aralarında genel bir birlik oluşturamamaları, İngilizleri kimler ile görüşmelerde bulunacakları hususunda kararsızlığa itmiştir[356]. Gerçi bu dönemde Kürtleri temsil ettiği iddiası ile kurulmuş bulunan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin varlığı, yukarıda ilgili kısımda da belirttiğimiz üzere İngilizlerin bu cemiyet ile görüşmelerde bulunmasını doğurmuştur. Ancak, bu cemiyetin içinde Türk taraftarı olan kişilerin bulunması İngilizleri rahatsız etmiştir. Bunun yanında, Musul ve Süleymaniye çevresindeki İngiliz aleyhtarı faaliyetlerin, bu cemiyete mensup bazı kişiler tarafından organize edildiği istihbaratları, İngilizleri Kürdistan Teali Cemiyeti'ne karşı temkinli olma yoluna sevk etmiştir. Buna rağmen İngilizler, Kürdistan Teali Cemiyeti ile olan ilişkilerini devam ettirerek, mümkün mertebe kendi amaçları yönünde bu cemiyeti kullanmaya çalışmışlardır.

---

[354] Musul ve çevresini ellerinde tutmak isteyen İngilizlerin, Türklerin Kürtler arasındaki faaliyetlerine karşı yürüttükleri Kürt ayrılıkçılığı propagandasını özetleyen belgelerden birisi 27 Ağustos 1919 tarihinde Hohler'in C.Kerr'e gönderdiği gizli yazı oluşturmaktadır. Bu yazıda Hohler "*Kürtlerin ve Ermenilerin durumu beni hiç ilgilendirmez. Kürt sorununa verdiğimiz önem Mezopotamya bakımındandır*" demek suretiyle esas amaçlarını ifade etmektedir. Keza, İngiliz Yüksek Komisyonu'nun aynı dönemlere ait bir raporunda yer alan "*Kürt sorunu Mezopotamya'da tatminkar bir sınır oluşturmak içindir*" şeklindeki ifade, İngilizlerin amaçlarının ne olduğu hususunda bize önemli ipuçları verir niteliktedir. E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.188.

[355] Yaşar Akbıyık; **Milli Mücadelede Güney Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.29. İngilizleri bu dönemde uyguladıkları bir diğer strateji de, Kürtlerin de dahil oldukları İslam dünyası içinde Osmanlı hilafetinin itibarını kırmak ve hilafeti ellerinde bulunduran Türkler ile ilgili olarak İslam dünyasında aleyhte faaliyetlerde bulunmaktır. Bu amaçla İngilizler Arap hilafeti hususunu gündeme getirerek, Mısır Hidivi'nin halife olması için propaganda yapmaya ve Kahire camilerinde bu kişi adına hutbe okutmaya başlamışlardır. Müslümanlar arasında bu hususla ilgili tepkilerin oluşmaya başlaması üzerine, İngilizler daha etkin bir kişi olduğunu düşündükleri Mekke Şerifi Hüseyin'i gündeme getirerek bu yöndeki çalışmalarına devam etmişlerdir. H.Yıldız; **a.g.e.**, s.58.

[356] Kürtler ile ilgili planlar yapan İngilizler, Kürt liderlerini sırayla kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu süreç içerisinde İngiliz siyasetine muhalefet edenler derhal cezalandırılmış ve yerlerine diğer liderler ikame edilmiştir. Yeni lider bulma hususunda İngilizler zorlanmamışlardır. Zira, her bir lider kendi krallığı altında bir Kürdistan hayal etmekteydiler. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.100. İngilizler ile İstanbul'daki Kürt ileri gelenleri arasında yapılan görüşmeler sırasında, Paris'teki barış konferansında Kürtleri temsil ettiğini iddia eden Şerif Paşa İngilizlere çok farklı bir öneride bulunarak, İngilizlerin Avrupa eğitimi almış ve kabile eğilimlerinden uzak olan Kürt asilleri ile ilişki kurmalarını tavsiye etmiştir. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.103.

İngilizlerin Türklere karşı yürüttüğü propagandalarda en önemli unsur olan Ermeniler ve Hıristiyan nüfusa önem verilmesi hususunda İngilizler gayet temkinli davranmışlardır. Kürtleri kendi karşılarına almamak amacı ile Hıristiyanlara karşı mümkün mertebe mesafeli durmaya çalışan İngilizler[357], bir taraftan da özellikle Ermeniler ile Kürtler arasında diyalog kurulmasını ve bu iki gurubun kendi aralarında anlaşarak, gelecekte teşkil edecekleri sistemin bozulmaması için gayret sarf etmişlerdir.

İngilizleri uğraştıran bir diğer mesele de kurulması düşünülen Kürdistan veya Kürdistanların sınırları ve ne şekilde oluşturulacağıdır[358]. Kendi içlerinde yaptıkları görüşmelerde, bir tane mi yoksa birkaç tane mi Kürdistan kurulması yönünde görüş alış verişinde bulunan İngiliz idarecileri, bu hususta büyük bir mesai harcamak zorunda kalmışlardır. Oluşturulacak olan bu devlet veya devletçiklerin sınırlarının nereden başlayıp nerede biteceği hususu İngiliz yazışmaları içerisinde ayrı bir yere sahiptir[359].

İngilizlerin uygulamaya çalıştıkları Kürt politikası içinde, dikkati çeken en önemli hususiyet, onlar için önemli olanın Musul ve çevresine kendilerinin hakim olmalarıdır. Bu amaçla Kürdistan olarak oluşturmayı planladıkları ve kuzeyde kalan dağlık bölge ile petrol bulunan ve Bağdat ile Basra'nın gelecekte güvenliğinin tesis edilmesi için elde tutulması gereken Musul bölgesinin kaderini ayrı tutmuşlardır. Bundan dolayı İngilizler kuzeyde yaşayan Kürtleri bazı vaatler ile kendi yanlarında tutarak, Türklere karşı kullanma stratejisi geliştirirken, güneydeki Kürtleri kendi hakimiyetleri altında tutabilmenin yolunu aramış ve bu yönde etkin tedbirler almışlardır[360].

---

[357] Türklerin yürüttükleri İngiliz karşıtı propagandalarda en önemli unsur olan Ermeni meselesi ile ilgili olarak, A.Wilson 12 Mayıs 1919'da Kürtler karşısında Hıristiyan azınlıklara küçük bir üstünlük bile verilmemesini önermiş ve yaptığı açıklama ile Kürtlerin yaşadıkları yerlerin Ermenilerin taleplerinden uzak tutulacaklarını ifade etmek suretiyle bu propagandanın etkisini azalmaya çalışmıştır. M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.70, 105.

[358] Mayıs 1919'da İngilizler ile Bağdat'ta görüşen Seyit Taha, İran'daki Kürt bölgesini de içeren büyük bir Kürdistan talebinde bulunmuştur. Bu talebin İngilizler tarafından reddedilmesine rağmen, Seyit Taha bu hususta ısrarcı olmuştur. M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.71. Bu görüşmelerin ardından Seyit Taha Paris'teki barış görüşmelerine katılmak istemişse de İngilizler bunu kabul etmemişlerdir. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.79.

[359] Bu dönemde İngilizlerin oluşturmayı düşündükleri Kürdistan veya Kürdistanlar ile ilgili değişik öneriler ve planlar için şu esere bakılabilir. Erol Kurubaş; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, s.50-55. Ayrıca Ahmet Mesut'un eserinde de bu hususla ilgili yazışmalar bulunmaktadır. A.Mesut; **a.g.e.**, s.83-90, 99-101, 107-108,

[360] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.50, 103. Bunun yanında İngilizler, kuzeyde yer alan dağlık bölgenin idare edilmesinde zorluklarla karşılaşacaklarının bilincindeydiler. Zira, buranın elde tutulması için çok fazla askere ihtiyaç duyulacak, bu da yeni mali yük ve sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktı. Bu

Savaş sonrası dönemde Ortadoğu'nun şekillendirilmesinde kendi sözünün geçerli olmasını isteyen ve bu hususta herhangi bir engel ile karşılaşmaktan hoşlanmayan İngilizler, Türklerin savaştan yenik çıkmış olmalarına rağmen kendileri aleyhlerinde propaganda yapmalarından büyük bir rahatsızlık duymuşlardır. Duydukları bu rahatsızlığı ifade etmekten çekinmeyen İngilizler, bu hususta İstanbul hükümetlerinin aciz durumda olduklarını ifade ederek, bu propagandaların İttihat ve Terakki kökenli kişiler tarafından gizli olarak yürütüldüklerini söylemeleri üzerine farklı bir yöntem izleme yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde İngiliz politikalarının temelini şu oluşturmuştur: Ellerinde tutmak istedikleri bölgelere sınır olan yerlerden kendi bölgelerine doğru yürütülen propagandalara karşı propaganda ile cevap vermek ve düşmanı içten çökertecek politikalar izlemek.

Bu strateji ile hareket eden İngilizler, kendi ajanları aracılığı ile Kürtler arasında "*inceleme gezileri*" adı altında propaganda faaliyetlerine girişmişlerdir. İngilizler adına Kürtler arasında yapılan bu inceleme gezilerinin en önemlisini Yüzbaşı Noel'in gezileri oluşturmaktadır. 1919 yılı içerisinde Türkler ile İngilizler arasındaki ilişkilerin büyük oranda gerginleşmesi ve ileriki dönemlerde de izlerini devam ettirmesi açısından Noel'in faaliyetleri büyük bir önem arz etmektedir.

2-Yüzbaşı Noel'in Anadolu'ya İlk Gelişi, Görüşmeleri ve Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı sonrasında, İngilizlerin oluşturmaya çalıştıkları Ortadoğu misyonu içerisinde önemli bir yere sahip olan Musul ve çevresinde İngiliz aleyhtarı faaliyetler gittikçe artmaya başlamıştır. İngilizler, kendi aleyhlerindeki bu faaliyetlerin arkasındaki gücün Türkler olduğunu düşünerek, Türklerin bu faaliyetlerinin önünün alınması ve durumun kendi lehlerine çevrilmesi amacı ile bir şeyler yapılması gerektiğine karar vermişlerdir. Bu düşüncelerle hareket eden İngilizler, 1919 yılının Mart ayında Bağdat'ta yapılan Sivil Komiser Sir Arnold Wilson'un başkanlığındaki toplantı sonrasında, Şeyh Mahmut Berzenci'nin yanında Siyasi Hakim görevini yürüten Yüzbaşı Noel'in yerine Binbaşı Soane atanmış ve Yüzbaşı Noel, bugünkü Türkiye

---

yüzden bu bölgenin kendi idareleri altına alınmasını mümkün görülmemektedir. Ancak Türklere karşı bir koz olarak kullanmak amacı ile burada yaşayan Kürtlerin elde tutulması için, onların bağımsızlık söylemleri ile kafalarının karıştırılması ve Türklere karşı kullanılmaları gerekmektedir. A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.90-91.

toprakları içerisinde bulunan yerlerde incelemelerde bulunmak üzere görevlendirilmiştir[361].

Yüzbaşı Noel'i, Şeyh Mahmut'un yanında bulunduğu dönemde tanıyan ve ona Kürtçe dersler veren Refik Hilmi'ye göre, bu kişi daha önceki dönemde de Türkiye içlerine doğru bir gezi yapmak istemiştir. Refik Hilmi'nin anlatımına göre, kendisi ile görüşmeleri sırasında, Bedirhan, Cemil Paşa ve Baban aileleri hakkında sorular soran Noel, bu kişiler ile görüşüp anlaşarak Şeyh Mahmut hareketine ve Kürt davasına destek sağlamak, bunun sonucunda da Büyük Kürdistan'ın kurulması yönünde bir program hazırlamak amacındadır[362].

Yüzbaşı Noel'in Türkiye içlerine doğru yapacağı gezi hususundaki görevlendirmenin ardından, İngiliz yetkililerce bu görevlendirme ile ilgili olarak İstanbul'a bilgi verilmesi ve kendisine mahalli idareciler tarafından destek verilmesi için yazılar yazılması yoluna gidilmiştir[363]. İngilizler tarafından Yüzbaşı Noel'in bu göreve atanmasının sebebi, hem bu bölgeyi tanıyor olması, hem de bu hassas görevin üzerinden layıkıyla kalkabilecek yetenek ve kapasiteye sahip olmasıdır[364].

General Allenby'nin Bağdat Demiryolu'nun Nusaybin'e kadar olan kısmını işgal etmesi hususunda karar verdiği tarih olan 1 Nisan 1919'da, Yüzbaşı Noel Nusaybin'e gitmek üzere Bağdat'tan ayrılmıştır[365]. Bağdat'tan Musul'a gelen Noel, 7 Nisan'da[366] Nusaybin'e gitmek üzere buradan hareket etmiştir[367]. Yolculuğu sırasında 10-11 Nisan

---

[361] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.45, 51. M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.43; R.Hilmi; **a.g.e.**, s.22. Bir İngiliz belgesinde Yüzbaşı Noel'in; Urfa, Mardin ve Diyarbakır bölgelerinde ortaya çıkan İngiliz aleyhtarı faaliyetleri incelemek ve bu bölgelerde yaşayan Kürt ve Türkler arasındaki siyasi durum ve ekonomik koşullar hakkında bilgi toplamak için Nusaybin'e gönderilmesini 12 Mart'ta Bağdat Sivil Komiseri'nin önerdiği yazılmaktadır. A.Mesut; **a.g.e.**, s.83.

[362] R.Hilmi; **a.g.e.**, s.22-23. Refik Hilmi'nin anılarında bahsettiği Büyük Kürdistan kurulması yönündeki düşünce, İngiliz gizli belgelerinde de yer almaktadır. 9 Eylül 1919 tarihli olup, Hindistan Bürosu'ndan Dışişleri Bakanlık Müsteşarı'na gönderilen bir yazıda, "*...Binbaşı Noel de birleşik bir Kürdistan fikrinin ne ölçüde destek alabileceğini anlamak üzere göreve gönderildi*." denilmek suretiyle, Noel'in esas gayesinin ne olduğu açıkça belirtilmektedir. A.Mesut; **a.g.e.**, s.92.

[363] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.27.

[364] M.K. Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu**, s.70.

[365] A.Mesut; **a.g.e.**, s.84.

[366] Bu dönemde İngiliz aleyhtarı tavır Kürtler arasında gittikçe artış göstermiştir. Yüzbaşı Noel'in 7 Nisan tarihinde Musul'dan hareket etmesi gayet manidardır. Zira bu tarihte, 4 Nisan'da Zaho'da öldürülen İngiliz siyasi görevlisi Yüzbaşı Pearson'un ölüm haberi İngilizlere ulaşmıştır. A.Mesut; **a.g.e.**, s.84.

[367] Refik Hilmi, Noel'in Anadolu'ya yapacağı gezi sırasında kendisini de götürmek istediğini, ancak Noel'in hareket ettiği sırada kendisi hasta olduğundan dolayı Faik Tapo'nun (Ahmet Faik) Noel ile birlikte Anadolu'ya gittiğini belirtmektedir. R.Hilmi; **a.g.e.**, s.22-23.

tarihlerinde Miran'a uğrayan Noel, bölgedeki aşiretleri kontrol altında tutan ve en büyük aşiret reisi olan Mustafa Paşa'nın oğlu Naif Bey'le görüşmüştür. Bu kişiyle görüşmesinde, ona Musul'a gitmesi hususunda baskı yapan Noel, Miran'da yaşayan aşiretlerin Mayıs sonunda Cizre üzerinden geçerek Van yakınlarındaki yaylalara gideceği, bundan dolayı Cizre'nin bu tarihten önce işgal edilmesi gerektiğini yetkililere bildirmiştir[368].

12 Nisan tarihinde Nusaybin Kazası sınırları dahiline giren Yüzbaşı Noel, yol üzerindeki ahali arasında mevcut olan Türk taraftarı ve İngiliz-Hıristiyan karşıtı tavır nedeniyle bayağı zorlanmıştır. Geceleyin görüştüğü bir aşiret reisinin "*İngiliz hareketine karşı sonuna kadar direnmeye hazır olduğunu*" belirtmesi karşısında Noel, Ermenilerin koruyucusu olarak nitelendirilen İngilizler aleyhindeki propagandanın ne kadar etkin olduğunu açık bir şekilde görmüştür. Bu İngiliz karşıtı tavır üzerine Noel, İngilizler ile Ermenilerin aynı olmadıklarını ifade ederek, bu tepkileri yumuşatmaya çalışmışsa da kendi ifadesine göre oldukça gergin bir gece geçirmiştir[369].

Nusaybin'e doğru yoluna devam eden Yüzbaşı Noel'in, Türk birliklerinin ayrılması ve yerel idarenin durumum kontrol edememesine bağlı olarak ortaya çıkan huzursuzluk ve düzensizlik dikkatini çeker. Bölgede çok az sayıda bulunan Türk birliklerinin bulunduğu yerler dışında güvensiz bir ortamın olduğunu belirten Noel, karşılaştıkları Türk askerlerinin 5 aydır maaş almadıkları halde disiplinlerini muhafaza etmelerini özellikle kaydetmiştir. 14 Nisan tarihinde öğleye doğru Nusaybin'e varan Noel, kendisini dostane ve samimi bir şekilde karşılayan kaymakam ve diğer görevlileri çağırarak onlarla görüşmüştür. Nusaybin ve çevresindeki ahalinin İngilizlere karşı bakışını özellikle araştıran Noel, bölgede yürütülen "*Ermeni yanlısı ve intikam heveslisi İngiliz şeytanı*" propagandası nedeniyle, İngiliz aleyhtarlığının gittikçe arttığını belirtmiştir. Bu tespitlerin sonucunda Noel, özellikle Musul ve çevresinde İngilizlerin ve Hıristiyanların öldürülmesi sonrasında uygulanacak olan siyasete yönelik de tavsiyelerde bulunmuştur. Noel'e göre, sert tedbirler ve misillemeler İngiliz aleyhtarı

---

[368] Yüzbaşı Noel, 7-23 Nisan tarihleri arasındaki gezisi ile ilgili intibaları ve yaptıklarını günü gününe 25 Temmuz 1919 tarihli bir yazı ile Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Bu yazının bazı yerleri eksik bırakılan Türkçe tercümesi, Ahmet Mesut'un kitabının 69-73 sayfaları arasında "*Binbaşı E. Noel'in Özel Görev Günlüğü*" adı altında bulunmaktadır.

[369] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.29; A.Mesut; **a.g.e.**, s.69-70.

tavrın daha da artmasına neden olacaktır. Bu ise Müslümanları blok olarak İngilizlerin karşısına dikecek ve onları ciddi askerî sorumluluklara sürükleyecektir. Bu yüzden daha dikkatli davranılmalı ve Kürtler kazanılmalıdır. Noel'e göre, hiçbir doğal dayanağı olmayan Kürt bağımsızlık hareketi, Ermeni tehdidi ve İngilizlerin Ermenileri koruduğu yönündeki propaganda nedeniyle güç kazanarak geniş bir alanda etkili olmaya başlamıştır. Nusaybin ve çevresindeki Kürtlerin kültür olarak Araplaştığını da belirten Noel, çevredeki halkın bu şekilde olmadığını, tam tersine onlarda Arap olan her şeye karşı bir antipati olduğunu belirtmektedir[370].

Noel Nusaybin'de iken, 16 Nisan tarihinde Seyit Abdülkadir ve Emin Ali Bedirhan tarafından Nusaybin'deki mahalli liderlere hitaben telgraflar gelmiştir. Bu telgraflarda, Kürtlerin Hıristiyanlara karşı herhangi bir harekete girişerek zarar vermemeleri belirtildikten sonra, Emin Ali Bedirhan'ın Diyarbakır Valisi olarak atandığı da belirtilmektedir[371].

Nusaybin'de kaldığı süre içinde Yüzbaşı Noel, bu bölgede yaşayan kabileler ve bunların nüfuslarını inceleyip rapor halinde Londra'ya bildirmiştir. Bu bilgilere ilave olarak, daha sonra gideceği yerlerdekinin benzeri bir şekilde, bölgenin iktisadî ve ziraî durumunu, hayvan sayısını, üretim miktarlarını da kaydetmeyi unutmamıştır[372].

Nusaybin çevresindeki halk arasında İngiliz işgaline karşı bir korkunun oluştuğunu tespit eden Noel, bu korku yüzünden halkın erken bir tarih olmasına rağmen ekinlerini toplamak için gayret gösterdiğini belirtmiştir. 19 Nisan'da 12 kişilik Türk jandarmasının koruması altında Mardin'e doğru yola çıkan Noel, bu yolculuğu sırasında o bölgede en güçlü aşiret olan ve İngiliz karşıtı tavırlar sergileyen Şammar Aşireti reisi Ali Abdurrezzak ile görüşmesinde İngiliz karşıtı tavırlarla karşılaşmıştır. Noel, gerek bu görüşmesinde ve gerekse çevredeki halk arasında edindiği izlenime göre İngiliz aleyhtarı propagandanın büyük bir etkinlik kazandığını gözlemlemiştir. Bölge halkı arasındaki söylentilerden, Süleymaniye ve çevresinde kurulan aşiret konfederasyonlarının İngilizlerin Osmanlı topraklarına rahatça yerleşmeleri ve işgalleri

---

370 M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.29-30; A.Mesut; **a.g.e.**, s.70-71.
371 A.Mesut; **a.g.e.**, s.71.
372 M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.31; M.K. Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu**, s.72-73.

geliştirmek için bir kandırmaca olduğu, bir kere bölgeye yerleştikten sonra İngilizlerin aşiret reislerine verdikleri yetkileri geri alacağı yönünde propagandanın varlığını tespit eden Noel, bu propagandanın etkinlik kazandığını belirtmektedir[373].

Nisan ayının 20'sinde Mardin'e ulaşan Yüzbaşı Noel, buraya varır varmaz İstanbul'dan yeni gelmiş olup, İngiliz yanlısı ve İttihat Terakki düşmanı olarak tanımladığı Mutasarrıf Zeki Bey'i çağırarak onunla görüşmüştür. Ertesi gün Mardin'de bulunan Amerikan Misyonerleri ile görüşen Noel, Ermenilere yardım ettikleri için bu kişilerin bölge halkı tarafından sevilmediğini de kaydetmiştir. 22 Nisan'da bu şehirde yaşayan çeşitli Hıristiyan cemaatlerinin temsilcileri ile görüşen Noel, şehirdeki Müslüman halk arasında Osmanlı propagandası nedeniyle İngilizlerin işgaline karşı bir korku oluştuğunu gözlemlemiştir. Bu korku nedeniyle halk arasında işgale karşı silahlanmanın arttığını belirten Noel, bunun önünün alınmaması durumunda bu bölgeye gelecek olan İngiliz askerlerinin işinin çok zor olacağını belirtmeyi ihmal etmemiştir[374].

25 Nisan'a kadar Mardin ve çevresinde incelemelerde bulunan Yüzbaşı Noel, bu tarihte yanında bulunan kişilerden Faik Tapo'yu yanına alıp, diğerlerini Mardin'de bırakarak Halep'e gitmiştir. Yüzbaşı Noel'in hareketlerini ilk andan itibaren takip eden Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey'in 27/28 Nisan gecesi Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafa göre, Mardin eşrafından yüz bulamayan Noel, hakiki maksadını gizlemektedir. Noel'in "*serserî mizac*"lı bir adam olduğunu belirten Ahmed Cevdet Bey, "*... sergüzeşt kovaladığı zann idilmektedir ...*" dediği bu kişinin "*... propaganda yapabilmek ve maksadlarına nâ`il olabilmek için Haleb'de Mardin'in Nusaybin'in işgâlini taleb ...*" edebileceğini de belirtmiştir[375].

---

[373] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.31-32; A.Mesut; **a.g.e.**, s.72. Nisan ayı içerisinde Noel'in gözlemlediği bu söylentilerin, aradan iki ay geçmeden gerçekleşmeye başlaması ve Şeyh Mahmut'un esir edilmesi, bölgede yaşayan halk arasında İngilizlere karşı olan tavrın daha da kötüleşmesine neden olmuş olmalıdır.

[374] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.32; A.Mesut; **a.g.e.**, s.72; Selçuk Ural; "Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri"; **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı:11**, İstanbul, 2004, s.57. Mardin ve çevresindeki İngiliz aleyhtarı tavır ile ilgili olarak Yüzbaşı Noel, Müslüman önderlerin, İngiliz işgali tehdidini delil göstererek bölgede yaşayan aşiretler arasındaki ihtilafları gidermek amacıyla çaba sarf ettiklerini, bunun ise İngilizler için istenmeyen sonuçlar doğurabileceği ve bölgede yaşayan aşiretlerin her an için 3000 kişilik silahlı gurup oluşturabileceğini belirtmektedir. A.Mesut; **a.g.e.**, s.73.

[375] **Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Katoloğu (ATASE, İSH)**, Kutu No: 30, Gömlek No: 14, Belge No: 14-1.

10 Mayıs tarihine kadar Halep'te kalan Noel[376], 11 Mayıs tarihinde yeniden Mardin'e gelmiştir. Noel'in Mardin'e ulaştığı 11 Mayıs tarihinde İngiliz askeri ajanlarından biri olan Yüzbaşı C.L.Woolley, Noel'in misyonu ile aynı içerikli bir geziye çıkmıştır. 11 Mayıs'ta Urfa'dan hareket eden Woolley Siverek ve Viranşehir çevresini dolaşmıştır. Gezdiği yerlerde halkın İngilizlere bakışını ve genel durumu inceleyen Woolley, özellikle Milli Aşireti ile ilgilenmiştir. İngilizler lehine Milli aşiretini elde etmeye çalışan bu kişi, bölgedeki İngiliz aleyhtarı tavırların nedeninin, Türkler tarafından yürütülen propagandadan kaynaklandığını belirterek, buna karşı tedbirler alınması gerektiğini ifade etmiştir[377].

Mardin'e geri dönen Yüzbaşı Noel, ilk olarak 6. Ordu'ya bağlı 5. Kolordu Kumandanı Miralay Kenan Bey'le görüşmüştür. Noel'in Mardin'e ulaştığı tarihe tekabül eden tarihlerde İstanbul'dan gelen Fehim Efendi isimli bir kişi ile Süryani-Yakubi Patriği Elias'ın Mardin'deki Osmanlı hakimiyetinin devamı için müracaatta bulunmak üzere İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır. Durumu öğrenen Noel, bu kişilerin Halep'te durdurulmaları hususunda yetkililere bir rapor göndermiştir. 12 Mayıs'ta Osmanlı süvarilerinin koruması altında Midyat'a doğru yola çıkan Noel, geçtiği yerlerdeki toprağın verimini, yöre halkının nüfus durumunu ve İngilizlere karşı tavırlarını incelemeyi de ihmal etmemiştir. Görüştüğü kişilerde Türk dostluğunu

---

[376] Halep'te bulunduğu süre içinde, buradaki İngiliz yetkililer ile görüşmelerde bulunan Noel, burada bulunduğu süre içinde, demiryollarının işleyip işlemediği hususunda da incelemelerde bulunmuştur. M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.33. Yüzbaşı Noel'in Halep'te bulunduğu sırada, Kürtler arasıdaki İngiliz aleyhtarı tavırlar oldukça artmaya başlamıştır. Musul ve çevresindeki İngiliz subaylarının öldürülmesinin ardından Kürtler arasında İngilizlerin misillemede bulunacağı korkusunun yayılmaya başlaması ve bu nedenle Türkler ile ortak hareket etme düşünceleri nedeniyle İngilizler endişeye kapılmışlardır. Bu nedenden ötürü, 3 Mayıs'ta İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, Kürtlerin sakin durarak, barış konferansının sonuçlarını beklemeleri hususunda, İstanbul'daki Kürt liderlere uyarıda bulunması için İstanbul Yüksek Komiseri'ne öneride bulunmuştur. Bu önerinin ardından 7 Mayıs tarihinde yine Balfour, bu tarihlerde Kürtler ile ilgili çalışmalarda bulunan Noel'e, "*... bir misilleme politikası uygulanmayacağı ve Kürt dileklerinin barış konferansı tarafından gözardı edilmediği yolunda kişisel garanti vermesi..*." hususunda bölge yetkilileri tarafından emir verilmesini talep etmiştir. A.Mesut; **a.g.e.**, s.85.

[377] Yüzbaşı C.L.Woolley'in 11-18 Mayıs 1919 tarihleri arasında Siverek ve Viranşehir çevresindeki gezisi ve Milli Aşireti reisi Mahmut Bey ile yaptığı görüşmeler ve bölge üzerindeki tespitlerle önerilerini içeren rapor, 10 Temmuz 1919 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Bu raporun Türkçe tercümesi Ahmet Mesut'un kitabının 47-57 sayfaları arasında bulunmaktadır. Yüzbaşı C.L.Woolley'in faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca şu eserlere bakılabilir. M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.57-59; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.66-67. Bölgede bulunan Osmanlı idarecileri de Yüzbaşı C.L.Woolley'in faaliyetlerini yakından takip etmekteydiler. 29 Mayıs 1919 tarihinde bu hususla ilgili olarak Dahiliye Nezareti'ne bilgi veren Diyarbakır Vali Vekili Mustafa Nadir'e göre, bu kişinin Viranşehir'i ziyaret etmesi ile "*... İngilizlerin Milli 'Aşireti'ni elde etmek üzere mütemâdiyen ve musırrâne tahrîkâtdan hâlî kalmadıkları ...*" anlaşılmaktadır. **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, 1993, s.398.

gözlemleyen Noel, halkın Osmanlı yönetiminden ayrılma gibi bir düşünceleri olmadığını görünce oldukça şaşırıp hayal kırıklığına uğramıştır. 14 Mayıs'ta Midyat'a ulaşan Noel, burada da incelemelerine devam etmiştir. Yolculuğu sırasında, bölgedeki halk arasındaki Türk dostluğu ve Ermeni aleyhtarı tavırları açık bir şekilde gözlemleyen Noel, İngiltere'nin Ermeniler ile hiçbir şekilde işbirliği yapmadığı ve yapmayacağına dair görüştüğü kişilere güvenceler vererek, İngiliz aleyhtarı tavırları yumuşatmaya çalışmıştır[378]. 17 Mayıs'ta Savur'a doğru hareket eden Noel, burada da incelemelerde bulunduktan sonra 19 Mayıs'ta Mardin'e geri dönmüştür[379].

Mardin, Midyat ve Savur'daki görüşmeleri sırasında Yüzbaşı Noel'in nüfus, ziraat ve ticaret gibi konularda sorular sorması ise ilginçtir. Bu hususla ilgili olarak 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey, yaptığı İngiliz yanlısı propagandanın ters etki de bulunması nedeniyle, Noel'in halkın sempatisini kazanmak ve farklı bir yol izlemek amacıyla bu yola başvurduğunu belirtmektedir[380]. Ahmet Cevdet Bey'in bu yöndeki tespitine rağmen, Noel'in bu yöndeki sorularının esas amacının, kafasında planladığı Kürt devletinin ekonomik yapısını ortaya çıkarmaya yönelik olan planlı bir taktik olduğunu söyleyebiliriz[381].

19 Mayıs tarihinde Mardin'e geri dönen Yüzbaşı Noel, bölgedeki idareciler ile yeniden görüşerek, buradan Derik üzerinden Diyarbakır'a gideceğini, Diyarbakır'dan sonra ise Siverek ve Urfa'yı ziyaret edip Halep'e geri döneceğini belirtmiştir. Daha önceki gezileri sırasında, yaptığı propagandalar nedeniyle kendisine karşı bazı sert tavırların ortaya çıkmış olması nedeniyle, bölgede bulunan 13. Kolordu tarafından, Noel'in bundan sonra gideceği yerlerde bu tür tavırların meydana gelmemesi için gereken tedbirlerin alınması yoluna gidilmiştir[382].

---

[378] 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey'in 25 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafa göre, Yüzbaşı Noel görüştüğü kişilere, I. Dünya Savaşı sırasında Ermeniler ile ilgili olayların esas sebebinin Ermenilerin davranışları olduğu ve Ermeni meselesinin ortaya çıkaranın Rusya olduğunu belirtmiştir. Bu ifadelerin ardından İngilizlerin Ermeniler ile ilgili herhangi bir faaliyetinin olmadığını, hatta kendisinin gönderdiği raporlarda, iddiaların aksine Ermenilerin hiçbir yerde çoğunluğu teşkil etmediklerini yazdığını da belirtmiştir. **ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-2, 27-3.

[379] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.33-34.

[380] **ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-2.

[381] S. Ural; **a.g.m.**, s.59.

[382] **ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-4.

21 Mayıs'ta Mardin'den Diyarbakır'a gitmek üzere yola çıkan Yüzbaşı Noel, yolculuğu sırasında Derik'e uğramış ve burası ile ilgili gerekli bilgileri kaydettikten sonra yoluna devam etmiştir. Geçtiği yerlerdeki halk arasındaki Hıristiyan aleyhtarı Osmanlı propagandasının etkilerini gözlemleyen Noel, İngilizlere karşı İslamî bir birlikteliğin ortaya çıkabileceğini, bunun ise İngiliz politikaları açısından hiç de iç açıcı olmadığını belirtmekten geri durmamıştır. Yolculuğuna devam eden Noel, Milli Aşireti'nin yaşadığı bölgeye gelmiştir. Bu aşiretin en önemli lideri olan Mahmud Bey'in büyük bir güç sahibi olduğunu belirten Noel, bu kişiyi elde etmek için İstanbul'daki Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri ile Arap bağımsızlığı taraftarı Arapların yoğun bir faaliyet gösterdiğini de kaydetmiştir[383].

Milli Aşireti'ni İngilizler lehine elde etmek niyetini taşıyan Yüzbaşı Noel, bu dönemde Viranşehir'e gelmiş bulunan Süleymaniye Siyasi Temsilcisi Binbaşı Mahronovil ile birlikte hareket ederek Mahmud Bey ile görüşmelerde bulunmuşlardır. Yapılan bu görüşmeler sırasında Mahmud Bey, Milli Aşireti'nin Osmanlı Devleti'ne tabi olduğunu, ayrılmak gibi bir emellerinin olmadığını belirterek, Noel ile Mahronovil'in istemedikleri yönde bir tavır takınmıştır. Bu durum üzerine Noel, 31 Mayıs 1919'da Diyarbakır'a gitmek üzere Viranşehir'den ayrılmıştır[384].

2.1-Yüzbaşı Noel'in Diyarbakır'daki Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Osmanlı Devleti'nin tarihe mal olacağını düşünen ve bu amaçla örgütlenen ayrılıkçı unsurlar, bu sondan en iyi karla çıkma gayretini gütmekteydiler. Osmanlı topraklarında yaşayan ayrılıkçı gurupların faaliyetleri çerçevesinde kurulan örgütlere paralel olarak, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Diyarbakır'da bulunan bazı kişiler de Osmanlı Devleti'nden ayrılmak veya bu devletin egemenliği altında özerk bir yönetim oluşturulması amacıyla bazı oluşumlar

---

[383] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.35-36.

[384] Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, Ankara, 1966, s.14-15; S. Ural; **a.g.m.**, s.59. İngilizlerin Milli Aşireti'ni elde etmek için yaptığı çalışmalar daha sonraki tarihlerde de devam etmiştir. Halep'teki İngiliz Kolordu Komutanı General Devi, Mahmud Bey'in Halep'e gelmesi için beş defa davette bulunmuşsa da Mahmud Bey bu davetleri geri çevirmiştir. Keza daha sonra, 30 Haziran 1919'da Yüzbaşı Noel, Halep'e gelmesi hususunda Mahmud Bey'e bir mektup göndererek onu davet etmiştir. 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey, İngilizlerin bu faaliyetlerini yakından takip ederek, bölgenin en güçlü ve kalabalık aşireti olan Milli Aşireti'nin İngiliz kışkırtmalarına kapılarak isyan etmesinin önünün alınması için, bu aşiretin reisi olan Mahmud Bey'e uygun bir nişan ve rütbenin verilmesini talep etmiştir. S. Ural; **a.g.m.**, s.59-60.

içine girmişlerdir. Bunun yanında, savaş sonrasındaki dönemde Diyarbakır'ı da kapsayacak Ermeni Devleti söylentileri, bu şehirde bir takım hareketlenmelere neden olmuştur. Gerek Osmanlı Devleti'nden ayrılma veya özerk olma hayalleri, gerekse kurulacağı iddia edilen Ermeni Devleti'nin hakimiyeti altına girmemek amacıyla, Diyarbakır ahalisi arasındaki hareketlenmeler sonucunda, 1918 yılının sonlarına doğru, şehirde bulunan "*Gülşeni Tekkesi*"nde bir toplantı yapılmıştır. Yapılan bu toplantının sonucunda, Diyarbakır'ın önemli ailelerinden olan Cemilpaşazadelerin önderliğinde "*Kürdistan Cemiyeti*" adında bir cemiyet kurulmuş ve bu cemiyetin kuruluşu mülki idare tarafından da onaylanmıştır. Kurucu ve faal üyelerinin önemli bir kısmını Cemilpaşazade ailesi mensuplarının oluşturduğu bu cemiyetin başkanlığına ise yine Cemilpaşazadelerden Kasım Bey getirilmiştir[385].

Diyarbakır'da kurulan Kürdistan Cemiyeti, İstanbul'da kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti ile yakın bir işbirliği içinde çalışmalarına devam etmiştir. Diyarbakır'daki bu cemiyetin üyeleri Kürtçülük yönündeki çalışmalarını arttırarak, Kürtçe-Fransızca bir gazete çıkarmak için gerekli hazırlıklara girişmişlerdir[386]. Diyarbakır'da daha önce kurulan Kürdistan Cemiyeti'nin yanısıra, kurulması planlanan Ermeni Devleti'ne karşı oluşturulmuş olan Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi de burada açılarak, etkin bir şekilde faaliyette bulunmaya başlamıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin ardından, 22 Mayıs 1919'da dönemin Diyarbakır Belediye Reisi Delalbaşızade Abdurrahman Efendi'nin daveti üzerine şehrin ileri gelenleri belediye salonunda toplanarak, İzmir'in işgalini protesto edilmesi için faaliyete geçmişlerdir[387].

Diyarbakır merkezi ve çevresindeki Kürtçü faaliyetler karşısında, Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey gayet dikkatli bir tavır

---

[385] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.283, 296-297; Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** s.101. 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey'in 23 Mayıs 1919'da gönderdiği telgrafa göre de, bu cemiyette esas etkin olanlar Cemilpaşazade ailesi olup, esas amaçları İngiliz himayesinde Kürdistan'ın istiklalini sağlamak, bu olmazsa, Osmanlı hakimiyetinde muhtar bir devlet oluşturmaktır. **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV,** Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.7.

[386] Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, s.14. Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti üyeleri, basın yoluyla halka kendi düşüncelerini yaymak amacı ile bir matbaa satın alarak "*Gazi (Çağrı)*" adıyla bir gazete çıkarma yoluna gitmişlerdir. Bu matbaada, Gazi gazetesinin yanında, Kürtçe yazılmış başka gazeteler, kasideler ve dergiler de basılarak halka ücretsiz olarak dağıtılmıştır. "Ekrem Cemil Pasa" **http://www. esmerdergisi.com/ modules.php?name=News&file=article&sid=22**.

[387] Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** s.145.

sergileyerek, olup bitenleri yakından takip etmiş ve durumu İstanbul'a bildirmiştir. Ahmet Cevdet Bey'in 30 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafa göre, bu şehirdeki Kürdistan Cemiyeti yoğun bir şekilde çalışmakta ve asılsız iddialar ile halkı kendi taraflarına çekmeye çalışmaktadır. Bu iddialara göre, Milli Aşireti reisi Mahmud Bey, birçok atlı ile Diyarbakır'a gelerek bu cemiyetin üyeleri ile görüşecektir. Diyarbakır'a gelecek olan Mahmud Bey'in yanında 400 atlı olacak ve bu kişilerin de yardımı ile Kürdistan Cemiyeti Diyarbakır'da yönetime el koyarak, Osmanlı-Türk idaresi sona erecektir. Ortaya atılan bu iddialar karşısında gereken tedbirlerin alınmaması halinde, ani bir Kürt ayaklamasının ortaya çıkabileceğini belirten Ahmet Cevdet Bey, İngilizlerin faaliyetlerinin de bu durumu daha da karışık bir hale soktuğunu ifade etmiştir[388].

Diyarbakır'da durumun böylesine karışık olduğu bir ortamda, Haziran ayının başında Yüzbaşı Noel Karacadağ üzerinden Diyarbakır'a gelmiştir. Diyarbakır'a gelmesinin ardından Noel, ilk olarak Kürdistan Cemiyeti üyeleri ile görüşmüştür. Diyarbakır'daki halkın İngilizlere bakışını olumlu bir hale getirmek isteyen Noel, Halep'te tutuklu bulunan bazı Diyarbakırlı tüccarların serbest bırakılması için kendisine yapılan başvuruları sevinçle kabul etmiş ve başvuranlardan tek tek imzalı kağıtlar alarak, bunları Halep'e gönderip tutuklu kişilerin salıverilmesini sağlamıştır. Yaptığı bu davranış ile, bölge halkının İngilizler lehine sempatisini kazanmanın yanında, Osmanlı Devleti'nin hükmünün sona erdiğini ve kendi vatandaşlarının haklarını dahi koruyamadığını halka göstermek istemiştir[389].

Süleymaniye'de bulunduğu zaman, Şeyh Mahmut'un adamı Refik Hilmi ile yaptığı görüşmelerde, Türkiye içlerine doğru bir gezi yaparak, Bedirhan, Cemil Paşa ve Baban aileleri ile tanışıp, Kürt davasına destek sağlamak istediğini ifade eden Yüzbaşı Noel[390], Diyarbakır'a gelmesinin ardından Cemilpaşazade ailesinin en etkin kişilerinden birisi olan ve Kürtçülük faaliyetlerinde öne çıkmış bir kişi olan Ekrem Cemilpaşazade ile tanışır[391]. Tanışmanın ardından İngilizlerin Kürtler ile ilgili fikirlerinin ne olduğu

---

[388] Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** s.126-127.
[389] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.37; S. Ural; **a.g.m.**, s.60.
[390] R.Hilmi; **a.g.e.**, s.22-23.
[391] Yüzbaşı Noel, daha sonraki seyahatinde kendisine eşlik eden Ekrem Cemilpaşazade hakkında bilgi verirken bu tanışma ile ilgili olarak, Ekrem'in kendisini ziyarete geldiğini ve bu sırada üzerinde geleneksel olarak adlandırdığı Kürt kıyafetleri bulunduğunu belirtmektedir. Bu ziyaret sırasında

hususunda bazı bilgiler edinmiş olan Ekrem Cemilpaşazade, yeni tanıştığı İngiliz Yüzbaşısı Noel ile birlikte, bu kişinin Kürtçe tercümanı olan Ahmet Faik'i de yanına alarak Kürdistan Cemiyeti'ni ziyarete gitmişlerdir. Cemiyete gitmelerinin ardından Ekrem Cemilpaşazade heyecanlı bir dille, "*Burada Türklük ve Osmanlılık yoktur. Burası müstakil Kürdistan'dır*" şeklinde konuşmaya başlamıştır. Ekrem Cemilpaşazade'nin bu konuşmaları üzerine, orada bulunan bazı kişiler, "*Ekrem! Sen kimin namına söz söylüyorsun*?" diyerek onun sözünü kesip, kendisine hücum etmişler ve kürsüden indirmişlerdir. Durumun bu hale gelmesi üzerine, Diyarbakır sorgu hakiminin Ekrem Cemilpaşazade'nin sorgulanması amacı ile müzekkere çıkarması üzerine, bu kişi Diyarbakır dışına çıkmış ve bir süre sonra İngiliz işgalindeki Halep'e kaçmak zorunda kalmıştır[392].

Diyarbakır'daki Kürtçü faaliyetlerin artması ve bu faaliyetlerde Kürdistan Cemiyeti'nin öne çıkması nedeniyle, 4 Haziran 1919 tarihinde bu cemiyet Diyarbakır Valiliği'nin emri ile kapatılmıştır[393]. Bu cemiyetin kapatılması ve yaptığı zararlı faaliyetlerin giderilmesinde, Diyarbakır merkezli 13. Kolordu önemli görevler ifa

---

Ekrem Cemilpaşazade, "... *taşıdığı Kürt milliyetçi duygularını ve Kürtlerin Büyük Britanya'dan manda istemlerini açıkça* ..." Yüzbaşı Noel'e ifade etmiştir. Edward William Charles Noel; **Kürdistan 1919 Binbaşı Noel'in Günlüğü**, Avesta Yayınları, Çev.: Bülent Birer, İstanbul, 1999, s.9.

[392] Halep'e kaçan Ekrem Cemilpaşazade, bir sure sonra İstanbul'a gitmiş ve Kürdistan Teali Cemiyeti'nin başkanı Seyit Abdülkadir'in önerisi ile bu cemiyete üye olarak kabul edilmiştir. Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** s.137. Diyarbakır'dan Halep'e kaçan Ekrem Cemilpaşazade, buradan hareket ettiği sırada bir Ermeni tercümanın onu tanıyarak, Ermeni katliamcısı suçlaması ile İngilizlere ihbar etmesi sonucunda İngilizlerce tutuklanmıştır. Bu tutuklama sonucunda hapse atılma tehlikesi ile karşılaşan Ekrem Cemilpaşazade, sorgulama sırasında Yüzbaşı Noel'in adını vererek kurtulmuştur. Edward William Charles Noel; **Kürdistan 1919 Binbaşı Noel'in Günlüğü**, Avesta Yayınları, Çev.: Bülent Birer, İstanbul, 1999, s.9. Muhtasar Hayatım isimli hatıratında Ekrem Cemilpaşazade, Diyarbakır'dan ayrılırken babasının çantasına banknotlar ve belindeki kemere altınlar doldurduğunu belirtmektedir. Diyarbakır'dan ayrıldıktan sonra Halep üzerinden İstanbul'a gitme düşüncesinde olan bu kişi, imkan bulursa İstanbul'dan Belçika'ya giderek mühendislik tahsiline devam emek niyetinde olduğunu hatıratında ifade etmektedir. Ekrem Cemil Paşa; **Muhtasar Hayatım**, Beybun Yayınları, Ankara, 1992, s.41. Ancak, ileriki sayfalarda da göreceğimiz üzere Ekrem Cemilpaşazade, Belçika'ya gitmek yerine Yüzbaşı Noel ile birlikte tekrar Anadolu'ya geri dönüp, onunla birlikte Malatya'ya kadar gitmiştir.

[393] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.37. Kürtçülük faaliyetleri ile ilgili bir çok çalışması bulunan Malmisanij, hazırlamış olduğu Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği isimli eserinin 119. sayfasında, Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin kapatılmasının tarihi olarak 4 Haziran tarihini verirken, 132. sayfasında 4 Temmuz tarihini vermektedir. Malmisanij; **a.g.e.**, 119, 132. 16 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın, Erzurum'da bulunan 15 Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya yolladığı telgrafta Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin kapatılmasının nedeni olarak, "... *bu cemiyetin İngilizlerin teşviki ile İngiliz himayesinde bir Kürdistan teşkili gayesi takip* ..." etmesi gösterilmektedir. Bu telgrafa göre, adı geçen cemiyetin üyeleri hakkında kanuni takibat yapılmakta olup, bu bölgede bulunan halkın çoğunun da gönderdikleri telgraflar ile Kürdistan Cemiyeti'nin kendilerini temsil etmediğini belirttikleri ifade edilmektedir. **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV,** Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.43.

etmiştir. Kürdistan Cemiyeti'nin faaliyetlerini yakından takip eden bu kolordunun lağv edilmesi yönünde İngilizler bir çok teşebbüste bulunmuşlardır. Zira bu kolordunun mevcudiyetini, kendilerinin ileriye yönelik planlarında engel olarak düşünmekteydiler[394].

Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin kapatılmasına rağmen, halk arasında bazı kişiler tarafından Kürtçülük yönünde propaganda yapılmasına devam edilmiştir. 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey'in 17 Haziran 1919 tarihinde 3. Ordu Müfettişliği'ne gönderdiği telgrafa göre, Cemilpaşazade ailesine mensup olan bazı kişiler, Mardin'den itibaren Diyarbakır Vilayeti'nin Gölcük'e (Hazar Gölü) kadar İngilizler tarafından alınacağı yönünde propaganda yapmaktaydılar. Bu kişilere göre, İngilizler gelmeden evvel, bu bölgelerde bir Kürdistan teşkil edilmeli ve İngilizler geldiği zaman burada bir Kürt hükümeti görmelidirler. Bunun yanında, bazı Kürtçüler tarafından "*Hükümetin askerî top ve mitralyözü kalmadı, hepsini İngilizler aldı*" dedikoduları da çıkarılmıştır. Bu tür propagandalar ile devlet otoritesinin sona erdirilmek istendiğini gören Ahmet Cevdet Bey, bu kişilerin propagandalarına son vermek amacıyla, Ramazan topu atılması bahanesi ile İç Kale'deki tepeye iki adet sahra topu koydurmuş ve top atışı yaptırmıştır. Bunun yanında "*muharebe tatbikatı*" adı altında halka açık bir tatbikat icra edilmiştir[395].

Diyarbakır'da bu olayların olduğu sırada bu şehirde bulunan Yüzbaşı Noel, burada bazı kişiler ile yaptığı görüşmelerinin ardından, izlenimlerini bir telgraf ile bağlı olduğu üst yetkililere bildirmiştir. Bu telgrafa göre, Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti üyeleri aktif bir şekilde faaliyet göstermeye çalışmakta ve Türk idaresini sona erdirip, bağımsızlık ilan etmek için fırsat kollamaktadırlar. Bu kişilerin İngiliz "... *hükümetine karşı tutumları kesinlikle dostanedir*"[396]. Bu telgraf sonrasında Yüzbaşı Noel, 14 Haziran tarihinde Diyarbakır'dan ayrılmış ve Halep'e doğru yola çıkmıştır[397].

---

[394] **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV,** Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, s.21.
[395] **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV,** Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, s.50-51.
[396] A.Mesut; **a.g.e.**, s.86.
[397] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.38.

Diyarbakır'da yürüttüğü faaliyetler sonucunda Halep'e giden Yüzbaşı Noel, buradaki yetkililere gereken bilgileri vermesinin ardından, bu tarihlerde[398] Halep'e gelmiş olan Bağdat Siyasi Temsilcisi Albay Arnold Wilson ile görüşmüştür[399]. Yapılan bu görüşme sırasında Arnold Wilson, bölgedeki Türk propagandalarına karşı, İngilizler lehine propaganda için, Yüzbaşı Noel'in İstanbul'a giderek Bedirhan ailesi mensupları ile görüşmesi ve aileden birini alarak bölgeye gelmesini tavsiye etmiştir[400]. Bunun müteakibinde Arnold Wilson, Yüzbaşı Noel'i "... *kendisi adına Kürt meselesini görüşmesi için* ..." Haziran ayının sonlarında İstanbul'a göndermiştir[401].

İstanbul'a doğru hareket etmeden önce Yüzbaşı Noel, 23 Haziran tarihinde bir beyanname yayınlamıştır. Noel, yayınladığı bu beyannamede, Paris'te faaliyetlerini yürüten barış konferansının Kürt halkının hakkına uygun bir şekilde Kürt sorununu çözeceğini ve Britanya hükümetinin Kürtlerin çıkarlarına uygun bir şekilde konferansın ilgi alanını yönlendireceğini ifade etmiştir. Bunun yanında, daha önceki olaylar nedeniyle Kürtlerden öç alınmayacağı, bölgede yaşayan farklı etnik guruplar arasındaki düşmanlığın bir an önce sona erdirilmesi gerektiği de özellikle belirtilmiştir[402].

---

398 Yüzbaşı Noel'in Türçe'ye çevrilerek yayınlanmış olan günlüğünde, Albay Arnold Wilson'un 26 Haziran tarihinde Halep'e geldiği yazılıdır. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.7. Bu günlüğün İngiliz Arşivlerindeki aslından faydalanan Mim Kemal Öke de bu tarihi vermektedir. M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.38. Ancak, Ahmet Mesut'un Türkçe'ye çevirdiği İngiliz belgelerinden olup, gizli ibareli 6 Eylül 1919 tarihini taşıyan bir belgeye göre, Yüzbaşı Noel 25 Haziran tarihinde İstanbul'a gitmek üzere Halep'ten hareket etmiştir. A.Mesut; **a.g.e.**, s.87.

399 Bağdat Siyasi Temsilcisi Albay Arnold Wilson, 13 Haziran'da Londra'ya gönderdiği bir yazısında, İngiliz himayesi altında bağımsız bir Kürdistan'ın oluşturulması ve Van, Bitlis, Diyarbakır ve Mamuratülaziz'in bu devletin sınırları içine alınmasını önermiştir. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.7; M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.39. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kurulacak olan Kürt devletinin sınırları içine Musul ve çevresinin dahil edilmediğidir. Bu da, İngilizlerin Musul ve çevresini her ne olursa olsun başka bir yönetime devr etmek istemediklerinin en önemli delilidir.

400 M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.39. "*Albayla (Arnold Wilson) yapılan görüşmelerde; İstanbul'a gidip burada Bedirhan ailesi ve etkili olabilecek başka Kürtlerle görüşüp bu ailelerden bir ya da daha fazla kişiyle beraber Kürdistan'a dönmeme karar verildi. Kürdistan'da sorumluluğunu alacağımız özel görev; Türklerin pan-İslamist propagandalarına ve Kürtleri İngiliz silahlarıyla desteklenmiş Ermeni hakimiyeti kurulacağına dair asılsız söylentilerle korkutarak bize düşman etme çabalarına karşı faaliyette bulunmaktı*". E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.7.

401 A.Mesut; **a.g.e.**, s.87.

402 M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.71.

Yayınladığı bu beyannamenin ardından Yüzbaşı Noel, Arnol Wilson tarafından yapılan görevlendirmeyi yerine getirmek amacıyla Kahire'ye uğramış ve buradan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır[403].

2.2-Yüzbaşı Noel'in İstanbul'daki Faaliyetleri

3 Temmuz tarihinde İstanbul'a ulaşan Yüzbaşı Noel, Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir ile Bedirhan ailesine mensup kişilerin de içinde bulunduğu bir çok Kürt ileri gelenleri ile görüşmüştür[404]. Noel'in İstanbul'a ulaştığı 3 Temmuz tarihinde, Noel'in İstanbul'a gitmesini tavsiye eden Bağdat Sivil Komiseri Albay Arnold Wilson, Diyarbakır ve çevresinde bulunan yerlerin durumunun düzeltilmesi için bazı Türk garnizonlarının kaldırılarak, Van, Bitlis vb. yerlere Seyit Abdülkadir'in gurubuna bağlı kişilerin yönetici olarak atanmaları hususunu içeren bir yazıyı İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a göndermiştir[405].

İstanbul'da bulunduğu sırada, İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ile bir çok kereler görüşmelerde bulunan Yüzbaşı Noel, Diyarbakır ve çevresinde bulunan yerlerde etkisi olabilecek Kürt ileri gelenlerine yardım edilmesinin her açıdan büyük avantaj sağlayacağını ifade etmiştir. Noel'e göre, İngilizlere en fazla yarar sağlayabilecek kişiler Seyit Abdülkadir ile Bedirhan ailesidir[406]. Noel ile görüşmesi sonrasında, Anadolu'da ortaya çıkan Milli Mücadele'nin İngilizler açısında vahim

---

[403] Abdurahman Arslan; **Samsun'dan Lozan'a Mustafa Kemal Ve Kürtler (1919-1923),** Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s.59. Yüzbaşı Noel'in İstanbul'a gitmeden önce Kahire'ye gitmesi ilginç görünmektedir. Böylesi önemli bir göreve başlamadan önce Kahire'deki İngiliz yetkililer ile görüşmek amacı ile olmuş olabilir. Bunun yanında, başında Süreyya Bedirhan'ın bulunduğu Kürt İstiklal Komitesi idarecileri ile görüşmek amacına yönelik de olabilir. Zira, Süreyya Bedirhan başkanlığındaki bu komite, bu dönemde İngilizlerle sürekli temas halindeydi. A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.92. Burada hemen şunu da eklememiz yerinde olacaktır. Yüzbaşı Noel'in Kahire'ye gitmesinden kısa bir süre önce, 13 Haziran 1919 tarihinde, Kürt İstiklal Komitesi idarecilerinden olan Mardinli Arif Paşa ve Süreyya Bedirhan, Kahire'deki İngiliz yetkilileri aracılığıyla İngiltere yönetimine başvurarak, Kürtlerin kendilerinin temsil edebileceklerini belirterek, İngiltere himayesinde bir Kürdistan kurulmasını talep etmişlerdir. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.337-338.

[404] E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.8.

[405] A.Mesut; **a.g.e.**, s.87.

[406] Amiral Calthorpe, Yüzbaşı Noel ile yaptığı görüşmelerin sonuçlarını 10 Temmuz 1919 tarihinde Londra'ya göndermiştir. Amiral Calthorpe'un Londra'ya gönderdiği bu yazının İngilizcesini Bilal Şimşir yayınlamıştır. Bilal Şimşir; **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, **C.:1**, **Nisan 1919-Mart 1920**, Ankara, 1973, s.39-41. Bu yazının tam Türkçe tercümesini ise Ahmet Mesut yayınlamıştır. A.Mesut; **a.g.e.**, s.59-60. Keza, bu yazının Bilal Şimşir'in kitabındaki suretinin belirli bir kısmı Selçuk Ural tarafından tercüme edilmiş ve bu kişinin çalışmasında yer almıştır. S. Ural; **a.g.m.**, s.62.

sonuçlar doğurabileceğini düşünen Amiral Calthorpe, Londra'ya gönderdiği yazısında "*... öncelikle dikkate almamız gereken husus Mezopotamya'nın sınırlarını ve güvenliğini sağlamaktır. Bu bizi kaçınılmaz olarak Kürdistan'ın kurulması sonucuna götürmektedir. Biz elimizden geldiği kadar Türklerle Kürtlerin birbirinden ayrılmasına çalışmalıyız. Bu ilerisi için iyi olacaktır*" demek sureti ile belirli oranda Noel'in de ileriye dönük faaliyetlerinin ön bilgisini vermiştir[407].

İstanbul'daki Kürt ileri gelenlerinden Seyit Abdülkadir ve Bedirhanlarla, Yüzbaşı Noel arasında yapılan görüşmeler sonrasında, İngilizler Anadolu'da ve Musul çevresinde kendileri aleyhinde yapılan propagandalara karşı koymak için Kürtlerin daha etkin bir şekilde kullanılmasını düşünmüşlerdir. Yapılan bu görüşmeler sırasında İngilizler, Noel aracılığıyla Kürt ileri gelenlerine, Paris'te çalışmalarına devam eden barış konferansında Kürtlerin çıkarlarını savunmaya ve Kürtler üzerinde bir "*Ermeni hükümranlığının*" oluşmasına engel olmaya hazır olduklarını, "*... Kürt hareketine sempatik yaklaşımlarının teminat olduğunu ...*" bildirmişlerdir[408].

İngilizler açısından, bu dönemde en önemli olarak görülen husus, Musul ve çevresinin kendi hakimiyetleri altında bulundurulması ve buna karşı ortaya çıkabilecek hareketlerin bertaraf edilmesidir. Bu amaçla İngilizler, yukarıda da belirttiğimiz gibi Türklerin yürütmekte olduğu propagandalara ve İngiliz propagandalarını önlemeye yönelik faaliyetlerine karşı, Kürtleri kendi taraflarında tutmak, hatta mümkünse Türklere karşı kullanmak istemişlerdir. Yüzbaşı Noel'in İstanbul'a gelişindeki en önemli amaçlardan birisi de budur. Onun esas hedefi, Kürtlerin İngilizler lehinde elde edilmesi ve mümkün mertebe İngiliz çıkarları doğrultusunda kullanılmasıdır. Bu hedef doğrultusunda Kürt ileri gelenleri ile yaptığı görüşmelerin sonucunda, Güneydoğu Anadolu bölgesine geri dönecek olan Yüzbaşı Noel'e, bu bölgede yapacağı gezi ve faaliyetlerinde kendisine eşlik etmesi için Emin Ali Bedirhan'ın iki oğlu ile Seyit Abdülkadir'in damadı Seyit Moin ve Dersimli Seyit İbrahim'den oluşan bir heyet tespit edilmiştir[409]. Yüzbaşı Noel'in gönlünde yatan kişiler ise, Seyit Abdülkadir ile Emin Ali

---

[407] S. Ural; **a.g.m.**, s.62.
[408] M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.102-103.
[409] Bu heyetin tespit edilmesinden önce, Kürdistan Teali Cemiyeti'nde yapılan görüşmeler sırasında, Yüzbaşı Noel'e eşlik edecek kişilerin ailelerinin korunması hususunda İngiliz Büyükelçiliği'nden Osmanlı Hükümeti nezdinde teşebbüste bulunulması ve bu kişilerin ve ailelerinin korunmasının garanti edilmesi hususunda bir talep de gündeme gelmiştir. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.8-9. Heyete

Bedirhan'dır[410]. Ancak bu kişiler bazı çekinceler öne sürerek, Noel ile birlikte bu geziye katılmak istememişlerdir[411].

Yüzbaşı Noel'in İstanbul'daki Kürt ileri gelenleri ile yaptığı görüşmelerden ve onun yürüteceği faaliyetlerden İngilizler lehine sonuçlar doğmasını ümit eden İngilizlerin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, Kürtlerin Mustafa Kemal Paşa hareketine karşı kullanılabileceği hususunda Noel ile görüşmüş olmalıdır. Bu görüşmelerin sonrasında, 10 Temmuz 1919 tarihinde Amiral Calthorpe, Lord Curzon'a gönderdiği bir telgrafta "*Kürtler henüz Mustafa Kemal'e karşı ayaklanmadı, ama Noel bunu sağlayacağından emin*" demek suretiyle Noel'in esas amacının ne olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir[412].

Yüzbaşı Noel ile Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri arasındaki bu görüşmeler karşısında Osmanlı hükümeti rahatsız olmuş ve bu husus ile ilgili olarak yukarıda Kürdistan Teali Cemiyeti ile ilgili kısımda belirttiğimiz görüşme gerçekleşmiştir[413].

---

katılacak olan kişiler, ailelerinin emniyetinin sağlanması hususunda, İngilizlerin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'dan da garanti talep etmişlerdir. Bilal Şimşir; **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, **C.:1**, **Nisan 1919-Mart 1920**, Ankara, 1973, s.40; A.Mesut; **a.g.e.**, s.59.

410 Yüzbaşı Noel, Bedirhan ailesine özel bir önem vermiştir. Lazarev'in ifadesine göre Noel, Bedirhan ailesi üyelerini, Anadolu'da faaliyet göstermekte olan Mustafa Kemal Paşa'ya ve onun arkadaşlarına karşı kullanmak düşüncesindedir. Bu amaçla Emin Ali Bedirhan'ın Diyarbakır Valiliği'ne, bu kişiye yakın olan başka bir kişinin Mardin Mutasarrıflığı'na atanması hususunda teşebbüste bulunmuştur. M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.107-108. Bedirhan ailesine mensup olan Halil Rami'nin Malatya Mutasarrıflığı'na atanması ile ilgili olarak Yüzbaşı Noel'in herhangi bir katkısı olup olmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Noel hatıratında, Halil Rami Bey ile ilgili olarak bazı açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre Halil Rami Bey, güçlü Kürt milliyetçi duygulara sahip olup, İngilizlere sempatiyle yaklaşan açık görüşlü bir yöneticidir. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.36.

411 E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.8; M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.38-39. Yüzbaşı Noel ile birlikte gidecek olan heyette yer alması kararlaştırılan kişilerden Seyit Moin ile Seyit İbrahim, bu seyahati riskli ve tehlikeli gördüklerinden dolayı Noel'e eşlik etmekten daha sonra vazgeçmişlerdir. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.8. Çalışmasının bir kısmını Yüzbaşı Noel'in faaliyetlerine ayıran Robert Olson, bu kişilerin seyahate katılmaktan vazgeçtiklerine dair Noel'in hatıratında yer alan ifadelere rağmen, Noel'in Malatya'ya kadar olan seyahati ile ilgili bilgi verirken, Noel'in beraberinde Seyit Moin (Olson Muin olarak belirtiyor) ile Seyit İbrahim'in de bulunduğunu belirtmektedir. R.Olson; **a.g.e.**, s.84-85. İngilizlerin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe da, Seyit Abdülkadir ve Bedirhan ailesinin en ileri gelen kişilerinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gitmelerini ve bu kişilerin "*... İngiltere tarafını tutan Kürtleri izleyen ve Kürt kulüplerini (örneğin Diyarbakır'daki) kapatan bölge yöneticilerine karşı mücadeleyi organize etmelerinin daha yararlı olacağı ...*" düşüncesini taşımaktadır. M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.104.

412 E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.185. Erol Ulubelen, bu telgrafın tarihi olarak 10 Haziran tarihini vermektedir. Ancak 10 Haziran tarihinde Yüzbaşı Noel İstanbul'da değil Diyarbakır'dadır. Büyük bir ihtimalle bu telgrafın tarihi yazar tarafından kaydedilirken Temmuz yerine Haziran olarak kaydedilmiştir. Bu hususta çalışma yapan bazı araştırmacılar da 10 Temmuz yerine, Ulubelen'in verdiği tarih olan 10 Haziran tarihini kullanmışlardır. Bakınız E. Kurubaş; **a.g.e.**, s.46; M. Çetin; **a.g.e.**, s.180.

413 A.Mesut; **a.g.e.**, s.75; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.90-91; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.324; İ.Göldaş; **a.g.e.**, s.108; M.S Lazarev; **a.g.e**, s.163.

Ancak yapılan bu görüşme sonrasında Yüzbaşı Noel'in faaliyetlerinin engellenmesi veya ortaya çıkarabileceği zararlar hususunda herhangi bir tedbire başvurulmamıştır.

İngilizler, bir taraftan İstanbul'da görüşmeleri sürdürürken, diğer taraftan da Yüzbaşı Noel'in yanındaki heyetle birlikte yapacağı seyahat için Osmanlı idarecileri ile görüşmeye ve bu seyahatin rahat bir şekilde icra edilmesi için tedbirler alama yoluna gitmişlerdir. İngiliz yetkililerin bu amaçla Osmanlı idarecileri ile yaptıkları görüşmelerin sonucunda, Yüzbaşı Noel'in yapacağı seyahat ile ilgili olarak Osmanlı Dahiliye Nezareti tarafından 5 Temmuz'da Diyarbakır, Bitlis, Erzurum ve Van vilayetlerindeki yetkililere bilgi verilmiştir. Yapılan bu bilgilendirmeden bölge idarecileri pek memnun olmamışlardır. Zira, bu idareciler Noel'in daha önceki hareketleri ile ilgili olarak bilgi sahibi idiler. Bunun yanında bölgeyi dolaşan diğer İngiliz görevlilerin zararlı faaliyetlerini de yakından gözlemlemişlerdir. Bölge idarecilerinden olan Van Valisi Haydar Bey, 20 Temmuz tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazı ile bu hususu ifade etmiş ve Noel'in yürüteceği faaliyetler ile bölgedeki aşiretleri tahrik edeceğini ve kendilerinin izzet-i nefislerine dokunacak hareketlerde bulunabileceğini belirtmiştir. Haydar Bey bunlara ilave olarak, insani amaçlı bir inceleme yapılmak isteniyorsa, bunun iki taraftan da oluşan bir heyet tarafından yapılmasının daha hayırlı olacağını da ilave etmiştir[414].

Yüzbaşı Noel, İstanbul'daki görüşmelerin sonucunda Temmuz ayının ortalarında Halep'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır[415]. Noel İstanbul'dan ayrılırken, yapacağı seyahatte kendisi ile birlikte bulunacak olanları yanında götürmemiş, bu kişiler ile daha sonra buluşmak üzere anlaşmışlardır. Bu hususla ilgili olarak, İngilizlerin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe etkili olmuş olmalıdır. Zira Calthorpe, Londra'ya gönderdiği telgrafta, Noel ile birlikte gidecek olanların daha sonra ayrı ayrı olarak gitmeleri gerektiği, böylece samimi bir görüntü vermeyeceklerini kaydetmiştir[416].

Noel'in İstanbul'da yaptığı görüşmeler ve faaliyetler, bazı İngiliz siyasetçi ve yöneticileri tarafından belirli oranda aşırı bulunmuştur. Bu İngilizlerden birisi olan ve

---

[414] S. Ural; **a.g.m.**, s.62.
[415] Yüzbaşı Noel'in İstanbul'dan ne zaman ayrıldığı hususunda herhangi bir bilgi bulunmaktadır. Biz Temmuz ayının 20'sine doğru olduğunu tahmin etmekteyiz.
[416] B. Şimşir; **a.g.e.**, s.39-40; A.Mesut; **a.g.e.**, s.59.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'nde çalışan Hohler, 21 Temmuz 1919 tarihinde Sir Tilley'e gönderdiği bir telgraf ile bu durumu ifade etmiştir. Hohler'e göre, Noel iyi bir insan ve çok güçlü biri olmasına rağmen, "*... Kürtlerin peygamberi ...*" olmak istemektedir. Hohler tarafından aşırı Kürt taraftarı olarak nitelendirilen Noel, bu tavırları ile "*... bir Kürt Lawrence'i ...*" olmak hedefindedir. Ancak Noel'in bu faaliyetleri belirli oranda İngilizlerin o dönemdeki politikaları için geçerli olabilir. Zira, Mezopotamya şu aşamada İngilizlerin olacağından, Noel'e "*... bir Kürt devleti kurdurup kuzey dağlarını böylece ...*" koruyarak Türk tehlikesi uzaklaştırılabilir. Noel'in faaliyetlerini bu şekilde değerlendiren Hohler, Kürtler hakkında ise pek olumlu düşünmemektedir. Bu kişinin düşüncesine göre "*... Kürtlere fazla güvenilmez ...*". Ancak dönemin şartları itibariyle Kürtler İngilizler için gereklidir. Bu nedenden ötürü, Türkleri azami derecede zayıflatmak amacı ile Kürtleri harekete geçirmek fena bir düşünce değildir[417]. Yüzbaşı Noel'e karşı belirli oranda ortaya çıkan bu tepkiye rağmen Lord Curzon, Noel'in yürütmeye çalıştığı Kürt politikasına destek vermiş ve Bağdat'taki İngiliz yetkililere bir yazı göndererek, Noel'in Kürtler konusundaki bilgisinin Mezopotamya sınırlarının tespitinde kullanılması ve çalışmalarının sona ermesinin beklenmesi hususunda ısrar etmiştir[418].

Fikir ve tavırları bazı İngilizler tarafından da aşırı bulunan Yüzbaşı Noel, İstanbul'dan ayrılmasından sonra, 23 Temmuz'da Halep'e dönmüştür[419]. Halep'te bir süre kalmasının ardından Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'a giden Noel, kendisinin İstanbul'a gitmesini tavsiye eden Bağdat Siyasi Temsilcisi Albay Arnold Wilson'a yaptığı görüşmeler ile ilgili bilgi vermiştir. Bunun yanında daha önce yaptığı geziler ve görüşmeler ile ilgili olarak 20 sayfalık "Kürtlerin Hakkında Bir Not" adı altında bir raporu da buradaki amirlerine sunmuştur. Bu raporda Türkler ve Osmanlı Devleti

---

[417] "*... Kürtlere fazla güvenilmez. Majeste'nin Hükümeti'nin amacı Türkleri azami derecede zayıflatmak olduğuna göre Kürtleri bu şekilde harekete getirmek fena bir plan değil ...*" E.Ulubelen; **a.g.e.**, s.186. Erol Ulubelen'in eserinde Hohler tarafından kaleme alındığı belirtilen bu telgraf, Mim Kemal Öke'nin eserinde İngilizlerin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a ait olarak gösterilmektedir. M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.67. Lazarev ise, Ulubelen ile aynı düşüncede olup, bu satırların Hohler tarafından yazıldığını ifade etmektedir. M.S Lazarev; **a.g.e**, s.163.

[418] M.S Lazarev; **a.g.e**, s.173.

[419] E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.9. Noel'in Halep'e ulaşmasından bir gün sonra 24 Temmuz 1919 tarihinde de, Noel'in gezisine katılacak olan heyet üyeleri, Halep'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmışlardır. Bu kişilerin heyette yer almaları hususunda resmi onay, İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour tarafından verilmiş ve 30 Temmuz'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne iletilmiştir. A.Mesut; **a.g.e.**, s.87.

aleyhinde karşıt görüşlere yer verildiği kadar, Ermeniler aleyhinde de ifadeler yer almaktadır. Noel'e göre, kurulması düşünülen Ermeni devleti, İngiliz politikalarını zor duruma düşürecek ve Kürtleri Türkler ile birlikte hareket etmeye sevk edecektir. Bunun yerine, Kürtlere sahip çıktığı takdirde İngilizler daha da karlı olacaklar ve bölgede istikrarı sağlamış olacaklardır[420].

Yüzbaşı Noel'in Bağdat'ta bulunduğu 5 Ağustos tarihinde, Mısır merkezli Kürt İstiklal Komitesi idarecilerinden olan Mardinli Arif Paşa ile Süreyya Bedirhan, Mısır Kuvvetleri Siyasi Büro Şefi'ni ziyaret ederek, Kürt bağımsızlığı veya sınırlı bir İngiliz mandası konusunda isteklerde bulunmuşlardır. Bu hususta Büro Şefi ile Bağdat Sivil Komiseri arasında yapılan yazışmalar sonucunda Bağdat Sivil Komiseri, Mardinli Arif Paşa'nın Halep'e gönderilerek, burada Yüzbaşı Noel ile görüşmesini istemiştir. Bunun sonucunda Arif Paşa Noel'le görüşmek üzere Halep'e gönderilmiştir[421].

3-Yüzbaşı Noel'in Anadolu'ya İkinci Gelişi ve Faaliyetleri

Bağdat'taki amirleri ile görüşen Yüzbaşı Noel, yapacağı gezi sırasında kendisine eşlik edecek heyetin üyelerinden olup, Emin Ali Bedirhan'ın oğulları olan Celadet ve Kamuran Ali Bedirhan'ın İstanbul'dan geliş tarihleri olan 19 Ağustos'ta Halep'e geri dönmüştür[422]. İstanbul'daki görüşmeler sırasında, Noel'in seyahatinde ona eşlik etmesi kararlaştırılan Seyit Moin ile Seyit İbrahim'in bu seyahate katılmaktan vazgeçmeleri nedeniyle heyetin yeterli olmadığını düşünen Yüzbaşı Noel, bu sırada İstanbul'dan Halep'e gelmiş olan ve Diyarbakır'da yakinen tanışmış olduğu Ekrem Cemilpaşazade'yi de bu heyete dahil etmiştir[423].

Halep'teki işlerini tamamlayan ve hazırlıklarını sona erdiren Yüzbaşı Noel, 21 Ağustos tarihinde yanında bulunan kişiler ile birlikte trene binerek Antep'e doğru yola çıkmıştır[424]. Yüzbaşı Noel ile birlikte bu seyahate çıkan kişiler arasında iki İngiliz daha

---

420 M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.52-55; A.Mesut; **a.g.e.**, s.87-88, 100.
421 M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.73; A.Mesut; **a.g.e.**, s.88; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.101.
422 E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.9; M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.39.
423 Ekrem Cemilpaşazade'nin o tarihlerde Halep'te bulunması büyük bir ihtimalle daha önceden planlanmış bir durum olmalıdır. Yüzbaşı Noel, bu heyete dahil ettiği Ekrem Cemilpaşazade ile ilgili olarak, bu kişinin halkla iyi iletişim kurabilme ve onlara kendini kabul ettirme yeteneğine sahip olduğunu belirtmektedir. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.9.
424 E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.9; M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.39.

bulunmaktadır. Bunun yanında Celadet ve Kamuran Bedirhan, Ekrem Cemilpaşazade, Hakkarili Abdürrahim Efendi[425] başta olmak üzere, bazı hizmetliler ve muhafızlar da bulunmaktadır[426]. Yolculuğu sırasında Antep'e uğraya Yüzbaşı Noel ve yanındaki heyet, burada bazı incelemelerde bulunduktan sonra tekrar yola devam etmişlerdir. Geçtikleri yerlerdeki halkın durumunu inceleyen Noel, bölgedeki halk arasındaki okur yazar oranının arttırılması için Latin harflerinin Kürtler arasında kullanılmasını da yanındakilere ve görüştüğü kişilere tavsiye etmiştir[427].

Maraş ve Pazarcık tarafındaki özellikle Alevi olan Kürt aşiretleri arasında incelemelerde bulunan heyet üyeleri, Sinemilli ve Atmılı aşiretlerinin yaşadıkları yerlere uğramış ve bu aşiretlerin ileri gelenleri ile görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmeler sonrasında Yüzbaşı Noel günlüğüne, "*...bizim hedefimiz, yerel aşiret liderlerini ve toprak sahiplerini güçlendirmek olmalıdır. Bu hedefe, bölgeye gelecek olan İngiliz yöneticilere verilen görevi kabul etmeleri için en yüksek parayı teklif ederek ulaşılabileceğini düşünüyorum ...*" şeklinde bir kayıt düşerek, bölgede hakim olmak için aşiret liderlerini ve ileri gelenleri elde etmek gerektiğini belirtmiştir[428].

Yolculuğuna devam eden heyet 31 Ağustos akşamı, misafir oldukları Atmılı Aşireti reisi Yakub Paşa'nın yanından ayrılarak Malatya'ya doğru yola çıkmışlardır. Yolculuk sırasında Kürecik (Gürecik) Aşireti'nin yaşadıkları yerleri de inceleyen heyet, 3 Eylül tarihinde Malatya'ya ulaşmıştır[429].

---

[425] Ekrem Cemilpaşazade'nin ifadesine göre bu kişi, İstanbul'dan Yüzbaşı Noel ile birlikte gelmiş olup, Noel'e Kürtçe dersi vermektedir. Ekrem Cemil Paşa; **Muhtasar Hayatım**, Beybun Yayınları, Ankara, 1992, s.45. Kürdistan Teali Cemiyeti üyelerinden olan Hakkarili Abdürrahim Efendi, şair bir kişiliğe de sahiptir. Kürtçe tiyatro eserleri de yazmış olan bu kişi, meşhur Kürtçü Musa Anter'in kayınpederidir. Bedirhan ailesinin damadı olan Hakkarili Abdürrahim Efendi, Soyadı Kanunu'ndan sonra, Zapsu soyadını almış olup, günümüz işadamlarından Cüneyt Zapsu'nun da dedesidir. Yaşar Kaya; "Abdurrahim Rahmi Zapsu", **http://www.ozgurpolitika.org/2002/11/18/allkos.html**; **www.turksolu.org/44/ ayas44.htm - 25k**. Ayrıca bakınız, Soner Yalçın; **Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı-Efendi-2**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006, s.83-85; **http://www.ozturkler.com/ forum/viewtopic.php?p= 26145&highlight=&sid=455efc3bfa121c50337b8dcbaa8f6c7e**.

[426] Ekrem Cemil Paşa; **a.g.e.**, s.45.

[427] E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.23. Bunun yanında Yüzbaşı Noel, gittikleri her yerde mümkün mertebe fotoğraf çekmeye ve her şeyi kaydetmeye gayret sarf etmektedir. Ekrem Cemil Paşa; **a.g.e.**, s.42.

[428] E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.27.

[429] Yüzbaşı Noel ve yanındaki heyetin Halep'ten Malatya'ya kadar olan seyahatleri ve uğradıkları yerler ile ilgili olarak, Noel günlüğünde ayrıntılı olarak bilgi vermektedir. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.9-35. Ayrıca bakınız M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.39-41; Ekrem Cemil Paşa; **a.g.e.**, s.41-42.

3.1-Yüzbaşı Noel'in Malatya'daki Faaliyetleri ve Ali Galip Olayı

19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, ilk andan itibaren Anadolu'daki milli hareketleri organize etmeye ve işgallere karşı ortaya çıkan tepki faaliyetlerini düzenleme çabası içine girmiştir. Bu amaçla gerekli kurum ve kişilerle yazışmalarda bulunan Mustafa Kemal Paşa, Doğu Anadolu Bölgesi'nin temsilcilerinin katıldığı Erzurum Kongresi'nin yapılmasının ardından, tüm Anadolu temsilcilerinin katılacakları Sivas Kongresi'nin yapılması için gerekli hazırlıklara devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetlerinden rahatsızlık duyan başta İngilizler olmak üzere işgalci güçler ve İstanbul Hükümeti yetkilileri onun geri dönmesi ve faaliyetlerini sona erdirmesi hususunda birçok teşebbüste bulunmuşlarsa da başarılı olamamışlardır.

Mustafa Kemal Paşa ve yanında bulunanların Sivas'ta tüm Anadolu'yu kapsayacak bir kongreyi toplamalarını kendileri açısından tehlikeli olarak gören İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükümeti, bu kongrenin toplanmaması hususunda teşebbüslere girişmiştir. Bu amaçla Damat Ferit Paşa Hükümeti, 29 Temmuz'da Mustafa Kemal ve Rauf Paşa'nın yakalanarak İstanbul'a getirilmesi hususunda bir karar alarak, bu hususu Erzurum ve Sivas Valilerini bildirmiştir. Bu kararın alındığı gün Damat Ferit Paşa, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarından Hohler'i ziyaret ederek, Mustafa Kemal ve Rauf Paşa'yı şikayet etmiştir. Mustafa Kemal ve Rauf Paşa hakkında alınan kararın ertesi günü olan 30 Temmuz tarihinde, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, yakalanmasını istediği iki kişi ile ilgili talimatların uygulanması hususunda 15. Kolordu'nun yardımda bulunması hususu ile ilgili olarak Kazım Karabekir Paşa'dan ricada bulunmuştur. Bunun yanında, dönemin Dahiliye Nazırı Adil Bey'de; Van, Elazığ, Erzurum, Sivas, Ankara, Bitlis, Trabzon Valilikleriyle, Erzincan Mutasarrıflığı'na telgraflar göndererek. Tutuklanmaları için karar alınan bu iki kişinin idareleri dahilinde bulunan yerlerde bulundukları takdirde yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerini talep etmiştir. Kazım Karabekir Paşa 1 Ağustos tarihinde, Mustafa

Kemal ve Rauf Paşa'nın tutuklanmaları için bir sebep olmadığını belirterek, kendisine yapılan ricayı yerine getiremeyeceğini bir telgrafla Harbiye Nazırı'na bildirmiştir[430].

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin telgraf ve emirlere rağmen Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilerin faaliyetlerine engel olunamaması sonrasında, bu kişiler Sivas'ta yapılacak olan kongrenin hazırlıklarına devam etmişlerdir. Durumun bu hale gelmesi üzerine Dahiliye Nazırı Adil Bey, 19 Ağustos tarihinde, Sivas Valisi olan Reşif Paşa'ya bir telgraf göndererek, Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olmasını ve kongre için gelenlerin memleketlerine gönderilmesini emretmiştir. Bu arada, Sivas'ta bulunan Fransız Binbaşısı Burunot da, Sivas'ta kongrenin toplanması halinde Sivas'ı işgal edeceklerini Reşit Paşa'ya bildirmiştir[431].

Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerine engel olamayan Damat Ferit Paşa Hükümeti yeni bir planı uygulamaya koymuşlardır. Bu planın uygulanmasında dönemin Dahiliye Nazırı olan Adil Bey etkin olarak yer almıştır. Sivas Kongresi teşebbüsünü her ne şekilde olursa olsun başarısız kılmak düşüncesini taşıyan Adil Bey, bu hususla ilgili olarak dönemin Mamuratülaziz Valisi olan Ali Galip'i[432] kullanma yoluna gitmiştir. Bu düşünceyi taşıyan Adil Bey, Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilerin Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Erzurum'dan ayrıldıkları tarih olan 29 Ağustos'ta, bu sırada eşkıya takibi adı altında Dersim'de bulunan Ali Galip'i telgraf başına çağırarak, şöhret yapmasına ve böylece tanınmasına sebep olacak bir görevi kabul edip etmeyeceğini sormuştur. Ali Galip'in, rütbesinin ilk etapta albaylığa, bir süre sonra da paşalığa

---

[430] Zeki Sarıhan; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.11-12, 17.

[431] Zeki Sarıhan; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.54-55.

[432] Kayseri'nin Feyzioğulları ailesinden olan Ali Galip 1871 yılında doğmuştur. 1911 yılında Kurmay Yarbay iken İttihatçı düşmanlığı nedeniyle ordudan ayrılmak zorunda kalmıştır. 1912 yılında Kayseri'den bağımsız milletvekili olarak Osmanlı Mebusan Meclisi'ne giren Ali Galip'in milletvekilliği bir süre sonra sona ermiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonraki dönemde hükümete gelen Damat Ferit Paşa'nın İttihatçı olduğunu düşündüğü Valileri azletmesi uygulaması dahilinde görevden alınan Ali Seydi Bey'in yerine 3 Mayıs 1919 tarihinde Mamuratülaziz Valisi olarak atanmıştır. Kemal Arıburnu; Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.131-133; M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.88.

yükseltilmesi halinde verilecek görevden kaçmayacağını bildirmesi üzerine, 30 Ağustos tarihinde Ali Galip Sivas Valiliği ile birlikte 3. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır[433].

Adil Bey ile Ali Galip arasında yapılan bir dizi telgraf yazışmasının ardından Ali Galip'in çevreden toplayacağı aşiret mensubu silahlı kişiler ile birlikte Sivas'a doğru hareket etmesi ve Sivas Kongresi'ni dağıtarak katılımcıların tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir[434]. 3 Eylül tarihinde bu hususları içeren telgrafı alan Ali Galip hazırlıklara girişmiş ve 3 Eylül tarihinde bu husus için çalışmalara başlamıştır[435]. Ancak, İstanbul ile Mamuratülaziz arasındaki telgraf hattının Sivas üzerinden geçmesi ve kullanılan şifrenin tüm valiler tarafından bilinmesi nedeniyle, Adil Bey ile Ali Galip arasındaki yazışmalar sürekli olarak Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dahilinde olmuş ve gereken tedbirlerin alınması yoluna gidilmiştir[436].

Bu yazışmaların olduğu sırada, 3 Eylül tarihinde Malatya'ya gelen Yüzbaşı Noel ve yanındaki heyetin üyeleri, bu dönemde Malatya Mutasarrıfı olan Halil Rami Bedirhan ve diğer idari yetkililer tarafından karşılanmıştır[437]. İstanbul'da bulunduğu

---

433 "*Mamuretülaziz Valisi Ali Galip Beyefendiye*
Şifre (Gayet Mahremdir, bizzat hallonulacaktır)
Üçüncü Kolordu Kumandanlığı inzimamıyla Sivas Valiliği'ne tayininiz heyeti vükelaca tensip olunduğundan cevabî muvafakatınıza makine başında muntazırım.
Dahiliye Nazırı: Adil"
Cevdet R. Yularkıran; **Cevdet Reşit Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, 1940, s.132. Ayrıca bakınız, Z. Sarıhan; **a.g.e.**, s.77.

434 "*Oralardaki Kürtlerden itimat edilen yüz-yüzelli kadar süvariyi yanınıza alarak ve ne için oradan hareket edildiği kimseye sezdirilmeden, Sivas'a yine hiç kimsenin ummadığı bir zamanda varıp, vali ve kumandanlığı hemen ele alacak oradaki asker ve jandarma sayısının az olmasından dolayı idare edecek olursanız, karşınızda başka kuvvet bulunmayacağından otoriteyi temin ederek toplantıya fırsat vermemiş olacak ve orada bulunanlar varsa hemen yakalatıp muhafaza altında İstanbul'a göndermeniz emrolunur"*. Mevlanzade Rıfat; **Türkiye İnkılabının İçyüzü**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993, s.277.

435 Mevlanzade Rıfat; **Türkiye İnkılabının İçyüzü**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993, s.274; Z. Sarıhan; **a.g.e.**, s.83. Adil Bey ile Ali Galip arasındaki yazışmalar için şu esere bakılabilir. Cevdet R. Yularkıran; **Cevdet Reşit Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, 1940, s.134-139.

436 C.R. Yularkıran; **a.g.e.**, s.140-141; Z. Sarıhan; **a.g.e.**, s.83. Adil Bey ile Ali Galip arasında bu yazışmaların olduğu sırada, dönemin Osmanlı Posta Telgraf Müdürü olan Refik Halid (Karay), telgraf haberleşmesinin Sivas merkezinden geçeceği ve bundan Mustafa Kemal Paşa'nın haberdar olabileceğini Adil Bey'e hatırlatmışsa da, Adil Bey buna önem vermeyerek yazışmalarına devam etmiştir. Mevlanzade Rıfat; **a.g.e.**, s.275.

437 Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, s.14. Noel'in ifadesine göre İngilizler ile iyi ilişkiler geliştirmiş olan ve Kürtçü düşüncelere sahip bir kişiliğe sahip Halil Rami Bey, Türklere karşı beslediği antipatiden dolayı Malatya'daki Türkler ile arası iyi değildir. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.36. Malatya Mutasarrıfı olan Halil Rami Bey Kürtçü düşüncelere sahip olduğu gibi, bu dönemde Malatya Belediye Reisi olan Arpacı Mehmet Efendi de Kürtçü düşüncelere sahip bir kişilik olup, Yüzbaşı Noel ve heyetin diğer üyeleri ile yakından ilgilenmiştir. Ekrem Cemil Paşa; **a.g.e.**, s.42.

sırada Dahiliye Nazırlığı'ndan şifreli telgraf gönderme ve alma yetkisini almış bulunan Noel, Malatya'ya ulaştığı sırada kendisine gönderilmiş olan dokuz tane şifreli telgrafı alarak bunları okumaya çalışmış, ancak kendi ifadesine göre, bu telgraflara birilerinin kasten zarar vermesi nedeniyle okuyamamıştır. Bunun üzerine telgraf müdürünü arayan Noel, Urfa ile bağlantı kurarak, bazı telgrafların yeniden kendisine gönderilmesini temin etmiştir[438].

Yüzbaşı Noel'in Malatya'ya gelmesinin ardından, kendisi ile yanında bulunan kişilerin tutuklanması için on gün önce 13. Kolordu tarafından bir telgraf gönderildiğini Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey'den öğrenmiştir[439]. Bu durum üzerine Yüzbaşı Noel, güvenlik önlemi olması amacı ile İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne 5 Eylül tarihinde bir telgraf göndererek, kendisi ve yanında bulunanların tutuklanmaları hususunda yazılmış olan telgrafın hükmünün ortadan kaldırılması ve rahatça hareket edebilmeleri hususunda bölge idarecilerine emir verilmesini istemiştir[440].

Noel'in göndermiş olduğu bu telgrafın ardından İstanbul'daki idareciler tarafından Yüzbaşı Noel ile yanında bulunanlara dokunulmaması ve gereken korumanın sağlanması hususunda bölge idarecilerine telgraflar gönderilmiştir. Ancak, İstanbul Hükümeti'nin hükmünün bu bölgede yeteri kadar geçerli olmaması nedeniyle, bu

---

[438] Yüzbaşı Noel, bu telgrafların alınması sırasında, bölgedeki Kürt aşiret liderleri ile görüşmesinin engellenmesi için Malatya'nın güneyinde bulunan Kahta Kazası'nın Kaymakamı'na emir verildiğini de öğrenmiştir. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.37. Yüzbaşı Noel bu faaliyetler ile uğraşırken, heyetin diğer üyeleri de Malatya Belediye Reisi'nin aracılığı ile bu şehirde bulunan Kürtçüler ile görüşerek, çevrede taraftar toplamaya çalışmışlardır. Ekrem Cemil Paşa; **a.g.e.**, s.42.

[439] M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.89-90. Cemilpaşazadeler ile ilgili çalışması bulunan Malmisanij, Haziran ayında Diyarbakır'daki konuşmaları nedeniyle hakkında sorgu müzekkeresi çıkarılan Ekrem Cemilpaşazade'nin tutuklanması amacıyla, Noel ile yanındaki heyet Malatya'ya geldiği zaman bu sorgu müzekkeresinin Diyarbakır Savcılığı tarafından Elazığ Savcılığı'na bildirildiğini yazmaktadır. Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** s.137.

[440] "*İstanbul'dan ayrıldığımda çeşitli vilayetlerin yöneticilerinin, hükümetleri tarafından belirli bir amaca yönelik görevim ve onun hedefleri konusunda uyarılacaklarına dair bir izlenimin mevcuttu. Malatya'ya vardığımda hiçbir yerel yöneticinin herhangi bir uyarı almamış olduğunu şaşkınlıkla karşıladım. Diyarbakır'da bulunan 13. Kolordu'nun, Malatya'daki ordu birliklerine, bana eşlik eden ve görevimin hedefine ulaşabilmesi için yardımları kesinlikle şart olan Kürtleri yakalamalarını bildiren bir telgraf çekmiş olduğunu öğrendim.*

Büyükelçilikten ricam; Türk Hükümeti'nin çeşitli vilayetlerdeki asker ve sivil yöneticilere bana ve bana eşlik eden, yardımları şart olan Kürtlere izin vermeleri için derhal bir telgraf çekmesi ve Türk Hükümeti'nin bana ve yanımdakilere herhangi bir müdahale girişimlerinin kendileri için ciddi sonuçlar doğuracağı konusunda uyarmasıdır. Heyette yer alan Kürtlerin isimleri: Celadet Ali Bedirhan Bey, Kamuran Bedirhan Bey, Cemil Paşazade Ekrem Bey ve Abdurrahim Efendi.

Bütün bunların ışığında, alacağınız önlemlerin sonuçları hakkında bilgi vermenizi rica ederim."
E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.39.

husustaki telgraflara ne kadar uyulabileceği tam olarak İstanbul Hükümeti'nce takdir edilememiştir[441].

Yüzbaşı Noel'in Malatya'da bulunduğu sırada, Mısır Keşif Kuvvetleri Siyasi Büro Şef Yardımcısı Albay Bell, 4 Eylül tarihinde Kürt bölgelerinde bir gezi yapmak amacıyla Halep'e doğru hareket etmiştir. Albay Bell'in hareketin haber alan Bağdat Sivil Komiseri ise, belirli bir şaşkınlığa uğrayarak, bu bölgenin sorumluluğunun kendilerine ait olduğunu ve Mısır'ın idaresi dahilinde bulunmadığını yetkililere bildirmiştir. Ancak Albay Bell, birkaç gün sonra Noel ile buluşmak amacıyla planladığı yolculuğuna devam etmiştir[442].

Yüzbaşı Noel ile yanında bulunan heyetin üyeleri Malatya'da Kürtçü çevreler ile yakın bir diyalog kurmaları ve Kürtçülük yönünde yaptıkları çalışmalardan haberdar olan Mustafa Kemal Paşa, Malatya Mutasarrıfı Halil Rami'nin Kürt reisleri ile şifreli haberleşmelerde bulunduğu ve Sivas'a doğru harekete geçmek üzere bunları silahlı olarak Malatya'ya davet ettiğini Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey'den öğrenmiştir[443]. Bu olayların olduğu sırada Ali Galip de Malatya'ya gelmiş ve Yüzbaşı Noel ile görüşmelerde bulunmuştur[444]. İşlerin gittikçe karışmaya başlaması ve Malatya'da bulunanların durumu daha da kötü bir hale getirmek yönündeki çabaları karşısında, Mustafa Kemal Paşa ile bölgedeki askeri yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonucunda, Ali Galip, Halil Rami, Yüzbaşı Noel ve yanında bulunanların tutuklanarak Sivas'a gönderilmeleri hususunda karar verilmiştir[445].

Verilen bu kararın sonucunda, 9 Eylül tarihinde 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'in komutasındaki bir müfrezenin Elazığ'dan hareket ederek Malatya'ya doğru harekete geçmiştir[446]. İlyas Bey'in kumandasında bir müfrezenin Malatya'ya doğru yola çıkmasının ardından, Malatya'da bulunan Yüzbaşı Noel ve yanındakiler, daha önceden

---

441 M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.90.
442 A.Mesut; **a.g.e.**, s.89.
443 **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV,** s.79.
444 Z. Sarıhan; **a.g.e.**, s.91-92.
445 Kazım Karabekir; **İstiklal Harbimizin Esasları**, Sinan Matbaası, 1933-1951, s.113; Z. Sarıhan; **a.g.e.**, s.91;
446 S. Ural; **a.g.m.**, s.64.

tanıştıkları Malatya telgraf memurlarından birinin[447] sabaha doğru kendilerini ziyaret ederek, Yüzbaşı Noel ve yanındakilerin tutuklaması ile ilgili Elazığ'dan askerî birliğin gelmekte olduğu hususunda bilgi vermesi üzerine, bu kişiler hemen hazırlanarak sabah saat yedide Malatya'yı terk ederek güneydeki dağlık bölgeye doğru kaçmışlardır[448].

Yüzbaşı Noel ve yanındakilerin Malatya'yı terk etmesinin ardından İlyas Bey komutasındaki askeri birlik Malatya'ya ulaşmışsa da, yakalanması istenen kişilerin kaçmış olduğunun anlaşılması üzerine bu kişilerin takibine girişmiştir. Yüzbaşı Noel ve yanında bulunan kişiler, kendilerini takip eden kişilerden kaçmak için yoğun bir çaba harcarlarken, takip eden askeri birlik ile aralarındaki mesafe gittikçe azalmıştır. Takibatta bulunan yaklaşık 150 kişilik birlik ile Noel ve yanındakilerin arasındaki mesafenin 400 metreye kadar azalması sonucunda, heyette bulunan kişiler sarp ve kayalık dağlara doğru tırmanarak mevzilenmiş ve askerlerin hareket etmelerine engel olmuşlardır. Durumun bu hale gelmesi sonucunda askeri birlik geri çekilerek Malatya'ya doğru geri dönmüşlerdir. Yüzbaşı Noel ve yanında bulunan kişiler de saat 2 civarında Kahta yakınlarındaki Rişvan Aşireti'nin yaylası olan Refa köyüne giderek, Noel'in Malatya'da görüşmelerde bulunduğu ve elde etmek için büyük çabalar harcadığı Rişvan Aşireti reisi Hacı Bedir Ağa'nın çadırına misafir olmuşlardır[449].

Yüzbaşı Noel ile yanındakilerin Kahta yakınlarındaki Refa köyüne gelmelerinin ardından, bu kişilerden ayrı olarak Malatya'dan kaçan Ali Galip, Halil Rami, Arpacı Mehmed Efendi ve yanındaki bazı kişiler ile Rişvan Aşireti Reisi Hacı Bedir Ağa buraya gelmişlerdir. Çevrede bulunan bazı Kürt aşiretlerinin ileri gelenlerinin de Kahta yakılarındaki Refa köyüne gelmesi sonucunda, bu kişiler ile birlikte Yüzbaşı Noel ve yanındakiler görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Yapılan konuşmalar sırasında Hacı Bedir Ağa, Kürtçülük tavırlarına karşı bir tutum sergilemiş ve Kamuran Bedirhan'ın daha sonraki yıllarda anlattığına göre, Hacı Bedir Ağa bu kişilere, Kürtler arasında birlik olmadığını, her aşiretin kendi başına buyruk davrandığını, bu yüzden bir arada

[447] 3. Kolordu Emir Zabiti Mülazımevvel Recep Zühtü'ye göre, bu haberi veren kişi Malatya Posta Müdürü'dür. **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV,** s.91.

[448] E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.46; Ekrem Cemil Paşa; **a.g.e.**, s.43.

[449] Hacı Bedir Ağa, Elazığ'dan askeri birlikler gönderildiği sırada Malatya'da bulunmaktaydı. Bu kişi, ortaya çıkan bu durum üzerine Yüzbaşı Noel ve yanındakilerden ayrı olarak Malatya'dan ayrılmış ve aşiretinin bulunduğu bölgeye dönmüştür. E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.46-47; Ekrem Cemil Paşa; **a.g.e.**, s.44-45.

hareket etmelerinin mümkününün olamayacağını belirterek, bu sevdadan vazgeçmelerini tavsiye etmiştir[450].

Yüzbaşı Noel ve yanındakilerin Kahta'da Bedir Ağa'nın misafir olduğu sırada, 4 Eylül tarihinde Halep'e doğru yola çıkan ve Halep üzerinden Malatya'ya doğru ilerleyen Mısır Keşif Kuvvetleri Siyasi Büro Şef Yardımcısı Albay Bell[451], Malatya'ya gelmiş ve ortaya çıkan durumu yakinen görmüştür. 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey ile görüşen Albay Bell, 12 Eylül tarihinde Yüzbaşı Noel'e bir mektup göndererek Malatya'ya gelmesini ve kendisi ile görüşmesini istemiştir. Bu mektup üzerine Yüzbaşı Noel, Malatya'daki durumun kendisi için güvenli olmadığını belirterek, şehrin dışında bir yerde buluşmayı önermiş ve oraya doğru hareket etmiştir. Eylül tarihinde Malatya şehrinin dışına kadar gelen Noel, Albay Bell'in buluşma yerine gelmeyerek, şehre gelmesi hususunda haber bıraktığını öğrenmiştir. Bunun üzerine büyük bir çekince ile Malatya'ya giden Noel, Albay Bell ile yaptığı görüşme sonrasında seyahatinin sona erdirilmesi hususunda bu kişinin yaptığı ikaz sonucunda Halep'e dönmeye karar vermiştir[452].

---

[450] "Hacı Bedir Ağa babamın çok yakın dostuydu, kendisine amca diye hitap ederdik. Ona konuyu anlattıktan sonra, umudumuzun kendisinde olduğunu, diğer Kürt liderlerini ikna etmek için bize yardımcı olmasını istedik. Kürt aşiretlerinin olurunu aldığımız taktirde galip İtilaf devletlerinin (bağdaşık devletler) de bizi destekleyeceklerini belirttik. Hacı Bedir Ağa bizi dinledikten sonra şu yanıtı verdi: "*çocuklar, sizler iyi eğitim görmüş gençlersiniz, ancak bölgeyi ve bölgedeki yaşam biçimini bilmediğiniz için yanlış bir yola girmişsiniz. Aşiretler ve ağalar arasındaki karşıtlıkları ve ihtilafları bilmiyorsunuz. Burada her ağa ya da aşiret lideri kendi başına buyruktur. Biri diğerinin talanını götürür, malını ve adamını kaçırır, aralarında devam ede gelen düşmanlıklar vardır. Örneğin Milli aşiret reisi Kürt İbrahim Paşa (*Hamidiye Paşasi) *beni çekemez, bana karşıdır; ben de ona karşıyım. Keza Motkili Hacı Musa Bey, Kör Hüseyin Paşa ile ihtilaf halindedir. Diğer aşiretler arasındaki ilişkiler de benzer niteliktedir. Ben Kahta aşiretinin lideriyim, aşiretimin çıkarlarını korumakla yükümlüyüm. Diğerleri de benim gibidir. Haydi, öngördüğünüz devleti kurduk diyelim, bunun başına kim geçecek? Hiçbirimiz diğerinin otoritesine boyun eğmez ve buyruğunu kabul etmeyiz. Sonuç olarak; Kürt aşiret, ağa ve beylerinin bir araya gelmesinin mümkün olmadığını bilmenizi ve bu sevdadan vazgeçmenizi tavsiye ederim*" dedi. Yaptığımız diğer temaslar da sonuçsuz kalınca hayal kırıklığı içinde İstanbul'a geri döndük." Tarık Ziya Ekinci; "Kemalist Aydınlanma ve Kürtler-II", **http://www.gelawej.org/modules.php?name=News&file=print&sid=1023**.

[451] Mim Kemal Öke, Malatya'ya gelen Albay Bell'in meşhur İngiliz kadın ajanı Gertrude Lowthian Bell olduğunu belirtmektedir. M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.98. Ancak Gertrude Bell, Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinde değil, Arnold Wilson'un başkanlığındaki Bağdat Siyasi Bürosu'nda görevli olup onun yardımcılığı görevini yürütmektedir. D.Fromkin; **a.g.e.**, s.447. Ayrıca bakınız Emir Turam; "Gertrude Bell", **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İstanbul, 1995, s.141-143. Bunun yanında Yüzbaşı Noel'in hatıratından anlaşıldığı kadarıyla, Albay Bell kadın değil erkektir. "*...Albay Bell'in karısı bayan Bell, Atmi ve Sinemilli aşiretlerini ziyaret ettiği Elbistan'dan yeni döndü*". E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.54.

[452] E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.48-49; M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.98-99.

Verilen bu kararın sonucunda, Yüzbaşı Noel 14 Eylül tarihinde Türk jandarmasının koruması altında Malatya'dan ayrılmış ve Kahta'ya doğru yola çıkmıştır. Kahta'ya ulaşmasının ardından buradaki heyet üyeleri ile birlikte Halep'e doğru yola çıkmışlar ve 19 Eylül'de Urfa'ya ulaşmışlardır. Buradan Halep'e doğru yola çıkan Yüzbaşı Noel ve yanında bulunanlardan bazıları, 21 Eylül tarihinde Halep'e ulaşmışlardır[453].

[453] E.W.C. Noel; **a.g.e.**, s.49-5; M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.99-100; Ekrem Cemil Paşa; **a.g.e.**, s.46.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRTÇÜLÜK FAALİYETLERİNE KARŞI MİLLİ REFLEKS, SEVR ANTLAŞMASI VE SONRASI

I-KÜRTÇÜLÜK FAALİYETLERİNE KARŞI MİLLİ REFLEKS

I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Mondros Mütarekesi'nin ardından, savaşın galiplerinin Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamaları karşısında, bu topraklarda yaşayan halk ve Osmanlı idarecilerinin bazıları arasında işgallere karşı tepki hareketleri ortaya çıkmaya başladı. Savaşın galiplerinden olan İngilizlerin Musul ve çevresini işgal etmeleri sonucunda da bu bölgede yaşayan halk arasında işgale karşı çeşitli tepkiler ortaya çıktı İngilizlerin bu tepkileri etkisiz hale getirmek için gösterdikleri gayretlere rağmen, 1919 yılının Mart ayından itibaren kendilerine karşı muhalif hareketler gittikçe artmış ve yer yer huzursuzluk olayları meydana gelmeye başlamıştır. Meydana gelen bu huzursuzluk olaylarının ortaya çıkmasındaki faktörlerin başında, adı geçen bölgeyi işgal eden İngilizlerin bölgede kalıcı olmak amacı ile giriştikleri faaliyetlere karşı oluşan hoşnutsuzluk gelmektedir[454].

Musul ve çevresinde ortaya çıkan İngilizler ile ilgili hoşnutsuzluğun temel nedenlerinin başında, İngilizler aleyhine bu bölgede yaşayan halk arasında Osmanlı-Türk taraftarı propagandanın özel bir yeri vardır. Savaşın yenilgiyle sonuçlanmasının şokunu atlatmaya çalışan Osmanlı-Türk kuvvetleri, 1919 yılının başlarından itibaren İngilizler başta olmak üzere (savaşın galipleri olup), Osmanlı topraklarının birçok bölgesinde işgallere girişen devletler aleyhine propagandalar yürüterek, savaş sonrasındaki dönemde de var olabilme ve işgallerin gelişimini engelleme yoluna girişmişlerdir[455]. Musul ve çevresinde İngilizler aleyhine yürütülen propagandalar da bu

---

[454] M.S Lazarev; **Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)**, Çev.: Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.73.
[455] Ahmet Mesut; **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958**, Doz Yayınları İstanbul, 1992, s.25, 29, 37.

engelleme yönteminin bir unsuru olarak görülebilir[456]. İngilizlerin Musul ve çevresinde Osmanlı-Türk hakimiyetinin yok edilmesi ve Türklerin bir daha bu bölgede hakimiyet kurmaması amacı ile Şeyh Mahmut Berzenci ve diğer Kürtleri kendi tarafına çekerek Kürtler üzerinden politika yürütmesine karşı, İngilizlerin bu bölgeyi işgallerinin hemen ertesinde Ali İhsan Paşa'nın teşebbüsleri ile bölgede İngiliz aleyhtarı faaliyetler ortaya çıkmaya başlamıştır[457].

Mondros Mütarekesi'nin sonrasındaki dönemde, I. Dünya Savaşı'nın savaşın galiplerinin, savaş sırasında kendileri ile işbirliği yapan Ermeniler ve Arapları kullanarak Osmanlı Devleti toprakları üzerinden pay kapma yarışı içine gireceğini gören Osmanlı idarecileri, bu kullanma yarışında Kürtlerin de bir piyon olarak kullanılabileceğini öngörmüşlerdir. Bunun yanında özellikle Doğu Anadolu'nun Ermenilere verileceği yolundaki iddialar ve bu hususta yürütülen propagandalara karşı durmak amacı ile bu bölgede yaşayan Kürtlerin örgütlenmeleri ve Ermeni ve Arap ayrılıkçılığına karşı Kürtlerin Osmanlı hakimiyeti içerisinde bir denge unsuru olarak ortaya çıkarılması için Tevfik Paşa Hükümeti'nin desteği ile Kürdistan Teali Cemiyeti kurdurulmuştur. Ancak bu cemiyet daha sonraki aşamada istenilen hedefin tam tersine ayrılıkçı bazı faaliyetler içerisinde girmiş ve işgalci İngilizler ile yakın ilişkiler geliştirmiştir[458].

İngilizlerin ve diğer işgalci güçlerin savaştan mağlup çıkan Osmanlı Devleti'nin ve bu devlette hakim unsur olan Türklerin bir daha ayağa kalkamaması amacıyla yürüttükleri işgal faaliyetleri ve parçalama siyasetleri çerçevesinde ortaya çıkan Ermeni meselesi, bu dönemde gerek Türkler, gerekse Kürtler arasında büyük bir endişeye neden olmuştur. Bu nedenden ötürü, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan halk arasında Ermeni Devleti'nin kurulacağı söylentileri büyük bir korku ve tepkinin ortaya

---

[456] İngiliz işgalinin ilerlemesinin engellenmesi amacı ile yürütülen İngiliz aleyhtarı faaliyetlere rağmen, İngilizler 6 Aralık 1918'de Kilis'i, 17 Aralık 1918'de Antep'i, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı ve 24 Mart 1919'da Urfa'yı işgal etmişlerdir. Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, Ankara, 1966, s.13.

[457] M.S Lazarev; **Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)**, Çev.: Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.68. Ali Rıza Şeyh Attar'ın ifadesine göre, Musul ve çevresinde Türkler tarafından yapılan İngiliz aleyhtarı propagandalarda, gelecek dönemlerde bölgenin İngilizler tarafından Arapların hakimiyetine bırakılacağı, bunun ise Kürtlerin aleyhine olacağı sürekli tekrarlanmıştır. Bu propagandalar sırasında Türkler tarafından şu hususlar da ifade edilmiştir: Kürtler Türkler ile birlikte hareket ederse, gelecekte bu bölgeye özerklik verilecektir. Ali Rıza Şeyh Attar; **Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler**, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s.90.

[458] Tarık Zafer Tunaya**; Türkiye'de Siyasal Partiler, C.:II**, İstanbul, 1986, s.188-189.

çıkmasına neden olmuştur. Bu korku dolayısıyla, bu bölgelerde yaşayan Kürtler kendileri üzerinde yürütülen ayrılıkçı Kürtçü propagandaya rağmen, işgalci güçler karşısında, kendilerini Türklerle beraber hareket etmek zorunluluğunda hissetmişlerdir[459].

Kürtler arasındaki bu zorunluluk hissi temelsiz değildir. Zira, gerek I. Dünya Savaşı sırasında olsun, gerekse daha önceki dönemlerde olsun Ermeniler tarafından ortaya konulan tavır ve davranışlar ile terör olayları sırasında Türk-Kürt ayrımı yapılmadan yüzbinlerce insanın katledilmesi olayları hafızalardan silinmemiştir. Daha önceki olayların yeniden tekrarlanabileceği düşüncesinde olan bölgenin Kürt halkı, bu nedenden ötürü kendilerine sunulan "*hayali Kürt devleti*" projelerindense, yüzlerce yıldır birlikte yaşadıkları Türkler ile birlikte hareket ederek düşmana karşı mücadele etme yolunu tercih etmişlerdir[460].

Kürtler arasında yapılmaya çalışılan ayrılıkçı propagandalara rağmen, Ermeni tahakkümü tehlikesi daha da baskın çıkmıştır. Sürekli olarak haklarının Ermeni çıkarlarına feda edileceği ve Ermenilerin geçmişte olduğu gibi büyük katliamlara girişeceğini düşünen Kürtler arasında, Osmanlı-Türk propagandasının da sunucunda büyük hareketlenmeler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda özellikle Doğu Anadolu'nun işgal edilmesi veya Ermenilere teslim edilmesine engel olmak amacı ile Erzurum merkezli olmak üzere "*Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*" adı ile bir cemiyet kurulmuştur[461].

İngilizlerin desteğinde Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri sonrasında Anadolu'nun bütün bölgelerinde ortaya çıkan büyük tepki hareketleri neticesinde Anadolu'da ortak bir ruh ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ortak ruh giderek güçlenmiş ve "*Kuva-yı*

---

[459] Erol Kurubaş; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ankara, 1997, s.115.

[460] Robert Olson; **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı**, Özge Yayınları, Ankara, 1992, s.47-48. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulması ile ilgili söylentiler üzerine, 18 Nisan 1919'da Erzurumlular, 2 Nisan'da da Diyarbakırlılar Sadrazam'a çektikleri telgraflarda Ermeni tehlikesine temas ederek, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz parçaları olduğunu belirtmişlerdir. Mim Kemal Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988, s.46.

[461] Bu cemiyetin kurulması öncesinde İngilizlerin ve Fransızların Adana, Maraş, Antep ve Urfa'yı işgal etmeleri, bölge halkı arasında I. Dünya Savaşı'nın galiplerinin Osmanlı Devleti'ni sona erdirmek amacında oldukları intibasını oluşturmuştur. Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi**, Ankara, 1966, s.13. Bu cemiyetin kurulmasında eski İttihatçıların büyük bir rol oynadığını ortaya sürenler de bulunmaktadır. Naci Kutlay; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Ankara, 1992, s.328-329.

Milliye" adı altında gelişerek Milli Mücadele'nin başlangıç nüvesini oluşturmuştur. İşgallerin gittikçe yaygınlaşması ve işgalci güçlerin girdikleri yerlerdeki halka karşı davranışlarının tepkilere neden olması, bu ruhun daha da güçlenmesine ve etkinlik kazanmasına neden olmuştur.

19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın da milli birlik sağlanması ve işgallere karşı ortak tavır takınılması hususunda büyük gayretleri olmuştur. Samsun'a çıkmasının ardında işgallere karşı ortak tavır içine girilmesi hususunda çalışmalara başlatan Mustafa Kemal Paşa, buna paralel olarak İngiliz destekli Kürtçülük faaliyetlerine karşı da tedbirler alınması ve bu faaliyetlerin etkisinin yok edilmesine de gayret sarf etmiştir. Bu cümleden olmak üzere özellikle Diyarbakır merkezli yürütülmekte olan Kürtçülük faaliyetlerini inceleyen Mustafa Kemal Paşa, 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey ile yaptığı yazışmaların sonucunda bu bölgedeki Kürtçülük hareketleri ve İngilizlerin işgal faaliyetleri ile ilgili geniş bilgiye sahip olmuştur[462].

Yürütülen Kürtçülük faaliyetleri hakkında bilgiler elde eden Mustafa Kemal Paşa, 29 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'daki Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye Riyaseti'ne gönderdiği bir telgraf ile bu bölgedeki durum hakkında bilgi vermiştir. Adı geçen telgrafta Mustafa Kemal Paşa, "*Kürt Klübü*" olarak adlandırılan Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin faaliyetleri sonucunda halk arasında bazı karışıklıklar oluştuğu, bunun sonucunda hükümet taraftarı olan cemiyetler ile bu klüp arasındaki düşmanlığın arttığını belirtmiştir[463]. Bu telgraftan anlaşıldığına göre, Mustafa Kemal Paşa bölgeyi daha önceden tanıması nedeniyle, buralarda yaşayan ileri gelen kişilere telgraflar göndererek, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalınması ile ilgili olarak neler yapılması gerektiğini de belirtmiştir[464].

---

[462] **Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV,** Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.5-8.

[463] Ekrem Cemilpaşazade'nin ifadesine göre, bu dönemde Diyarbakır'da Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir etkisi bulunmaktadır. Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin başkanı Cemilpaşazade Kasım Bey'in ağabeyi Mustafa Bey'in etrafında toplanmış olup, Milli Mücadele taraftarı olan ve çoğunluğunu din adamlarını oluşturan kişiler, camilerde "*...Mustafa Kemali din hamisi diye tavsif ediyorlardı ve Mustafa Kemal'in muvafakkiyetine dua ediyorlardı*". Ekrem Cemil Paşa; **Muhtasar Hayatım**, Beybun Yayınları, Ankara, 1992, s.40.

[464] *Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye Riyaseti'ne* "*29.5.335 (29.5.1919)*

Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin Kürtçülük faaliyetlerinde öne çıkması ve milli birliği bozucu davranışların odağı haline gelmeye başlaması üzerine, Osmanlı idarecilerinin dikkati bu cemiyetin üzerine çevrilmiştir. Bu cemiyetin zararlı faaliyetlerinin gittikçe artması üzerine, Diyarbakır merkezli 13. Kolordu'nun özel gayretleri sonucunda Kürt Klübü olarak adlandırılan bu cemiyet 4 Haziran 1919 tarihinde Diyarbakır Valiliği'nin emri ile kapatılmıştır[465].

Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin kapatılması sonrasında, bu kapatılma ile ilgili olarak ufak çapta bazı tepki hareketleri ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu tepki hareketlerinden haberdar olan ve Diyarbakır ileri gelenlerini yakından tanıyan Mustafa Kemal Paşa bu hususla ilgili bazı yazışmalarda bulunmuş ve bu bölgenin Osmanlı idaresi altında kalması ve ayrılıkçı hareketlerden uzak tutulması için gayret sarf etmiştir. Bu cümleden olmak üzere, kapatılan Kürt Klübünün başkanı olan ve daha önceden yakinen tanımış olduğu Cemilpaşazade Kasım Bey'e 14 Haziran 1919 tarihinde bir telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafında, devletin varlığı ve bütünlüğü için ortak bir şekilde çalışılması gerektiğini, Ermenilerin İngilizlerin desteği ile Doğu Anadolu'da devlet kurmak için bir çok teşebbüste bulunduğunu belirtmiştir. Bunlara ilave olarak, Türkler ve Kürtlerin birbirlerinden ayrılmaz öz iki kardeş olduğunu, bu iki kardeşin birbirinden ayrılmaları hususunda yürütülen çalışmalara itibar edilmemesi gerektiğini belirten Mustafa Kemal Paşa, Cemilpaşazade Kasım Bey'in Diyarbakır'daki Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti'nin güçlendirilmesi için gereken çalışmaları yürütüp, mümkünse kendisi ile görüşmek üzere Sivas'a gelmesini talep etmiştir[466].

Müstakil Kürdistan ictihadını takib eden Diyarbekir'deki Kürt Klübü ile hükümet tarafdarı olan diğer klüpler arasındaki münaferetin (düşmanlığın) arttığını bi't-tahkik öğrendim. Kürtler ve Kürdistan üzerinde haiz-i tesiri olan ve esna-i harbde hukuk ve münasebetlerini pek ziyade kazandığım Kürt ümerasından meşhur müteaddid zevata kolordu vasıtasıyla re`sen (bizzat) şifreli telgraflar yazarak devletin vaziyet-i siyasiyyesi ve kendilerince ittihazı lazım gelen vaziyyet hakkında icabı gibi beyanat ve vesaya-yı mü`essirede (etkili vasiyetlerde) bulundum. Son günlerde muttali olduğum (haber aldığım) bazı malumata nazaran Kürdistan için müstakil Kürdistan olmak üzere İngilizlerce tervic (destek) gören hangi mıntıkalarda ve atiyen daha ziyade tevessü'ünü (genişlemesini) yine İngilizlerce teşvik ve inşaa edilen mıntıkalar hangileridir. Bu babda daire-i celilerinde mevcud olan malumatın inbasına (haber verilmesine) müsaade buyurulmasını rica ederim **Mustafa Kemal**"

Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV, Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.19.

[465] Mim Kemal Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988, s37; Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** Avesta Yayınları, İstanbul, 2004, s.119.

[466] *Cemil Paşazade Kasım Bey'e* "*14.6.335 (14.6.1919)*

Gerek Mustafa Kemal Paşa olsun, gerekse diğer Osmanlı idarecileri olsun, bu dönemde yürütülmeye çalışılan Kürtçülük faaliyetlerine karşı tedbir olması amacıyla, bu dönemde gündemde olan Ermeni Devleti tehlikesi hususunda halkı aydınlatmaya ve Kürtlerin Türkler ile birlikte hareket etme gerekliliğini aşılamaya çalışmışlardır. Bu amaçla ayrılıkçı Kürtçü cemiyetler içinde de faaliyetler yürütülmüş, bu cemiyetlerin mensuplarının Milli Mücadele lehine kazanılması yönünde çalışmalarda bulunulmuştur. Büyük başarıya ulaşan bu çalışmaların yanında, zararlı faaliyetlerine engel olunamayan ve milli birliği bozmaya yönelik faaliyet yürüten cemiyetler de Diyarbakır örneğinde olduğu gibi kapatılmıştır[467].

İngilizlerin desteğinde ortaya çıkarılmaya çalışılan Kürtçülük faaliyetlerine karşı alınan bu tedbirlere paralel olarak, milli birliğin sağlanması ve işgallere karşı ortak hareket edilmesi amacı ile kongreler de düzenlenmiştir. Bu kongrelerden birisi olan ve 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nin sonuç beyannamesinde "*Hudud-ı milliye dahilinde bulunan bi'l-cümle aksam-ı vatan bir küldür. Yekdiğerinden infikak*

Devletin tamami-i istiklaliyetle bekası ve saltanat ve hilafetin indirasdan masuniyyeti (yok olmadan korunması) uğrunda ihtiyarına müheyya (katlanmaya hazır) olduğunuz fedakarlık derecesine ve bana karşı olan muhabbet ve itimadınıza emniyetim ber-kemaldir.

Kürtlerin devletten ayrılarak İngilizlerin himayesinde müstakil Kürdistan teşkil eylemeleri nazariyyesini tasvib etmem. Çünkü bu nazariyye muhakkak Ermenistan lehine İngilizler tarafından müretteb bir plandır. Bayazıt livasına resmen gelen ve refakatinde bir Ermeni zabiti bulunan İngiliz mümessili o havalinin Ermenistan olduğunu ve kariben bu keyfiyetin tebliği mukarrer olduğundan Ermeni asakiri himayesinde Ermeni muhacirlerinin avdete başlayacağını resmen bildirdi.

Bi't-tabi bunu reddettim ve edeceğim. Kürtlerle Türkler birbirinin infikak (ayrılık) kabul etmez öz kardeşler bu gün için farîza-i vucûdânemiz Kürtler, Türkler bütün anasır-ı İslamiyye yek-vücut ve yek-dil olarak istiklaliyetimizi müdafaa ve vatanın inkisamına mümanaat etmektir (bölünmesini engellemektir). Türk ve Kürt milletinin bu maksat-ı mübeccelin istiklaline azm eylemeleri sayesinde neticeden tamamen emin olabiliriz. Ben de bu kanaat la-tezezzüldür (sarsılmazdır). Kanaatlerimin istihsalindeki (edinilmesindeki) azmimin hiçbir kuvvetin karşısında tebeddül etmeyeceğini zat-ı aliniz en iyi bilirsiniz. Kürt kardeşlerimizin merbutiyeti ve esbab-ı refah ve terakkisini temin için haiz olmaları lazım gelen her türlü hukuk ve .... etmek itasına tamamen taraftarım. Fakat Devlet-i Osmaniyye'yi inkısama uğratmamak şartıyla nokta-i nazarıma (görüşüme) iştirak edeceğinize şüphe etmem.

Ekrem, Fuat, Cevdet, Kerim, Fikri, Necdet ve Edip Beylere selamımı ve nokta-i nazarımı iblağ buyurunuz (iletiniz). Sizlerden ciddi ve samimi olarak intizar eylediğim husus tamamen benimle hem-fikir olarak biraz feda-karî eylemenizdir.

Diyarbekir Vilayeti Mudafa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetini takviye ediniz, mümkünse bizzat benimle görüşmek üzere Sivas'a geliniz ve hareketinizi Kolordu veya vilayet vasıtasıyla bildiriniz. Kamil Bey'e ve diğer rüfekaya ve umum Diyarbekir ahalisine selam ve hürmetlerimi irsal eder ve sizin gözlerinizden öperim. ***Mustafa Kemal***"

Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV, s.33-34.

[467] Erol Kurubaş; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ankara, 1997, s.111; Robert Olson; **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı**, Özge Yayınları, Ankara, 1992, s.48. Lazarev, İttihatçı kökenli kişilerin Kürt klüplerini İngiliz ve Ermeni aleyhtarı faaliyetlerin merkezi haline getirdiklerini belirtmektedir. M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.105, 121.

kabul etmez" denilmek suretiyle ayrılıkçı faaliyetlere ve işgallere karşı tepki ortaya konulmuştur[468].

Erzurum Kongresi ile milli birliğin sağlanması hususunda büyük bir adım atılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, tüm Anadolu ve Rumeli'nin temsilcilerinin katılacakları kongrenin yapılacağı Sivas'a gitmeden önce Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ileri gelen aşiret reisleri ve dinî önde gelenlerine mektuplar yollayarak onların desteklerini sağlamaya ve faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir[469].

Milli birliğin sağlanması hususunda gösterdiği bu gayretlere paralel olarak, Mustafa Kemal paşa milli birliğin bozulması yönünde faaliyet gösteren İngiliz ajanı Yüzbaşı Noel'in de faaliyetlerini yakından takip etmiş ve bu kişi ile birlikte seyahat edecek kişilerin etkisiz hale getirilerek, yapacakları zararlı faaliyetlere meydan verilmemesi hususunda gerekli mercilere emirler vermiştir[470].

Verilen bu emirlere rağmen, Yüzbaşı Noel ve yanında bulunanların Malatya'ya kadar gelmesi ve Sivas Kongresi'ni etkisiz hale getirmek isteyen Ali Galip ile Malatya'da buluşmaları üzerine, Mustafa Kemal Paşa bu kişilerin amaçlarını ve faaliyetlerini açık bir şekilde yetkili mercilere bildirmiş ve bunların derhal etkisiz hale getirilmeleri hususunda tedbirlere başvurmuştur[471]. Mustafa Kemal Paşa'nın aldırttığı tedbirler sonucunda Yüzbaşı Noel ve yanında bulunanlar kaçmak zorunda kalmışlar ve etkisiz hale getirilmişlerdir. Bunun sonucunda Mustafa Kemal Paşa Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni sert bir dille eleştirmiş ve Ali Galip Olayı'nın tertipçisi Dahiliye Nazırı Adil Bey'e, onu eleştiren bir telgraf göndermiştir[472]. Bunun ardından da bütün

---

[468] Kemal Atatürk; **Nutuk, C.:I, 1919-1920**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.65.

[469] Mustafa Kemal Paşa; Mutkili Hacı Musa Bey, Bitlisli Kufrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi, Şırnaklı Abdurrahman Ağa, Derşevli Ömer Ağa, Muşarlı Resul Ağa, eski mebuslardan Sadullah Efendi, Şeyh Mahmud, Nurşinli Şeyh Ziyaeddin ve Garzan'dan Cemil Çeto'ya bu mealde mektuplar göndermiştir. M.K. Öke; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ...**, s.86-87.

[470] Kemal Atatürk; **Nutuk, C.:I, 1919-1920**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.117.

[471] Mustafa Kemal Paşa 10 Eylül 1919'da Malatya'daki 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'e yolladığı telgraf ile o bölgelerde "... *Kürtlük cereyanına asla müsait zemin bırakılmaması ...*" hususunda emir vermiştir. K.Atatürk; **a.g.e.**, s.125.

[472] "*Dahiliye Nazırı Adil Beye;*

Milleti padişahlarına maruzatta bulunmaktan menediyorsunuz, alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde tertibat-ı hainanede bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden aciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainine ve mezbuhane harekette: bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempaları gibi bülehanın ahmakça vaatlerine kapılarak ve milletimiz, vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanımızı

Anadolu'nun İstanbul Hükümeti ile irtibatının kesilmesi ve ortaya çıkan durumun padişaha arzedilmesi yoluna gidilmiştir. Bunun sonucunda Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır[473].

Meydana gelen olaylar sonucunda, Mustafa Kemal Paşa Ali Galip ile Yüzbaşı Noel'in tavır ve davranışları ile Kürtler arasında yürütülen Kürtçülük faaliyetlerini ortaya koymak sureti ile işgalci İngilizler ile Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olan Kürtler arasındaki ilişkilerin azalması ve milli birliğin sağlanması hususunda önemli bir koz elde etmiştir[474].

Kürtler arasında ortaya çıkan İngiliz destekli ayrılıkçı hareketlere karşı, sadece Türklerden tepki gelmemiş, aynı zamanda Kürtler arasında da tepkiler ortaya çıkmıştır. Kürt kökenli Dersim Milletvekili Lütfi Fikri Bey, 17 Kasım 1919 tarihinde Sabah Gazetesi'nde yazdığı "*Türk-Kürt Meselesi*" başlıklı baş makalede, "*barıştan sonra istediğimiz gibi didişelim, birbirimizi memnun ederiz. Kürt Cemiyetleri, şimdi ayrılmayı reddetmelidir*" demek suretiyle bu hareketlere tepkisini ortaya koymuştur. Bu fikirlerini 24 Kasım 1919'da yine Sabah Gazetesi'nde, başka bir baş makalede tekrarlayan Lütfi Fikri Bey "*Osmanlılık Karşısında Kürtler*" başlığı altında şu ifadeleri kullanmıştır: "*Türklerle Kürtler arasında uçurum derin değildir. Kürtler Osmanlı Devleti'nden ayrılmamalıdır*"[475].

Lütfi Fikri Bey'in bu yazısı üzerine, dönemin yazarlarından olup Kürdistan Teali Cemiyeti üyesi de olan Abdullah Cevdet, bu cemiyetin yayın organı olan Jin Gazetesi'nde eleştirel bir yazı yazarak, Anadolu'da başlayan Mustafa Kemal hareketini bir İttihatçı eylemi olarak değerlendirip karşı çıkmıştır. Abdullah Cevdet'in bu fikirleri Mustafa Kemal Paşa'nın da dikkatini çekmiş ve İstanbul'daki Sıhhiye Genel Müdürlüğü

---

satarak irtikap ettiğiniz denaatlerin milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazar-ı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhas ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetinizle mukayeseyi unutmayınız. ***Mustafa Kemal***"
Cevdet R. Yularkıran; **Cevdet Reşit Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, 1940, s.146-147.

473 Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politikası I.Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayını,. Ankara, 1995, s.137-138, 146-147; Cevdet R. Yularkıran; **Cevdet Reşit Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, 1940, s.147.

474 E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.110; M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.112.

475 Naci Kutlay; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Ankara, 1992, s.338-339.

görevinin sona erdirilmesi için dönemin Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya ricada bulunmuştur[476].

Kürtçülük yönündeki çalışmalara karşı alınan önlemlere paralel olarak, Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa 6 Kasım 1919 tarihinde Kolordulara ve Valiliklere gönderdiği bir yazı ile, İngiliz destekli olarak ortaya çıkarılmaya çalışılan Kürtçülük faaliyetlerinin telin edilmesi için Kürt ağa ve eşrafının hükümete ve elçiliklere protesto telgrafı çekmelerini istemiştir[477].

Ortaya çıkarılmak istenen ayrılıkçı Kürtçülük faaliyetlerine rağmen Milli Mücadele Anadolu halkı içerisinde büyük bir destek kazanmıştır. Gittikçe büyüyen bu destek sonrasında, işgalci güçlere karşı tepki daha da artmıştır. Bunun sonucunda 28 Ocak 1920 tarihinde Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli ile işgallere rağmen Anadolu ve Rumeli'nin bir ve bütün olduğu herkese ilan edilerek bu husus tescil edilmiştir[478].

Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinin ardından İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi, Anadolu'daki Milli Mücadele'yi daha da güçlendirmiştir. Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nde bir araya gelen milletvekilleri içerisinde Kürt kökenli milletvekilleri de yer almış ve işgalci güçlerin faaliyetlerine karşı tüm Anadolu halkı gibi omuz omuza mücadele etmişlerdir. Doğu Cephesi'ndeki Ermeni hareketlerine karşı, işgalci güçler tarafından Ermenler ile birlikte hareket etmeleri istenen Kürtler, Türkler ile birlikte hareket ederek, Ermenilerin yenilgiye uğratılmasında büyük gayretler göstermişlerdir[479].

Milli Mücadele'nin devam ettiği günlerde İngilizler Kürtleri Anadolu içinde yeniden isyan ettirmeye ve kendi emelleri doğrultusunda kullanmaya çalışmışlarsa da ortaya çıkan ufak çaplı Milli, Koçgiri ve daha küçük çaplı isyanlar dışında Kürtler ile Türkler birlikte hareket etmişlerdir. Ortak hareket eden Türk ve Kürtlerin faaliyetleri

---

[476] N.Kutlay; **a.g.e.**, s.72, 299. Mürtçülük üzerine çalışmaları bulunan Malmisanij tarafından "... *20. yüzyıl başlarında canlanan Kürt milliyetçiliğine büyük katkıları olan* ..." bir kişi olarak tanımlanan Abdullah Cevdet'in Kürtçü faaliyetleri için şu esere bakılabilir. Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986.

[477] Yaşar Akbıyık; **Milli Mücadelede Güney Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.33.

[478] Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politikası I.Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayını,. Ankara, 1995, s.137.

[479] Garo Sasuni; **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri**, Med Yayınları, İstanbul, 1992, s.256-257.

sonucunda Milli Mücadele kazanılarak işgalci güçler Anadolu'dan uzaklaştırılmıştır. 1922 yılında Lozan'a giden İsmet Paşa'ya, Dersim Mebusu Diyap Ağa "*...hepimiz biriz, hepimiz biliyor ve söylüyoruz ki dinimiz diyanetimiz, aslımız birdir. Bizim içimizde ayrılık yoktur*…" demek sureti ile Türk ve Kürt'ün bir ve bütün olduğunu bir daha ifade etmiştir[480].

II-SEVR GÖRÜŞMELERİ SIRASINDA KÜRT MESELESİ VE SEVR ANTLAŞMASI

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, savaşın galibi olan devletler mağlup devletlere kendi şartlarını dayatmak ve bu ülkelerin toprakları üzerinde kendi inisiyatifleri uyarınca düzenlemeler yapmak amacıyla Paris'te barış konferansı düzenlenmesini kararlaştırmışlardır. Savaşın mağlupları arasında bulunan ve en önemli paylaşılacak devlet statüsünde bulunan Osmanlı Devleti'ne sunulacak olan barış şartlarının tespiti de Paris'te yapılan görüşmeler sonrasında kararlaştırılmıştır. Savaşın mağluplarına imzalattırılan barış antlaşmaları içinde en sona bırakılan antlaşma Osmanlı Devleti'ne imzalattırılan Sevr Antlaşması'dır. Zira, Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaştırılması ve bu topraklar üzerinde oluşturulacak hegemonya ile ilgili olarak, I. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında büyük çekişmeler ortaya çıkmıştır.

Paris'te yapılan barış görüşmeleri sırasında ortaya çıkan sorunlardan birisi de Kürt meselesidir. Osmanlı Devleti'nin ve Türklerin bir daha ayağa kalkmamaları ve kendilerine gelememeleri amacı ile çeşitli projeler üreten emperyalist batılı güçler, Osmanlı toprakları içinde yaşayan ve Türkler ile iç içe bulunan Kürtleri ne şekilde kullanabilecekleri ve Türkler ile ayrıştırabilecekleri hususunda büyük mesai harcamak zorunda kalmışlardır. I. Dünya Savış sırasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile Kürtlerin yaşadıkları yerlerin önemli bir kısmının Rusya'ya bırakılmasına rağmen, Rus Çarlığı'nın sona ermesi ile bu topraklar üzerinde ne tür bir oluşumun ortaya çıkarılacağı ve bunun emperyalizm açısından ne tür getirileri olacağı hususunda büyük fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

[480] Yaşar Akbıyık; **Milli Mücadelede Güney Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.34.

İngilizlerin Kürtler ile ilgili olarak faaliyetleri I. Dünya Savaşı bitmeden başlamıştır. Bu amaçla 1918 yılının Temmuz ayında İngiliz yetkililerinden Percy Cox ile Şerif Paşa Cenevre'de görüşmelerde bulunmuşlardır. Yapılan bu görüşmelerde, Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa'ya bırakılmış olan Musul ve çevresinde İngiltere himayesi altında özerk bir Kürdistan Devleti'nin oluşturulması hususunda fikir birliğine varılmıştır[481].

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen bir çok gurup gibi Kürtlerin bazıları arasında da ayrılıkçı fikirler ortaya çıkmış ve barış görüşmelerinin yapılacağı Paris'in kendilerinin bağımsızlık mercii olduğu hususunda hayallere kapılmışlardır. Paris Barış görüşmelerinin başlamasından kısa bir süre önce, daha önce İngilizler ile görüşmelerde bulunmuş olan Şerif Paşa, kurulması düşünülen Kürt Devleti'nin merkezi olarak düşündüğü Musul ve çevresinin Fransızlara bırakılacağını düşünerek, 26 Aralık 1918'de Cenevre'de Fransız yetkilileriyle görüşmüştür. Yapılan bu görüşmede Şerif Paşa, Fransız mandası altında özerk bir Kürdistan istediğini bildirmiş, fakat Fransızlar Şerif Paşa'yı ciddiye almamışlardır[482].

Paris'teki barış görüşmeleri sırasında Kürtleri Şerif Paşa başkanlığındaki bir heyet temsil etmiştir[483]. Barış görüşmeleri sırasında zaman zaman İngilizler ile Fransızlar arasında görüşmelerde bulunan ve bunların desteğini kazanmaya çalışan Şerif Paşa, bu ülkeler tarafından ciddiye alınmamıştır. Paris görüşmeleri ile ilgili olarak Şeyh Mahmut Berzenci, Kürtlerin bağımsızlığı hususunda görüşmelerde bulunması için kendi adamlarından iki kişiyi Paris'e göndermek istemişse de İngilizler bu teşebbüse engel olmuşlardır[484].

---

[481] M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.24.

[482] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.81.

[483] Naci Kutlay'ın ifadesine göre, Şerif Paşa ilk dönemlerde Osmanlı temsilcisi iken 1919 Nisan'ından itibaren bu temsilcilikten ayrılarak Kürt haklarını savunmaya karar vermiş ve bu yönde çalışmalarda bulunmuştur. Yine aynı yazara göre, Kürt temsilciliği hususunda Dersim mebusu Lütfi Fikri Bey'e teklifte bulunulmuşsa da adı geçen kişi bu teklifi kabul etmemiştir. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.304.

[484] R.Hilmi; **a.g.e.**, s.21. Aynı şekilde Paris'teki barış görüşmelerine katılmak isteyen Seyit Taha'nın da girişimi İngilizler tarafından reddedilmiştir. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.303, 333; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.79.

Paris görüşmelerinde Kürtler ile ilgili meselenin görüşülmesi sırasında[485] ortaya çıkan en önemli meselelerden birisi Kürtler arasında birlik ve bütünlüğün bulunmaması ve ortak bir temsilci tespit etmedeki başarısızlıkları olmuştur[486]. Bunun yanında ortaya çıkan bir diğer mesele de kurulması düşünülen Kürdistan toprakları ile yine kurulması düşünülen Ermeni Devleti'nin topraklarının çakışmasıdır[487]. Bu mesele ile ilgili olarak, Kürtler ile Ermenilerin isteklerinin bağdaştırılabilmesi ve bu iki gurubun ortak bir tavır sergilemeleri hususunda özellikle İngilizler büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Büyük gayretlerin sonucunda Şerif Paşa ile Ermenilerin temsilcisi Bogos Nubar arasında mutabakata varılmış ve bu hususla ilgili mutabakat metni barış görüşmelerindeki devlet yetkililerine sunulmuştur[488].

Paris'teki barış görüşmeleri sırasında İngilizler ve Fransızlar mümkün mertebe Kürtleri kendi emelleri doğrultusunda kullanmanın yollarını aramışlardır. Lazarev'in de ifade ettiği gibi, bu devletlerin amacı Kürtlerin bağımsızlığı ve isteklerinin yerine getirilmesi değil, Kürtleri kendi çıkarları doğrultusunda ne şekilde ve ne ölçüde kullanabilecekleridir[489].

---

485 Paris'teki görüşmeler sırasında Kürt meselesi ilk olarak 1919 Ocağında gündeme gelmiştir. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.55.

486 Bu hususla ilgili olarak İstanbul'daki İngiliz temsilcilerinden Amiral Bristol Londra'ya gönderdiği raporunda "...Kürt akımları ciddiye alınmamalıdır. Kürtler bir lider bulamamışlardır. Onları düzene koyacak güçte kimse yoktur. Şerif Paşa kendi ülkesinden izin almamıştır. İstanbul'daki iki Kürt Derneği de oturup uzun uzun tartışmakta ancak ortaya bir lider çıkaramamaktadır" demek suretiyle bu hususu gayet açık bir şekilde ifade etmiştir. Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, Nujen Yayınları, İstanbul, 1996, s.34.

487 Paris'te yapılan barış görüşmelerinin başlangıcında, Ermeni delegasyonu Başkanı Bogos Nubar Paşa, Ermeni isteklerini açıklayan bir bildirgeyi 12 Şubat 1919 tarihinde bu görüşmelere katılan ülkelerin temsilcilerine sunmuştur. Bu bildirgeye göre, Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında uzanan dev bir Ermeni devleti kurulmalı, bu dönemde oluşan Ermenistan Cumhuriyeti'yle Dicle'nin güneyinde ve Ordu-Sivas hattının batısında kalan topraklar hariç Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas ve Erzurum bu devletin sınırları içinde bulunacaktı. İskenderun dahil bütün Kilikya da talep edilen topraklar arasındaydı. Paul C. Helmreich; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Çev.: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s.35; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.81. Ermenilerin bu isteklerine karşın, Şerif Paşa 22 Mart 1919 tarihinde bir bildiri ile gelecekte kurulacak olan Kürdistan'ın sınırlarını çizmiş ve bu sınırlar dahilindeki yerlerin Kürtlere verilmesini talep etmiştir. Bu bildiride Kürdistan olarak belirtilen yerler şu şekilde tarif edilmiştir: Kuzeyde Zivan'da Kafkas sınırları üzerinden başlayıp batıda Erzurum'dan Erzincan, Kemah, Arapkir, Behisni, Divriği, güneyde Harran, Sincar Tepeleri, Telafar, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Akelman ve Sinna, doğuda Revanduz, Başkale, Vezirkale, yeni İran sınırından Ağrı Dağı'na kadar devam eden çizgi. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.82.

488 Ermeniler ile Kürtler arasındaki anlaşma çalışmaları ve bunun sonucunda imzalanan mutabakat metni ile ilgili olarak III. Bölümde ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir.

489 M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.135.

Kürtlerin istekleri ve ortak bir tavır sergileyememeleri hususunda sıkıntılar yaşayan İngilizler ve diğer müttefikleri, 1919 yılının sonlarına doğru Kürt meselesini geniş bir şekilde görüşmeye başlamışlardır. Bu görüşmeler genellikle İngilizler ile Fransızlar arasında gerçekleşmiştir. Zira, Kürtlerin yaşadıkları bölgeler bu iki devletin çıkar sahası dahilinde bulunmaktaydı[490]. Bu görüşmeler sırasında İngilizler, Kürtlerin yaşadıkları yerleri mümkün mertebe kendi hakimiyetleri altına almaya gayret göstermiş ve savaş sırasında ve sonrasında elde ettikleri kazanımları Fransızlara karşı sağlamlaştırmaya çalışmışlardır[491].

Paris'teki bu görüşmeler sırasında İngilizler Kürtler ile olan ilişkilerini mümkün mertebe geniş tutmaya ve Kürtlerin yaşadıkları yerlerin kendi hakimiyet sahalarına dahil edilmesine gayret göstermişlerdir. Ancak Fransızlar bu hususta aksi tavır sergileyerek, kendileri için önem arzeden yerlerin İngiliz hakimiyetine devredilemeyeceğini belirtmişlerdir. 1920 yılının Şubat ayında Londra'da yapılan Londra Konferansı'nda kesin bir sonuç alınamamasının ardından, 18 Nisan 1920 tarihinde toplanan San Remo Konferansı'nda bu hususla ilgili görüşmelere girişilmiştir. Yapılan görüşmelerin sonucunda Sevr Antlaşması'nda yer alan Kürtler ile ilgili kısımlar kabul edilmiştir[492].

Paris'teki görüşmelerde Kürtlerin isteklerinin yerine getirilmemesi karşısında Şerif Paşa 1920 yılının Nisan ayının sonlarında Kürt temsilciliğinden istifa etmiştir. Şerif Paşa'nın bu istifası üzerine, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin başkanı olan Seyit Abdülkadir 17 Mayıs 1920 tarihinde Paris'teki barış görüşmeleri heyetine bir telgraf göndererek, Kürtlerin temsil edilmedikleri bu görüşmelerin sonuçları ve kararlarını tanımayacaklarını bildirmiştir[493].

San Remo Konferansı'nda alınan kararların ardından barış görüşmeleri ile ilgili olarak son düzenlemeler yapılarak anlaşma metni 11 Mayıs 1920 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne sunulmuştur. Yapılan bazı küçük düzeltmelerin ardından antlaşmanın son

---

[490] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.56.
[491] M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.49.
[492] San Remo Konferansı sırasındaki görüşmeler ve bu husustaki ihtilaflar ile ilgili olarak şu esere bakılabilir. Paul C. Helmreich; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Çev.: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s.226-227.
[493] Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, Nujen Yayınları, İstanbul, 1996, s.37-38; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.87. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.307.

hali 16 Temmuz'da Paris'teki Osmanlı heyetine sunulmuştur. Sunulan bu anlaşmanın metni 22 Temmuz 1920 tarihinde Vahdettin başkanlığında toplanan Saltanat Şurası'nda kabul edilmiştir[494].

Saltan Şurası tarafından kabul edilen ve Sevr Antlaşması olarak adlandırılan barış antlaşması 10 Ağustos 1920 tarihinde Paris'te imzalanmıştır. İmzalanan Sevr Antlaşması'nın 62, 63 ve 64. maddeleri Kürtler ile ilgilidir. Antlaşmanın bu maddelerine göre, Fırat Nehri'nin doğusunda, gelecekte belirlenecek olan Ermenistan hududunun güneyinden ve Türkiye-Irak ve Suriye sınırlarının kuzeyinde yaşayan Kürt çoğunluğun bulunduğu bölgenin mahalli istiklali için, anlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonraki altı ay içerisinde İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin atayacağı üç üyeden oluşan ve İstanbul'da toplanacak olan bir komisyon tarafından bir plan tasarısı hazırlanacaktır. Bu amaçla, kurulacak olan komisyonun üyeleri adı geçen bölgede incelemelerde bulunacak ve gerekli durumlarda sınır düzenlemeleri yapabilecektir. Bunun yanında adı geçen sınırlar dahilinde yaşayan Süryani ve Keldaniler başta olmak üzere bölgede yaşayan etnik ve dini azınlıkların haklarının korunması için gereken güvenceler temin edilecektir (62. Madde).

Osmanlı Hükümeti, 62. Madde ile kurulacak olan komisyon veya komisyonların kendisine bildireceği kararları üç ay içerisinde tatbik etmek zorundadır (63. Madde).

Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından bir yıl sonra, 62. maddede belirtilen bölgelerde yaşayan Kürtlerin nüfusunun çoğunluğu bağımsız olmak isteği ile Cemiyet-i Akvam Meclisi'ne başvurur ve bu meclis tarafından bunların bağımsız olmalarına neticede karar verilirse Osmanlı Devleti bu karara uyarak bölge üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçeceğini şimdiden kabul eder. Bu vazgeçmenin ayrıntılı hükümleri Müttefik Devletler ile Osmanlı Devleti arasında yapılacak olan ayrı bir sözleşmede belirlenecektir. Bu vazgeçmenin gerçekleşmesinden sonraki dönemde, adı geçen bölgelerin dışında kalan Musul vilayeti dahilinde yaşayan Kürtler, bağımsız olacak olan bu Kürt Devleti'ne kendi istekleri ile katılma isteğinde bulundukları

[494] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.103.

takdirde müttefik güçlerin hükümetleri tarafından herhangi bir itirazda bulunulmayacaktır (64. Madde)[495].

Sevr Antlaşması içerisinde yer alan bu maddelerdeki ifadelerin muğlaklığı nedeniyle birçok Kürt ileri geleni bu antlaşma ile Kürtlere herhangi bir hak verilmediğini iddia etmişlerdir. Ancak bu maddeleri antlaşma metnine koyduran İngilizler, yürütmeye çalıştıkları ayrılıkçı propagandalar ile ulaşamadıkları emellerine, bir nebze de ulaştıklarını düşünmüşlerdir[496]. Bunun yanında İngilizler, bu antlaşmada Kürtler ile ilgili maddeler aracılığı ile Kürtleri belirli oranda kendi tarafına çektiklerini düşünmüşlerdir. Zira bu maddelerin uygulanabilmesi için özellikle Kürtlerin onayının alınması gerekmekte, bu ise Kürtlerin kendileri ile yapacakları işbirliğine paralel olacaktır. Bu düşüncelerde olan İngilizler, antlaşmanın şartlarını ihlal etmek isteyen Türklere karşı Kürtleri demoklesin kılıcı gibi tepelerinde tutarak, İngiliz çıkarları aleyhine Türklerin faaliyetlere girişmelerine engel olmak istemiştir[497].

İngilizlerin bu politikalarına rağmen, Kürtlerin çoğunluğu arasındaki düşünceler bunun tersi istikametindedir. Kürtlerin kendi kaderlerini belirleyeceği maddeleri içermesine rağmen, Kürtler arasında birlik ve bütünlüğün bulunmaması nedeniyle birçok Kürt ileri geleni Sevr Antlaşması'nı hayal kırıklığı ile karşılayarak[498] bu antlaşma ile Kürtlere verilen hakların gerçekleşmesinin hayali olduğunu görmüş ve antlaşmada belirtildiği gibi kendi kaderlerini belirleme yoluna giderek, Türkler ile

---

495 Y. Akbıyık; **a.g.e.**, s.35; H.Yıldız; **a.g.e.**, s.70-71; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.104-105; Garo Sasuni; **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri**, Med Yayınları, İstanbul, 1992, s.262-263.

496 Y. Akbıyık; **a.g.e.**, s.35

497 Ali Rıza Şeyh Attar; **Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler**, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s.96. Bunun yanında Türklerin antlaşma aleyhine herhangi bir girişimde bulunmaları ihtimaline karşı, İngilizler Yunanlıların Anadolu içlerine doğru ilerlemelerine destek vererek, Türklerin Yunanlılar ile meşgul olarak Musul ve çevresinde Türler tarafından yürütülen İngiliz aleyhtarı faaliyetleri zayıflatmak istemişlerdir. M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.160.

498 Sevr Antlaşması'nın hazırlanması aşamasında İngilizler ile yakın ilişki içinde bulunan ve Yüzbaşı Noel ile birlikte Malatya'ya kadar gelmiş olan Celadet Ali Bedirhan, daha sonraki yıllarda Sevr Antlaşması ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "*Müttefik güçlerin çıkarları, mütarekenin başlangıcında, onları Kürtlerle meşgul olmaya ve ilgilenmeye yöneltti. Bu da Sevr Anlaşması'ndaki Kürdistan bölümünün yazılmasına yol açtı. Fakat daha sonra özellikle müttefik güçlerin Doğu'da izledikleri politikayı çok etkileyen ve söz konusu politikalarını belirgin biçimde değiştirmelerine yol açan Rus-Türk yakınlaşmasının ertesinde, müttefikler Kürt sorunuyla ilgilerini kestiler ve Kürtleri, ulusal özlemleriyle birlikte, Ankara Hükümeti'nin insafına terk ettiler*". Celadet Ali Bedirhan; **Kürt Sorunu Üzerine**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1997, s.16.

birlikte hareket edip emperyalist işgalci güçlere karşı ortak mücadele içine girmişlerdir[499].

Sevr Antlaşması sonrasındaki dönemde, Kürtlerin çok daha büyük bir katılımla Türkler ile birlikte hareket etmeye başlamaları İngilizler açısından endişelere neden olmuştur. Kendi hâkimiyetleri altında bulunan Musul ve çevresindeki Kürtler arasında büyük karışıklıklar ortaya çıkmış ve durum oldukça nazik bir hal almıştı. Sevr sonrasındaki dönemde ortaya çıkan bu tablo karşısında İngilizler Musul ve çevresindeki Kürtleri yatıştırmaya gayret göstermiş ve burada yaşayan Kürtleri, gelecekte tabi olacakları Araplara karşı kışkırtarak onlara karşı kullanmaya başlamışlardır[500].

III-SEVR SONRASI DÖNEMDE İNGİLİZLERİN KÜRTLER HAKKINDAKİ ÇALIŞMALARI

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması ile İngiltere başta olmak üzere savaşın galibi olan ülkeler, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesi ve bir daha Türk milletinin ayağa kalkamaması için her türlü düzenlemeyi yaptıklarına inanmışlardır. Bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne imzalatılması ile artık istediklerinin gerçekleşmesinin önünde tek engel olarak Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen Milli Mücadele'yi görmeye başlayan, İngiltere başta olmak üzere I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri, Türklerin kesin olarak ezilmeleri ve bir daha kendilerine karşı çıkacak güçten yoksun bırakılmaları hususunda son bir hamlenin yapılması gerektiğini düşünmeye başlamışlardır[501].

Sevr Antlaşması'nın imzalandığı dönem içerisinde, Musul ve çevresinde büyük zorluklar ile karşılaşan ve bölgedeki halk arasındaki İngiliz aleyhtarı tavırların gittikçe artması karşısında, İngilizler bir aralık bu bölgeyi terk ederek daha güneydeki güvenli bölgelere çekilmeyi dahi düşünmeye başlamışlardır. Ancak bu düşünceye, Irak

---

[499] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.64, 106, 108.

[500] M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.190, 195. 1920 yılından sonraki dönemde Irak'taki Araplar arasında İngiliz politikaları aleyhinde büyük hareketlenmeler olmuştur. Bu nedenden ötürü İngilizler 1920 yılının sonlarından itibaren Irak üzerinde yoğunlaşmaya ve bu ülkenin düzeninin sağlanması hususunda gayret göstermeye çalışmışlardır. R. Olson; **a.g.e.**, s.85.

[501] Bu dönemdeki en önemli İngiliz siyasetçilerinden birisi olan Lloyd George, Türklerin mümkün mertebe ezilmeleri ve bir daha ayağa kalkmamaları için gereken her şeyin yapılması gerektiğini her fırsatta vurgulamıştır. Sina Akşin; **İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920), II. Cilt**, Cem Yayınları, İstanbul, 1992, s.37.

bölgesinin genel idarecisi konumundaki Sivil Komiser Sir Arnold Wilson sert bir biçimde karşı durarak, bu bölgenin Irak ve İran'daki İngiliz çıkarları açısından hayati bir öneme sahip olduğunu öne sürmüş ve bu düşünceye sert bir biçimde karşı çıkmıştır[502].

İngilizlerin ilk dönemlerde kurulacağını iddia ettikleri, birleşik ve büyük Kürdistan Devleti'nin, imzalanan Sevr Antlaşması ile gerçekleşemeyeceğinin apaçık ortaya çıkması, İngilizlerin bu dönemdeki en önemli çelişkilerinden biri olarak gün yüzüne çıkmıştır[503]. Yürüttüğü faaliyetler ile 1919 yılına damgasını vurmuş olan ve 21 Aralık 1919 tarihinde Binbaşı rütbesine atanan Edward Charles Noel'in[504], Malatya'da meydana gelen Ali Galip olayından sonraki dönemde her platformda yerine getirilmesini istediği Kürdistan'ın bölünmemesi ve oluşturulacak Kürdistan ile Irak Devleti arasındaki sınırın mümkün mertebe Arap ve Kürtlerin etnik yapılarına göre düzenlenmesi isteği[505], Sevr Antlaşması ile imkan dışına çıkmıştır.

Binbaşı Noel'in bu isteğine rağmen, İngilizler kendileri açısından önemli gördükleri Musul'u elde ettikten sonra, Kürtlerin bir devletlerinin olup olmaması hususunda fazla mesai harcamanın gereksiz olduğunu düşünmeye başlamışlardır[506]. Ancak Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki dönemde Türklerin yılmayarak, azimli bir şekilde işgalci güçlere karşı mücadelelerine devam etmeleri ve başarılar kazanmaları karşısında, İngilizler belirli oranda yeniden Kürt meselesi üzerinde kafa yormaya başlamışlardır[507]. İngilizler açısından Kürdistan'ın oluşturulması için Türklere

---

502 R. Olson; **a.g.e.**, s.85.

503 İlk dönemlerden itibaren İngilizler açısından Kürt meselesi Mezopotamya'nın güvenliğinin sağlanması ve Türklerin bu bölgeden uzak tutulmasında araç durumundadır. İngilizlerin başından beri Kürtlere yönelik propagandalarının ve faaliyetlerinin esas amacı bu husus ile ilgilidir. Zira İngilizler açısından önemli olan zengin petrol kaynaklarına sahip olan Musul ve çevresinin ellerinde bulundurulmasıdır. Bunun dışında kalan yerler onlar açısından Türklerin oyalanması ve zayıflatılması için kullanılacak yerler durumundadır. Bu ise, Sevr Antlaşması'nda görüldüğü üzere Kürt bölgelerinin siyasi olarak bölünmesi sonucunu doğurmuştur. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.54, 115.

504 E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.45.

505 Noel'in görüşüne göre, Musul ve çevresinin oluşturulacak olan Kürdistan'dan ayrılması durumunda, Kürtler arasında Türk nüfuzu etkin bir hale gelecek ve bunun sonucunda İngilizler açısından hiç de iç açıcı olmayan durumlar ortaya çıkacaktır. Ahmet Mesut; **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958**, Doz Yayınları İstanbul, 1992, s.107.

506 Bu dönemdeki İngiliz siyasetçilerinden birisi olan Lord Curzon'a göre, İngiltere'nin Kürdistan'dan elde edeceği bir şey yoktur. Burası ile ilgileri sadece yönetecekleri ülkenin komşusu olmasıyla sınırlıdır. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.60.

507 Sevr Antlaşması ile kendilerine bölünmüş ve gerçekleşmesi hayali olarak görülen bir Kürdistan verildiğini düşünen Kürtler arasında da görüş ayrılıkları büyük bir şekilde ortaya çıkmış ve Kürtçüler

karşı askerî bir hareket düzenlenmesi hususu dahi gündeme gelmiş, ancak İngiliz Genelkurmayı'nın bu hususta herhangi bir askerî harekete girişmekten çekinmesi ve risk almak istememesi nedeniyle bu düşünce uygulanamamıştır[508].

İngilizlerin kararsız ve çelişkilerle dolu bu politikası devam ederken, 1920 yılının sonlarına doğru Musul ve çevresinde İngilizlere karşı büyük çaplı mücadeleler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun yanında Irak'ın Arap bölgelerinde de İngiliz aleyhtarı tavırlar günden güne artmaya ve silahlı çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır[509]. Araplar ile ilgili olarak İngilizler 1920 yılının sonlarına doğru etkin adımlar atarak, büyük oranda kontrolü ele geçirmiş ve askeri yönetim kaldırılarak İngiliz subaylarının danışmanlığı altında bir Arap Konseyi kurulmuştur[510].

Araplar arasındaki İngiliz aleyhtarı tavırlar belirli oranda çözüme kavuşmuşken, İngilizler açısından Kürtler daha tehlikeli bir şekilde İngiliz aleyhtarı bir konuma gelmişlerdir. Bu dönemde İngilizlerin Türkler aleyhine yürüttüğü olumsuz tavırlara karşı, Türkler İngilizleri zor duruma sokmak amacı ile Şeyh Mahmut Berzenci'nin kardeşi Şeyh Kadir'i desteklemişlerdir. Türklerden aldığı destek sonucunda Şeyh Kadir, İngilizlere karşı mücadeleye girişerek, İmadiye ve Köysancak'a kadar olan bölgeleri ele geçirmiştir[511].

Türk desteği sonucunda ortaya çıkan bu başkaldırı İngilizler açısından büyük bir korkuya neden olmuştur. Musul ve çevresindeki ahali arasında İngiliz aleyhtarı tavırların artıp, Türk taraftarlığının revaç kazanması üzerine Lord Curzon, "*Bizim için en büyük tehlike Kemalistlerle Mezopotamya aşırılarının biraraya gelmesidir*" demek

---

arasından Milli Mücadele saflarına katılımlar gittikçe artmıştır. **http://www.kurdinternet.com/article.php?sid=2317**.

[508] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.60.

[509] Bu dönemde ortaya atılan bazı iddialara göre, Anadolu'da bulunan Türk kuvvetlerinden III. Ordunun Kumandanı olan Nihad Paşa, İngilizlere karşı Araplar ile birlikte mücadeleye girişmesi için işbirliği yollarını aramaktaydı ve bu hususla ilgili emir almıştı. Mim Kemal Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926**, İstanbul, 1995, s.155-156.

[510] Peter Mansfield; **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Söylem Yayınları, İstanbul, 2000, s.66; E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.99.

[511] A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.93. İngilizlere karşı yapılan mücadeleler sırasında, İngiliz ajanlarından Yüzbaşı Salmon ve Albay Leachman öldürülmüşlerdir. Mim Kemal Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926**, İstanbul, 1995, s.156.

sureti ile ortaya çıkan bu durumun kendileri açısından ne derece önemli olduğunu ifade etmiştir[512].

Ortaya çıkan bu durum üzerine İngilizler Kürtleri kendi taraflarında tutmak amacı ile, meydana gelen bu hareketlerin gelecekte oluşturulacak olan Kürdistan için iyi sonuçlar doğurmayacağını İstanbul'da bulunan Kürt ileri gelenlerine ifade etmişlerdir. Seyit Abdülkadir ve diğer Kürt ileri gelenleri ile yapılan görüşmeler sonrasında, bazı Kürt önde gelenlerinin Musul ve çevresine giderek İngilizler lehine faaliyette bulunmasına karar verilmiştir. Bunun sonucunda Hamdi Baban ve Mustafa Paşa Yelmuki'nin[513] Musul bölgesine gitmesine karar verilmiştir[514].

Oluşturmaya çalıştıkları sistemin, meydana gelen başkaldırılar nedeniyle çökme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını gören İngilizler, mevcut durumun ne şekilde bir çözüme kavuşturulabileceği hususunda kafa yormaya başlamışlardır. Yapılan bir dizi görüşmenin ardından 1921 yılının Mart ayında Kahire'de bir toplantı düzenlemesine karar verilmiştir. 12 Mart 1921 tarihinde Winston Churchill'in başkanlığında Kahire'de

---

[512] Mim Kemal Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926**, İstanbul, 1995, s.158. Ortaya çıkan bu başkaldırılara rağmen, aşırı Kürt yanlısı tavırları nedeniyle "*Kürt Lawrence*"i olarak da adlandırılan Binbaşı Noel, Kürtlerin bir devlet çatısı altında toplanması ve İngiliz koruması altına alınması hususunda birçok yazışmalarda bulunmuştur. R. Olson; **a.g.e.**, s.84. Keza, Türklerin desteği ile ortaya çıkan İngiliz aleyhtarı tavırlar karşısında, Irak'taki etkin idarecilerden olan Sir Percy Cox, 1920 yılının sonlarında Churchil'e Anadolu'da ortaya çıkarılacak bir Kürt isyanının kendilerini rahatlatacağını ve bu isyanın aktif bir şekilde desteklenmesi gerektiği hususunu bildirmiştir. R. Olson; **a.g.e.**, s.98. İngilizlerin Kürtleri Milli Mücadele'ye karşı kullanma düşüncesinde Sir Percy Cox yalnız değildir. 28 Temmuz 1920 tarihli olup, Amiral Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen bir gizli İngiliz belgesine göre, İngiliz hayranı Damat Ferit Paşa Amiral Robeck'i ziyaret ederek, "*... Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı birlikte kullanalım ...*" teklifinde bulunmuştur. Benzeri bir görüş İngiliz yetkililerinden Ryan'ın 23 Eylül 1920 tarihli raporunda da yer almaktadır. Ryan raporunda " *... Kürtlerin Türklerden ayrılmaları çok güç. Böyle olmakla beraber Majeste'nin hükümeti onları Kemalistlerle Bolşeviklere karşı kullanabilir ...*" demek sureti ile Kürtleri kendi emelleri doğrultusunda ne şekilde kullanılabileceğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Erol Ulubelen; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2005, s.254, 257.

[513] Kürt Mustafa Paşa olarak bilinen bu kişi "*Nemrut Mustafa Paşa*" namı ile de anılır. Süleymaniyeli olan Mustafa Paşa, daha sonra kurulan Şeyh Mahmut Berzenci'nin hükümetinde yer almış ve orada ölmüştür. N.Kutlay; **a.g.e.**, s.351. İstanbul'daki etkin Kürt önderlerinden biri olan Mustafa Paşa, Anadolu'daki Milli Mücadele'nin zor durumda bırakılması amacı ile Ermeniler ve Yunanlılar ile yakın temasta bulunan bir kişidir. Bu davranışları ile öne çıkmış bir kişi olan Musatafa Paşa, Anadolu'daki Milli Mücadele'ye karşı Kürt aşiretlerini harakete geçirmek amacı ile 1920 yılının sonlarında Musul ve Süleymaniye'ye gitmiştir. R. Olson; **a.g.e.**, s.100.

[514] Hasan Yıldız; **Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan**, Koral Yayınları, İstanbul, 1991, s.61. İngilizler açısından bu dönemde Türklerin kesin olarak yenilgiye uğratılmaları ve ortaya çıkan Milli Mücadele'nin sonlandırılması önemli bir mesele olarak gündemini korumuştur. Bu nedenden ötürü, Türkleri anlaşma masasına itirazsız oturmaya razı etmek amacı ile Kürtlerden mümkün mertebe yararlanma yolları aramışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan Milli, Koçgiri, Şırnaklı Abdurrahman ve diğer isyanlara bu göz ile bakılmalıdır. E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.59; A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.109.

yapılan ve "*Kahire Konferansı*" olarak adlandırılan toplantıya Irak, Filistin, Ürdün, Mısır'daki İngiliz yönetimlerinin başkanları, İngiltere'nin Yakındoğu'daki askeri güçlerinin üst düzey yetkilileri ile Lawrence, Binbaşı Noel, Binbaşı Hubert Young ve Gertrud Bell gibi bölgedeki Britanya istihbarat servisinin önde gelenleri katılmışlardır[515].

Yapılan bu toplantı sırasında Kürtlerin birleşik bir devlet haline getirilmeleri ve bağımsızlığı yeniden gündeme gelmiştir. Toplantı sırasında Binbaşı Young, İngiliz denetimi altında bir Kürt Devleti'nin gecikmeden kurulması gerektiğini ifade etmiştir[516]. Bu düşünceleri Binbaşı Noel de desteklemiş ve Kürtlerin kendi hükümetlerinin olması durumunda dışarıdan gelecek Türk propagandalarına kulak asmayacakları ve İngilizlerin yanında yer alacağını ifade etmiştir. Yapılan tartışmaların ardından, toplantının sonucunda Kütlerin Irak'tan ayrı bir hükümet düzenlemesi içine alınması hususunda karara varılmıştır[517].

İngilizler, Kahire Konferansı'nda aldıkları kararları uygulanma fırsatı bulamadan, Kürtler arasındaki İngiliz aleyhtarı tavırlar ve karışıklıklar ile karşılaşmışlardır. 1921 yılının ortalarında Mustafa Kemal Paşa'nın talimatları ile Musul ve çevresindeki Kürtler arasında yoğun bir Türk propagandası ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal taraftarı bazı subaylar Revanduz bölgesine gelerek İngilizler aleyhine propagandalar yapmış ve bölge halkına silah gönderileceği hususunda teminatlar vermişlerdir[518].

Yapılan Türk propagandası etkilerini göstermiş ve Temmuz ayında Kürtler arasında büyük bir isyan hareketi ortaya çıkmıştır[519]. Bunun üzerine İngiliz hava kuvvetlerine mensup uçaklar Rania ve Revanduz'da bulunan Türk subaylarının

---

[515] M.S Lazarev; **a.g.e.**, s.191.
[516] Bu düşünceye Sir Percy Cox itiraz ederek, Iraklıların kurulacak bir Kürdistan Devleti'nden rahatsız olacaklarını belirtmiş ve kurulacak olan bu devletin başına getirmek için yeterince munis bir Kürt önderin bulunmasının zor olacağını ifade etmiştir. Cox'a göre Süleymaniye dışındaki güney Kürt bölgeleri Irak içinde yer almak isteğindedirler. R. Olson; **a.g.e.**, s.93-94.
[517] R. Olson; **a.g.e.**, s.92.
[518] M.K Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu ...**, s.171.
[519] Türkler tarafından yapılan İngiliz aleyhtarı faaliyetlere misilleme olmak amacı ile Churchil, Binbaşı Noel'in karşı propaganda amacı ile görevlendirilmesi hususunda bölge idarecileri ile görüşmelerde bulunmuştur. R. Olson; **a.g.e.**, s.95, 104.

bulunduğu yerleri bombalamışlardır. Bunun sonucunda Türk subayları belirli bir şekilde geri çekilmek zorunda kalmış ve İngilizler Köysancak'ı ele geçirmişlerdir[520].

İngilizlerin yürüttükleri mücadeleler rağmen, Kürtler arasında İngiliz aleyhtarı tavırlar gittikçe artmaya devam etmiştir. Kürtler arasında ortaya çıkan bu durum elbette ki Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ile yürütülen Türk propagandasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Kürtler arasındaki İngiliz aleyhtarı tavırların gittikçe artmaya başladığı 1922 yılının baharında Albay Şefik (Özdemir) komutasındaki Türk kuvvetleri İngiliz kontrolünde bulunan Revanduz'a girmiş ve bölgede yaşayan Kürtler ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Albay Şefik Bey'in İngilizlere karşı birçok başarı kazanması, bölgede bulunan aşiretleri oldukça sevindirmiş ve İngiliz aleyhtarı gösterilerin yapılmasına neden olmuştur. Ancak İngilizler hava kuvvetlerinin desteği ile Türklere karşı yeniden taarruza geçmiş ve Türkler geri çekilmek zorunda kalmışlardır.[521].

Durumun bu hale gelmesi üzerine İngilizler, Hindistan'a sürgüne gönderdikleri Şeyh Mahmut Berzenci'yi geri getirmeye karar vermişlerdir. 12 Eylül 1922 tarihinde Irak'a geri dönen Şeyh Mahmut Süleymaniye'ye gelerek kendi liderliğinde büyük bir devlet kurduğunu ilan etmiştir. 10 Ekim 1922 tarihinde 7 bakandan oluşan bir hükümet teşkil eden Şeyh Mahmut, kısa bir süre sonra İngilizlerin aleyhinde faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır[522].

Mustafa Kemal Paşa ile de irtibata geçen Şeyh Mahmut'un bu davranışları üzerine İngilizler ona karşı harekete geçmişlerdir. İngiliz askeri kuvvetlerinin saldırısına dayanamayan Şeyh Mahmut İran'a kaçmak zorunda kalmıştır[523]. İran'da bulunduğu

---

[520] R. Olson; **a.g.e.**, s.105, 108.

[521] M.K Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu ...**, s.184-192; A.R.Ş.Attar; **a.g.e.**, s.109; R. Olson; **a.g.e.**, s.108

[522] William Aegleton; **Mahabat Kürt Cumhuriyeti**, Koral Yayınları, İstanbul, 1991, s.40; M.K Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu ...**, s.187-18. Süleymaniye'de bir Kürt hükümeti kuran Şeyh Mahmut Berzenci, 18 Kasım 1922 tarihinde kendisini Kürdistan Kralı olarak ilan etmiştir. Hüseyin Tahiri; "Kerkük - Tarih tartışmaya son vermelidir", **http://www.kerkuk-kurdistan.com/kerkukek.asp?ser=3&cep=9&nnimre=1064**.

[523] William Aegleton; **Mahabat Kürt Cumhuriyeti**, Koral Yayınları, İstanbul, 1991, s.40. Bu arada İngilizler Kadiri Tarikatı'na mensup olan Şeyh Mahmut'un rakibi Nakşibendi Seyit Taha'yı 5 Haziran 1923 tarihinde Revanduz Kaymakamı olarak atamışlardır. Hasan Yıldız; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, s.31.

süre içinde de mücadelesine devam eden Şeyh Mahmut, Türklerden ve Sovyetler Birliği'nden yardım isteğinde bulunmuştur[524].

Musul ve çevresinde bu olayların olduğu dönemde Anadolu'daki Milli Mücadele başarıya ulaşmış ve Yunanlıların bozguna uğratılmasının ardından imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın ardından yeni bir barış antlaşmasının yapılması için taraflar arasında Lozan'da görüşmelere başlanmıştır. Lozan'daki görüşmeler sırasında ortaya çıkan en önemli husus Musul meselesidir. Musul'u her ne şekilde olursa olsun Türklere vermek istemeyen İngilizlere karşı, Türk tarafının temsilcisi olan İsmet Paşa "*Musul'suz Ankara'ya dönmeyeceğini*" İngiliz temsilcisi Lord Curzon'a kesin bir şekilde ifade etmiştir[525].

Bunun karşısında İngilizler, 24 Aralık 1922 tarihinde bir İngiliz-Irak karma deklarasyonunu Cemiyet-i Akvam'a göndererek, Musul ve çevresinde bulunan Kürtlerin İngiliz hakimiyetinde özerk bir yönetim altına alınmasını talep etmişlerdir. Yapılan bu talep ile Kürtleri kendi tarafına çekmek isteyen İngilizler, bu dönemde her türlü taktiği uygulama yoluna gitmişlerdir[526].

Türk tarafının gösterdiği bütün çabalara rağmen Musul meselesi Lozan'da çözüme kavuşturulamamıştır. İngilizler Lozan sonrası dönemde, Türklerin Musul'a karşı herhangi bir harekete girişmemeleri için mümkün mertebe gayret göstermişlerdir. Bu amaçla Türkiye içerisinde karışıklıkların çıkarılmasını teşvik ederek, Türklerin iç karışıklıklar ile uğraşmalarını arzulamışlardır. Bu düşünce ile hareket eden İngilizler, Musul'u Türklere geri vermemek için 1924 yılında Hakkari çevresinde yaşayan Nasturileri Türklere karşı kışkırtmışlardır. İngiliz kışkırtmaları sonucunda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı isyan eden Nasturilerin bu tavırları üzerine, 12-28 Eylül 1924 tarihinde askerî harekat düzenlenmiştir. Düzenlenen bu askerî harekat sonucunda, Nasturilerin isyanı bastırılmış ve Nasturiler İngiliz hakimiyetindeki Irak'a kaçmak zorunda kalmışlardır[527].

---

[524] E.Kurubaş, **a.g.e.**, s.130; N.Kutlay; **a.g.e.**, s.309-311.
[525] .K Öke; **Musul-Kürdistan Sorunu ...**, s.195.
[526] Hüseyin Tahiri; "Kerkük - Tarih tartışmaya son vermelidir", **http://www.kerkuk-kurdistan.com/kerkukek.asp?ser=3&cep=9&nnimre=1064**.
[527] **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 3**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s.66.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki dönemde Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesi ve Türk milletinin bir daha ayağa kalkamayacak şekilde zayıflatılması için büyük bir gayret sarf eden İngilizler, Osmanlı Devleti'ne imzalattırdıkları Sevr Antlaşması ile bu yöndeki gayretlerinin başarı ile sonuçlandığını düşünmüşlerdir. Ancak Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde ortaya çıkan Milli Mücadele karşısında başarısızlığa uğramışlardır.

İngilizlerin bu dönemdeki en önemli amacı stratejik ve ekonomik değeri olan Musul ve çevresinin Türk hakimiyeti altına girmemesidir. Bu amaçla her türlü entrikalara başvuran İngiliz siyaseti, Lozan Antlaşması ile çözülmesini daha sonraki döneme ertelettikleri Musul meselesinin kendi istedikleri yönde çözümlenebilmesi amacı ile Kürtleri Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı kullanma yoluna gitmişler ve 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı ile yeni kurulmuş olan bu devletin güç bir durumla karşı karşıya kalmasına neden olmuşlardır. Bu durumdan istifade eden İngilizlerin siyasi faaliyetleri sonucunda, 5 Aralık 1926'da Ankara'da imzalanan antlaşma ile Musul meselesi İngilizlerin istekleri doğrultusunda sonuçlandırılmıştır. İmzalanan bu antlaşma ile Musul ve çevresi İngiliz hakimiyeti altında kalmış ve İngilizler yıllar boyunca elde etmek istedikleri hedeflerine ulaşmışlardır[528].

---

[528] Sedat Laçiner; "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları", **http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=68**.

SONUÇ

Tarihi dönem içerisinde yüzlerce yıl boyunca birlikte yaşamış olan Türkler ve Kürtler, bu süreç içerisinde birbirleri ile kenetlenerek bir ve bütün haline gelmişlerdir. Ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren, bu birliktelik zedelenerek, ortaya çıkan ufak çaplı mahalli isyanların etkisi ile de Kürtler arasında huzursuzluklar görülmeye başlandı. İlk dönemlerde Kürtler arasında meydana gelen bu huzursuzlukların nedeni, etnik içerikli olmayıp, bulundukları bölgelerdeki güç mücadelesi nedeniyle ortaya çıkan şartlardan kaynaklanmaktaydı.

19. yüzyıl içerisinde Kürtler arasında ortaya çıkan ve etnik milliyetçi amaçlı olmayan iki isyan, daha sonraki dönemlerdeki Kürtçüler arasında, büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Bunlardan birincisi Bedirhan Bey İsyanı'dır. Bulunduğu bölgedeki mahalli gücünü arttırmaya çalışan ve Kürtlük amacı ile değil, şahsi otoritesini yaygınlaştırmak için Osmanlı Devleti'ne baş kaldıran Bedirhan Bey, alınan tedbirler sonucunda yakalanmış ve neden olduğu isyan hareketi bastırılmıştır. Ancak, 20. yüzyıl boyunca Bedirhan Bey'in soyundan gelen kişiler Kürtçülük düşüncesinin önde gelen şahsiyetleri durumuna gelmişler ve özellikle dış güçlerin Kürtler üzerinde uygulamak istedikleri politikalarının pratik sahaya taşınmasında en önemli araç halini almışlardır.

Kürtler arasında 19. yüzyılda ortaya çıkan ve etkisini günümüz Kürtçüleri arasında da gösteren bir diğer isyan Şeyh Ubeydullah Nehri Ayaklanması'dır. Bu ayaklanma, genel olarak mahalli güç kazanma ve İran karşıtı düşünceler ile ortaya çıkmış olmasına rağmen, isyanın oluşumu ve fiiliyata geçmesi sırasında İngilizler ve Rusların gizil faaliyetleri nedeniyle uluslararası bir durum almıştır. Ortaya çıkan bu isyan sonrasında Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler sonucunda Şeyh Ubeydullah teslim olmuş ve Mekke'ye sürgüne gönderilmiştir. Mekke'de ölen bu kişinin oğullarından olan Seyit Abdülkadir ise daha sonraki yıllarda kurulacak olan Kürt örgütlerinde liderlik konumunda olmuş ve 1925 yılında Diyarbakır'da idam edilmiştir.

Uluslararası gelişmeler içerisinde ortaya çıkan milliyetçilik akımlarına paralel olarak, Kürtler arasında da bu akım 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya

başlamıştır. Kürtler arasında milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkmasında dış güçlerin çok önemli etkileri olmuştur. 18, yüzyıldan başlayarak dünyada stratejik değeri yüksek olan bazı bölgeler üzerinde hakimiyet kurma peşinde olan ve bu hususta gözlerini Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklara diken İngiltere ve Rusya başta olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri, bu devletin toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için etnik ve dinî farklılıklara dayalı olarak ayrılıkçı hareketlerinin oluşmasını teşvik etmişlerdir. İlk etapta, Osmanlı Devleti üzerinde yaşayan Hıristiyanlara yönelik yürütülen himayeci ve öne çıkarmacı ayrılıkçılık faaliyetleri sonrasında, Türkler dışında kalan gurupların farklılıklarının öne çıkarılması ve bağımsızlık hareketleri içerisine çekilmeleri emperyalist Avrupalı güçlerin ön önemli hedefi olmuştur.

Özellikle Araplar arasında yürütülen Osmanlı-Türk aleyhtarı propagandalarda İngilizler öne çıkmışlardır. İlk dönemlerde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı korunması politikasını güden İngilizler, 19. yüzyılın sonlarından itibaren politika değişikliği içine girmiş ve Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinerek, kendileri için çok önemli bir konum arz eden Hindistan'a giden yol üzerinde bulunan bölgelerin hakimiyetini ele geçirme yönünde strateji izlemeye başlamışlardır. İzlenen bu strateji içerisinde Ortadoğu özel bir konumda olmuştur. Ortadoğu içerisinde yer alan Süveyş Kanalı ile Basra Körfezi'nin mutlaka kendi hakimiyetleri altında olmasını isteyen İngilizler, bu amaç doğrultusunda özel gayretlere girişmiş ve ajanları aracılığıyla bu bölgelerde yaşayan halk arasında kendi propagandalarını yıllarca sürdürmüşlerdir.

İngilizler, Basra Körfezi ve çevresine hakim olmak düşüncesi çerçevesinde, buraya gelebilecek tehditleri de bertaraf etmek hedefindi idiler. Bu dönem içerisinde, adı geçen bölgeye gelebilecek en önemli tehdidi Ruslar oluşturmaktaydı. Rusların tarihî ve siyasî ideallerinden olan sıcak denizlere inme düşünceleri kapsamında Basra Körfezi'nin özel bir yeri olduğunu çok iyi bilen İngilizler, bu düşüncenin gerçekleşmemesi için Rusların hakimiyet alanı ile Basra Körfezi arasındaki bölgenin ya kendi hakimiyetleri altında olmasını, ya da kendilerine taraf olan bir devlet/devletçik idaresinde olmasını temenni etmişlerdir.

Belirttiğimiz bu düşünceler içerisinde olan İngilizler, bu amaçla Basra Körfezi'nin kuzeyinde yer alan; Musul, Van, Erzurum bölgelerini kapsayacak alanın, bir siyasi

idarenin altına sokulması ve bu siyasi idarenin Rusların etkisine girmeyecek bir şekilde oluşturulmasının kendileri için büyük bir önem arz ettiğini fark etmişlerdir. Bu düşünceler içerisinde olan İngilizler, Fransızlarla I. Dünya Savaşı sırasında imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması ile Basra Körfezi çevresini kendileri için ayırırken, bu dönemde henüz varlığını sürdüren Rus Çarlığı ile adı geçen bölge arasında kalan Musul ve çevresinin Fransız idaresine bırakılması ve kendileri ile Ruslar arasında bir tampon bölge oluşmasının sağlanmasını hedeflemişlerdir.

Hindistan'ın güvenliği hususunda yoğun bir enerji ve zaman harcayan İngilizler, bu konudaki faaliyetlerini büyük bir dikkatle sürdürürken, Osmanlı topraklarında ise, Kürtler arasında, özellikle de okur yazar kesim içinde ayrılıkçı düşünceler yer etmeye başlamıştır. Bu düşüncelerin ortaya çıkmaya başladığı II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonraki süreçte, Kürtlerin ayrı bir millet olarak tarih sahnesi içinde yer alması gerektiğini düşünen bazı Kürtler, bu düşünceleri doğrultusunda yoğun bir faaliyet içine girmişlerdi. Bedirhan ailesine mensup bazı kişilerin öne çıktığı bu dönemde, özellikle Doğu Anadolu'daki Ermenileri kullanma stratejisini benimsemiş olan Rusların, bir yandan da Kürtler üzerinde faaliyet yürütmesi gündeme gelmiştir. Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurma ideali peşinde koşan Ermenilerin, kendi emellerinin önünde en büyük engel olarak gördükleri Kürtler ile uzlaşma stratejisine girmeleri de bu dönemde gündeme gelmiş ve bu düşünceler sonucunda 1913-14 yıllarında Bitlis İsyanı ortaya çıkmıştır. Bu isyanın Osmanlı Devleti tarafından bastırılması sonucunda Ruslar Kürtler ile olan irtibatlarını daha da arttırmışlardır.

I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu'yu işgal eden Rusların, bu bölgede yaşayan Müslümanlara karşı kendi orduları içinde yer alan Ermeniler ile birlikte yürüttükleri katliamlar sırasında, Kürtler ile Ermeniler arasındaki ilişkiler büyük bir yara almıştır. Bu savaş sırasında Ermeniler ve Kürtler arasındaki çekişme iyice derinleşmiş ve Rus Çarlığı'nın yıkılması sonucunda Rusların geri çekilmesi ile birlikte bölge tekrar Osmanlı idaresi altına girmiştir.

1918 yılında, I. Dünya Savaşı'nı sonuçlandıran Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrasındaki dönemde Kürtler, büyük bir düşünce ikilemi ile karşı karşıya kalmışlardır. Savaşın galibi olan devletler içerisinde yer alan İngilizler, Rus Çarlığı'nın

yıkılması sonucunda ortaya çıkan durum üzerine bazı yeni stratejiler geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu dönem içerisinde İngilizler, Sykes-Picot Antlaşması ile Fransızlara verilen Musul ve çevresinin kendilerinin hakimiyeti altında kalması yönünde faaliyetlere girişmişlerdir. İngilizler, I. Dünya Savaşı sırasında elde edemedikleri ve savaşın son günlerinde ele geçirmek için yoğun mücadele verdikleri Musul'u, Mondros Mütarekesi'nin hemen ertesinde işgal ederek, kendi hakimiyetlerinin kalıcı olması ve bölgenin Türklerin veya başka bir idarenin eline geçmemesi için kalıcı düzenlemeler içine girmişlerdir.

İngilizlerin Musul'u ele geçirmesini kabul edemeyen Türkler ise, bölgede yoğun bir şekilde İngiliz aleyhtarı propaganda yürütmeye başlamışlardır. Musul ve çevresinde yaşayan Türkler ve Kürtler arasındaki bu propagandalar karşısında İngilizler, karşı taktik uygulama yoluna giderek, bu bölgenin kendi hakimiyetlerinde kalması için, Türklere karşı Kürtler arasında bağımsızlıkçı hareketlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla İstanbul'da kurulmuş olan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin idarecileri başta olmak üzere, bir çok Kürt ileri gelenini kendileri lehinde kazanmak isteyen İngilizler, 1919 yılında bu konuda yoğun bir mesai harcamışlardır.

İngilizlerin 1919 yılında Kürtler yönelik yürüttüğü faaliyetlerinde Yüzbaşı Edward Charles Noel ön plana çıkmış ve İngilizler açısından ilk dönemlerde büyük bir umut kaynağı olmuştur. Yüzbaşı Noel'in 1919 yılı içerisinde Diyarbakır ve İstanbul'daki Kürt ileri gelenleri ile yaptığı görüşmelerin ardından, 1919 Ağustos ve Eylülünde Antep, Adıyaman ve Malatya'yı içeren propaganda gezisi sonucunda, herkes tarafından bilinen Ali Galip Olayı ortaya çıkmış ve bu kişi ile yanında bulunanlar Halep'e kaçmak zorunda kalmışlardır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde İngilizlerin desteği ile ortaya çıkarılmak istenen Kürtçülük hareketleri ve Kürt Devleti fikrine karşı, Anadolu ve İstanbul'da büyük bir tepki ve milli refleks ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele ekibi, Kürtçülük faaliyetleri karşısında etkin önlemler alarak Türk ve Kürtlerin bir ve bütün olduklarını her platformda dile getirmiş ve

oluşturulmak istenen İngiliz destekli Kürtçülük faaliyetlerinin zararlı sonuçlarına karşı halkı aydınlatmışlardır.

İngilizler tarafından oluşturulmak istenen Kürt Devleti'nin, 1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşması ile bölünmüş bir halde önlerine geldiğini ve gerçekleşmesinin büyük bir hayal olduğunu gören pek çok Kürt ileri geleni, Milli Mücadele saflarına katılarak işgalci güçlere karşı Türkler ile birlikte hareket etmişlerdir. Sevr Antlaşması ile Musul ve çevresini kendi hakimiyetine alan İngilizler ise, bu antlaşmadan sonraki dönemde, Musul üzerinde faaliyet göstermek isteyen Türklere karşı Kürtleri kullanmak stratejisini belirli oranda devam ettirmişlerdir. Ancak bu dönem içerisinde Musul ve çevresinde İngilizler aleyhinde büyük çaplı isyanlar ortaya çıkmıştır. Musul ve çevresini mutlaka elinde tutmak düşüncesini taşıyan İngilizler, bu isyanları bastırmak için büyük bir güç harcamak zorunda kalmışlardır.

İngilizlerin yürüttükleri ayrılıkçı faaliyetlere rağmen, birlikte hareket eden Anadolu insanının verdiği büyük mücadelenin ardından, Anadolu işgalci güçlerden temizlenmiştir. Bunun sonrasında Lozan'da yapılan barış antlaşması görüşmelerinde, Türk tarafının yoğun çabalarına rağmen Musul meselesi çözümlenememiştir. Musul'u mutlaka elinde tutmak amacını güden İngilizler, Türklerin bu bölgeyi ele geçirmesinin önüne engel çıkarmak amacı ile yeniden Kürt kartını kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla İngilizler, kurulmasından itibaren takip ettikleri Azadi Örgütü'nün liderleri ile gizli temaslar kurmuşlar ve bunun sonucunda Kürtler arasında bir isyanın çıkmasını teşvik etmişlerdir.

İngilizler ile irtibatı olan Azadi Örgütü'nün çalışmaları sonrasında 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çok zor durumda kalması sonrasında Musul meselesi İngilizler lehine sonuçlanmıştır. Musul meselesinin kendi lehlerine çözülmesinin ardından İngilizler, Anadolu içindeki Kürtler ile olan ilişkilerini belirli oranda devam ettirmişlerdir. 1927 yılında Kürtler ve Ermeniler tarafından oluşturulan Hoybun Cemiyeti'nin kurulmasında, Fransızlar ile birlikte İngilizler büyük bir rol oynamışlardır. Hoybun Cemiyeti'nin örgütlenmesini yakından takip eden İngilizler, bu cemiyetin bölünmesinden sonra kurulan cemiyetler üzerinde de etkili olmuşlardır.

1920'li yılların sonlarından itibaren Kürtler ile ilgili öne çıkan dış güç Fransa olmuştur. Hatay meselesi nedeniyle Türkiye ile problemler yaşayan Fransa, Türklerin zor duruma sokulması amacı ile, hakimiyetleri altında bulunan Suriye'yi eski Kürtçülerin barınmaları ve örgütlenmeleri için elverişli bir hale getirmiştir. Bu dönemde Suriye'deki Kürtçü çalışmalar içerisinde Bedirhan ailesine mensup olan Celadet, Kamuran ve Süreyya Bedirhan kardeşler özellikle öne çıkmışlar ve Fransızlardan her türlü desteği almışlardır. Bunun yanında Nuri Dersimi de öne çıkan kişiler arasındadır.

Fransızların desteğinde Suriye'de örgütlenen Kürtçülerin çalışmaları sonucunda ortaya çıkan isyanlarda, Suriye merkezli ve Fransız destekli Hoybun Cemiyeti'nin büyük rolü bulunmaktadır. 1937-38 yılları arasında ortaya çıkan Dersim isyanında da Fransa'nın büyük etkisi bulunmaktadır. Bu isyan sırasında, isyancılara para ve silah desteğinde bulunan Fransızlar, bu yol ile Türkiye Cumhuriyeti'ni zor durumda bırakarak Hatay üzerindeki Türk iddialarının sona erdirilmesini amaçlamışlardır.

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı sırasında İran'ı işgal eden İngiliz ve Ruslar bu dönemde de Kürtleri kullanma yoluna gitmişlerdir. Savaş sonrasında İran'dan çekilmek zorunda kalan Ruslar, çekildikleri yerlerdeki Kürtlere, Urmiye ve çevresindeki bölgede "Mehabad Cumhuriyeti" adı altında bir devlet kurdurmuşlardır. Kurulan bu devlet içerisinde Irak Kürtlerinden olan Molla Mustafa Barzani'de görev almıştır. Bu devlet İran tarafından sona erdirilmişse de, daha sonraki dönemdeki Kürtçüler için bir idol olarak algılanmış ve her fırsatta bu devlete atıflar yapılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki dönemde ortaya çıkan Soğuk Savaş sürecinde Kürtler yeniden gündeme gelmişlerdir. Bu dönemde Sovyetler Birliği Kürtler üzerinde etkin bir propaganda faaliyetine girişmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında yeni yayılma bölgeleri elde etmek isteyen Stanlinci Sovyetler, bu amaçla Kürtler arasındaki örgütlenmelerin kendi lehlerinde ve Marksist-Leninist çerçeve içinde oluşmasında etkin bir gayret içine girmişlerdir. Özellikle Irak Kürtlerinden olan Molla Mustafa Barzani'ye her türlü desteği veren Sovyetler Birliği, bu kişinin bölgede büyük bir güç sahibi olmasını ve Irak içinde ayrılıkçı Kürtçü faaliyetler yürütmesini desteklemiştir.

Irak'ın kuzey kesiminde ortaya çıkan Barzani hareketi çevrede bulunan diğer ülkelerdeki Kürtleri de etkilemiştir. Türkiye, Suriye ve İran'daki Kürtler üzerinde

yürütülen Barzani taraftarı Kürtçü çalışmalar sonucunda, II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde, bu ülkelerdeki Kürtler tarafından Kürdistan Demokrat Partisi, Komala ve Kawa isimli örgütler teşkil edilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde Kürtler ile ilgili en fazla çalışmalarda bulunan ülkelerden birisi de Fransa'dır. Bedirhan ailesine mensup olan kişiler aracılığı ile yürütülen bu faaliyetler içerisinde, Fransızlar özellikle Kürt tarihi, dili ve düşüncesi ile yakından ilgilenmişlerdir. Bu düşünceler ile 1945 yılında Paris'te bulunan Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal Okulu'nda bir Kürdoloji Kürsüsü kurulmuştur. Bu kürsü bir süre sonra, Sorbon Üniversitesi'ne bağlı olmak üzere Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Ulusal Enstitüsü bünyesine dahil edilmiştir. "*Paris Kürt Enstitüsü*" olarak adlandırılan bu kürsünün başına Celadet Bedirhan ile Kürtçe Gramer kitabını yazan Roger Lescot getirilmiştir. Bir süre sonra ise bu kürsünün başkanlığına Kamuran Bedirhan atanmıştır. Faaliyetlerini günümüzde de sürdüren Paris Kürt Enstitüsü, Kürtçü faaliyetler açısından önemli bir karargah olarak görülmektedir.

Paris Kürt Enstitüsü başkanlığını yürüten Kamuran Bedirhan, bu dönem içerisinde İsrail ile Kürtler arasındaki ilişkilerin oluşturulmasında da özel bir görev almış ve Molla Mustafa Barzani'nin İsrail'e giderek buradaki yetkililer ile görüşmelerini temin etmiştir. Aynı dönemde İsrail kendi güvenliğini tehdit eden özellikle Irak'ın istikrarsızlaştırılması amacı ile Kürt guruplar ile dirsek teması oluşturmuş ve gizlice Kürtçülük faaliyetlerini desteklemiştir.

Fransa'nın Bedirhan ailesi aracılığı ile yürüttüğü Kürt politikasına paralel olarak, 1989 yılında Belçika'nın başkenti Brüksel'de "Bürüksel Kürt Enstitüsü" adı altında bir kuruluş oluşturulmuştur. Kurulan bu enstitünün başkanlığına ise, Fransa'dakinin bir benzeri olmak üzere, 1919 yılında Yüzbaşı Noel ile birlikte Kürtçülük faaliyetlerini yürüten Ekrem Cemilpaşazade'nin kızı olan Pervin Cemil getirilmiştir.

Türkiye dışında bu olaylar devam ederken Türkiye içinde de Kürtçü düşünce yavaş yavaş yeniden hız kazanmaya başlamıştır. Özellikle 1950'li yılların sonlarından itibaren yürütülen basın yayın çalışmaları ile Kürtçüler etkinlik kazanmak istemişlerdir. Bu dönemde Musa Anter, Ziya Şerefhanoğlu, Sait Elçi ve Faik Bucak'ın da içinde bulundukları bir gurup, Kürtlerin özgürlüklerini kazanmaları ve haklarının verilmesi adı

altında örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti yetkililerinin aldığı tedbirlere rağmen bu ekip çalışmalarına devam etmiş ve 1961 Anayasası'nın getirdiği rahat ortam içerisinde bir süre sonra, Barzani hareketi ile irtibatlı olan ve genel sekreterliğini Faik Bucak'ın yaptığı Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurmuşlardır.

Bu dönem içerisinde Türkiye'deki aşırı sol örgütler tarafından Kürt meselesi siyasi amaçlarla kullanılmaya çalışılmış veya bir diğer deyişle her iki tarafda birbirini kullanma yoluna gitmişlerdir. Aşırı sol örgütlerden olan Türkiye İşçi Partisi ileri gelenleri tarafından bu amaçla 1967 yılından sonra Marksist-Leninist içerikli "*Doğu Devrimci Kültür Ocakları (DDKO)*" adı altında bir teşkilat kurulmuştur. 12 Mart müdahalesinin ardından kapatılan bu teşkilatın ardından "*Devrimci Demokratik Kültür Derneği (DDKD)*" adı altında yeni bir teşkilat oluşturulmuştur.

Kürtler arasında bir çok farklı adlar ile kurulan sol örgütlere paralel olarak pek çok Kürtçü de siyaset sahnesinde öne çıkmaya başlamıştır. 1980 öncesi dönemde özellikle CHP içinde yer alan ve bu partinin iktidarı sırasında bakanlık görevinde bulunan Şerafettin Elçi'nin etkinliğine dikkat çekmek gerekir. Bu süreç içerisinde Kasım 1978 yılında Abdullah Öcalan liderliğinde "*Kürdistan İşçi Partisi (PKK)*" adı ile bir örgüt kurulmuştur. Kısa süre içerisinde diğer Kürt örgütlerini saf dışı bırakmayı başaran bu örgüt Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hızlı bir örgütlenme içine girmiştir. Kurulmasının ardından Suriye'nin desteği ile faaliyetlerini arttıran PKK, bu dönem içerisinde Ermeni örgütleri ile de irtibata geçmiştir. 1980 öncesi dönemde Türkiye aleyhtarı faaliyetler yürüten ASALA ile PKK arasında 1979 yılında Lübnan'ın Sidon şehrinde yapılan görüşmeler sonrasında, Sevr Antlaşması sürecinde yapılması için dış güçlerin büyük gayret gösterdikleri Ermeni ve Kürt birlikteliği fikri yeniden ortaya çıkmıştır. Yapılan bu görüşmeler sırasında Ermeni ve Kürt halklarının Türkiye'ye karşı ortak hareket etmeleri hususunda bir ortak eylem kararı alınmıştır.

Özellikle Suriye başta olmak üzere diğer dış güçlerin verdikleri destekler ile güçlenen PKK, 1984 yılından itibaren Türkiye içinde kanlı eylemlere girişmiş ve on binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Suriye'nin denetimindeki Bekaa Vadisi'nde konuşlanan PKK, burada eğittiği örgüt elemanları ile Türkiye'de büyük bir terör havası

estirmiş ve birçok terör eylemini gerçekleştirmiştir. 1992 yılından itibaren Kuzey Irak bölgesinde güç kazanan bu örgüt, bölgedeki otorite boşluğundan da yararlanarak Türkiye aleyhtarı faaliyetlerini gittikçe arttırmıştır.

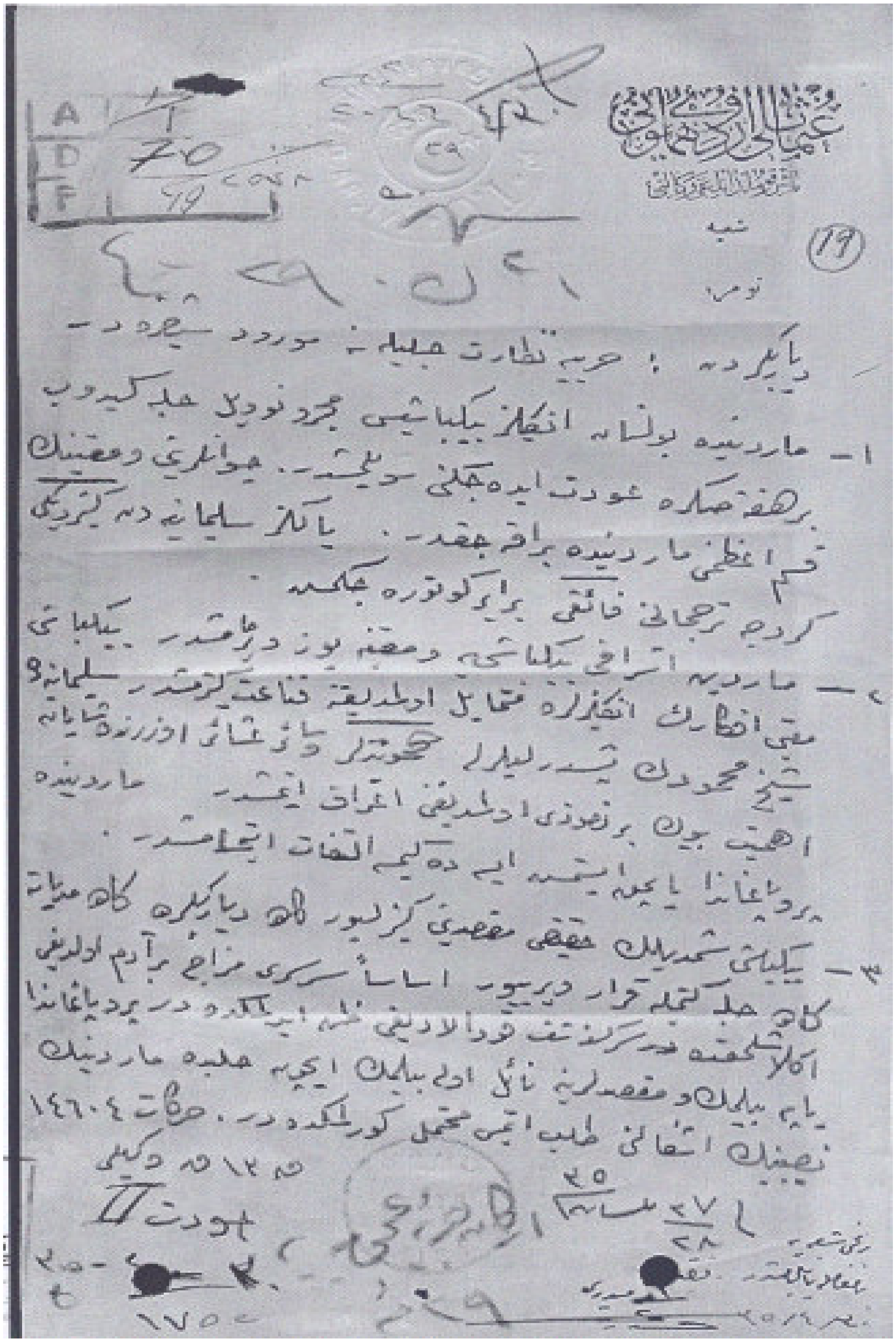
1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması dünyanın tek kutuplu bir hale gelmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönem içerisinde yeni stratejiler üreten Amerika Birleşik Devletleri, I. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde İngiltere'nin izlediği politikayı yeniden yürütmeye başlamıştır. Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu stratejik ve ekonomik değeri gayet iyi bilen ABD, bu bölgeye hakim olmak için yerel işbirlikçiler olarak Kürtleri belirlemiştir. 1991 yılındaki Körfez Hareketi'nden sonraki dönemde Kuzey Irak'taki Kürt guruplar ile olan ilişkilerini gittikçe arttıran ABD, bundan sonraki dönemde bölgenin istikrarsızlaştırılması için büyük bir gayret göstermeye başlamıştır.

Uluslararası emperyalizmin izlediği genel stratejiye uygun olarak, ele geçirmek istediği bölgenin önce istikrarsızlaştırılması ve ardından da düzeni sağlamak amacı ile o bölgenin hakimiyetinin bir süreliğine elde edilmesi stratejisine paralel olarak, ABD ilk etapta Saddam Hüseyin aracılığı ile Ortadoğu'nun istikrarsızlaştırılmasını temin etmiştir. Saddam Hüseyin aracılığı ile istikrarsız bir hale getirilen bölgenin istikrara kavuşması amacı ile II. Körfez Hareketi'ni düzenleyen ABD, Saddam Hüseyin sonrası dönemde Kürtleri kendisi açısından en önemli müttefik olarak görmüştür. ABD açısından yeni müttefik konumunda konuşlandırılan Kürtler, bölgede daima hazır kıta olarak kendi emellerine hizmet edecek gurup olarak görülmektedir. Zira, kurulması düşünülen Kürt Devleti, etrafındaki devletler ile daimi bir düşmanlık içerisinde olacak, bu ise, Kürt Devleti'ne ABD'nin yardım ve desteğini gerekli kılacaktır. Bunun sonucunda ABD, bölgede her daim hazır ve mevcut bulunabilecek, bu Kürt Devleti ile Ortadoğu'nun üç büyük halkı olan Türkleri, Arapları ve İranlıları çok kolay tehdit edilebilecektir.

ABD'nin Irak'ı işgali ile giderek şekil değştiren bölgede, meydana gelen olaylar sonrasında, Türkiye'ye yönelik olarak da Sevr Antlaşması'nın yeniden gündeme getirilmesi de söz konusudur. Bu dönemde, 1920'li yıllarda uygulanamayan Sevr Antlaşması'nın uygulanması için gerek Türkiye içinde, gerekse Türkiye dışında büyük bir faaliyet gündeme getirilmiştir. Türkiye aleyhine ortaya çıkan bu faaliyetler ile

Türkiye köşeye sıkıştırılarak, uluslararası emperyalizmin çıkar ve amaçları doğrultusunda hizmet etmeye zorlanabileceği olası görülmektedir. Bölünme tehlikesi ile karşı karşıya bırakılacak olan Türkiye'nin, kendi başına uygun stratejiler izlemesine olanak vermemek için de, iç karışıklıklar içinde bırakılması, bunun yanında komşuları ile arasının bozuk tutulma angajmanı beklendiği değerlendirilmektedir. Bu yol ile Türkiye ve çevresinin istikrarsızlaştırılması temin edilerek ve emperyalizmin amaçları doğrultusunda olayların gelişmesi sağlanır ise, bölgedeki müttefik Kürtlerin aracılığı ile ABD Ortadoğu'da kalıcı olarak her istediğini gerçekleştirebilme ve bölgeyi şekillendirebilme gücüne sahip olabilecektir. Bu ise büyük bir kaosun ortaya çıkmasına ve son bin yılda Osmanlı idaresi dışında bir türlü huzuru bulamayan Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesi sonucunu doğuracaktır.

EKLER

EK 1: Yüzbaşı/Binbaşı Noel'in Mardin ve çevresindeki faaliyetleri ile ilgili telgraf. (**ATASE, İSH**, Kutu No: 30, Gömlek No: 14, Belge No: 14-1).

EK 1'in transkripsiyonu

Diyarbekir'den: Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne mevrûd şifredir

1-Mardin'de bulunan İngiliz Binbaşısı Macor Novil Haleb'e gidüb bir hafta sonra 'avdet ideceğini söylemişdir. Hayvânlarını ve ma'iyyetinin kısm-ı a'zamını Mardin'de bırakacakdır. Yalnız Süleymaniye'den getirdiği Kürdce tercümânı Faik'i beraber götürecekmiş.

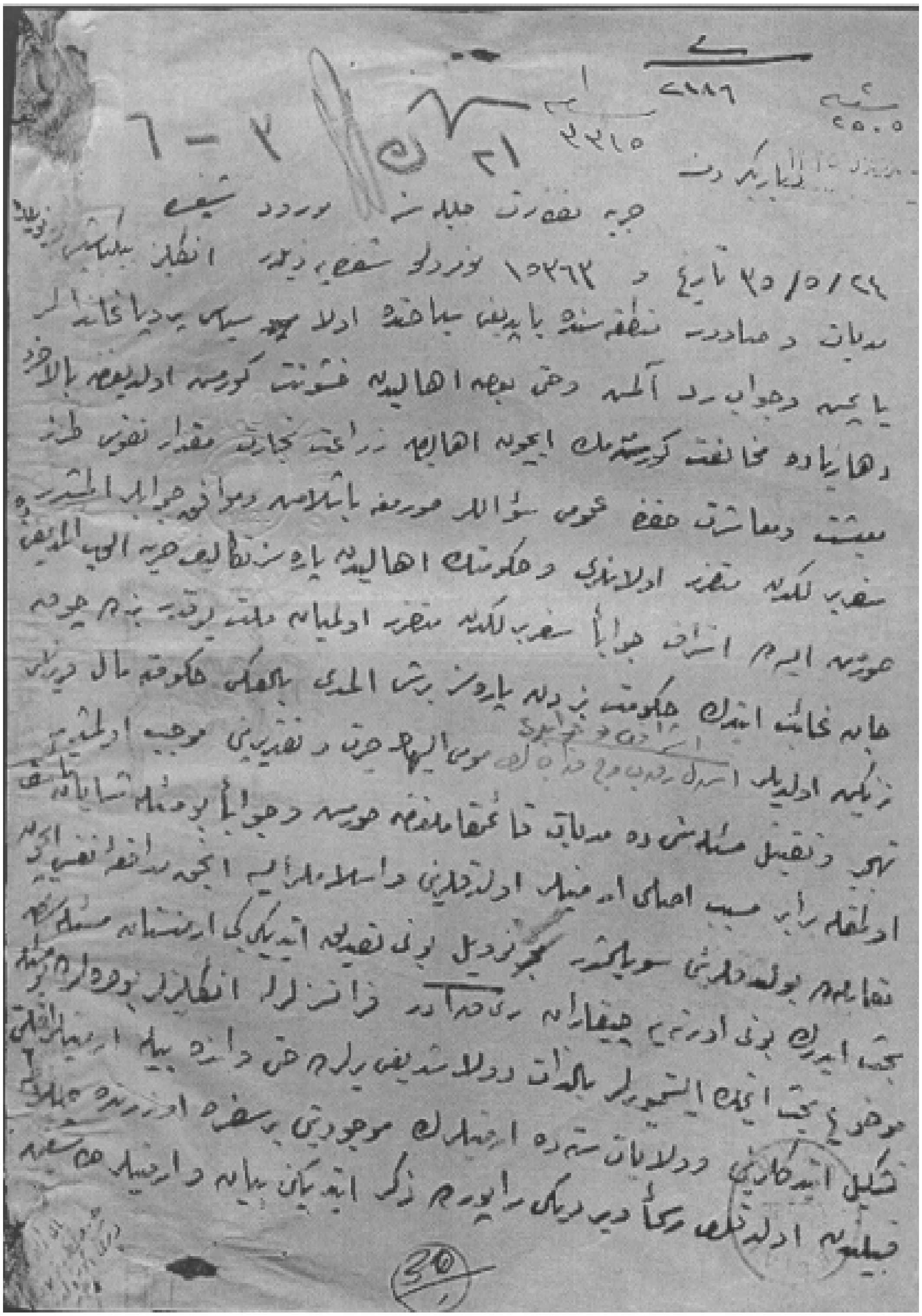
2-Mardin eşrâfı binbaşıya ve ma'iyyetine yüz virmamişdir. Binbaşı ma'iyyeti efkârın İngilizlere mütemâyil olmadığına kanâ'at getirmişdir. Süleymaniye'de Şeyh Mahmud'un Peşderlilerle Hemavendliler ve sâ`ir 'aşâ`ir üzerinde şâyân-ı ehemmiyet büyük bir nüfûzu olmadığını i'tirâf itmişdir. Mardin'de propaganda yapmak istemiş ise de kimse iltifât itmamişdir.

3-Binbaşı şimdilik hakîkî maksadını gizliyor kâh Diyarbekir'e kâh Mardin'e kâh Haleb'e gitmeğe karâr viriyor esâsen serserî mizâc bir adam oldığı anlaşılmakdadır sergüzeşt kovaladığı zann idilmekdedir propaganda yapabilmek ve maksadlarına nâ`il olabilmek içün Haleb'de Mardin'in Nusaybin'in işgâlini taleb itmesi muhtemel görülmekdedir. Harekât 14604

Fî 27/28 Nisan sene (13)35

K (Kolordu) 13 K (Kumandan) Vekili
Cevdet

(**ATASE, İSH**, Kutu No: 30, Gömlek No: 14, Belge No: 14-1).

EK 2: Yüzbaşı/Binbaşı Noel'in Midyat'taki faaliyetleri ile ilgili telgrafın ilk sayfası. (**ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-2).

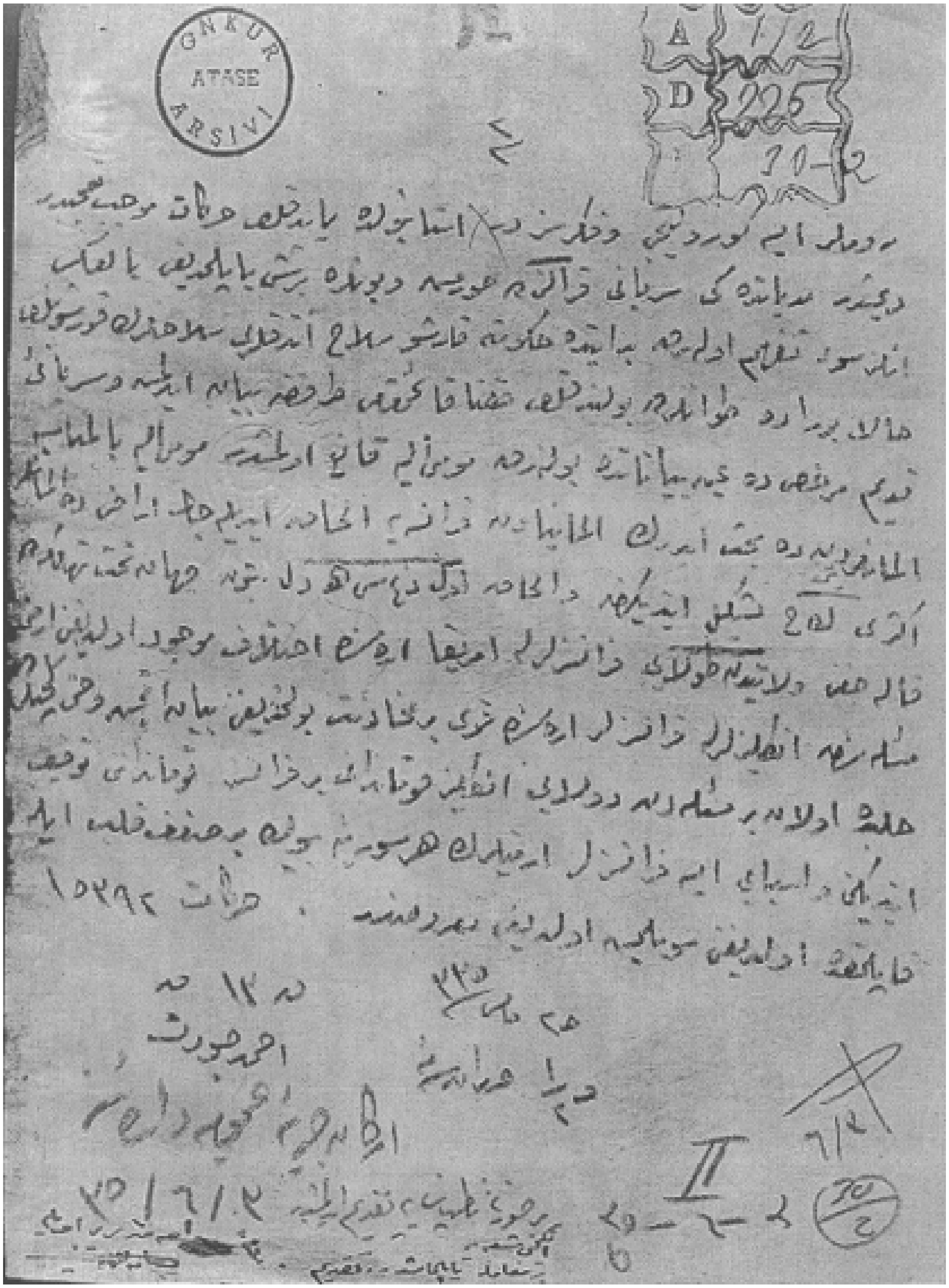
EK 2’nin transkripsiyonu

Diyarbekir’den

Harbiye Nezâret-i Celîlesi’ne mevrûd şifre

24/5/35 tarih ve 15363 nomerolu şifreye dildir İngiliz binbaşısı Macor Novil Midyat ve Mardin mıntıkasında yapdığı seyâhatde evvelâ siyâsî propagandalar yapmış ve cevâb-ı redd almış dahî ba‘zı ahâlîden huşûnet görmüş olduğundan bi’l-ahere dahâ ziyâde muhâlefet görmemek içün ahâlîden zirâ‘at ticâret mikdâr-ı nüfûs tarz-ı ma‘işet ve mu‘âşeret hakkında ‘umûmî sû`aller sormağa başlamış ve muvâfık cevâblar almışdır seferberlikden mutazarrır olanları ve ve hükûmetin ahâlîden parasız tekâlîf-i harbiye alub almadığını da sormuş ise de eşrâf cevâben seferberlikden mutazarrır olmıyan millet yokdur biz de çok can gâ`ib itdik hükûmet bizden parasız bir şey almadı bi’l-‘akis hükûmete mâl virenler zengin oldılar eşrâfın bu cevâbları mûmâ-ileyhin hayret ve takdîrini mûcib olmuşdur tehcîr ve nakîl mes`elesini de Midyat Kâ`immakâmlığı’ndan sormuş ve cevâben bu mes`ele şâyân-ı te`essüf olmağla beraber sebeb-i aslî Ermeniler olduklarını ve İslâmlar ise ancak müdâfa‘a-i nefs içün mukâbelede bulunduklarını söylemişdir Macor Novil bunu tasdîk itdiği gibi Ermenistan mes`elesinden bahs iderek bunu ortaya çıkaran Rusya’dır Fransızlarla İngilizler bu sıralarda bu mes`ele mevzû‘-ı bahs itmek istemiyorlar bi’z-zât dolaşdığı yerlerde hattâ Van’da bile Ermeniler ekalliyeti teşkîl itdiklerini ve vilâyât-ı sitede Ermenilerin mevcûdiyeti bir sofra üzerinde (silik) kabîlinden olduklarını resmen virdiği raporda zikr itdiğini beyân ve Ermeniler taşgın

(**ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-2).

EK 3: Yüzbaşı/Binbaşı Noel'in Midyat'taki faaliyetleri ile ilgili telgrafın ikinci sayfası. (**ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-3).

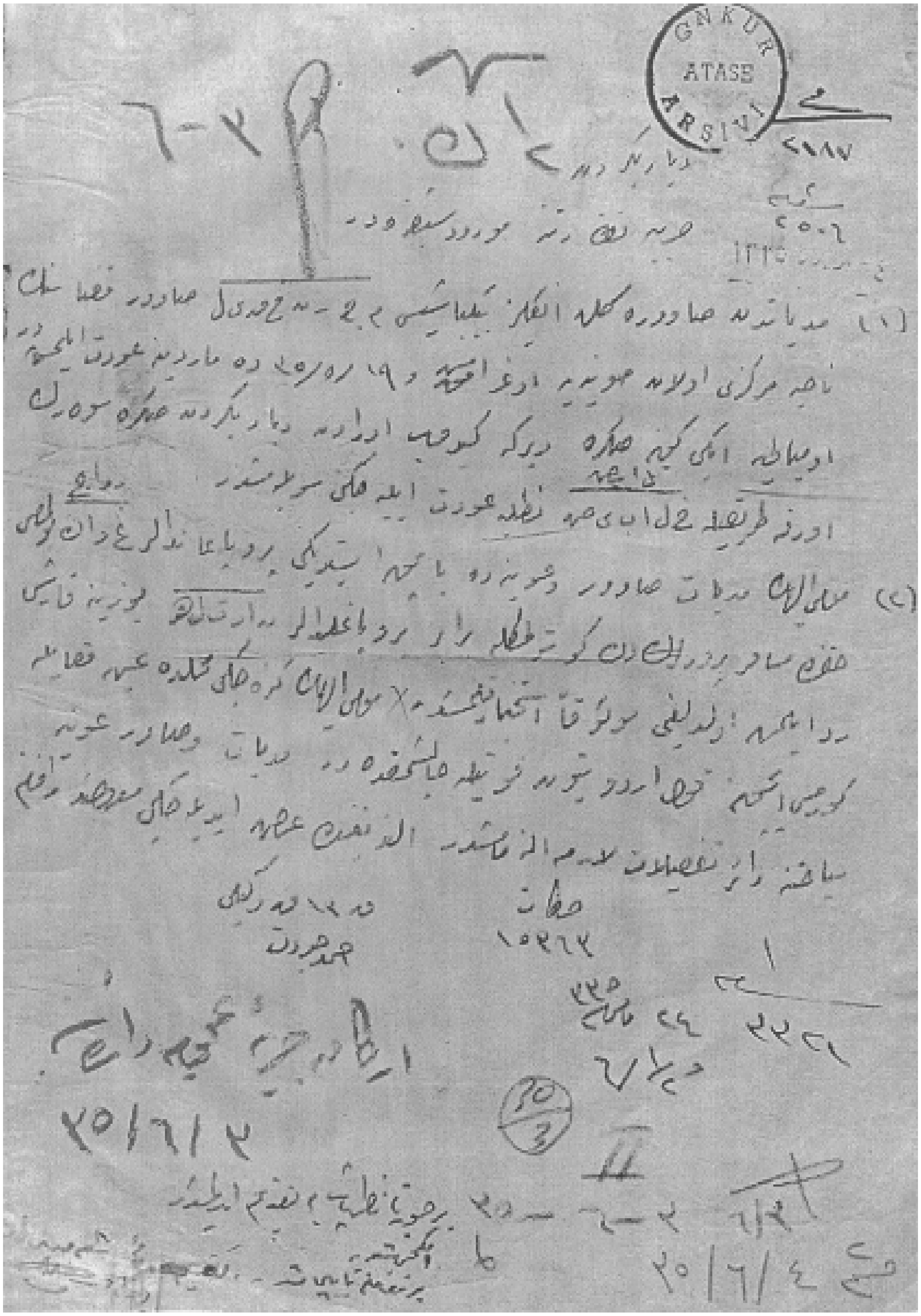
EK 3'ün transkripsiyonu

Rumlar ise gürüldücü ve fikirsizdir İstanbul'da yapdıkları harekât mûceb-i ta'accübdür dimişdir Midyat'daki Süryani Kralı'nı da sormuş ve bunlara bir şey yapılmadığı bi'l-'akis anlar sû`-i tefehhüm olarak bidâyetde hükûmete karşu silâh atdıkları silâhların kurşunları hâlâ burada tavanlarda bulundukları kazâ kâ'immakâmı tarafından beyân idilmiş ve Süryani Kadîm Murahhası da 'aynı beyânâtda bulunarak mûmâ-ileyh kâni' olmuşdur mûmâ-ileyh bi'l-münâsebe Almanlardan da bahs iderek Almanya'dan Fransa'ya ilhâk idilecek arâzîde Almanlar ekseriyeti teşkîl itdiklerinden ve ilhâk (çizili) bütün cihân taht-ı tehlikede kalacağını velâyetden dolayı Fransızlarla Amerika arasında ihtilâf mevcûd olduğunu Ermeni mes`elesinden İngilizlerle Fransızlar arasında kavî bir muhâdenet bulunmadığını beyân itmiş ve hattâ geçenlerde Haleb'de olan bir mes`eleden dolayı İngiliz kumandanı bir Fransız kumandanını tevkîf itdiğini ve esbâbı ise Fransızlar Ermenilerin her sözüne büyük bir safif-i kalb ile kapılmakda oldığını söylemiş oldığı ma'rûzdur. Harekât 15392

25 Mayıs sene (1)335

K (Kolordu) 13 K (Kumandan)
AhmedCevdet

(**ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-3).

EK 4: Yüzbaşı/Binbaşı Noel'in Mardin ve Midyat'taki faaliyetleri ile ilgili telgraf. (**ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-4).

EK 4’ün transkripsiyonu

Diyarbekir’den

Harbiye Nezâreti’ne mevrûd şifredir

(1) Midyat’dan Savur’a gelen İngiliz Binbaşısı Macor Novil Savur Kazâsı’nın nâhiye merkesi olan ‘Unye’ye uğramış ve 19/5/35’de Mardin’e ‘avdet eylemişdir Omyalça (?) iki gün sonra Dirik’e gidüb oradan Diyarbekir’den sonra Siverek Urfa tarîkiyle (okunamadı) Natli’ye (?) ‘avdet eyleyeceğini söylemişdir.

(2) Mûmâ-ileyhin Midyat Savur ve ‘Unye’de yapmak istediği propagandalar revâc bulmaması hakkında misâfirperverlik gösterilmekle beraber propagandalar (okunamadı) yüzüne karşı redd eylemiş oldığı mevsûken istihbâr kılınmışdır. Mûmâ-ileyhin gideceği mahalde ‘aynı mukâbele görmesi içün kolordu bütün kuvvetiyle çalışmakdadır Midyat ve Savur ‘Unye seyâhatine dâ`ir tafsîlât-ı lâzime alınamamışdır alındığında ‘arz idileceği ma‘rûzdur efendim

Harekât 15363

K (Kolordu) 13 K (Kumandan) Vekili
AhmedCevdet

13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmed Cevdet

24 Mayıs sene (1)335

(**ATASE, İSH**, Kutu No: 85, Gömlek No: 27, Belge No: 27-4).

EK 5: Anadolu ve Trakya'nın Sevr Antlaşması'na göre taksiminin haritası. (Kaynak: Emekli İstihkam Albay Hakan ŞENKAL'ın özel arşivinden alınmıştır)

BİBLİYOGRAFYA

I-ARŞİV BELGELERİ

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Katoloğu (ATASE, İSH)

Kutu No	Gömlek No	Belge No
30	14	14-1
85	27	27-2
85	27	27-3
85	27	27-4

II-YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV, Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

MESUT, Ahmet; **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958**, Doz Yayınları, İstanbul, 1992.

Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

ŞİMŞİR, Bilal; **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, **C.:1**, **Nisan 1919-Mart 1920**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1973.

ULUBELEN, Erol; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2005

III-TETKİK ESERLER

AEGLETON, William; **Mahabat Kürt Cumhuriyeti**, Koral Yayınları, İstanbul, 1991.

AKBIYIK, Yaşar; **Milli Mücadelede Güney Cephesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

AKÇORA, Ergünöz; **Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916),** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1994.

AKŞİN, Sina; **İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920), II. Cilt**, Cem Yayınları, İstanbul, 1992.

AKYOL, Mustafa; **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.

Ali Rıza Şeyh Attar; **Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler**, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.

ARSLAN, Abdurahman; **Samsun'dan Lozan'a Mustafa Kemal Ve Kürtler (1919-1923),** Doz Yayınları, İstanbul, 1991.

ATATÜRK, Kemal; **Nutuk, C.:I, 1919-1920**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

BAYDUR, Mithat; "Gerard Evelyn Leachman", **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1995, s.91-103.

BEDİRHAN, Celadet Ali; **Kürt Sorunu Üzerine**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1997.

BRUİNESSEN, Martin Van; **Ağa,Şeyh Ve Devlet,** Özge Yayınları, Ankara, Tarihsiz.

CAN, Mehmet; **Ortadoğu'da Amerikan Politikası**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1993.

CELİLİ, Celile; **Kürt Aydınlanması**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.

ÇAY, A.Haluk **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** Turan kültür Vakfı, Ankara, 1996.

ÇETİN, Mahmut; **İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Poetikası Kart-Kurt Sesleri**, Biyografi.net, İstanbul, 2005.

Ekrem Cemil Paşa; **Muhtasar Hayatım**, Beybun Yayınları, Ankara, 1992.

Fahir ARMAOĞLU; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1999.

Fahir ARMAOĞLU; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), I.Cilt**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.

FROMKİN, David; **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1922**, Çev.: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 3, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.

GÖLDAŞ, İsmail; **Kürdistan Teali Cemiyeti**, Doz Yayınları, İstanbul, 1991.

GÜNAY, Selçuk; "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu İle Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.:2**, Erzurum, 1995, s.103-132.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

HELMREİCH, Paul C.; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Çev.: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.

HOPKİRK, Peter; **İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995.

KARABEKİR, Kazım; **İstiklal Harbimizin Esasları**, Sinan Matbaası, İstanbul, 1933-1951.

KİESER, Hans Lukas; **Iskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

KOCABAŞ, Süleyman; **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1985

KURUBAŞ, Erol; **Başlangıçtan 1960'a Değin Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997.

KUTLAY, Naci; **İttihat ve Terakki ve Kürtler**, Beybun Yayınları, Ankara, 1992.

KÜÇÜK, Cevdet; **Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1986.

LAZAREV, M.S; **Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)**, Çev.: Mehmet Demir Özge Yayınları, Ankara, Tarihsiz.

Malmisanij; **Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği,** Avesta Yayınları, İstanbul, 2004.

Malmisanij; **Kürt Milliyetçiliği ve Dr.Abdullah Cevdet**, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1986.

Malmisanij; **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.

MANSFİELD, Peter; **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Söylem Yayınları, İstanbul, 2000.

Mehmet Salih Bedirhan; **Defter-i A`malım**, Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Uzun-Rewşen Bedirhan, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

MELEK, Kemal; **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.

METİN, Halil; **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

Mevlanzade Rıfat; **Türkiye İnkılabının İçyüzü**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.

NOEL, Edward William Charles; **Kürdistan 1919 Binbaşı Noel'in Günlüğü**, Avesta Yayınları, Çev.: Bülent Birer, İstanbul, 1999.

OLSON, Robert; **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı**, Özge Yayınları, Ankara, 1992.

ÖKE, Mim Kemal; **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988.

ÖKE, Mim Kemal; **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

ÖKE, Mim Kemal-KOLOĞLU, Orhan; **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1995.

ÖKE, Mim Kemal; "Ajanların Gizli Tarihi", **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1995, s.9-32.

Refik Hilmi; **Anılar, Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi,** Nujen Yayınları, İstanbul, 1995.

RİŞVANOĞLU, Mahmut; **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.

SAGAY, Reşat; **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1972.

SARIHAN, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1994.

SASUNİ, Garo; **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri**, Med Yayınları, İstanbul, 1992.

SEFEROĞLU, Şükrü Kaya; **Milli Mücadele Yıllarında Kürt "Türk"-Ermeni İlişkileri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1990.

SEKBAN, Şükrü Mehmet; **Kürt Sorunu**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

SONYEL, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politikası I.Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

SÜSLÜ, Azmi; **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayını, Van, 1990.

TUNAYA, Tarık Zafer**; Türkiye'de Siyasal Partiler, C.:II**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

TURAM, Emir; "Gertrude Bell", **Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı**, İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1995, s.105-152.

Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi Ve Tatbikatı-I, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1966.

URAL, Selçuk; "Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri"; **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı:11**, İstanbul-2004, s.53-72.

UZER, Tahsin; **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987.

VAHAPOĞLU, Hidayet; **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

YALÇIN, Soner; **Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı-Efendi-2**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006.

YILDIZ, Hasan; **Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan**, Koral Yayınları, İst., 1991.

YILDIZ, Hasan; **XX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyasası ve Modernizm**, Nujen Yayınları, İstanbul, 1996.

YULARKIRAN, Cevdet R.; **Cevdet Reşit Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, 1940.

IV-SANAL YAYINLAR

"80 yıllık Kürt politikası-3" **http://www.yuruyus.com/www/news.php?h_newsid=442&dergi_sayi_no=16&**.

ALAKOM, Rohat; "Orta Anadolu Kürtlerinin Kürt Milliyetçiliğiyle Tanışması (1918-1920)", **http://www.kusca.com/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=16&newlang=danish.**

BAHTİYAR, Gülcan; "Bitlis Kıyamı (1914)", **http://www.mizgin.net/modules.php?name=News&file=article&sid=597**.

BAHTİYAR, Gülcan; "Dersim Direnişi (1907-1909)", **http://www.mizgin.net/ modules.php?name=News&file=article&sid=407**.

BAHTİYAR, Gülcan; "Şeyh Ubeydullah Nehri Ayaklanması", **http://www.mizgin.net/ modules.php?name=News&file=article&sid=19.**

ÇETİNER, Selahattin; "Kürtlerin Siyasi ve İdeolojik Kürtçülük Faaliyetleri", **http://www.mudafaai-hukuk.com.tr/test/TEROR_DOSYASI/ scetiner_2.htm**.

EKİNCİ, Tarık Ziya; "Kemalist Aydınlanma ve Kürtler-II", **http://www.gelawej.org/ modules.php?name=News&file=print&sid=1023**.

"Ekrem Cemil Pasa" **http://www.esmerdergisi.com/modules.php?name=News&file= article&sid=22**.

HIDIRŞAH, Yakup; "Mezopotamya'da Hıristiyan Katliamı ve Kürtler-1", **http://f1.parsimony.net/forum789/messages/2953.htm**.

Hüseyin Tahiri; "Kerkük - Tarih tartışmaya son vermelidir", **http://www.kerkuk-kurdistan.com/kerkukek.asp?ser=3&cep=9&nnimre=1064**.

KAYA, Yaşar; "Abdurrahim Rahmi Zapsu", **http://www.ozgurpolitika.org/ 2002/11/18/allkos.html**.

KİESER, Hans-Lukas; "Kemalist Türk Milliyetçiliğine Karşı Alevi Kürtler, Dersim Aleviliği ve Mustafa Kemal'e Karşı I. Kürt Ayaklanması'ndaki Rolü (Koçgiri, 1919-1921)", **http://www.dersim.biz/html/arastirmalar2.html**.

"Koçgiri İstiklal Savaşı", **http://www.zazaki.org/modules.php?name=Content&pa= printpage& pid=12**.

LAÇİNER, Sedat; "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları", **http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=68**

"Şeyh Ubeydullah Ayaklanması", **http://www.kakalak.8m.net/kurt.html**.

http://www.bilgin.nu/books/barzani/1.php

http://german.rizgari.com/modules.php?name=News&file=article&sid=177

http://www.kurdinternet.com/article.php?sid=2317

http://www.kurtulus-online.com/www/b-yolunda2/sayfa74-93.html.

http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=3860950

http://www.ozturkler.com/forum/viewtopic.php?p=26145&highlight=&sid=455efc 3bfa121c50337b8dcbaa8f6c7e.

www.turksolu.org/44/ayas44.htm - 25k.